

TUR HEYERDAL

Adəmin izləri ilə, xatirələr

**VIII KİTAB
TƏDQIQAT SİLSİLƏSİ**

Tur Heyerdal: Adəmin izləri ilə, xatirələr

ISBN: 978-0-9654388-4-1

Kitabın ingilis dilindəki adının Azərbaycan dilinə tərcüməsi:
Thor Heyerdahl: In the Footsteps of Adam, A Memoir
© Azerbaijan International, 2011

Müəllif hüququ © Gyldendal Norsk Forlag AS, 2006.
Norveç nəşri 1998-ci ildə C. M. Stenersens Forlag AS
və Gildendal Norsk Forlag AS (Oslo) tərəfindən çap edilmişdir.
Hagen Agentliyi (Oslo) və Gildendal Norsk Forlag AS (Oslo)
ilə razılaşma əsasında çap edilir.

24445

REDAKSIYA HEYƏTİ

Betti Bleyer: Baş redaktor və layihənin əlaqələndiricisi
Prof. Məhərrəm Qasımlı: Azərbaycan dilindəki mətnin redaktoru

TƏRCÜMƏÇİLƏR

İngilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə
Sevinc Seyidova
Aişə Cabbarova
Aynura İmecer
Şeyda Süleymanova
Fəttah Xalıqzadə

TƏŞƏKKÜRLƏR

Bu tərcümə NORLA-nın (Xaricdə Norveç Ədəbiyyatı)
maliyyə dəstəyi ilə çap edilir.

MEGA PRINT, ISTANBUL
MEGA.COM.TR

TUR HEYERDAL

Adəmin izləri ilə,
xatirələr

VIII KİTAB, TƏDQIQAT SİLSİLƏSİ

Bu kitab, elmi ekspedisiyalar və tədqiqatlara həsr edilmiş nəşrlər silsiləsinə aiddir.

VIII Kitab—Tədqiqat silsiləsi Qərb Universiteti
və "Azərbaycan İnternaşnl" jurnalının dəstəyi ilə çap edilmişdir.

Baku, 4 Narimanov Avenue
Azerbaijan (994-12) 497-6136
Los Angeles (1+ 310) 440-0800
ai@AZER.com • AZER.com

Baku, Azerbaijan, Istiglaliyyat 27
Tel: (994-12) 492-77-24, 492-61-63
administration@wu.edu.az
WU.edu.az

Heyerdalın Adəmin izləri ilə, xatirələr
adlı kitabı onun Azərbaycan dilinə tərcümə
olunmuş ilk kitabıdır.

Tur Heyerdalın müəllifi olduğu digər kitablar aşağıdakılardır:

- Kon-Tiki: Sakit okeanı salla üzüb keçərkən (1950)
- Amerika hinduları Sakit okeanda: Kon-Tiki ekspedisiyası hansı nəzəriyyəyə əsaslanır (1952)
- Aku-Aku: Pasxa adasının sirri (1958)
- Pasxa adasının arxeologiyası (1962)
- Polineziyaya aparən dəniz yolları (1968)
- Ra ekspedisiyaları (1971)
- Fatu-Hiva: Təbiətə qayıdış (1974)
- Pasxa adasında incəsənət (1975)
- Qədim insan və okean: Naviqasiyanın başlanğıcının və dənizdən yaranmış sivilizasiyaların axtarışı (1978)
- Tiqris ekspedisiyası: Ulu köklərimizin axtarışında (1980)
- Maldiv adalarının sirləri (1986)
- Pasxa adası: Sirrin üstü açılır (1989)
- Tukume piramidaları: Perudakı unudulmuş şəhərin axtarışı, Daniel H. Sandvay və Alfredo Naraez ilə birgə yazılıb (1995)
- Yeddinci gün Yer kürəsi yaşıl idi: Həyatım və səyahətlərim barədə xatirələrim (1996)

Tur Heyerdal

Norveç etnoqrafı və arxeoloqu Tur Heyerdal Norveçin Larvik şəhərində anadan olmuşdur (6 oktyabr 1914-cü il). Qədim insanların bu gün primitiv hesab edilən gəmilərlə uzaq dəniz səyahətlərinə çıxdıqlarını sübut edən okean səyahətləri onu bütün dünyada tanıtmışdı.

Dəhşətli II Dünya müharibəsi başa çatdıqda həyata keçirdiyi ilk Kon-Tiki ekspedisiyası onu məhsurlaşdırmışdı. Bu səfər zamanı o, balza ağacından düzəlmiş salla 101 gün ərzində Perudan Polineziya adalarına qədər 8000 km məsafəni qət etmişdi. Onun müəllifi olduğu Kon-Tiki kitabı (1950) indiyə qədər 60-dan çox dilə tərcümə olunub. 1951-ci ildə Kon-Tiki filmi ən yaxşı sənədli film nominasiyasında Oskar mükafatına layiq görülmüşdür.

Heyerdal sonralar daha üç dəniz səfərinə çıxmışdır. Bu dəfə o, Ra I (1969), Ra II (1970) və Tiqris (1977-78) adlı qamış gəmilərdə səyahət etmişdi. O, həmçinin Pasxa adasında (1956-1957), Maldiv adalarında, Azov dənizində (Rusiya, 2001), eləcə də Tenerife (Kanar adaları) və Tukume piramidalarında (Peru, 1991) arxeoloji qazıntılar aparmışdır.

Heyerdal İtaliyanın Kolla Miçeri şəhərində (18 aprel 2002-ci il) vəfat etmişdir. O, Odinin Qafqaz kökləri haqqında araşdırmalarını və Samoadakı arxeoloji tədqiqat işlərini davam etdirmək arzusunda idi.

2011-ci ildə YUNESKO Tur Heyerdalın yazılarını "Dünyanın yaddaşı" jurnalına daxil etmişdir. Heyerdalın arxivi 1937 və 2002-ci illəri əhatə edir. Buraya onun fotosəkillərdən ibarət kolleksiyası, gündəlikləri, şəxsi məktubları, ekspedisiya planları, məqalələr, qəzetlərdən kəsilmiş parçalar, kitabları və məqalələrinin əlyazmaları daxildir. Onlar Kon-Tiki muzeyində və Oslo şəhərindəki Norveç Milli Kitabxanasında saxlanır.

1 Başlanğıc

— Yardılış, yoxsa təkamül?

— Adəm, yoxsa meymunlar?

— Allahamı, yoxsa Darvinəmi inanırsınız?

Bu sualların üzərindən keçəcəyəm. Onları mənə o qədər veriblər ki!

Hətta özüm-özümlə söhbət etdiyim tənha anlarımda öz sakit aku-akum da mənə bu sualları verib.

Son əlyazmama başlamazdan əvvəl dincəlmək cəhdim baş tutmadı. Nişanlığımın kilsəyə getmək üçün hazırlaşdığı vanna otağından çıxmasını səbirsizliklə gözləyirdim.

Kilsə? Bu mən idim? Cavanlıqda bir dəfə evlənəcəyinə və bu evliliyin ömür boyu davam edəcəyinə and içməyə hazır olan mən?

Cavanlıqdakı ideallarımı gerçəkləşdirə bilmədim. Budur, Qərbi Saxaranın səhra şəhərində, otel otağında oturub üçüncü dəfə evlənməyimi gözləyirdim. Bu dəfə görüş yeri keşişdən başqa hamının müsəlman olduğu mübahisəli keçmiş paytaxt Əl-Ayundakı katolik kilsə idi.

İlk evliliyim Norveçdə, gəlinin Brevikdəki evində olmuşdu. Orada dövlət kilsəsinin cavan lüteran keşişi bizi iki tələbə yoldaşımızın və valideynlərimizin hüzurunda evləndirmişdi. Bir il meşədə, rahatlıq və sivilizasiyadan uzaqda Adəm və Həvva kimi yaşamaq üçün növbəti gün Sakit okeandakı Fatu-Hiva adasına yola düşdük. Onun

adı Liv idi. Qeyri-adi insan idi. Tanıdığım insanlardan heç birinin belə macərəyə atılmağa—sağ qalmaq üçün yalın əllərimizə arxalanaraq, dünyadakı hər şeydən və hər kəsdən təcrid olunaraq, radiosuz, dərmansız və kibritsiz qalmağa—cəsərəti və ya gücü ola bilməzdi.

İkinci toyum Yeni Mexikoda oldu. Santa Fedə tapançası rəfdə göz qabağında olan bir şerif bizi evləndirdi. Qonşu otaqdan çağırılan Bil şahidimiz oldu. Gəlinim İvon idi. Onun özünəməxsus bir dünyası var idi. Yeni biliklərə düşmən gözü ilə baxan və çeynənmiş doqmalardan yapışan qəddar düşmənlərlə mübarizə apardığım bu uzun illər ərzində mənim yanımda qalmaq üçün bu qədər enerjisi və cəsərəti olan ikinci bir şəxs tanımıram.

İndi isə üçüncü toy; təzə kitabıma müqəddimənin ilk cümlələrini təzəcə yazmışdım ki, Jaklin hamamdan çıxdı. Mən kağız və qələmimi yerə qoyub onun arxasınca pilləkənlərdən enərək otelin giriş otağına getdim. Şalvarımın cibində bağcadakı qurumuş balaca budaqdan yonduğum iki balaca taxta üzükdən ibarət bir qutu vardı. Nə kişilərin, nə də qadınların bu məqsədlə üzük taxmağını sevmirəm.

Özümün də heç vaxt üzüyüm olmayıb. Lakin bu dəfə bu, prosedurun bir hissəsi idi. Doğuluşdan protestant olmağım, həmçinin Norveç və Birləşmiş Ştatlardan ölüm və boşanma haqqında kağızlar da tələb olunurdu. Bütün bunlar ispan dilinə tərcümə olunmalı və Kanar adalarındakı keşiş və yepiskop tərəfindən təsdiq olunmalı idi. Bunlar mənim—Norveç doğumlu protestantın Parisdə doğulmuş fransız katolik qadın ilə əvvəllər İspaniyaya məxsus olan İslami Qərbi Saxaradakı kilsədə evlənməsi üçün vacib idi.

Pilləkənlərlə tələsik şəkildə aşağıda bizi gözləyən keşişin yanına endik. Bayırda bizi səhra qumlarından ibarət dünya qarşıladı—uzun ağ xalat geymiş bərbərlər və qollarında bayraq şəkli olan mavi beret geymiş altmış millətdən ibarət BMT əsgərləri divar boyunca düzülmüşdülər. Bura Morokkonun kralı II Həsənin Qərbi Saxaranın müstəqilliyi barədə referendum keçirilməsinin qarşısını almaq məqsədilə 250 000 həmyerlisini qırmızı bayraqlarla “yaşıl sülh marşı”na göndərdiyi ölkə idi. Beş il əvvəl səhradakı qaya oymalarını öyrənmək üçün Jaklinlə bu yerə gəldiyimdən bəri buradakı vəziyyət dəyişməmişdi. Yeganə gözəçarpan dəyişiklik BMT-nin sülhməramlı

qüvvələrinin sayının beş yüzə endirilməsi idi. Bayırda qovurucu səhər günəşi parlayırdı.

“Gəlin üçün gül dəstəsi” - deyə Jaklin ətrafa—gül satıcılarından və hətta yaşıl otdan belə məhrum olan dünyaya baxdı. O, otelin arxa bağçasına sivişərək xurma palmarından ibarət salxım və üzərində bir iri qırmızı gül olan hibiskus tapdı. Sonra o, əlində gül, mən isə cibimdə taxta üzüklərlə müsəlmanların və hərbi heyətin yanından ötərək ispanların II Dünya Müharibəsi nəticəsində ölkədən geri çəkilmələrindən sonra bu müsəlman səhra şəhərində tərک edilmiş iri katolik kilsəsinə tərəf getdik.

İşin necə olacağı haqda düşünərək saatıma baxmamağa çalışırdım. Həmin anda kilsədə gözləyən iki ağ xalatlı keşiş gözümüzə dəydi. Keşişlərdən biri içəridə, digəri bayırda idi. Kilsəyə getməyə adət etmiş bir insan olmadığımıza görə, bu mənim üçün qeyri-adi idi. Lakin digər insanların öz allahlarını axtarmaq üçün etdikləri rituallara qarşı heç bir qərəzim yox idi.

Dünyanın islamı yenidən qəbul etmiş bu hissəsində kilsə gözlənilmədiyi kimi boş idi, lakin bu hadisə ilə bağlı keşişin iki şəxsi dostu şahid kimi gəlmişdi. Onlardan yalnız biri—Don Enriki xristian idi. O, İspaniyanın maraqlarının Qərbi Saxaradakı yeganə təmsilçisi idi. Səfirlik bağlanmış və BMT-nin ölkənin Mərakeşə birləşməsi və ya suveren dövlət elan edilməsini qərara almaq üçün azad seçki keçirmək cəhdi uğursuzluqla nəticələnmişdi.

Təsədüfdən o da bizim yaşadığımız Kanar adalarında doğulmuş və boya-başa çatmışdı; o, ispan arxeoloqlarının bu yaxınlarda min illik yaşı olan yaşayış məskənlərini (bunlar İslandiyaadakı vikinq erasına aid evlərə bənzəyir) aşkara çıxardığı Qran Kanariyadakı Qaldardan idi. Onlar hətta Skandinaviyaya aid qılıncların qalıqlarını da tapmışdılar. Digər şahid yüksək intellektual səviyyəsi olan ərəb həkim Əbdül Həfid idi.

O, gülərək izah etdi ki, universitet illərində xristianlığı təcrübədən keçirdikdən sonra şəxsi inancı onu yenidən islama qaytarmışdı. Ətrafa nəzər saldım. Hər hansı bir müqəddəs şəkildən və ya ikonadan məhrum olan ağ beton divarlar kimi oturmaqlar da boş idi. Cansız forması həmişə xaçda göstərilən İsa harada idi? O, heç taxtda

da təsvir edilməmişdi. Yoxsa bu, sinaqoq çatışmadığından sakit bir yer sorağı ilə içəri girən yəhudilərə hörmət əlaməti idi? Hər halda, bu kilsə İbrahimin Allahına həsr olunmuşdu. Bu, divarlarda heç bir xristian müqəddəsinin rəsminin təsvir edilməməsinə səbəb ola bilərdimi? Yalnız Bakirə Məryəmin şokolad rəngli balaca heykəli vardı. O, vaizin yanında itaətlə əlləri dua üçün bükülmüş formada dayanmışdı.

Altarı nə qızıl, nə də hər hansı bir qiymətli material bəzəməirdi. Lakin Ulu Yaradanın yeddinci gün—istirahət günü öz taxtında simvolik olaraq peyda olduğu anın sadə konturu diqqəti cəlb edirdi. O, sadə bir kresloda, eyni sadəliklə təsvir edilmiş dörd itaətkar yevangelistin başlarının üzərində ayaqyalın oturmuşdu. Bir göyərçin sülhü simvolizə edirdi.

Yalnız yaradanın özünün dominantlıq etdiyi belə neytral leytmotivlərdən heç kim inciyə bilməzdi. Divardakı Allah kosmos əsrində bir-birilə qanlı müharibə aparən üç dinin ümumi Allahı idi.

Onlar nə üçün vuruşurdular?

Kilsə yığıncaqlarının keçirildiyi yerdən ifa səslənməyə başladığı zaman hər iki keşiş öz gözəl ağ xalatlərində kiçik mərasimdə peyda oldu və mən öz bəşəri düşüncələrimdən ayıldım. İbadətə gəlmiş adamlar, dördümüz—uzun divar boyunca dayanan iki şahid, gəlin və bəy—aramızda iki katolik keşiş—üzümüz taxta və divardakı Allaha tərəf ayağa qalxdıq. İndi anlamışdım ki, rəsmdə üz yox idi. Fikirləşdim ki, onlar bunu müsəlmanları təhqir etməmək üçün etmişdilər.

Çünki müsəlmanlar üzlərin, xüsusilə də həm Bibliyada, həm də Quranda gözə görünməz olaraq təsvir edilmiş Allahın üzünün göstərilməsini qadağan edirlər. Sonra gördüm ki, tavan damdığına görə rəsmi yumuşdu, amma yalnız onun üz hissəsini. Mən keşişlərdən bu haqda soruşmaq qərarına gəldim. Sonradan rəsmın tavanın damması nəticəsində pozulduğu təsdiq olundu. Təsadüf. Bəzən düşünürsən ki, görəsən həqiqətən də təsadüflər baş verirmi?!

İndi isə mən fikrimi iki keşişin danışdığı fransız və ispan dilindəki sözlər və arxamızdakı boş oturmaqlardan gələn əks-səda üzərində toplamalı idim. Təxmin etmişdim ki, mövzu Adəm və Həwa haqqında olacaq, çünki bir gün əvvəl Kanar adalarından qayıdarkən arıq balacaboy keşiş Luiq Ata təyyarədə məndən yaradılış haqqında

soruşmuşdu. Luiq Ata çox şeylə, xüsusilə də arxeologiya ilə maraqlanırdı. Beş il bundan əvvəl Əl-Ayuna getdiyimiz zaman Jaklinlə məktublaşan və Saxaradakı qaya oymalarını təsvir etməklə bizi yoldan çıxaran da məhz Luiq Ata idi.

İndi isə Jaklin onu Mavritaniyadakı Nuadibudan gəlməsi üçün şirnikləndirmişdi. Yol olmadığı üçün o, Kanar adaları üzərindən uçmuşdu. Bizdən iki addım yuxarıda dayanaraq özündən vəzifəcə yuxarı olan Akasio Atanın yanında, divarda oyulmuş çılpaq ayağın altında o da bizim qədər xoşbəxt görünürdü, baxmayaraq ki, o, özü nikahsızlıq həyatı seçmişdi. Kilsədə səslərin əks-səda verdiyi bir atmosfer yarandı.

Onlar nə deyəcəkdilər və bizdən nə etməyimizi istəyəcəkdilər? Hər ikisi bizə dostcasına gülümsədilər və başımızın üzərindəki sülh göyərçini ilə Afrikadakı iğtişaş uzaq keçmişdə qaldı. Onun yanında qoruyucu, nəhəng ayı balasına bənzəyən iri və daha rəsmi görünən ispan həmkarı ilə müqayisədə, bizim fransız dostumuz öz uzun ağ keşiş paltarında az qala xaç suyuna salınmağı gözləyən uşağa bənzəyirdi. İspan keşişi barədə az şey bilirdik.

Bircə onu bilirdik ki, o, BMT-nin idarəsi altında olan Qərbi Saxarada xristianlığın yeganə forpostu olan bu kilsəyə cavabdeh idi və Əlcəzairlə sərhəddə ekstremist müsəlman terroristlərlə üzləşmişdi. Dostu baş yepiskop Oranla birlikdə yepiskopların Mərakeşdəki toplantısında yenidən iştirak etmiş Akasio Ata Böyük Səhranın bu hissəsindəki qızğın vəziyyətdən xəbərdar idi.

İki ağxalətli keşiş sülh göyərçininin altında bizə baxanda sevgi Allahına itaət edənlər arasındakı nifrət uzaq problemə çevrildi. Luiq Atanın üzünə işıq gəldi və elə bil onun üzü divarda yox olmuş üzü əvəz elədi. O, sevgi, sevginin mənşəyi və dünyanın yaradılışı barədə danışmağa başladı.

“Dünya Böyük Partlayışdan sonra yaranıb” - o, dedi və gülümsəyərək mənə baxdı. Digər keşişə nəzər saldım. Rahat bükülmüş əllərilə o, tamamilə xoşbəxt və qayğısız görünürdü.

Bizə bildirdilər ki, Adəm və Həvvanın hekayəsi və dünyanın altı gün ərzində yaradılması müstəqim mənada başa düşülməməlidir. “Yazılıb ki, min il bir gündür və bir gün min ildir. Bibliya bütövlükdə

ibrətli hekayələrlə doludur. İsa özü də demək olar ki, həmişə obrazlı dildə danışırdı. Adəm və Həvva sevginin və gözəgörünməz Allahın avtoportretləridir. Adəm və Həvva Sevgi Allahının gözə görünən portretini yaratmaq üçün vacib idi”.

“Bəli”, deyə az qaldı ki bir neçə dəfə qışqıram. Səbirsizliklə gözləyirdim ki, keşiş Jaklinlə evlənmək istəyib-istəmədiyimi soruşsun. Əslində Böyük Partlayış haqqında Kanar adalarından qayıdarkən təyyarədə danışıbmışdıq. Mən etiraf etmişdim ki, elm bəşəriyyətin güclü partlayış nəticəsində yaranması fikri üzərində razılaşa da, belə böyük yanğını hərəkətə gətirmək, üstəlik nəticədə əmələ gələn qarışıqlığı qaydaya salmaq üçün fövqəlbəşər və fövqəltəbii qüvvə olmalıdır.

“İxtisasca bioloq olan bəyimiz də deyir ki”, – deyə o sözünə davam etdi, – “Böyük Partlayışdan sonra hərərət o qədər yüksək olmuşdur ki, bundan sonra Yerdə həyatın var olması üçün yaradılış aktı tələbi olunmuşdur”.

Mən bu fikri söyləmişdim. Və sakitcə düşündüm ki, əgər elm yaradıcı qüvvələrə “Böyük Partlayış” ləqəbi verə bilmisə, o zaman erkən mədəniyyətlərin də qədimiliyin din yaradıcılarının adlandırdığı Allah və Yaradana Böyük Ruh demək hüquqları vardır. Özümə etiraf etməli idim ki, ulduzların qalaktikasını suların üzərində sakitcə süzən müqəddəs ruhun əvəzinə Böyük Partlayışın yarada bilməsinə inanmaq atom əsri fəlsəfəsinə daha uyğundur. Keşiş bunu demədi, amma mən elə fikirləşdim.

Və mən düşündüm—görəsən, ağ xalatında mülayimcəsinə gəzən və daim subaylıq həyatı yaşayan bu insan sevgi haqqında necə belə şövqlə danışa bilər. Bu, onun üçün cismani sevgi deyildi; sevgi onun daxilində azad bir quş kimi mövcud olmalı idi. Böyük Partlayışlar canlı ruhlarda nifrət yarada bilər; lakin onlar ölü atomlar və qalaktikalarda sevgi yarada bilməzlər. Sevgini nə mikroskopla tapa, nə də ki, onu əməliyyat bıçağı ilə götürə bilmərik. Lakin onu özümüzlə daşıya bilərik, fərqi yoxdur, istər striptiz rəqqası olaq, istərsə də keşiş xalati geyinək.

Divarın yanındakı şahidlərdən birinə nəzər yetirərək Luiq Ata Məhəmməd Peyğəmbərin də Adəm və Həvva haqqındakı qədim hekayədən istifadə etdiyini vurğulamaq üçün Qurandan bir neçə

parça sitat gətirdi. Gözə-görünməz Allah dünyanı altı yavm ərzində yaratmışdır və yavm bir gün anlamına gəlməklə yanaşı, qeyri-müəyyən vaxt mənasını verir.

Xristianlar Yaradanı kilsə divarlarında orta əsrlərdən etibarən təsvir etməyə başlayıblar, lakin müsəlmanlar öz məscidlərində buna icazə vermədilər. Biri fransız, digəri isə ispan olan keşişlər Yaradanı qədim müqəddəs kitablara əsasən təsvir edirdilər. Onlar nə saqqallı və qırıqları olan yaşlı kişi haqqında, nə də bakirə barəsində danışırdılar.

Yaradanımızın simvolik avtoportreti yaradıcı sevginin gözə görünən simvolu olan kişi və qadın cütüyündən ibarətdir. Bu, düşünmə vasitəsinin, vaxt və məkanın arxasında dayanan başlıca qüvvə idi. Bu, bəşəriyyəti hərəkətə gətirən və öz altı gün ərzində insanları steril planetə yerləşdirən və onlara doqquz ay müddətində yeni nəsil yaratmaq bacarığı verən güc idi.

Özümü güclə saxlayırdım. Hər şeyə “bəli” demək istəyirdim və nəhayət, sonda Jaklinlə evlənmək istəyib-istəmədiyimi soruşanda elə yüksək səslə “Bəli” dedim ki, gəlinin səsi mənim səsimdən sonra kilsədə əks-səda kimi səsləndi. Sonra Jaklin və mən barmağımızdakı müvəqqəti taxta üzüklərlə kilsəni tərk etdik. Bu zaman Böyük Səhranın qərb hissəsinin BMT-nin əsgərləri tərəfindən qorunduğuna baxmayaraq, Adəmin izləri ilə gedən hər kəsin arasında sülh və anlayış olacağına hələ də ümid olduğumu hiss edirdik.

Həmin gün nikahdan bir neçə saat sonra Əlcəzairlə Mərakeşin sərhədində partlayış baş verdi. Oranın Baş yepiskopu—Akasio Atanın dostu ekstremist müsəlman terroristlərin torpağa basdırdığı bombanın partlaması nəticəsində dünyasını dəyişmişdi. Xırda terrorist qruplar və nəhəng hərbi qüvvələr də həm Allaha, həm də şeytana inanırlar. Onlar Böyük Partlayışlara da inanırlar.

Elm teleskoplara ulduzlara baxır, mikroskop vasitəsilə atomları nəzərdən keçirir və cənnətlə cəhənnəmin gizlənə biləcəyi yeri tapmır. Elm bizə yaxşıyla pis arasındakı fərqi bilməkdə kömək edə bilməz.

2 Düşüncə zamanı

Baş yepiskop Oranın öldürülməsini öyrənmək üçün Yaradanımıza sabahkı günün qəzetlərini gözləmək lazım deyildi. Ən sədaqətli qullarından biri xaç altında ölərkən Ona tərif edir, digəri isə Məkkənin istiqamətində səcdəyə qayıb işini uğurla gördüyü üçün Ona təşəkkür edirdi. Onlar ikisi də orta q ulu babaları olan Adəmə həyat verən Sevgi Allahına inanırdılar.

Bu dəfə müsəlman Afrikada xristian öldürmüşdü. Həmin qəzetlərə görə, işlər Avropada da çətin idi. Titonun dini dözümlülük yaratdığı keçmiş Yuqoslaviyada indi xristianlar və müsəlmanlar minlərlə adam öldürürdülər. Yox dərəcəsində az müsəlmanın yaşadığı Avropanın digər tərəfində yerləşən Emerald adasında xristianlar bir-birini ölümcül vəziyyətə çatana qədər döyürdülər.

Səbəb bəzilərinin Allaha birbaşa dua etməsi, digələrinin isə Bakirə Məryəmi onların adından yalvarmağa çağırması idi. Xristianlar, müsəlmanlar və yəhudilər bizim ümumi irsimizin olduğuna inanırlar. Adəm və Həvvanın iki oğlu vardı, Kain və Avel və bu iki nəfər bir-birinə rəqib olduğu zaman, qurbanı Allahı razı salmadığı üçün bir qardaş digərini öldürdü.

Skandinaviya ölkələrində biz daha din məsələləri ilə o qədər də maraqlanmırdıq. Biz ən pis şeyin öhdəsindən gəlmişdik—öz sistemimizdən vikinqlərin dövründəki nifrəti çıxarmışdıq. Lakin təxminən 1000-ci ildə Yaxın Şərqdən İncil bizi çatan kimi tez bir zamanda uzun gəmilərimizə minib Yerusəlmə) müsəlmanların

başını kəsməyə getdik. Nümunəvi Norveç şagirdi olaraq mən Snorre haqqında eşitmişdim, ona qibtə edir, onu və Kralların Rəvayətlərini oxuyurdum. Bu rəvayətlər ulu babalarımızın 11-12-ci əsrlərdə Müqəddəs Torpağı ziyarət etmələri və səyahət zamanı Portuqaliya, İspaniya və Şimali Afrikanın sahilləri boyu müsəlman kafirləri kütləvi şəkildə qırmalarını təsvir edirdi.

Çox güman ki, onlardan bəziləri Oranın Əlcəzairdəki limanına pənah aparmış və biz kilsənin bağlı qapıları arxasında Adəm və Həvva haqqında danışılanları dinləyərkən baş verənlərə görə qisas almışdılar. Məhz xaç nişanı altında əzəmətli Kral Siqurd Yursalfar Müqəddəs Torpağa Vikinq səyahətinə getdi və səlibçilərin Yerusəlimə gəlməsi üçün yolu təmizləməzdən əvvəl Afrika boyunca şəhərlərə basqın etdi.

O, adamlarının Allaha inananlardan oğurladığı bütün qızları Müqəddəs Şəhərin patriarxına və Konstantinopoldakı Papaya verdi. Eləcə də vikinç gəmilərindən ibarət bütöv donanmanı və döyüşçülərinin əksəriyyətini Məhəmmədin davamçıları ilə müharibə aparması üçün Aralıq dənizində saxlayıb Papanın ixtiyarına verdi. Onun özü və dəstəsinin qalan hissəsi evə at belində Avropadan keçərək qayıtdı.

Norveç taxtındakı sələfi Müqəddəs Olav isə İsayə inanmayan bütün həmvətənlərinin başlarını kəsərək Norveçi xristianlaşdırmış və Papa tərəfindən övliyalər siyahısına salınmışdı. Tarix göstərir ki, xristianlar öz dinlərinin qanunlarına riayət etmədən yaşamaqdan narahatlıq duymurlar. Onların fikrincə bu qanunlara sadəcə inanmaları kifayətdir.

Toydan bir gün sonra Jaklin və mən Kanar adalarındakı evimizə qayıtmalı idik. Luiq Ata həmin uçuşla Afrikaya öz vəzifəsinə qayıdırdı. Bizə səhv olaraq məlumat vermişdilər ki, Kasablankadan uçan təyyarədə yalnız bir boş yer var. Buna görə də, Jaklin keşişlərdən birini sağ-salamat təyyarəyə yola salmaq üçün iki keşişlə birlikdə hava limanına getmişdi.

Oradakı qətl xəbəri Əl-Ayuna çatan zaman Luiq Ata artıq təyyarədə idi. Biz bu haqda həmin gecə Akasio Atadan eşitdik. O, sakit idi. Üzündə heç bir nifrət və yaxud qisas əlaməti yox idi, üstəlik özü ilə bağlı daha az narahətçilik çəkirdi. İndi o, hamının

Allaha və bir tək özünün Yaradana dua etdiyi ölkədə, kilsədə tək başına qalmışdı. "Kilsənin həmişə şəhidləri olub", - o dedi. Şəhidlik xristianlığın artıq beş yüz ilə yaxın öz mövcudluğu uğrunda mübarizə apardığı dövrdə doğulan Ərəb Məhəmməd ilə başlamayıb. Kilsə iki min ilə yaxındır ki, şəhid verir. Onun Orandakı dostu Baş yepiskop Klaveri əvəz etməyə hazır olan yeni xristian da var idi.

Jaklin səhradakı hava limanına yola düşərkən xoşbəxtliyim heç də natamam deyildi. Səhər günəşinin işığı Böyük Səhranın əbədi cavan qum təpələrinin üzərində parlayırdı. Bu qum təpələri tarixi və insan düşüncələrini özündə gizlədirdi. Qəflətən anladım ki, daha tamamlayacağım heç bir işim yoxdur və quş kimi azadam. Nə bir vəzifə, nə bir plan... Əvvəldən planlaşdırmadığım halda bu vəziyyət gözlənilmədən yaranmışdı və misilsiz bir həzz verirdi.

Otelin tavan eyvanının küncündə şezlonq tapdım. Burada mən həmişə səsi gələn transistorlu radiolardan yaxa qurtarıb mavi səma altında nadir ələ düşən sakitlikdən həzz ala bilərdim. Yalnız bağdakı xurma palmarının saçaqlı başı və səmadakı səssiz quşlar mənim xəyal dairəmə girmək üçün kifayət qədər yüksəkdə idilər. Okeandakı salda olduğu kimi vaxt qeyb oldu. Poçt yox. Telefon yox. Yalnız fikirlərimi dolaşmağa dəvət edən mükəmməl sakitlik.

"Heç olmasa indi bir dəfə də olsa istirahət edə bilərsiniz", - Jaklin məni oteldə qoyub gedərkən belə demişdi. O təkidlə deyirdi ki, bir-birimizi tanıdığımız beş il ərzində hər hansısa bir layihə üzərində işləmədiyim bir həftə də olmayıb. Yəqin ki, düz deyirdi. Amma bu ona görə idi ki, mənim fəaliyyət planım iş olduğu qədər, həm də hobbisi idi.

Adamlarda belə bir təəssürat oyana bilər ki, mən bir saldan digər sala, bir elmi mübahisədən digərinə atılmağı sevən inadkar macərəpərəstəm. Əslində mən əsasən, problemlərə həll yolu tapmağa çalışan və cavabsız sualların dərinliyinə gedən çox sülhsevər insanam. Nə qədər çox iş görürəmsə və çox şeylər görürəmsə, o qədər də özünü hakimiyyət adlandıran və bütün elmi biliklər üzərində monopoliyaya sahib olduqlarını iddia edən elmi dairələrdə mövcud insanı heyrətə gətirən avamlığın səviyyəsini anlayıram. Bu işlə məşğul olmaq lazımdır.

Etiraf etməliyəm ki, hər dəfə yeni bir ekspedisiya və ya tədqiqata başladığımda uğursuzluqla qarşılaşırdım, yəqin ki, ümidimi üzüb başqa bir işlə məşğul olurdum. Amma hər dəfə yeni bir şey kəşf edəcəyimə və kəşf etməli olduğuma inandığımda bu işə daha çox qapılır və əylənirəm. Belə vaxtlarda məsələ tək-cə elmi maraqla deyil, həm də sadəcə əyləncədir.

Amma yenə də, Jaklin haqlı idi. Ekspedisiyanı və ya kitabı tamamlayan kimi yenisinə başlayırdım. Səyahətlər, məktublar və əlyazmalar arasında heç vaxt fasiləm olmayıb. "Bu dəlilikdir", deyə düşündüm...

Dəlilik...

Qəflətən içimdə əks-səda eşitdim. "Bəlkə də bu mənim aku-akumdur", – dedim. Mürgülü bir tərzdə yadıma saldım ki, Pasxa adasının əhalisi mənə içimdə aku-aku olduğunu söyləmişdi. Onların hamısının ulu babalarında və sağ qalanların əksəriyyətində lazım olan zaman yaxşı məsləhət verən gözə görünməz yoldaş *aku-aku* vardı. Səhra adalarında onlara baş çəkməyi və mövcudluğundan heç kəsin xəbəri olmayan abidələri tapmaq üçün doğru yerləri qazmağı mənə bacarıqlı *aku-akudan* başqa heç kim söyləyə bilməzdi.

Pasxa adasında ilk arxeoloji qazıntılar apardığımız o sevincli ayları məmnunluqla xatırladım. O zamanlar orada nə dəniz limanı, nə də hava limanı vardı. Əhalisinin sayı güclə minə çatan Pasxa adası dünyanın ən yalnız adası idi. Bura yalnız Çili hərbi dəniz gəmisi ildə bir dəfə-Milad bayramını qeyd etmək üçün iki-üç günlük səfərə gəlir və adanı işıqlandıran yüzlərlə nəhəng abidəni ucaldanların soyundan gələn insanlara azuqə gətirirdi.

Bu gün Pasxa adasında həm liman, həm də aeroport var. Amma biz 1950-ci ildə ora gəlib Anakena körfəzində lövbər salanda hər bir ailə yalnız yerdən qazılıb çıxarılan şirin kartof və okeandan çıxarılan balıqla yaşayırdı.

Yenə də düşüncələrimi sərbəst buraxmağa imkanım oldu. Onlara aid incəsənət əsərlərini qazıb çıxararkən və fasilələr zamanı daş karxanada mürgüləyərkən mən gərginliyimi atıb dəniz səyahətçiləri və adət-ənənənin keçmiş daşıyıcıları haqqında düşün-

ürdüm. Sonsuz gündüzlər və gecələr... Xəyalımda oraya—başımın üzərindəki həmin mavi səmaya üzdüm. Bir az sonra mən nə burada, nə də ki, orada idim. Düşüncələrimi azad buraxdım. Mənə elə gəldi ki, aku-akunun səsini eşitdim.

İa-ora-na. Kaoha-nui. Hər vaxtın xeyir. Çoxdandır görüşürük.
Güldüm. Hər ikimiz də yaxşı əhval-ruhiyyədə və zarafat etməyə hazır idik. "Uzun zamandır səndən bir xəbər eşitmirəm". Sakit Pasxa adasını tərk etdikdən sonra mənimlə əlaqə saxlamaq sənin üçün çətin olub?

Mən həmişə səninlə idim. Yox olan sən idin. Əvvəlcə mənə Polineziyadan Cənubi Amerikanın cəngəlliklərinə gətirdin, sonra taxta və qamış sallarda üç okeanın üzərindən keçirdin və indi mənə Saxaranın səhra şəhərində dama qoymusan. Bütün bunların nə mənası var? Sən macərəpərəstsən, yoxsa alim?

On səkkiz yaşımda biologiyayı öyrənməyə başladığım vaxtdan etibarən elmi tədqiqatdan savayı heç nə etməmişəm. Yalnız müharibə zamanı Norveçin faşistlərlə mübarizəsində dörd il könüllü iştirak etmişəm. Sadəcə olaraq, macəralarda nə işə bir cəlbedicilik var. Mən heç zaman macərə axtarmıram, amma qədim dövrün alətləri ilə işlədiyim zaman və yaxud eramızdan əvvələ aid gəmilər haqqında mövcud doqmaların əksini sübut edərək naməlum mədəniyyətləri axtardığım zaman yaşadığım macərəni hədiyyə kimi sevinclə qəbul edirəm.

Adamlar deyir ki, sən şanslı olmusan.

Burada məsələni "şanslı olmuşam" kimi yox, "şanssız olmamışam" şəklində qoymaq daha düzgün olardı.

Bu anda Jaklin qayıtdı. Doğrudur. Mən şanslı idim. Ona rast gəlməmək şanssızlıq olardı.

Damın başında, üzümüz Böyük Səhraya tərəf şezlonqun üzərində uzanıb mürgülədik. Mən aku-akunu özümdən uzaqlaşdırı bilmədim.

Bu çox deyil? Əvvəlcə Fatu-Hivaya bal ayına gedirsən. Sonra başqa bir gəlinlə Böyük Səhraya gedirsən. İndi işə müsəlman kimi Böyük Səhrada toy edirsən. Üç dəfə sənin üçün bəs olmalıdır.

Bəli, bu mənim üçün həqiqətən də bəs idi. Doqquz övlad və

üç evlilik. Hər şeydə məhdudiyət olmalıdır. Amma mən müsəlman olmamışdım. Jaklinlə mən bizə daş oymaları göstərən keşiş sayəsində həqiqi mənada məhz burada tanış olmuşduq.

Sən Allaha inanırsan?

Allahın müxtəlif dillərdə müxtəlif adları var. Düşünürəm ki, xristianların Yaradanı həm yəhudilərin “Yahova”, həm də müsəlmanların “Allah”ıdır.

Məsələ Bibliyaya və yaxud Qurana inanmaqda deyil. Məsələ bu kitabların müəlliflərinin də inandığı Allaha inanmaqdadır və hər iki kitab da eyni Allah haqqındadır. Atamdan axşam duasını öyrənmişdim. O, norveçli idi və heç zaman nə “Allah”, nə də ki, “Tanrı” sözünü işlətmirdi. Yalnız “Tanrımız” deyirdi.

Məktəbimizdə bizə dini öyrədən kahin vardı. Mən Adəm və Həwa, eləcə də Nuh və bütün heyvanlar barədə nəql edilənlərə heyran olmuşdum. Mən həmçinin təbiəti anlayan və “Göydəki quşlara bax. Heç bir şahzadə onlar kimi şahənə bəzənməyib” deyən İsanın danışılarda diqqətlə qulaq asırdım. Amma keşiş İsanın toya gedib orada suyu şəraba çevirməsindən danışdıqda mən onun səhv etdiyini ehtimal edib əlimi qaldırdım.

“Tur”, - o sevincək soruşmuşdu, - “nə demək istəyirsən?”

Atam şəhərin pivəbişirən zavodunun müdiri olduğu üçün hekayəni düzəltməyə can atırdım. “Məncə o suyu şəraba yox, pivəyə çevirmişdi. Çünki pivə daha yaxşı dadır və sağlamlıq üçün daha faydalıdır!”

Bu sözlər kahinin xoşuna gəlmədi. O əsəbi halda məni sinifdən çıxardı və sinif yoldaşlarım İsanın etdiyi qəribə şeylər haqqında danışılanları dinləyərkən, mən qışın soyuğunda dona-dona bayırda tək dayanmalı oldum.

Qədim zamanlardan bəri İbrahimin özü ilə Urdan gətirdiyi həmin Tanrını zikr etmişik. Yalan danışmamaq, oğurluq etməmək, insan öldürməmək—bunları Musa dağdan daş kitabə ilə endikdən sonra eşitmişik. Amma biz hələ də İbrahimin Tanrısına Davudun ulduzununmu, xaç işarəsininmi, yoxsa Məhəmmədin ayparasınınmi altında dua etməli olduğumuz barədə mübahisə edirik. Mübahisə edirik ki, tanrımızı Cümə, Şənbə, yoxsa Bazar günləri zikr edək; donuz əti yemək və spirtli içki içmək günahdırımı?; İsanın ətini yemək və qanını

içmək doğrudurmu? Musanın qanununda bəhs edilməyən bu kimi məsələlər barədə mübahisə aparmağa davam edirik. Belə etməklə biz Musa, İsa və İbrahimin təqdim etdiyi hər şeyə sayğısızlıq edirik.

Salla səyahət edən zaman televizordan və təyyarə səmindən uzaq, mavi səma və mavi okeandan ibarət dairənin mərkəzində hərəkətsiz şəkildə süzərkən qədimyana düşüncələrə dalmaq üçün vaxtın olur. 1947-ci ildə "Kon-Tiki" balsa salı ilə Sakit okeandan Polineziyaya yola düşərkən Amerikanın Perudakı səfiri gəmidə saxlamaq üçün mənə Bibliya verdi.

Onun özü qədər xoşniyyətli hərbi attaşesi bizim heç zaman qayıtmayacağımız barədə bir çamadan viskidən bəhsə girdi. Bibliya mənim yatağımın altındakı qutuda toxunulmadan qalsa da, Tanrı bizə 101 gün sonra Raroya mərcan adasına sağ-salamat çatmaqda kömək etdi. Ataşe başqa bir yerə göndərilmişdi. Ona görə də viskini ala bilmədik. Amma Bibliya sonralar da işimizə yaradı.

Kon-Tiki heyəti beş norveçli və bir isveçlidən ibarət idi. Onların hamısı protestant idi. Və biz mərcan adasına dəyərkən okean üzərimizə çırpılan zaman Torsteynin Nuta çısqırmağını eşitdim: "Ey inananlar, indi həminiz dua edin". Düşünürəm ki, onların yarısı gəminin göyertəsində dua etmişdilər.

İyirmi iki il sonra Atlantik okeanını keçmək məqsədilə Mərakeşdə "Ra" adlı qamış gəmini suya endirərkən tamamilə müxtəlif mənşələrə mənsub yeddi nəfərdən ibarət idik. Sübut etmək istəyirdim ki, eyni dəri rənginə, siyasi dünyagörüşünə və inanclara malik olmadıqda belə dar yerdə, stres altında sülh içərisində yaşamaq olar.

Təxminən iki ay müddətində ərəblə yəhudi balaca bambuk daxmanın içərisində çiyin-çiyinə yatdılar; Birləşmiş Ştatlardan olan şturman Sovet İttifaqından olan həkimin ayağına tərəf uzanmışdı. Misirli ərəb müsəlman deyildi. O, dünyanın ən qədim xristian icması olan kopt idi. Buduma tayfasından olan Mərkəzi Afrikalı kömür kimi qara Abdulla ərəb olmasa da müsəlman idi. Bu dəfə onun şərəfinə Səfi paşasından Quran hədiyyə almışdıq. Lakin Abdulla savadsız idi. Ona görə də, Quran növbəti səyahətdə gəmidə oxumağı bacaran müsəlmana verilmək üçün mənim Bibliyamın yanına qoyuldu. Həmin

müsəlman mənşəcə bərbər olan mərakeşli idi və Qurani hər gün oxuyurdu.

Bizi okean boyu müşayiət edən Bibliya və Quran da dünya sivilizasiyalarının inkişafı barədə ilkin mənbələrlə yanaşı yazı stolumun yanındakı kitab rəfində yer aldı. Onlar hələ də mənimlə birlikdədir.

Çoxları eradan əvvələ aid qamış gəmidə ilk Atlantik səyahətimizə çıxan zaman Afrikanın aşağı təbəqəsindən olan Abdullanı seçdiyimə təəccüb edirdi. Adətən, işə dənizçi götürərkən dənizdən uzaqda yaşayan birini seçmirlər. Abdulla isə heç zaman okeana materikin düz ortasında Saxaranın cəngəlliklə birləşdiyi yerdən daha yaxın olmayıb.

Misirdə isə Qahirədəki Papirus İnstitutu onları "Ra" səyahəindən sonra yenidən təqdim edənə qədər papirus qamışlarının nəslini kəsilməmişdi. Papirus qamışları ilə qayıq düzəldənlərə yalnız Efiopiyanın daxili dənizlərdə və Mərkəzi Afrikadakı Çad Respublikasında rast gəlmək olurdu.

Mənim üçün ekspedisiyaya hazırlıq həmişə ekspedisiyanın özündən çətin olub. Bəzən hazırlıq həm də daha təhlükəli olur. Mən fransız fotoqrafla birlikdə Çada qamış-qayıq düzəldənləri toplamaq üçün gəldiyim zaman ölkədə siyasi hərc-mərclik hökm sürürdü. Paytaxt şəhəri olan Fort Lamidə əsasən gölün üzündə üzən qamış adalarda yaşayan budumaların yaşadığı Çad gölünə aparan karvan yolunda hərəkət etmək üçün cip markalı maşın kirayə götürdüm. Bizi səyahətin təhlükəliliyi və bu yaxınlarda yol kənarında tibb bacılarının başı kəsilmiş meyitlərinin tapılması ilə bağlı xəbərdar etdilər.

Biz Çad gölünün sahilindəki Bol şəhərinə çatanda qaş qaralmışdı. Kənd papirus qamışlarından qayırılmış gözəl qübbə şəkilli daxmalardan ibarət idi və yolun sonunda səyyahların gəcəni pulsuz keçirə biləcəkləri sığınacaq vardı.

Biz beton döşəmənin üzərində yuxuya getmişdik. Məni ritmik nağara və nəfəsli alətin çıxardığı uzaqdan gələn zəif musiqi səsi oyatdı. Kənd bu vaxta qədər cansız və tərk edilmiş görünürdü və qaranlığa doğru addım atdığımız zaman məndə maraqlı oyanmağa

başladı. Mən dəvənin üzərində büdrədim və özümü yenidən təhlükəsiz hiss edənədək sakit dayanıb sonra daxmaların arası ilə yavaşca irəliləməyə başladım. Mən küçənin qurtaracağında dönüb açıq sahəyə çatdığım zaman nağaraların ritmi sürətlənməyə başladı. Qaranlıqda tənha kerosin lampalarının ətrafında rəqs edən, tör-töküş cübbələrdəki bədənlərin kölgəsini seçə bildirdim. Onlar stakkato ritminin musiqisinə rəqs edirdilər. Gecə xəyalım düzəldikdən sonra iki musiqiçi də nəzərimə çarpdı. Keçilməz Afrika qaranlığında komanın divanna söykənərək gözə görünməz olduğuma inanırdım.

Fiqurlardan birinin dairədən ayrılıb rəqs edə-edə mənə doğru gəldiyini görəndə dəhşətə gəldim. Ümid edirdim ki, məni görə biləcək qədər yaxınıma gəlməz. Birdən onun qısa qılıncını sıyırıb mənə doğru gəldiyini və musiqinin ritmini itirmədən mənim istiqamətimdə qılınc oynatdığını gördüm. Göründüyümü və rəqs edənin məhz bir ağdərili olaraq məni hədəf aldığına başa düşdüyüm zaman bədənimdən buz kimi üşütmə keçdi.

Digərləri qayğısız halda kerosin lampasının ətrafında rəqslərini davam etdirirdilər. Təhlükəli sima indi o qədər yaxın idi ki, qılınc hər an mənə sancıla bilərdi. Mən silahsız idim və qaça bilməzdim. Heç bir çıxış yolu görmürdüm. Qeyri-ixtiyari olaraq ayaqlarımı nağaranın ritmində hərəkət etdirməyə başladım və özüm də bilmədən qılıncı sinəmə dayamış kişi ilə rəqs etdiyimi gördüm.

O, elə bil uyuşdurucunun təsiri altında idi. Rəqs edərək yavaşca arxaya çəkilməyə başladı və mən onun qılıncının əksi istiqamətində onu yaxından təqib etməyə başladım. Dairəyə çatanda dairəni açdılar və bizim üçün yer düzəldilər. Qılınc qınına qoyulmuşdu və biz bir-birimizə arxamızı çevirib digərləri ilə rəqs edirdik.

Kerosin lampasının işığında musiqiçilərlə dayanan gözəl əndamlı qadın nəzərimə çarpdı və rəqqasların yorulduğunu görəndə təəccübləndim. Hər biri xırda pul təklif edərək tərlı və tənəfnəfəs halda bir-bir dairədən çəkilməyə başladılar. Sona yaxın yalnız ikimiz qalmışdıq və lap sonda isə mən tək rəqs edirdim.

Aydın idi ki, mən yarış qazanmışdım və təhlükəsizliyimi tam təmin etmək üçün başqalarının xırda pul atdığı kasaya mən kağız

pul qoydum. Qalibin mükafatı cazibədar gözəl olacaqdı və mən beton döşəməyə geri qayıtdıqda onu özümlə götürmədiyimə hamı heyərlənmişdi.

Növbəti gün məlum oldu ki, mən kənddə yüksək status qazanmışam. Yeni tanış olduğum çoxsaylı dostlarımın arasında qamışdan qayıq düzəldən Abdulla da vardı.

Abdulla Afrikanın mərkəzindən uzaqda həyata keçirəcəyi ilk səyahətindən və biz də ondan çox şey öyrənməli idik. O, papirus görmüş yeganə şəxs idi və o, qamış qayığı necə düzəltmək lazım olduğunu bilirdi. Abdulla həyatında heç zaman Böyük Səhranın cənubunda yerləşən Çad gölündən başqa heç bir su sahəsi, Çad gölündəki dalğalardan savayı dalğa görməmişdi. Gəmidə Abdulla Allaha ömründə heç vaxt qamış gəmisini görməyən bizdən çox inanırdı.

Amma hər ehtimal üçün belinə içində sehrli daşlar və panter caynaqları olan dəri kisə bağlayırdı. Bu şəkildə silahlənaraq o, özünə ip bağlamadan ehtiyatsızlıqla və cəsarətlə özünü tarazlaşdıraraq qamış qayığın sürüşkən küncündə hərəkət etməyə başladığı zaman biz az qala aqlığımızı itirmişdik. Suyu düşdükdə o, sadəcə gülərək qamış dəstəsindən yapışıb özünü göyərtəyə atırdı.

Allah Abdullanı Afrikanın bir zamanlar nisbətən yaxşı günlər yaşamış bir hissəsində dünyaya gətirmişdi. Böyük Səhra Cənuba doğru ildə bir neçə kilometr sürətlə genişləniirdi. Təxminən beş min əvvəl səhranın şimalındakı aborijen əhali Tassili dağlarındakı qaya divarlarını qamış qayıqlarla hippopotam ovladıklarını təsvir edən şəkillərlə bəzəmişdilər.

Təxminən iki min il bundan əvvəl Şimali Afrika hələ Roma İmperiyasının taxıl anbarı idi. Abdulla dünyaya gəldiyi zaman sonsuz qum təpələri artıq Mərkəzi Afrikadakı Çad gölünün yanından keçib getmişdi və yavaş-yavaş tropik cəngəlliyə doğru irəliləyirdi. Gölün ətrafında bir dənə də olsun kol görmək olmazdı. Yalnız qum və su kənarında və su üzərində üzən adaların üzərində yetişmiş yaşıl papirus qamışları görmək olurdu. Bu adalar sərnəşin kimi insan və mal-qara daşıyırdılar.

Bəzilərimiz göydələnlər və astronomlar dünyasında yaşayarkən,

Abdulla və onun qədim gəmi düzəltmək üçün Misirə gətirdiyim həmyerliləri paytaxt Fort Lamidə təyyarəyə minməzdən əvvəl ömürlərində bir dəfə də olsun pilləkən çıxmamışdılar. Onlar torpaqdan döşəməsi olan gözəl qübbəşəkili qamış evlərdə böyümüşdülər.

Xartumda otelin üçüncü mərtəbəsinə qalxan zaman ayaqlarını elə qaldırırdılar ki, elə bil dağa dırmaşırlar. Döşəmədəki matrasın yeganə mebel sayıldığı dünyadan qoparıldığı üçün onlardan biri başını yatağın altına qoydu.

Fransız dilində danışan Abdulla onlara yatağın üstündə yatmalı olduqlarını başa saldı. Onlar tualetin təmiz su ilə dolduğunu gördükləri zaman onun istifadə məqsədinə şübhə ilə yanaşırdılar. Abdulla hər şeyə çox sakitcəsinə yanaşırdı. Qahirəyə çatdıığımızda heç kim mənim üç buduma yoldaşıma baxıb deyə bilməzdi ki, onlar bir həftə ərzində atom əsrinə sıçrayış ediblər. Cəmi bu qədər vaxt ərzində. Lakin axşamlar Xeops piramidasının yanındakı düşərgəməzə gələrkən onların dişləri və gözləri Ay işığı altında parıldayırdı. Mən qədim Misir rəsmlərinə əsaslanaraq papirus gəmisinin tikiləcəyi məkan olaraq buranı seçmişdim. Onlar piramidaya ciddi baxışlarla tamaşa edirdilər.

“Burada kim yaşayır?” - Abdulla qalacağımız çadırla buranın ölçülərindəki fərqi görərək soruşdu.

“Heç kim”, mən ona izah etdim. “Bura qəbirdir”.

“Orda neçə nəfər basdırılıb?”

“Yalnız bir nəfər”.

Bu Abdulla üçün dözülməz idi. “Bu misirlilər.” - o, inamsız bir şəkildə dedi. Misirlilərin bu ehramı Məhəmmədin doğumundan 3 500 il əvvəl tikdiyini öyrəndiyi zaman da Abdullanın skeptisizmi dəyişmədi.

Qurana görə, bir müsəlman olaraq Abdulla dörd arvad ala bilərdi. Çad gölünün yanında qoyub gəldiyi gözəl buduma qadının maliyyə xərcləri mənim üzərimdə idi. Lakin Misirdəki düşərgədə qalmağımızdan heç bir neçə gün keçməmişdi ki, Abdulla bizi Qahirəyə göbək rəqsinin ifa edildiyi və hər növ nəfəsli və simli alətin müşayiət etdiyi ərəb toyuna dəvət etdi. Mənə gəlinin döşünün arasına kağız pulları qoymaq həvalə edilmişdi.

Mərakeşdə mənzil başına hələ çatmamışdıq, amma mən artıq Abdullanın Afrikanın müxtəlif hissələrində yaşayan arvadlarını maddi cəhətdən təmin etmək məcburiyyətində idim. Biz onu qamış qayığın göyertəsinə alıb toyunu səyahət bitənə qədər təxirə saldıığımız zaman o artıq liman şəhəri Safidə bərbər tayfasından olan çadralı qadın ilə evlənmək üzrə idi.

Bu, 1969-cu ilin yazı, Amerika astronomlarının Aya səyahətlərinin son hazırlığını apardıqları vaxt idi. NASA təklif etmişdi ki, qamış gəmimizə avadanlıq yerləşdirsinlər və bu avadanlıq vasitəsilə astronomlar aya endikləri zaman və biz hələ səyahətdə ikən bizimlə birbaşa danışa bilsinlər. Günəş Allahı Ranın adını daşıyan qamış gəmimizlə eksperiment aparmaq və aydakı insanlarla danışmaq üçün onu içəri antenalarla dolu halda suya endirmək çox gülünc olardı və mən heyfslənərək, amma qəti şəkildə bu təklifi rədd etdim.

Yola düşməyi planlaşdırmazdan bir gün əvvəl NASA-nın bir nümayəndəsi əlində Ay avadanlığından ibarət qutu ilə Safidəki bəndin üzərində peyda oldu. Bu mənim heyratımə səbəb oldu. Mənim etirazıma ciddi yanaşmamışdılar. Mən qətiyyətimi göstərdim və biz əlində qutu olan mehriban kişini bəndin üstündə tərk edib getdik.

Biz qamış gəmimizlə Atlantik okeanda səyahətə başlayan zaman o, həmin gəminin üzərindən uçaraq evinə gedəcəkdə. Gəmidə Abdullanın zəhinli olduğu üzə çıxdı. Onun ağılı çoxlarınınkindən daha iti idi. Safini təzəcə tərk etmişdik ki, o, Məkkə istiqamətində dua edə bilməsi üçün kompasdan istifadə etməyi öyrəndi.

Külək və axınlar bizə Kolumbun istifadə etdiyi sabit Qərb istiqaməti kursunu verirdi və Məkkə demək olar ki, eyni istiqamətdə qalırdı. Digər tərəfdən növbəti səhər gün doğan zaman dənizdə gözlənilməz problem yarandı. Abdulla məlumat verdi ki, kimsə suya duz töküüb.

O, göyertəyə doğru yönəldi və adəti üzrə Allah rizası üçün üzünü və dirşəyinə qədər qollarını yudu. Bu zaman biz qışqırıq eşitdik. Su nəinki duzlu, həmçinin çirkli idi! Suyun səthindəki nazik neft qatı üzərində qara laxtalar üzürdü. Bu laxtalar Abdullanın qara üzündən çox suda nəzərə çarpırdı. Abdullanın dini təmizlik məras-

imləri təmiz su tələb edirdi.

Allaha hörmət etdiyimizdən, problemi əvvəlcə Abdullaya gil parçımızdakı içməli su ehtiyatından bir az verməklə həll etdik. Ekstremal şəraitdə Quran səyahətçiyə özünü qumla təmizləməyə icazə verir. Lakin Böyük Səhra bizdən çox uzaqda idi və sürətlə gözdən uzaqlaşdı.

Abdullanı inandırdıq ki, tezliklə on iki il əvvəl "Kon-Tiki"də gördüyüm şüşə kimi təmiz su ilə üzəcəyik. Həmin vaxt Sakit okeanla səkkiz min kilometr yol qət etmişdik və nə bir parça neft və nə də bu planetdə biz altı nəfərdən başqa insan yaşadığını sübut edəcək hər hansı bir halla rastlaşmamışdıq.

Okeanın çirklənmək üzrə olduğu haqda bizə ilk xəbərdarlığı Abdulla vermişdi! Dünyada isə yalnız bir okean var, çünki Atlantik okean da digər okeanların hamısı ilə əlaqəlidir. Materiklər sanki qarşılıqlı əlaqədə olan bir dünya okeanında ada kimi yerləşiblər. Günlər keçdikcə Abdulla və biz okeanda yeni-yeni neft parçaları görməyə başladıq.

Onların bəziləri düyü dənələri qədər xırda idi, bəziləri isə bir-birinə yapışaraq kartof və portağal ölçüsünədək böyümüşdülər. Balsa salında yaxından müşahidə etdiyimiz büllur kimi təmiz okean dünyasını dostlarıma göstərməyi səbirsizliklə gözləyərkən o qədər narahatçılıq keçirdim ki, dünya okeanının artan çirklənməsi barədə ilk hesabatı Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi U-Tana göndərdim. Onların müdafiə etdiyi mikrokosmu təmsil etmək istədiyimiz üçün bizə BMT-nin bayrağı altında üzmək icazəsi verilmişdi. Vahid okeanda vahid dünya.

Okeanla ilk tanışlığında Abdullanın heç bir şikayəti olmamışdı. Əksinə, ilk dəfə balina görən zaman sevinclə qışqırmışdı: "Hippotamus to port!".

İlk papirus qayığımızla okeanı keçə bilmədik. İyirminci əsrdə dünyanın aparıcı ekspertləri, bizi bütün təchizatı ilə birlikdə qamış gəmilərin təsvir edildiyi qədim Misir illüstrasiyaları və divar rəsmləri ilə tanış edən, o cümlədən papirusdan qayıq düzəltməyin qədim üsullarını bilən, lakin okean dalğalarına qarşı müqavimət göstər-

əcək bu qayıqları özləri heç vaxt inşa etməyən Çad gölü ətrafında yaşayan budumalarla tanış etmiş Qahirədəki ekspertlər idilər.

Onlar heç biri fironların nə üçün, adətən, hündür, içəriyə doğru əyilmiş quyruğu olan oraqsəkilli gəmilərə sahib olduqlarını başa düşməmişdilər. Hamı inanırdı ki, quyruqdakı eleqant büküş ora estetika nöqtəyi-nəzərindən çəkilməşdi və Çaddan olan qayıq düzəldənlər göyertəyə yay ipi kimi bağlanmış bu vacib ipi gəminin struktur baxımından müstəqil bir hissəsi hesab etdikləri üçün oradan götürmüşdülər.

Sən demə bu, "Ra" qamış gəmisinin Axilles dabanı imiş. Nəticədə gəmi öz elastikliyi itirdi və okean dalğalarında üzə bilmədi və qamış dəstələri aralanmağa başladı. Barbadosa çatdığımız zaman papirus dəstələrini bir yerdə tutmaq artıq mümkün deyildi. "Ra"-nın Safidə suya salınmasından cəmi bir il sonra "Ra II" gəmisinin tikintisi başa çatdı.

Atlantik okeanında bir başqa səyahətə hazır idik. Birinci "Ra" ekspedisiyasında olanların hamısı yeni səyahət üçün bir daha könüllü oldular: Çaddan Abdulla, Birləşmiş Ştatlardan Norman, Sovet İttifaqından Yuri, İtaliyadan Karlo, Misirdən Corc, Meksikadan Santyaqo və Norveçdən mən özüm. Lakin bu səfər Yaponiyadan olan Keyi qamış göyertəsində balaca bambuk komasına sığışdırmaqla rəqəmi səkkizə çatdırmışdım.

Abdulla həmin ili Misirdə, öz gəlininin evində gözləmişdi. İndi o, keçən dəfə dokda qoyduğu bərbər qadınla evlənmək niyyətində idi. Qəfildən, Norveçin Qahirədəki səfirliyindən məktub gəldi: Abdulla ata olmuşdu. Oğul! Allah ona elə bir hədiyyə bəxş etmişdi ki, Amerikaya ediləcək heç bir yeni səfər bu sevinci əvəz edə bilməzdi.

Abdulla Qahirəyə Amerika raketinin Aya çatmasından tez çatdı. Biz göyertədə dayanıb ona əl edən zaman aramızdakı yeni heyət üzvü, Atlas dağlarından olan bərbər bəndin üzərindəki adamlara əl edirdi. Bundan bir gün əvvəl bu dəniz səyahətçisi Safidəki otelimizdə qapıçı (yükdaşıyan) idi. Atlas dağlarından gəlməzdən əvvəl o, heç vaxt okean görməmişdi. Amma o da müsəlman idi. O səhra küləklərindən və uca dağ günəşindən qaralmışdı və demək olar ki, Abdulla ilə eyni rəngdə idi.

Madami oxuya bilirdi. Kəsəində üzgüçü tumanı, hamam palazı

və ərəb dilində Quran saxlayırdı. Okeanda çirklənmə prosesi haqqında ilk dəfə xəbərdarlıq verən Abdulla olmuşdu. İndi isə Madamiyə yanından keçdiyimiz neft parçalarını tor vasitəsilə sudan çıxarmaqla çirklənmə haqqında gündəlik məruzə hazırlamaq həvalə olunmuşdu. Yenə BMT-nin bayrağı altında üzürdük. Bu dəfə Baş General bizdən çirklənmə haqqında məruzə və həmçinin qara parçaların nümunəsini istəmişdi. Atlantik okeanında qırx yeddi günlük səyahətimizin qırx üç gününü böyük və kiçik neft parçaları topladıq. Bu dəfə bunu Barbadosa gedən yolumuzun üstündə etdik. U-Tan məruzəmizi 1970-ci ildə Stokholmda keçirilmiş BMT-nin birinci Ətraf Mühit Konfransında verdiyi Okeanların Vəziyyəti barədə Məruzəsinə "A Əlavəsi" kimi yerləşdirmişdi.

Mən Nil Armstronqla sonralar NASA antenasının köməyi olmadan Londonda Dünya Canlı Təbiət Fondunun konqresindən əvvəl görüşdüm. Biz asanlıqla dağıla bilən çox təhlükəli bir planetdə yaşadığımız barədə müzakirə etdik. Nil deyirdi ki, Yerdə o qədər az quru və çox okean sahəsi var ki, Aydan baxanda bura balaca mavi planetə bənzəyir. Dünya okeanı isə o qədər balaca görünür ki, onu motorsuz qamış qayıqla bir neçə həftə ərzində keçmək olar. Neft parçalarından bir az daha tez.

3 Suyun dərinliyində

Mürgülü halda otelin damında yuxudan ayıldım və ətrafımızdakı səhraya baxdım. Günəşin altında mürgülədiyim üçün Jaklin məni danladı.

“Ozon qatındakı dəyişi xatırla”, - dedi, “Daha balaca oğlan deyilsən”.

Cavanlıqda insanlar planetin nazik atmosfer qatını dağıtdıqdan sonra çimməyi necə təsəvvür etdiyimlə bağlı fantastik bir karikatura çəkdiyimi nahar vaxtı Jaklinə danışdım. O zaman heç bir “yaşıl” təbiət qoruyucusu yox idi, lakin alimlər bir şeyə diqqəti yönəltmişdilər. Bu, məni insanın təbiətə qarşı apardığı müharibənin havanın tərkibindəki hələ insan yaranmazdan əvvəl okean planktonu və bakirə meşələrin birgə yaratdığı mükəmməl balans pozacağı haqda düşünməyə vadar etdi.

“Necə ola bilər ki, Norveç futbol çempionatında qalib gələcək komanda əvəzinə, belə şeylər haqqında fikirləşirdin?”- Jaklin soruşdu. Məni tanıdığı beş il müddətində o, mənim kifayət qədər normal olduğumu düşünürdü.

Bu misralarla bərabər düşünməyə necə başlamışdım? Çətin sualdır. Dama qayıdanda başımız kölgədə olsun deyə stullarımızın yerini dəyişdik və Jaklin sualına cavab almadan yuxuya getdi.

O qədər dincəlmişdim ki, adət etdiyim 10 dəqiqəlik günorta yuxusuna ehtiyacım olmadı. Bunun əvəzinə oyaq halda uzandım və səmanın mavi mantiyasının altında dairə vuran quşlara tamaşa

etdim. Bu mənə dünyanın əbədi və hüdudsuz göründüyü gənclik günlərimi xatırlatdı. O zaman vaxtımız çox idi. Heç kim tələsmirdi. Bəlkə də tələsən yalnız mən idim, o da məktəbə gecikən zaman. Atamın pivə zavodundakı ofisinə getmək üçün mənə demək olar ki nadir hallarda icazə verilir və bu zaman ona çatmaqdan ötrü qaçmalı olurdu. Tələsdiyi üçün yox, idman etmək və küçədə rastlaşdığı və yanlarından keçərkən şlyapasını çıxardığı adamlara gümrah görünmək üçün o, əl ağacını yelləyərkən cəld yeriyirdi.

Çırkənmə? Balaca Larvik şəhərində belə bir şey yox idi. Buranın ağ taxta evləri təpə yamaclarında tikilirdi və buraya meşələrin təmiz havası gəlirdi. Larvikin minlərlə pəncərəsi körfəzə baxırdı. Körfəz də öz növbəsində böyük okeana açılırdı. Dənizdən və meşədən çıxan məhsullar, həmçinin üfük boyunca bütün okeanlar üzrə həyata keçirilən sıx gəmiçilik və Antarktikadakı balina ovu sayəsində şəhər inkişaf etmişdi.

Norveçin yeganə fıstıq meşəsi şəhərin arxasında yerləşirdi və sonsuz şam meşələri Farris gölü boyunca Norveçin dənizdən uzaqdakı dağlarına doğru uzanırdı. Yeganə sənaye Tressovun böyük lət dəyirmanı, Alfred Andersenin gəmi zavodu və şəhər meydanına öz xoş ətrini verən pivə zavodu idi.

Şəhərin küçələri süpürgə ilə təmiz süpürülürdü, his basmış qara bacaların süpürülməsi də onları təmiz saxlayırdı. Mən lap uşaq ikən küçələr at peyinindən təmizlənirdi. Soyulmuş portağal qabığı, kağız parçası və yaxud meşədəki cığırın yanına atılmış paslı konserv qutuları insanları qıcıqlandırır. Biz istənilən axar sudan içə bilərdik.

Uşaqlar üçün ideal mühit var idi. Demək olar ki, hər kəsin oynamaq üçün həyətyanı bağçası, şəhərin çay daşları döşənmiş küçələrinin bitdiyi yerdə taxta hasarlarına dırmaşdığımız bostanlar, meşələr və çimərliklərdə həddi-hüdudu olmayan oyun meydançaları vardı.

Validənlərim oraya Norveçin iri sayılan şəhərlərindən gəlmişdilər: Atam o vaxt hələ Kristiania adlanan paytaxt Oslo şəhərindən, anam isə Trondheyimdən gəlmişdi. Boşanmanın yalnız teatr dünyasına aid bir şey hesab olunduğu o vaxtlarda onlar yəqin ki, kiçik şəhərdə bir neçə insanın qaşlarının qalxmasına səbəb olmuşdular.

Konservativ atam birinci həyat yoldaşını boşayıb anamla evləndiyi zaman, açıq fikirli anam artıq iki dəfə evlənilib boşanmışdı.

Bacarıqlı biznesmen olan atam öz pivə zavodunu işə salmışdı. Yerli mineral suyunu qablaşdırmağa başlayanda Kral Hakon bulaq suyunu onun adı ilə adlandırmağa icazə verdi. Sonra o öz həmkarı ilə işə başladı və onlar şəhərin yeganə pivəbişirən zavodunu işletməyə başladılar.

Digər zavod isə tərk edilmişdi və öz iri, qaranlıq zalları, tağlı zirzəmiləri, boş tövlələri və hündür, taxta hasarın arxasındakı iri bağı ilə biz oğlanlar üçün həyəcanverici oyun meydançasına çevrilmişdi. Bu torpaq sahəsi düz bizim bağçamıza çatırdı.

Məhz orada mən özümü anamın isti bədənindən ayrı, bir şəxsiyyət kimi kəşf etdim. I Dünya müharibəsinin başladığı payız gecəsi idi. Mən hətta bağçadakı bayraq ağacının ipinin payız tufanının viyılısını müşayiət edən qamçı səsinə bənzər səsinə də xatırlayıram. Mən uşaqlıqda çox qorxaq idim və qaranlıqdan qorxurdum.

Sən? Hər şeydən bu qədər mühafizə edilən sən?

Bəlkə də elə məhz o səbəbdən mən qorxaq olmuşdum. Valideynlərim yeganə övladlarının başına bir şey gəlməsindən o qədər qorxurdular ki, məndə ətrafımdakı hər şeyin təhlükəli olduğu təəssüratı yaranmışdı. Başqa uşaqlar doka tək gedə və qaranlıqda küçədə oynaya bilərdilər. Lakin mən bunu edə bilməzdim. Başqa oğlan uşaqları ağac düzəltmək üçün baltadan və ya ox və yay düzəltmək üçün iti bıçaqdan istifadə edə bilərdilər. Lakin mənə icazə yox idi.

Məni dünyaya gətirmək və ərköyünləşdirməkdən başqa valideynlərimin birləşdiyi bir nöqtə var idisə, o da tərəqqiyə inam idi; atam tərəqqiyə inanırdı, çünki atası və əmisi ölkəyə elektrik və ferma avadanlığı gətirməkdə pioner idi, anam isə ona görə inanırdı ki, Darvinist idi və bütün tərəqqilərin daha yaxşı bir şeyə gətirib çıxardığını düşünürdü.

Ailə albomunda atam mənə ulu babalarının İsveçlə həmsərhəd olan böyük meşələrdən gəldiyini və ailənin kökünün on iki nəsil əvvəl gedib çıxdığını, atası ilə əmisinin paytaxta gələrək "Heyerdal və Ko."nun əsasını qoymasından əvvəl hamının mülkədar olduğunu

söyləmişdi. Onlar öz ofisləri ilə anbar arasında ölkədə ilk telefon sistemini quraşdırmışdılar. Atam 1880-ci il Oslo qəzetindən kəsdiyi məqaləni mənə göstərərək ilk elektrik lampasının şəhər əhalisinə nümayiş etdirildiyini belə təsvir edirdi: "Karl İohan Darvazasından alov evinədək görünən işıq qırmızı işıqla parlayan qaz lampalarıyla müqayisədə ulduz kimi parıldayırdı. Lap neft lampasının qaz alovu ilə müqayisəsi kimi".

İki ildən sonra, ixtisası vətəndaş milli mühafizəsi olan babam işıqlandırmanı kral sarayına qədər aparıb çıxardıqdan və qardaşları binanın qarşısında iki işıq lampasını yandırdıqdan sonra onların əməyi mükafatlandırıldı. Aftenposten qəzeti yazırdı: "Sarayın önü sanki sehr gücü ilə qaranlıqdan çıxdı və parlaq işıq saçdı. Elə bil günəşin şüaları onun üzərinə düşmüşdü. Tamaşaçılar bu işıq dünyasından çıxmış qəfil və gözlənilməz aydınlığı minnətdarlıq qışqırıqları ilə salamladı.

İki nəsil sonra gələn sən isə durub kibritsiz-filansız yenidən təbiətə qayıtmaq qərarına gəlirsən?

Yəqin ki, anamdan mənə irsən nə isə keçib. Onun ailəsi digər tərəfə, şəhər həyatından uzağa meyli idi. Onun böyük qardaşı ilahiyat oxumuşdu və ölkə rahibi olmaq istəyirdi. O, çox huşsuz idi. Norveçin İsveçlə ittifaq yaratdığı bir vaxtda öz ilk moizəsində demişdi: "İsveçdə işləyən atamız..."

Sözü gedən dövrdə bu tip bəyanat Norveç fermerlərinin xoşuna gəlməmişdi və atası onu şəhərə geri çağırmışdı. Anamın digər iki qardaşı Almaniya fəlsəfə oxumuşdu. Norveçə qayıtdıqdan sonra, Russonun əsərlərinin təsirindən onların hər ikisi torpaq sahəsi alıb Silen dağlarının altında, əhalisi az olan bölgədə ferma evi tikdilər.

Onlardan biri işi yarımçıq qoydu, digəri isə fikrindən dönmədi. Anam mənə deyirdi ki, o, məktubunda peyin vaqonunun üzərində oturub Şopenhaueri oxuduğunu yazırdı. Onun uşaqları maşın və sivilizasiyanın onların uzaq dərələrinə çatması üçün Tidalenə yol çəkmişdilər.

Uşaq yaşlarımda "tərəqqi" sözünün bizi yoldan çıxarıb-çıxarmadığı barədə düşünməyə başlamışdım. İlkin mənasında bu söz

irəliyə, daha yaxşıya tərəf gedən bir şeyi təsvir etmək məqsədilə işlədilir. Lakin bu söz ulu babalarımızın ağzından təzəcə çıxmışdı ki, təbiətdən uzağa daha bir neçə addım atmağı nəzərdə tutan hər şeyi əhatə etməyə başladı. Biz təbiətin bir parçasıyıq. Təbiətdə yaradıldığımızı və ya inkişaf etdiyimizi inanmağımızdan asılı olmayaq, təbiət bizim içimizdə və ətrafımızdadır.

İzah etmək çətindir: niyə belə erkən yaşda təbiətə ziyan vurmaqla əslində özümü zərərli hesab edirdim. Ola bilər ki, uşaqlıqdan ətrafımdakı dünyanı qeyri-stabil, daim dəyişən bir şey kimi görmüşəm. Anam həmişə Darvin haqqında, heyvandan insana təkamül haqqında danışardı. Mənim üçün dəyişməz heç nə yox idi.

Hələ uşaq ikən anası dünyasını dəyişdikdən sonra anamın İsa ilə problemləri yaranmışdı. Anası xəstə idi və daim İsa'yə qayıtmaq arzusunda olduğundan danışardı. Cavan qız ikən anam İngiltərəyə təhsil almağa göndərilmişdi və o, Darvinin nəzəriyyəsinin təsiri ilə qayıtmışdı: insanlar da daxil olmaqla, hər şey daim yaxşılaşır və təkmilləşir. Atam anam kimi azad fikirli deyildi.

O, Almaniyaya pivi bişirməyi öyrənməyə göndərilmişdi və Martin Lüterin inancı ilə qayıtmışdı: Tanrı dünyanı yaradıb və insanlar onun üzərində inkişaf edə bilməzlər. O, həyatdan olduğu kimi həzz alırdı və vaxtını həll oluna bilməyəcək lazımsız problemlər üzərində düşünməyə sərf etmək istəmirdi. O, heç vaxt 'Tanrı' və yaxud 'İsa' sözləri işlətmirdi. Amma Tanrının duasını göydəki düzgün ünvana göndərirdi və onların hər ikisi ilə yaxşı münasibətdə idi.

"Biz tərəqqi edirik", anam tozсорana və elektrik sobasına işarə edərək deyirdi. Onun zamanının adamları üçün odundan yaranan alov və ya qaz olmadan bir neçə naqil vasitəsilə çay üçün su qaynatmaq möcüzə idi. Atam insanlığın inkişaf etdiyinə o qədər də inanmırdı.

Xəndəklərdə xardal qazı və partlayıcıların, okeanda mina və sualtı qayıqların olduğu dəhşətli dünya müharibəsi güclə başa çatmışdı ki, qəzetlər yeni öldürücü silahların ixtira olunduğundan, bir çox ölkələrdəki siyasi qarışıqlıq və təkrar silahlanmadan yazırdılar. Norveç neytral ölkə idi, lakin bir çox günahsız Norveç dənizçisi öz gəmiləri ilə birlikdə batmışdı. Okean məzarlığa dönmüşdü və mənə uğursuz bir şey kimi görünürdü.

İlk xatirələrimdən biri bayırda ikən kiçik bir təpədəki köhnə daş pillə üzərinə çıxmağımla bağlıdır. Bu mənim həmişə xatırlayacağım ilk şəxsi təcrübəm idi. Mən risk edərək öz yorğanımdan və dayəmədən uzaqlaşmışdım və elə bir hündür pilləyə dırmaşmağa cəhd etmişdim ki, onun ətrafında iməkləməyə məcbur olmuşdum. Otun üzərində ən az mənim qədər mübarizə aparan xırda qarışqalar aşkar etmişdim. Onlardan biri saman çöpünə dırmaşmağa çalışırdı.

Onlardan da balaca böcəklər yarpaqların üzərində nöqtə kimi hərəkət edir və yaşıl tırtılı formasını dəyişərək quyruğunun üzərində düz dayanıb mənzərəyə tamaşa etmək üçün yerində yırğalanan iri əjdahaya çevirirdilər. Qəflətən Laura məni yuxarı qaldırır və yeni kəşf etdiyim dünyamdan ayırırdı.

Qızıl dəniz qumu təpəsinin yanından keçdiyim zaman bir az böyümüşdüm. Barmaqlarımı təmiz, boş quma salmaq üçün, məni əlimdən tutub aparan əldən özümü qopardım. Ora yaxınlaşanda isə qum təpəsi yoxa çıxdı və mən kiçik oyuncaqlardan ibarət gözəl dünya ilə qarşı-qarşıya qaldım.

Onlar o qədər kiçik idilər ki, böyükklər onları görə bilməzdilər, mənim barmaqlarım isə onları tutmaq üçün çox böyük idi. Bəziləri oyuncaqların yemək qablarına, bəziləri trubaya və digər məzəli şeylərə bənzəyirdi; bəziləri əsl balıqqulağı və ilbiz qabığına bənzəyirdi, amma onlardan çox kiçik idilər.

Məni oradan dartıb apardıqlarında çaşqınlığımdan ağladım. Sadə qum təpəsində gizli qalan xırda fantastik şeyləri görə bilməyəcək qədər iri olan böyükklərə öz kəşfimi necə göstərə bilərdim? İlk dəfə onu başa düşdüm ki həyatda elə şeylər var ki, onları nə ən böyükklər, nə də ki ən çox şey bilənlər görə bilmirlər.

Sonralar mən suyun altındakı dünya ilə tanış oldum. Beş yaşım vardı və gəzintimi faydalı edəcək heç bir şey kəşf etməmişdim. Heç məsələ çimərlik paltarları geyməkdə də deyildi. Qışın ortası idi və anam mənə qalın qış paltarları, ağır çəkmə və qulaqlarıma çəkilmiş papaq geyindirmişdi. Mən qalın buz üzərində dayanmışdım.

Buz elə qalın idi ki, atam anamı inandırmışdı ki, həmin buz filləri də üzərində saxlaya bilər. Əslində buz yanımdakı iri pivə zavodunu və xizəyi saxlayırdı. Qış geyimində iki kişi ağ buzun kənarında

işləyirdi. Onlar iri mişarı qara rəngli açıq dənizin içərisində aşağı-yuxarı hərəkət etdirir, şüşə kimi buz parçalarını mişarla kəsir və xizəyə yükləyirdilər.

Atam şəhərin sərhədi boyu yerləşmiş bu gölməçəni almışdı. Norveç Danimarkanın işğalı altında olduğu uzun zaman kəsiyində gölməçə Qraf Gildenlovun mülkiyyətində idi. İndi isə mülk şəhər muzeyinə çevrilmiş və anam muzey cəmiyyətinin sədri olmuşdu. Atam isə daha çox pivəbişirmə zavodunu buzla təmin edən gölməçə ilə maraqlanırdı.

Bu iki kişinin getməsinə gözləyirdim. Böyükü- kiçikli, başqa oğlanlar da burunlarını məftil hasara dirəyib eyni şeyi gözləyirdilər. Əlində mişar olan bu iki kişi pivəbişirmə zavodunun işçiləri idi və yükü buzxanaya aparacaqdılar. Bütün il boyu müştərilərə zavodun pivə və sodalı suyu ilə bərabər buz da aparılırdı. O zaman nə buzxana, nə də ki, elektrik soyuducular var idi. Lakin buz qutuları olan şəxslərə hər həftə pivəbişirən zavodun böyük anbarından iri buz parçası göndərilirdi. Orada buz qalın ağac kəpəyi qatının altında saxlanılırdı.

Bu iki kişi getdi. Onların xizəklərinin zəngi şəhər boyunca cingildədi. Səs eşidilməyək dərəcədə zəiflədikdə əlimdə açar darvazaya doğru qaçdım.

Sonrakı xatırladığım şey oğlanların bəzilərinə heyrətlə baxmağım idi. Onların ən böyüyü qaçdı və bir-birinin ardınca bir buzun küncündən su üzərində üzən digər buz parçasının üstünə tullanmağa başladı. Eyni sıçrayışları təkrarlayaraq onlar yenidən bərk buzun üstünə qayıtdılar. O qədər zirək idilər ki, üzən buz parçası çevrilməyə macal tapmamış onun üzərinə enirdilər.

Onların bu məşğuliyyəti əyləncəli görünürdü. Mən də öz bacarığımı göstərmək istədim. Özümü hazırladım və qaçaraq üzən buz parçasının üzərinə tullandım, lakin buz çevrilmədən dönüb üzərinde dayana biləcək qədər cəld deyildim və mənim buz parçası üzərindəki dayaq nöqtəm tərsinə çevrildi. Bununla da mənə tamamilə düşmənlər bir dünyanın içərisinə düşdüm.

Mən yuxarı, o biri uşaqların yanına qayıtmaq üçün dəlicəsinə mübarizə apardım, lakin mənim düşdüyüm dəlik yoxa çıxmışdı.

Başımı və burnumu möhkəm, qara oyuq zənn etdiyim tünd rəngli tavana çırpıdım. Xəbərim yox idi ki, yuxarıdan baxanda buz ağ, buzdakı oyuq isə qara görünür, suyun altında isə hər şey tərsinədir. Buzun üzərindəki yarıq işığı içəri keçirir və bu zaman buz qatı tünd rəngdə görünür. Mən tamamilə özümü itirdim və üzüməymlə bağlı xatirimdə qalan yeganə şey bu oldu.

Çox güman ki oğlanlardan biri bükülmüş çəkməmi əlinə keçirərək ayağımdan tutub məni yuxarı dartmışdı. Oğlanlardan biri mənim öldüyümü söylədiyi zaman öz qışqırıq səsimə oyandım. O qədər qorxmuşdum ki, qışqırıqla digərlərini səhv düşündüklərinə inandırmağa çalışdım. Həm xaricdən, həm də daxilədən donmuş və islanmış şəkildə isti yataq və ana qayğısı üçün evə qaçdım. Bu, məni həqiqətən də sağ qaldığıma inandırdı.

Atam ofisdən evə qayıdıb məndən yataqda oturub Tanrının Duasını etməyi xahiş edincəyə qədər özümü tam təhlükəsizlikdə hiss etmədim. Bu bizim aramızda sirr olaraq qaldı və bizə xoş sakitlik və istilik bəxş etdi. Dua etdiyimiz zaman anam heç vaxt bizə qoşulmazdı. Pilləkənlərin altında ayaq səsləri eşitdiyimiz zaman mən cəld yerimə uzanardım və atam yataq otağını tərk edərdi. Bir dəfə onlar düz mənim otağımın qapısı ağzında rastlaşdıqları zaman anam mehriban və tənəli səslə atamdan soruşmuşdu: "Uşağa nə öyrədirsən?"

Atam heç vaxt məni kilsəyə aparmırdı. O heç özü də kilsəyə getməzdi. O dərəcədə qatı xristian deyildi. O, inancını yadlarla deyil, yalnız mənimlə bölüşürdü. İkimiz üçün inanc və əxlaq yalnız bizlə Tanrı arasında olan məsələ idi. Atamın yəqin ki, yarıdanla xüsusi razılığı vardı: bütün digər məsələlərdə mükəmməl davranış nümayiş etdirdiyi təqdirdə, gözəl qadınların kompaniyasından zövq ala bilərdi.

Ateist olduğu üçün anam İsayə yox, Darvinə inanırdı. Lakin xristian əxlaq qaydalarına ciddi şəkildə əməl edirdi. Gənc qız ikən İngiltərədən, müasir ipək alt paltarında və çamadanında bir dəst oyun kartı ilə qayıdan zaman lüteran xalaları onun alt paltarını və oyun kartlarını sobaya atmışdılar. "Alt paltarı" sözünü belə işlətməyə icazə verilmirdi; bu termin "adı çəkilməyənlər" siyahısında idi.

Bu dərəcədə fərqli iki insan necə bir yerdə qala bilərdi?

Çox güman ki, onlar bunu mənə görə edirdilər. Amma onların mübahisə etdiyini heç zaman eşitməmişdim. Mənə "Gecən xeyrə qalsın" deyib aşağı düşdükdən sonra köhnə taxta evimizin döşəməsindən onları dinləməyə çalışırdım, lakin klassik musiqi oxuyan köhnə qrammofondan başqa heç bir şey eşidə bilmirdim.

Buz altındakı macəramdan sonra mən həyat və ölüm haqda çox düşünməyə başladım. Mən heyvanlar və bitkilərlə onları yaranın kimliyindən daha çox maraqlanırdım. Hərəkət edən hər şeyi toplayırdım. Görünən dünyadan kənarında nəyinsə olduğuna heç zaman şübhə etmirdim və bu baxımdan atamla eyni əqidəyə sahib idim. Amma mən din dərslərində keşişin adətən əzmlə danışdığı, səmanın arxasındakı abstrakt dünyanın gözəgörünməz mələklərindən çox, yerdə görə biləcəyim şeylərlə məşğul idim.

Mənim anıq dayəm Lauranın yatağının üzərində haşiyəyə alınmış girdəsiyə, balaca mələklərin rəsmləri vardı. Kök aşpaz Helqa rəfiqələrini qəhvə içmək üçün otağında toplayan zaman mələklər haqqında mahnı oxuyar və simli alətlərdə çalardı. Bir dəfə uşaq vaxtı mən sürünərək yatağımdan çıxdım və qapının deşiyindən gizlicə içəri baxdım. Böyük dəhşət yaşadım. Valideynlərimin əyləncəli mərasimində olduğu bir axşam iri bədənli Helqanın hamam vannasının içinə girməyə hazırlaşdığını gördüm.

Qorxu içində yatağıma cumdum və sırımış yorğanı başıma çəkdim. Mən anamı heç zaman alt paltarında görməmişdim və indi sanki yeni bir şey kəşf etmişdim. Bu inanılmaz dərəcədə həyəcanlı və maarifləndirici idi, lakin mən geri qayıdıb yenidən baxmağa cəsəret etmədim. O, mələklər kimi çılpaq idi, lakin bədənini vannanın içərisinə salmaqda çətinlik çəkirdi.

O öz gözəl səsilə cənnətə getsə və qanadları ilə ətrafı süzsəydi, nə olardı?

Helqanın məndə əks cinsə qarşı maraqlı oyatdığını deyə bilmərəm, amma hamamın döşəməsinə yuxarıdan aşağı şalalə kimi axan su yeni xəyallar qurmağıma təkan verdi. Gecələr otağımda tək qalanda onlar mənim şəxsi dünyamın dəyişilməz hissəsinə çevrilirdi. Yay idi. Mən barmaqlarımın ucunda yatağımdan qalxdım və Larvik

körfəzinə baxan iri, açıq pəncərəyə dırmaşdım. Biz sıldırım təpənin dənizə baxan tərəfində yaşayırdıq. Üç mərtəbə yuxarıda mən uzun bəndə qədər uzanan qırmızı kirəmitlə örtülmüş damlara və oradan da uzağa, açıq dənizə baxırdım. Mən yatağıma qayıdanda dəniz səyahətinə orada davam edirdim. Şanslı olduğum gecələrdə Afrikanın yerli əhalisi və qəribə heyvanları barədə xəyallarım yuxuda davam edirdi. Lakin indi qış idi və hava yataqdan ayrılmağa imkan verməyəcək dərəcədə soyuq idi. Anam həmişə təkid edirdi ki, havanın necəliyindən asılı olmayaraq yatan zaman həmişə pəncərəni açıq qoyum.

Belə gecələrdə mən özümü hamamda (lakin Hilqasız) hər iki krani açıb suyun yuxarıdan şlalə şəklində döşəməyə və oradan da yataq otağıma dolduğunu gözləyən təsəvvür edirdim. Su məni yatağımla birlikdə təpədən aşağıya aparıb körfəzə salır, oradan da palmalar və qonşuluqdakı uşaqlardan daha maraqlı oyun yoldaşlarının olduğu diyara aparıb çıxarırdı.

Digər xəyal variantında isə heç səyahət etməyimə də ehtiyac yox idi. Mən sadəcə olaraq köhnə, kimsəsiz pivəbişirmə zavodunun üzərində iri şüşə qübbə tikir və onu istixanaya çevirirdim. Burada mən tropik bitkilər əkir və hərəsindən iki nəfər olmaqla hind, afrikalı və ərəb uşaqları və əlbəttə ki, heyvanları lap Nuh öz gəmisinə dəvət etdiyi kimi dəvət edirdim.

Həqiqətdən xeyli uzaqlaşmış oğlan?

Məhz yetkinlik dövründə mən utancaq olmağa başladım. Qonşuluğumuzdakı oğlanların əksəriyyəti məktəbi ilk yeddi ildən sonra buraxmışdılar. O zamana qədər mən təpəmizdəki dəstənin diqqət mərkəzində idim. Məndə gölməçənin açarları, buz qutusunda sonsuz sayda portağal və albalı suyu vardı. Mənim ekspedisiyama qoşulub meşəyə getmək hamı üçün maraqlı idi.

Yəqin ki, mən anamın böyük kəşflər, vəhşi heyvanlar və başqa millətlər—bəlkə də ən çox başqa millətlər—haqqında olan kitablarından ruhlanmışdım. İndi onların heç birini Larvikin yaxınlığında tapmaq olmaz. Yadımdadır bir dəfə şəhərə sirk gəlmişdi və biz canlı-canlı qara dərilə kişiyə görmüşdük. Oğlanlardan biri onun ovuclarının içinin ağ rəngdə olduğunu görəndə hamımız məyus olduq. Anladıq ki, onun dərisinin rəngi saxtadır.

Şəhəri əhatə edən meşədə zəngin canlı təbiət var idi: şərqdə şam meşəsi ilə yarpağını tökmüş hər cür növ meşənin qarışığı, qərbdə isə Farris gölü boyunca fıstıq meşəsi. Biz mantar tapançalarımızı, ox və yaylarımızı kənara qoyub əlimizə vedrə və vəhşi heyvanları tutmaq üçün tor götürərək səyahətə çıxdıq. O zaman bəzi iri məməlilərdən başqa heç bir heyvan növü təhlükəli deyildi. Dünyanın biz yaşadığımız hissəsində heç bir böcək dərmanı, çirklənmə yox idi. Çaylarımızın hamısında balıq vardı.

Balaca göllərdə və hovuzlarda qurbağa balaları, rəngli salamandralar və qara, iri su böcəklərini ovlayırdıq. Meşədə kirpi, siçan, böcək, çəyirtkə və ilan tuturduq. Havada yarasadan kəpənəyə qədər hər şeyi tuturduq. Quşların yuvasında kifayət qədər yumurta olduğu zaman yumurtalardan biri kolleksiyamıza əlavə olunurdu. Atam köhnə pivəbişirmə tövləsində mənə panel vurulmuş təzə şəxsi otaq vermişdi və biz qapıdan "Zoologiya muzeyi" yazısını asmışdıq. Gündəlik həyatımda demək olar ki, qorxaq idim, amma kolleksiyamıza yeni heyvan cinsi əlavə etmək məsələsinə gələndə mən tamamilə başqa insan olurdum. Bir dəfə evə arxamca bir dəstə oğlanla gələndə zaman anamın az qala ürəyi getmişdi.

Qapının zəngini çaldım və o, qapını açanda əlimlə quyruğunun ucundan tutduğum canlı gürzəni ona tərəf uzatdım. Gürzə kinli burumlarla qıvrılırdı və mənə sancmağa çalışırdı. Lakin hər dəfə bunu etməyə çalışanda onu əzmlə silkələyirdim. Anam qaçıb spirtlə dolu şüşə banka gətirdi və fısıldayan ilan başından bankaya salındı. Sonra o, gərginliyini atdı və qiymətli xəzinə kimi bankanın dibində qıvrılaraq yuxuya getdi. Mən onu başını əzmədən Y-şəkilli çubuğu boğazına keçirərək tutmuşdum.

Sən sinfin ən utancaq və ən sakit oğlanı idin?

Hər halda bu, Arnold Yakobun yazdığına görə belə idi. O, təzə məktəbdə mənim ən yaxın dostum idi. O, olmasa idi məktəbdən axmaq kimi qovulacaqdım. Ən azından keçmişə nəzər salanda özümü belə təsəvvür edirəm. Sinfimizdəki digər uşaqlardan fərqli olaraq idmana heç bir marağım yox idi; futbol komandalarına seçilən ən axırıncı nəfər mən olardım və idman zalında trampindən

tullanmağı xoşlamırdım. Mən iynəyə taxılmış və şüşənin içində əhatəyə alınmış xırda böcəkləri öyrənməyə üstünlük verirdim.

Atam ümitsizliyə qapılırdı. O, ayağımın suyun dibinə dəymədiyi yerlərdə məni üzməyə cəhd göstərməyə belə vadar edə bilmirdi. Son ümidi məni aldatmaq idi. O, gözəl cavan qadın sifariş etmişdi və həmin qadının əlində ucuna ip halqa bərkidilmiş uzun tilov vardı. Mən ipdən yapışib dənizin içərilərindəki dərin suda qurbağa kimi üzməli idim. Atamla kobudca sağollaşıb onu üzmək üçün gənc qadınla tək qoyub getdim. Özümü heç zaman həmin andakı qədər alçaldılmış hiss etməmişdim. Bir daha bu şəkildə alçaldılmağa imkan verə bilməzdim.

O zamana kimi artıq idmana dəli kimi bağlanmış məktəb dostları vardı. Onlar Nurminin 1 500 metrlik yarışda hansı sürətlə qaçdığını saniyəsinə kimi, Rustadstunun Holmenkollen xizək tullanmasında hansı uzaqlığa tullandığını santimetrinə kimi bilirdilər. Yaxınlıqdakı meşədə çarpaz qaçışa başlayanda mən də həmişə axırda qurtarmağıma baxmayaraq, onlara qoşuldum. Hər dəfə meşədə gözəl bir şey görəndə, onu yoxlamaq üçün ayaq saxlayırdım. Lakin üç şirin qız yarışın başlanmasını görməyə gəlmiş zaman əlində balıq tilovu tutan qadın yadıma düşdü və o qədər sürətlə qaçdı ki, hamını ötdüm və final xəttini birinci keçdim.

Bir zaman qırx min idman azarkeşi ilə əhatə olunacağımı, film ulduzunun yanında hamını doğma şəhərim Larvikdə Qış Olimpiadasına dəvət edəcəyimi təsəvvür etmək, nə vaxtsa Aya təzəcə ayaq basmış biri ilə görüşəcəyimə inanmaq qədər çətin idi.

Meşədə qaçmağım atama yeni ümid verdi, ancaq o məni heç zaman dərin suya şirnikləndirə bilmədi. Cəngəlliyin kralı Tarzan haqqında kitab oxumağı görmüşdü və ağıllı ideyası vardı. O, pivəbişirmə zavodunda dülqərlərə arxa həyətdə çox hündür şaquli dirəklər ucaldı və onları başlarında çarpaz pərsənglə birləşdirdi.

Biz dırmaşmaq üçün iki qalın ipi və iki gimnastika halqasını pərsəngə bərkidtik və mən Tarzan oyununu oynaya və yerdən hündürdə cəngəllik sarmaşanında yellənməyə başladım. Mən ip və halqalardan hər günorta istifadə edirdim və hər iki əlim elə güclənmişdi ki, əlimin birini boş buraxıb, düz bucaq altında olmaq şərti ilə digər əlimin bir barmağı ilə dirəkdən sallanırdım. Lakin idman

zalında mən həmişəki kimi acınacaqlı vəziyyətdə idim və heç zaman taxta atın üzərindən tullana bilmədim. Futbola marağım, atam məni rüşvət təklif etməklə Norveç çempionatının finalına aparmaq istəyən zaman azaldı. Söz vermişdi ki, “Larvik Turn” qalib gəlsə mənə yeni balıq tilovu alacaq. Onlarsa uduzdular.

Meşədə qaçmaq, ipə dırmaşmaq, çadırla bayırda düşərgə salmaq və yatmaq üçün çanta həyatımın ilk illərində anamın mənə öyrətdiyi bəzi qabiliyyətləri bərpa elədi. Sağlam pəhriz və təmiz hava məsələlərində anam əsil fanatik idi. Mənim keçdiyi südü ilə kökəlməyim üçün qulluqçuya bağçada saxladığımız iki keçini düzgün şəkildə sağmaq öyrədilməli idi.

Mən təmiz havada çölə çıxmalı və tək oynamalı idim, hətta yağış yağanda belə. Həzmim qaydada olduğunu sübut etməmiş səhər pilləkənləri enməmə icazə vermirdilər. Bu o qədər utandırıcı idi ki, mən bir dəfə güvəcin içinə şarf və şlyapa qoyub onu ayaq yoluna boşaltdım və su çəlləyinin zəncirini dartdım. O vaxtdan yadımda qalan xatirə valideynlərimin təpənin başındakı poçt ofisinin yanmasına göstərdiyi reaksiya idi.

Bütöv şəhər ağ taxta evlərdən ibarət idi və bir zaman, mən doğulmazdan əvvəl Larvikin yarısı yanıb külə dönmüşdü. Bu alov gecə biz yatdığımız zaman başlamış və od körfəzin yuxarisına kimi yüksəlmişdi. Qılgı-cım yağışı bizə çatdı. Atam dedi ki, alov yayılsa, pivəbişirmə zavodunun zirzəmisinə pənah aparmalıyıq. Yer in altında qalmaq məcburiyyətində qalsaq, ehtiyacda olmayım deyə anam mənə güvəcə oturmağı əmr etdi. Xoşbəxtlikdən yanğın nasoslari sallanan zəngləri və finxiran atlarıyla mən işimi bitirməzdən əvvəl gəldilər və mən uşaqlığıma alov qorxusu olmadan yaşadım.

Digər tərəfdən isə ömrümdə ikinci dəfə suyun altında ölümlə üz-üzə gəldim.

Məzarlığın yuxarisında təpənin başında dərin və enli yarıq vardı. Bu yarıq adanın sıldırım qayasını və hamamlarını materikdən ayırırdı. Burada Larvik körfəzindən gələn daimi sualtı axın yarığa doğru axır və okeanın ritmik dalğalarıyla geri çəkilirdi. Pivəbişirmə zavodunda işləyən qapıçının oğlu burada batmışdı. Ölü doğulmuş uşağını bu yarığa atmış subay qadın haqqında da bəzi dəhşətli şeyiələr gəzirdi.

Payızda hamamxanalar boş olardı və dəmir hasarı olmayan balaca taxta körpü məni adada qaçdı-tutdu oynayan oğlanlara qoşulmağa həvəsləndirərdi. Qaçmaq bacarığımdan qürur duyduğum üçün, arxamca qaçan oyunçudan taxta körpünün üzərində diaqonal şəkildə tullanmaqla uzaqlaşmaq istədim, lakin dayaq nöqtəmi itirib dərin yanğa düşdüm.

Hətta yaxşı üzgüçü belə dəniz yosunları ilə örtülmüş sürüşkən dik divarlara dırmaşa bilməzdi. Mən suyun altındakı axında buruldum və kaskad şəkildə yığılan suya əllərim və ayaqlarımla vəhşicəsinə və aciz bir şəkildə vurmağa başladım. Mən yalnız iki dəfə suyun dərinliyinə batdığımı xatırlayıram.

Sonra isə dünya yox oldu. "Amerikalı" ləqəbli nəzəri cəlb etmə-yən balaca bir oğlan hamamxanaya cumdu və xilasetmə halqası ilə ip götürdü və onu "cadugərin qazanı"nın içinə atdı. İpdən necə yapışmağım mənə sirr olaraq qalır, lakin onu bilirəm ki, oğlanlar birgə cəhdlə məni yuxarı darta bilmişdilər. Atam bu zəif "Amerikalının" sinfin qəhrəmanı elan etmişdi. Həmin gündən sonra o, sinfə kəmərinə gümüş bıçaqla gəlməyə başlamışdı.

Bundan sonra heç kim məni sadəcə əllərimi və ayaqlarımı ritmik şəkildə hərəkət etdirərək üzə biləcəyimə inandıra bilmədi. Məni buna cəhd etmişdim, lakin bir daha heç vaxt etmədim. Atam mənim su qorxusu ilə böyüdüyümü qəbul etməli oldu, ta ki uzun illər sonra "Kon-Tiki" ekspedisiyasından qayıtdıqda əlimi sıxanadək. O vaxta qədər mən artıq üzməyi öyrənmişdim.

4 Başım suyun üzərində

Uşaqlıq dövrümün xatirələri gözqamaşdıran gün işığının parıltısı ilə qəfil yoxa çıxdı.

“Axırncı gündür; əşyaları toplamaq vaxtıdır. Təyyarə bu gün yola düşür”.

Jaklin yanımdakı stulu tərpedən zaman mən oyandım, aku-akum isə yuxuya getdi.

“Hələlik”, - deyə öz-özümə pıçıldadım. Sakitlik və tənbəlliyə əlvida. Mən çeşidlənməmiş məktub qalaqlarını, Kanar adalarındakı evimdə döşəməni örtən yadlarla cavabsız qalmış faksları gözümün qabağına gətirdim. Lakin yaxşı hazırlıqlı idim.

Turistlərdən uzaqda köhnə, gözdən uzaq bir mülkdə ideal iş şəraiti tapmışdım. Mülkdə iri ağaclar və avokado plantasiyalarının qalıqları vardı. Bura becərilməmişdi. Buranın evləri qədimliyi sayəsində və bir zamanlar bu hündür ağaclar və uca divarların arxasında yalnızlıq içərisində yaşamış məşhur yerli şairin şərəfinə qorunurdu.

Hələ də gün ərzində bir neçə saat artıq vaxt əldə edə bilmək üçün səhər saat altıda yuxudan oyanmalı idim. Bu, öz ərinin uğrunda səhər yeməyinin vaxtını altı saat dəyişən Jaklin üçün qəfil dəyişiklik idi. Bu fədakarlığının əvəzində ona simvolik toy hədiyyəsi olaraq, okean üzərində doğan günəş hədiyyə verildi.

O, Hollivudda kameraların qarşısında keçirdiyi illər ərzində bəlkə də heç bir zaman günəşin doğuşunu görməmişdi. İndi isə rəssamlığa və arxeologiyaya böyük marağı olduğu üçün pəncərənin yanında

oturub günəşə – ilk yaradıcı rəssama tamaşa edə bilər, onun sübhü aşırdırmasını, okeanı, səmanı və arxamızdakı uca dağları həmişə dəyişən, sakit harmonik rəng çalarları ilə fırçalaya bilərdi. Jaklin yanımda dayanmasaydı, aku-akum yəqin ki, öz varlığını bildirərdi. Bəlkə də siçan kimi sakit dayanmış aku-akum da orada idi və bizim kimi valeh olmuşdu.

Təmiz, mavi səma altında bir neçə gün keçirmək üçün çoxlu pul xərcləyən müasir günəşə sitayiş edənlərin şərəfinə adanın başqa hissələrində göydələnlərdən ibarət bütöv bir şəhər ucaldılmışdı. Jaklinlə məni bu adaya və bu dərəcəyə gətirən isə qədim günəşə sitayiş edənlər olmuşdu. Hər gün Afrikadan Amerikanın cəngəlliklərinə qədər qərb istiqamətində səyahət edərək başımızın üstündən keçən də onların allahlarının saf və korlanmamış simvolu idi.

Vadidən aşağıda ta qədim zamanlardan orada özünə yer tutmuş pilləli piramidalar vardı. Onlar çox uzun müddət idi ki, həmin bu yerlərində idilər və artıq heç kəs onların kim tərəfindən tikildiyini bilmirdi. Yaşlılar öz nənə-babalarından bu piramidaların həmişə orada olduğunu eşitmişdilər.

Adanın yeni sakinləri isə piramidalarla maraqlanmamış və onların sadəcə olaraq gözəl, lakin mənasız daş qalaqları olduğunu və bu daşların tarlaları daşlardan təmizləyən ispan fatehləri tərəfindən buraya atıldığını düşünmüşlər. İndiyə qədər yerli əhali bütöv piramida ərazisini hörmətlə qorumuş və şəhər qədim, sirliliklə ətrafında inkişaf etmişdi.

Evlərin yaratdığı sıx cərgələr ərazini əhatə edən mühafizə pərdəsinə çevrilmişdi. Məktəb uşaqları mükəmməl inşa edilmiş piramidalardan bir daş belə tərpətmədən ərazi boyu cıgırlar və kəsirmə yollar düzəltmişdilər. Bilərəkdən, ya bilməyərkən divarlar hörmətlə qorunub saxlanmışdı, onlara xüsusi diqqət yetirənlər isə yalnız Atlantida haqqında fikrə qarq olmaq istəyən və gizli maraqları olan şəxslərdən ibarət qruplar və yaxud digər planetlərdən gələn ziyarətçilər idi. İndi isə şəhər şurası müstəqil şəkildə ərazini yeni inkişaf üçün açmağı və küçələrin ərazini çarpaz kəsib keçməsinə icazə verməklə həm mövhumata, həm də elmi mübahisələrə son qoymağı qərara almışdı.

Piramidaları vaxtında qoruyub saxlaya bildim. Quimarın şəhər xəritəsindəki ağ yamağın üzərində Las Piramides de Chancona yazısı vardı. Kim tərəfindən tikildiyi məlum olmayan bu piramidalar rəsmi qaydada qorunmurdu. Atlantik okeanındakı piramidalara aid heç bir qanun yoxdur. Qorunan yeganə şey piramidaların arasında ən hündür nöqtədə yerləşən köhnə ispan tikilisinin divarı idi. Çoxlu sayda kiçik otaqları buranın monastır olduğundan xəbər verirdi və bura da mənim aldığı ev kimi milli irs şəklində qorunmuşdu.

Təsadüf elə gətirdi ki, bu piramidalar haqqında öyrənən adam mən oldum. Bu elə bir təsadüf idi ki, özümü bir adadan başqasına yerli əhalinin bildiyi şeyləri "kəşf etmək" üçün dartılıb gətirilən ipdən asılmış kukla kimi hiss edirdim.

İnsan doğulduğu gündən gözünün içinə baxan və hər zaman da gözünün qabağında olan bir şeyi heç vaxt kəşf edə bilmir. Sorvik adlı norveçli bir turist piramidalardan birinin təsvir olunduğu qəzet parçasını kəşib mənə göndərmək qərarına gəlmişdi. Mətn piramidaların inşasını fəvqəltəbii qüvvələrin işi hesab etdiyi halda, şəkillər isə onların okeanı keçərək Kanar adalarına gəlmiş və dünya tarixinin ilk çağında Atlantik okeanının hər iki tərəfində tikilmiş pilləli piramidalarla tanış olan fani insanlar tərəfindən tikildiyini göstərirdi.

Şəxsən mən Kanar adalarına buranın ispanlar və portuqaliyalılar gəldiyi zaman onları gülərüzlə qarşılamış aborigen əhalisi barədə bir şey öyrənmək ümidi ilə səfər etmişdim. Onlar Tenerifedə qançolarla yanaşı Şimali Avropalıları xatırladan hündür, sarışın və ağ dərili insanlar da vardı. Lakin Şimali Afrikadakı bərbərlər və əfsanəvi dənizçilər də belə xarici görünüşə malik idilər.

Asteklər və inklərin sözlərinə görə bu dənizçilər öz ulu babalarının sivilizasiyası ilə onları tanış etmiş və onlara piramidalar tikməyi öyrətmişdilər. Məhz bu səbəbdən də mən bu adalara çox əvvəllər bir dəfə də səfər etmişdim. Bizə avropalıları xatırladan, lakin Atlantik okeanını Kolumb və Leyf Eyriksondan çox-çox əvvəl qadınlar, keçilər və itlərlə birlikdə keçmiş bu dənizçilər haqda öyrənməyə can atırdım. Bundan əlavə, onlar misirlilər kimi mumiyalama və kəllənin halqa şəklində deşilməsi sənəti ilə də tanış idilər.

Mən hələ də Perunun sahilindəki Tukumedə piramida sahəsində geniş qazıntı işlərini davam etdirirdim, lakin piramidanın təsvir edildiyi qəzet parçasını alanda Osloda qısamüddətli səfərdə idim. Kanar adasını əlinin içi kimi tanıyan yeganə tanışım dostum Fred Olsen idi. Ona bu adalarda atası Tomasdan gəmiçilik şirkəti və torpaq mülkü miras qalmışdı. Onun atası II Dünya Müharibəsi zamanı Livə və bizim oğlanlara Nyu Yorkun xaricində sığınacaq vermişdi. Həmin vaxt mən Şimali Avropada müharibədə idim.

Fred heç zaman Tenerifedəki piramidalar barəsində eşitməmişdi, lakin Amerikaya ilk dəniz səyahəti zamanı Kolumbun yola düşdüyü qonşu Qomera adasında yaşamışdı. Qızı Kristina yaxşı fotoqraf idi. Kristina anası Kristinlə birgə bərə ilə Tenerifeyə üzmüşdü.

Təxminən hər il dörd milyon solğun bənizlinin günəşlənməsinin xoş qarşılandığı bu adada ağ və saqqallı qançolar Kolumbun ilk səyahəti zamanı avropalı işğalçılara müqavimət göstərmişdilər. Okeanın digər tərəfində isə həmin işğalçılar saqqalsız hindlilər tərəfindən öz evlərinə qayıdan allahlar kimi qarşılanmışdılar.

Turist dəstələri arasında Tenerifedə düşmək və piramidalar haqqında məlumat toplamaq iki skandinaviyalı qadıncadan böyük cəsarət tələb edirdi. Lakin onlar yoldan kənarında yerləşən və heç bir turistin və otelin olmadığı, mərkəzi hissəsində piramidaların yuva saldığı Quimar şəhərinə gedən yolu tapmışdılar.

Kristindən bir yığın şəkil alan kimi uçuşa qalxacaq ilk təyyarəyə mindim. Yaxşı qorunmuş, terraslı piramidalara nəzər salar-salmaz uzaq keçmişlə üz-üzə gəlmək düşüncəsi qəlbimi heyranlıq duyğusu ilə doldurdu. Bu duyğular tam üç il əvvəl Peruda mənə çox daha böyük, lakin onlar kimi araşdırılmamış və unudulmuş piramidalar göstərildiyində duyduğum hisslərin eyni idi. Hər iki yerdə də yerli əhali piramidalara qarşı eyni dərəcədə laqeyd yanaşırdı.

“Noreçdə piramidalar yoxdur?” - Peruda məndən soruşdular.

“Onlar piramida ola bilməz; onlar həmişə orada olub”, - məni Tenerifedə inandırmağa çalışırdılar.

Həmin gecə bələdçilərimi tərk etdim və piramidalar olan əraziyə tək başıma qayıtdım. Turistik tətillik məkanında və tam ayıq olmağ-ıma baxmayaraq, orada-ıqoca divarlar arasında yalnız idim və doğru bildiyim şeyə inanırdım.

Məbədin platforması üzərində düz arxamda sevimli bir cavan peyda oldu və mən səksəndim.

“Siz Tur Heyerdalsınız?”, - o soruşdu.

“Bəli, bəs siz kimsiniz?” - soruşdum.

“Mən Quançoyam”, - o sakitcə cavab verdi.

“Hamı deyir ki, adada quanço qanı qalmayıb”, - mən cürət edib dedim.

“Mən həm ata, həm də ana tərəfdən quançoyam”.

“Quançosansa, bəlkə mənə bunun nə olduğunu deyə bilərsən?” - deyərək mən ən böyük piramidaya işarə etdim.

“Deyilənə görə bu qaya təmizlənən sahədi”.

“Sən buna inanırsan?”

Ucaboylu dostum gülümsədi. “Buna inanmış ola bilərdilər”.

Quimar dərəsindən yuxarıdakı evdə dostumun anası və bacı-qardaşları ilə tanış oldum. Karlos Kampos Quimar şəhərində polis işləmişdi və onun bütün ailə üzvləri də özü kimi sanşın və mavigözlü idilər.

Onlar iddia edirdilər ki, dağın yamacında, Quimarın bu tərəfində demək olar ki, bütün əhalidə quanço qanı vardı; məhz burada insanlar öz silah qayıqları ilə muşketli ispanlara qarşı ən uzun müqaviməti göstərmişdilər. Franko rejimi zamanı quanço olduğunu və yaxud quanço dilində tək bir söz bildiyini iddia edən şəxsə ölüm cəzası verilirdi. Belə qəbul olunmuşdu ki, işğalçılar ibtidai aborigen əhalini yer üzündən silmişdir. Lakin diktatorluğa son qoyulduğu üçün indi Karlos və onun kimi insanlar söz azadlığından həzz alırdılar.

Şəhər şurası buldozerlərini piramidaların yerləşdiyi əraziyə gətirməzdən əvvəl, səy göstərməyi sevən insan olan Fred piramida fotoqrafı Kristinin ruh yüksəkliyi ilə göstərdiyi dəstəklə bələdiyyə xəritəsindəki böyük ağ rəngli yeri bütövlükdə almışdı.

Heç kim nə baş verdiyini anlamağa macal tapmadan, Çakona piramidaları hasara alındı və Atlantik okeanın hər iki tayındakı Avropadan əvvəlki mədəniyyətlərin paralelləri sərgisi üçün qorunub-saxlanmış Çakona evinin təmiri və təchiz edilməsi ilə bağlı planlar hazırlanmağa başlandı. Layihəni maliyyələşdirən Fred gələcəkdə turist səfərlərindən əldə

olunacaq gəlirin elmi ehtiyaqlara xərclənməsini istəyirdi. Mən sərgini idarə edəcək və maliyyə vəsaitlərini paylaşdıracaq arxeoloqlardan ibarət beynəlxalq komitə yaratmalı idim. Kristina kiçik qızım Bettinanı layihənin həyata keçirilməsi kimi praktik bir iş üzrə menecer qəbul etdi.

Mən isə indi Peru və Kanar adalarındakı piramidalar arasında get-gəldə olacaqdım. Dulusçu qızım Marianaya isə Atlantik okeanın hər iki tərəfindən oxşar məmulatların hasil edilməsi tapşırılmışdı. Beləcə, "FERCO" —Mədəni Mənşələrin Araşdırılması və Tədqiqatı üzrə Fond yaradıldı.

Jaklinlə ilk dəfə bu pilləli piramidalardan ən hündürünün başında tanış olduq. Qəzetdəki məqalə mənim adaya piramidaları xilas etmək üçün gəldiyimi və onların Meksika və Perudakı piramidalarla eyni olduğunu iddia etdiyimi yazırdı. Jaklini maraq bürümüşdü və o, buraya baxmaq üçün adanın o biri ucundan gəlmişdi. Bu görüş hər ikimizin həyatında qəfil dəyişikliyə səbəb oldu. Piramidaların vadisi bizim evimizə çevriləcəkdi.

Jaklin Əl-Ayundakı damın üstündə aku-akuyla söhbətimi kəsdiyi zaman biz bu vadiyə qayıtmaq üzrə idik. Piramida kompleksini və asanlıqla muzeyə və yaxud xüsusi sərgilərə çevrilə bilən monastıra bənzəyən yanmış tikilinin qalıqlarını saxlamaq üçün hər cür riskə getməyi qərara almışdıq.

Biz həmçinin geniş həyətdəki köhnə rançonu bərpa edib onu evimizə çevirəcəkdik. Jaklin məni piramidaların qorunması və bütöv ərazinin mədəni park adlandırılması üçün işin əsasını çoxdan qoymuş müvafiq orqanlarla tanış etdi. "Las Piramides de Chacona" internetə qoşulub mədəniyyətlərin mənşəyi və Avropadan əvvəlki dəniz yollarının əlaqələrinin öyrənilməsi tədqiqat mərkəzinə çevriləcəkdi.

Böyük Səhraya toy səyahəti sadəcə ekskursiya kimi nəzərdə tutulmuşdu, lakin yer sifariş etməklə bağlı problemlərə görə səyahətimiz bir həftə uzandı. Nəhayət, gəmidə idik: Jaklin yatırdı, mən isə Afrikanın qızıl sahilindən həzz alırdım və biz mavi Atlantik okeanın üzərindən sürətlə keçdikcə Böyük Səhra arxamızda gözdən itirdi. Az qala özümü suya atmaq üzrə idim ki, gözə görünməyən dost yenə canlandı.

Buranı xatırlayırsan?

Ətrafa baxdım və yalnız mavi Atlantik okeanı gördüm. Çox

güman ki, Afrika ilə Kanar adaları arasındakı orta nöqtəyə çatmışdıq. Biz bu dərinliklərin üzərindən həm "Ra", həm də "Ra II" ilə üzmüşdüklə və açıq okeana çatmamış materiklə ada arasından keçmişdik. Okeanın enerjisi azalaraq onu hərəkətsiz mavi sahəyə çevirmişdi. Biz hətta Amerikaya doğru passat küləkləri istiqamətində hərəkət edən hündür dalğaların ağ köpüklərini belə görə bilmirdik. Planet haqqında tam təəssürat almaq üçün buraya ya çox yaxından, ya da Aydan baxılmalıdır.

İtmiş Atlantida şəhərinə inanırsan?

Elə o anda şassi sahilə yanaşma xəttinə dəydi və mən səsdən və onun ardınca gələn gurultudan sualı unudtum. Evdə, piramida vadisində məni fəks gözləyirdi və yeni FERCO layihəsi üçün təkərlər tam hərəkətdə idilər. Fikirləşəsi o qədər məsələ var idi ki, hətta aku-akum diqqətimi cəlb etməyə çalışmışdısa da, diqqətimi cəlb etməmişdi.

Bir gün köhnə üsulla üzümə boydan-boya krem sürtüb tərəş olmağa hazırlaşanda Jaklin dedi: "Sən bərbərə getməlisən". Başımda tük azdır, lakin boynumda tük inanılmaz dərəcədə tez böyüyür. Günorta Jaklin məni adanın paytaxtına apardı. Orada mən dərin bərbər stulunda oturub özümü rahatladım. Yoldaşım orada bir dəfə olmuşdu.

Sualıma cavab vermədin. Sən elmdən qorxursan, yoxsa kosmosdan və yaxud suyun dərinliyindən gələn fəvqəltəbii ziyarətçilər barədə fikrə qərər olmaq məqsədilə piramidaları axtaranlardan biri adlandırılmaqdan?

Hər ikisindən də qorxuram. Amma ən çox insanları piramidaların yalnız daş yığını olduğuna inandırmağa çalışan ekspertlərdən qorxuram. Digərlərinə çox da ciddi baxılmır. Şəxsən mən piramidaların avropalılardan çox əvvəl, göyertəsində keçir və toxum olan sadə gəmilərdə Afrikadan gəlmiş adamlar tərəfindən tikildiyinə inanıram.

Atlantida haqqında əfsanə nə elm tərəfindən kənara qoyulmalı, nə də ki, Yeni Əsr xəyalpərəstləri tərəfindən həddən ziyadə şişirdilməlidir. Eynəklərimizi taxıb qədim müəlliflərin yalnız mif və fantaziyaları yazıya almağa çalışdığını qəbul etməyə hazır olan kitablarımızdakı materialları tədqiq etməklə keçmiş kəşf edəcəyimizə inanmaq yanlış olardı.

Nuh və Sel haqqında əfsanələr kimi?

Məsələ getdikcə daha da mürəkkəbləşirdi. Bərbər burnumun içindəki tükləri kəsib-kəsməyəcəyini soruşdu. Aku-aku isə diqqətimi Nuha və Selə yönəltmək istədi.

“Həm burnumun, həm də qulağımın içini”, - mən cavab verdim. Sel və Atlantida məsələsi həm inananlar, həm də inanmayanlar üçün elə bir incə məsələ idi ki, bu məsələ daha çox vaxtımız olanadək gözləməli idi.

Növbəti günorta Jaklin nə üçün hər zamankı kimi nahardan sonra onunla birgə on dəqiqəlik mürgümü almadığını soruşdu. Bunun əvəzinə əlimdə kağız və qələm bağcadakı asma çarpayıda, avokado ağaclarının sıx yarpaqları arxasında gizlənərək uzandım.

Aku-aku çox gözləmədi.

Necə ola bilər ki, uşaqlıqda sudan qorxan sən, böyüdükdən sonra heç kimin inanmadığı qədim gəmi ilə dənizə çıxdın?

Bunun məntiqsiz olduğunu etiraf etdim. Cavanlığımda mənə tədrislə özümə inam verən nə oldu? O vaxt, uzun illər əvvəl öz-özümü danışdığımı yadıma saldım.

Gənc tələbə ikən əzmlə dağ biyabanında qar tufanına yürüş etmişdim. Eskimos itilə birgə havanı vecimə almadan yoluma davam edirdim. Qar üzümə qum kimi çırpılırdı və mən öz-özümə deyirdim: Bu, oğlanı kişi edəcək!

Özümdən bezmişdim. Çox çəkingən və utancaq olmaqdan bezmişdim. Qızlarla cənsizcə davranır, yarışlarda uduzurdum. Özümü tapmaq və içəridə gizlətdiyim yerdən çıxartmaq istəyirdim. Özümü şüurlu olaraq daxili əsarətimdən azad etməyə cəhd edirdim və elə hiss edirdim ki, qar tufanı bu prosesi məcburiləşdirirdi.

İkinci dəfə boğulmaqdan xilas edildikdən sonra məzarlıqlara və diş həkimlərinə olan münasibətim suya da yönəldi. Bütün dostlarım peşəkar üzgüçü olub hər yay Larvik körfəzində əyləndirildilər. Onların valideynlərinin ya yelkənli, ya da ki, motorlu qayıqları vardı.

Xoşbəxtlikdən bizim qayığımız yox idi və mən taleyimə minnətdar idim ki, valideynlərim Larvik körfəzinə təzə gəlmiş və hər birinin dağda bir kotteci vardı. Atam dəmir yolu stansiyası və bir neçə tətillik kottecinin

olduğu Ustaosetdə ağac cərgəsinin üzərində yerləşmiş daxmasına üstünlük verirdi. Anamın Şərqi Norveçdəki kotteci Qudbrandsdalen və Osterdalen vadilərinin arasında ağac cərgəsindən çox yuxarıda yerləşirdi.

O vaxtlar Hornsyoda dəmir yollar yox idi. Lakin orada on iki ədəd damı otdan ibarət olan alçaq taxta daxma ilə əhatə olunmuş bir primitiv mehmanxana vardı. Burada demək olar ki, qonaq olmurdu; qışda yarıya qədər qarla örtülən kimsəsiz bir yer idi. Taxta komaların yarısı keçə saxlanan və pendir istehsal olunan kiçik yay fermaları idi. Yayda bura həyatla dolu olardı.

Daxmaların qalanları isə yay tətillərində şəhər əhalisi tərəfindən icarəyə götürülürdü. Onlar burada sakit zaman keçirir, darağabənzər qayıqlarla dağ gölündə balıq ovlayır, ya da dağı gəzməyə çıxardılar. Hornsyo mənim ikinci vətənim oldu. Burada anam bayramlarda yetkin ögey bacı-qardaşlarını və ən yaxın ailə üzvlərini ətrafına toplayardı. Bu yerin körfəz axınlarının təsirinə və Larvik körfəzinin üzmək üçün əlverişli isti suyuna ehtiyac vardı. Dağ gülləri və kolları ilə haşiyələnmiş dağ göllərinə bir neçə dəfə baş vurduqdan sonra hamı mənimlə eyni vaxtda sudan sıçrayıb çıxırdı.

Bəlkə də atam əlində balıq tilovu olan qadınla yanıma gələn zaman mənə göstərməyə çalışdığı yola məni şüuraltı olaraq yönəldən anam olmuşdu. Gimnastika halqaları ilə məşq etməkdən və dağ göllərində alabalıq ovlayarkən avar çəkməkdən qollarım bir az güc qazanmışdı.

Sonra bir yay tamamilə gözlənilməz bir şey baş verdi. Hornsjo gölünün arxasında əhali yaşamayan, ovsunlanmış meşənin sağından bir tənha kişi peyda oldu. Əynində keçmiş dəbli köhnəlmiş ov paltarı və kürəyində torba olan bu kişi komanın qapısını döydü və bizə ömrümüzdə gördüyümüz ən iri alabalığı təklif etdi. Anam bu xalq nağılı qəhrəmanının ac olduğunu ehtimal edib onu yeməyə dəvət etdi. Bu kişi necə nağıl danışdı!

O, bəxtimiz gətirən zaman meşədə və yaxud dağda sadəcə ötəri görə bildiyimiz heyvanlar haqqında, eşitdiyim və oxuduğum ən möhtəşəm heyvan nağıllarını danışdı; sığın, vəhşi şimal maralı, dələ, su samuru, dovşan və hətta sincab, qar siçanı, ala quş, Sibir xoruzu, durna və meşədə oynayan, rəqs edən və bizi yanına

buraxmayan hər şey haqqında danışdı. O, gecə və gündüz bütün bunlarla yaşayırdı və bu, özünü onun yüksək əhval-ruhiyyəsində və sakit yumor hissində göstərirdi.

O, bizə odun doğrayaraq bir-iki əlavə şilling qazandı. Hətta mənə öz kötəyimi düzəltməyi öyrətdiyi zaman belə anam etiraz etmədi. Sonra isə inanılmaz bir şey baş verdi.

Bir gün vadidən səhralıq dağ vadisindəki biyabanlıqda yaşadığı evi üçün avadanlıq gətirdiyi zaman mənə gedib ona paketlərini daşımaqda kömək etməyə icazə verildi. Razılaşdığımız vaxtda qayıdanda haldan düşmüşdüm, lakin gördüklərim və yaşadıklarım o qədər ovsunlanmışdım ki! Bir gün anam Ola ilə bir-iki günlük Asta vadisinə gedib ona kömək etməyimə icazə verdi. Bu mənim ürəyimdən idi. Vadi dünyadan təcrid olunmuşdu. Yalnız bir cığır Hornsyodan "Hynna" adlanan köhnəlmiş və tərk edilmiş dağ ferma tikililərinə gedirdi.

Hornsyo gölünə tökülən yerində çayı keçmək üçün pilləli daşların üzərindən tullandıq və Olanın vadisinə qədər bizi əhatə edən şam ağacı meşəsinə cumduq. Bu zaman bizim üçün yeni, səhrlə bir aləm açıldı.

O, bir zamanlar qoyunların olduğu komada yaşayırdı. Buranın torpaq döşəməsi və altında qoyunların iməkləyə biləcəyi qədər məsafə saxlanılaraq yerdən ucaldılmış köhnə taxta divarları vardı. İçəridəki mebel bayırdakı mebellə eyni idi: iri kötüklər, daşlar və şam budaqları. Ən uzun taxta ocağın üstünə qədər uzanırdı və gündəngünə qısalırdı. Mən yalnız yanmış odunu doğramalı idim.

Olanın dünyasında mən ilk dəfə həyatın əslində necə sadə olduğunu anladım. İnsanlar tədriclə yaşadıkları həyata öyrəşdikləri üçün onu daha da mürəkkəbləşdirirdilər. Oturmaq və durmağı öyrəndiyimiz andan etibarən bizə yata bilmək üçün çarpayıya və yemək üçün stul və stola ehtiyacımız olduğunu öyrədirlər. Olanın dünyasında yaşadığım ilk gündən sonra mebelsiz də sağ qaldığımı kəşf etdim.

Ola danışmağı sevirdi, lakin heç zaman özü haqqında danışmırdı. Dolayı yolla anam onun, belə demək olar, ağır günlər keçirdiyini öyrənmişdi. O, müflisləşmiş və çətin zamanlar yaşamış zadəgan ailəsindən olan zəngin bir kişinin oğlu idi.

Atası ailənin sərvətini içkiyə sərf etmişdi. Ola ona veriləcək yardımlarla alçalmamaq üçün atasının ov və balıqçılıq avadanlıqlarını götürüb meşəyə çəkilmişdi. Hinnadakı daxmada onun ayağı burxulmuş və o burada qalmağı qərara almışdı. Ola qanunlara uyğun yaşayır və ərazinin balıqçılıq və ovçuluq qaydalarına tam riayət edirdi.

O, ovçuluq və balıqçılıqdan məsul polislər arasında məşhur idi və qanunun uzun əli nadir hallarda Asta dərəsinə çatırdı. Bu yolla Ola Byornebi adətən gündəlik qida rasionunu öz şərtlərlə sakitlik içində və Robinzon Kruzo kimi heç bir köməyə arxalanmadan əldə edirdi.

Bir dəfə vadinin ərzaq mağazasının satıcısı qarşısına elə böyük bir dağ alabalığı ilə çıxmışdı ki, paxıl adamlar balığı və yegeri Osterdal dağlarının başındakı Linq Gölünə uzaq səfərə yolladılar. Ola ilə mən yanından keçdiyimiz zaman qanun keşikçisi binoklu ilə sərt kolların arxasında bizi izləyirdi. Biz suya balaca bir qayıq saldıq. Mən torla balıq tutum deyə Ola avarları tutdu. Bu balıqçılıq cihazına ağzı açıq qalsın deyə üzərində balıqlar üçün nəzərdə tutulmuş çoxlu sayda milçəklər olan xüsusi lövhələr bərkidilmişdi.

Avarları sürətlə çəkərkən taxta suda ilişib qalır və balıq tutmaq üçün lövhənin üzərindəki ipi yanbayan yellənən həşəratlarla birlikdə gölə salırdı. Bu yolla biz eyni vaxtda bir neçə balıq tuta bilirdik. Bu üsul yalnız yerli əhali üçün nəzərdə tutulmuşdu və şəhər əhalisi və yaxud hər hansı başqa qonağın bu üsulla balıq ovlaması qəti qadağan idi.

Avar çəkərkən Ola bütün istiqamətlərə iti gözlərilə kəşfiyyət nəzəri salırdı. Birdən onun gözləri uzaqdan rəisin binokluna sataşdı. O, dərhal əlini avarlardan çəkdi və lövhədən yapışdı. Mən isə avar çəkməyə başladım. Mənim avar çəkməyim qanuna zidd deyildi, amma Ola icmada daimi yaşadığını iddia edə bilsə də mənə lövhə ilə balıq tutmağa icazə verdiyi üçün həbs oluna bilərdi. Mən bu vəziyyəti cəsarətlə qarşıladım və sanki həyatım təhlükədə imiş kimi avarı çəkməyə başladım.

Hər dəfə Ola yorulub-yorulmadığımı soruşanda "yox" deyirdim. Ovuclarımda qabarlar yaranır və partlayırdı. Üzərində oturduğum bərk lövhəyə o qədər yapışmışdım ki, şimal maralı şibyəsi və süpürgə kolundan özümə altlıq düzəltməli oldum.

Saatlar keçdikdə hiss etdim ki, altımdakı dəri get-gedə nazilir, mənim əsəblərim sə güclənir. Yalnız axşam düşəndən sonra sahilə çatanda rəisin getməyə hazırlaşdığını gördük. Biz Linq gölünü fərqli istiqamətlərə hərəkət edərək tərək etdik. Qanun adamı gecə düşmədən Qudbrandsdalendəki sivilizasiyaya, biz isə Hinnadakı daxmaya çatmağa çalışırdıq.

Biz göl müharibəsində qələbə çalmışdıq. Lakin qayıqdan düşüb gəzməyə başladığımda çöllükdə yerişim şanlı yürüşdən çox uzaq idi. Sanki qamçıyla döyülmüş kimi mənim nazik arxam sancırdı. Olanın 50 kiloqram ağırlığındakı balıq yükünün bir hissəsini zorla daşıyırdım "Problem yoxdur. Biz burda yatıb, səhər oyanarıq", Ola arxası üstə süpürgə kolunun üzərində uzanıb yuxuya gedərkən belə dedi.

Meşədə yatanda şam ağaclarının altına sürünərdik. Budaqların barmaqları arasından parıldayan ulduzlar çox gözəl görünürdü. Mənim üçün açıq səma altında arxası üstə uzanıb hər dəfə gözlerini açdığı zaman başının üzərindəki ulduzlarla dolu kainatı görməkdən gözəl heç nə yox idi. Amma bu dəfə bu gözəl mənzərəni qaçırdım. İri daş parçasının üzərində yuxuya gedən zaman üzüm üstə yatmış olmalı idim.

Ola ilə yay tətlim mənə həyatım üçün əhəmiyyətli olan bir çox şey öyrətdi. Amma yəqin ki, ən çox öyrəndiyim şey necə geyinməyimdən asılı olmayaraq təbiətin bir hissəsi olmağım idi. Bunu təcrübədən keçirdikdən sonra ən yaxın evdən hansı uzaqlıqda, meşədə, dağda, səhrada və yaxud okean üzərində olmağınızdan asılı olmayaraq özünüzü həmişə evdə hiss edəcəksiniz.

Ola ilə meşədə olanda nəinki canlı təbiəti, eyni zamanda həm də heyvanların harada olub nə etdiklərini görürdük. Biz erkək sığınin harada axtalandığını, dişi sığınin öz balasıyla haradan keçdiyini, dovşanın şirəli qabıq zolağı qoparmağını, tülkünün tetra quşu ovlamağını görürdük. Məktəbə və dərsləklərə geri döndüyümdə təbiət haqqında öyrənəcəyim çox şey qalmamışdı.

Payız yaxınlaşanda və sarı böyürtkən bataqlıqları qırmızı rəngə çevriləndə, ürəksiz halda dağ düzənliklərini tərək edib Larvikdə orta məktəbə başladım.

Artıq mənim on beş yaşım vardı. Konfirmasiya yaşına çatmağıma baxmayaraq, bu mərasim mənim üçün deyildi. Məktəbdəki digər uşaqlar əsasən hədiyyə almaq üçün konfirmasiya olunmuşdular. Rahib xoşuma gəlmirdi, həm də onun əlini mənim başımın üzərinə qoymasını istəməirdim.

Arnoldla mən əsasən sinifdə ən çox xoşumuza gələn qızlar və sevginin sirləri ilə bağlı filosofluq edirdik. Bununla yanaşı, qız sinif yoldaşlarımız bizim üçün nə qədər maraqlı olsalar da, bizim təcrübəsiz düşüncəmizə görə onlar tamamilə əlçatmaz idilər.

O zamanlar məktəblərdə cinsi təhsil verilmirdi; evdə isə bu təhsildən söhbət belə gedə bilməzdi. Bildiklərimiz heyvan krallığında gördüklərimiz və bizdən böyük oğlanların ictimai tualetlərin divarlarında anlaşılmaz işarələrlə yazdıqları ilə məhdudlaşdı. Yadımdadır, yaşım az idi və məndən yaşca bir az böyük olan bir oğlan mənə ilk cinsi heroqlif dərsi keçdi. Bir tabaşir parçası ilə divarda ortasında yarıq və ətrafında şüalar olan dairə çəkdi və məndən soruşdu: "Bu nədir?"

"Gunəş", - deyə mən məsumca cavab verdim.

O, ah çəkdi. "Bu, çirkin bir şeydir", - qulağıma pıçıldadı.

"Şeytan?", - mən ehtiyatla pıçıldadım.

Bu məsələyə gələndə o qədər məsum idim ki, qızlara və yetkin qadınlara adi insanlardan fərqli varlıqlar kimi baxırdım - elə inanılmaz həyəcanverici bir varlıq ki, onlara deməyə söz tapmaq çətindir. Məktəbdəki dostlarımdan biri bir axşam qızla görüşməyi planlaşdırmışdı. O, danışmağa sözü olsun deyə yerli idman qəzetini diqqətlə oxumuşdu.

Arnold və mən sevginin ilahi bir qüvvə olduğuna əmin idik. Məhz bu vaxt valideynlərim ayrılmağa qərara vermişdilər. Onlar heç zaman boşanmadılar: Mən 1933-cü ildə universitetə daxil olub anamla Larvikdən Osloya köçənədək atam pivəbişirmə zavodundakı payını və bütün biznes maraqlarını satıb Oslodakı mehmanxanaya köçdü.

Sonra sən iki dəfə boşandın, amma heç vaxt konfirmasiya etmədin?

Mən boşanmışdım, amma sevgiyə olan inamımdan heç zaman ayrılmamışdım. Balaca olanda xaç suyuna çəkilmişdim. Lakin konfirmasiya olunmaqla Larvik rahibinin təsvir etdiyi qiyamət gününün kinli allahına inandığımı bəyan etmək istəməyirdim.

Rahibin dediyinin əksi olaraq, mən sevgi Allahının öz ölü doğulmuş körpəsini əziz tutulmuş torpaqda basdırılması qadağan edildiyi üçün mənim az qala boğulduğum Kirkebukta yarığına tullamış qadına mərhəmət göstərəcəyinə inanırdım.

Arnoldla mən balaca şəhərimizin sakit, dar və gecələr az qala boş olan küçələrində gəzərkən tez-tez din və əxlaq barədə danışır və həyatın sirlərini kəşf etməyə çalışırdıq. Kilsənin cavanlar üzərində daha təsiri qalmamışdı və bura yalnız konfirmasiya zamanı gəlirdilər. Konfirmasiyadan sonra konfirmasiya olunmuşlara saat, zaponka kimi hədiyyələr və yaxud onların ilk uzun şalvarları hədiyyə olunurdu. Arnold da hamı kimi konfirmasiya olunmuşdu və öz yaxşı qalın səsi, eləcə də piano çalmağı ilə rahibin diqqətini çəkmişdi. Hər ikimiz musiqidən zövq alırdıq, baxmayaraq ki, mən xaric oxuyurdum. Mənim musiqiyə yeganə töhfəm evdəki iri qramafon idi.

Mənim dinim tədriclə hər şeyi əhatə edən yaradıcı qüvvəyə—təbiətin və böyüyən, hərəkət edən hər şeyin inkişafının arxasında duran qüvvəyə inama çevrilirdi. Arnold gülləri sevirdi və mənim sivilizasiyanın yanlış yolda olduğu barədə nəzəriyyələrimə qulaq asırdı. Mən maşın və mühərrikləri xoşlamadığımı və tərəqqinin bu formasının bəşəriyyətin inkişafına heç nə gətirməyəcəyini deyəndə adamlar mənim dəli olduğumu düşünürdülər.

Belə düşünməyə səni nə vadar edir?

Bəlkə də bu, təbiətə insanların əcdadı və maliki kimi instinktiv inamdan irəli gəlirdi. Əgər gözə görünməz gücü okeandan yerə qədər hər şeyi əhatə edən Allah varsa, onda insanların rahatlığı üçün maşınları niyə O özü kəşf etmədi? Qorxurdum ki, müəyyən nöqtədə maşınlar üstünlüyü ələ keçirib Tanrımızın bizə verdiyi təbii dünyanın yerini tutar.

Sən tərəqqiyə inanmırdın?

İnanırdım. Amma bizi təbiətdən ayıran hər hansı bir köhnə addımın tərəqqi adlandırılmasına inanmırdım. Hiss etməyə başladım ki, insan olaraq biz öz həyat tərzimiz üzərində təcrübə aparırıq – meşələri kəsməyi, fermadan zavoda keçməyi tərəqqi hesab edirik. Uşaqlığımda şəkil çəkmək mənim maraqlarımdan biri idi. Seçdiyim mövzular adətən dəyirmi, doğma komalar parlayan sarı günəş, palma ağacları və meymunlar idi.

Sonralar mən mum boyamı karandaşla, pozanla və keçədən hazırlanmış fırça ilə əvəz etdim və sivilizasiyanın qüsurlarını təsvir edən karikaturalar çəkməyə başladım. Mən qatarla səyahət etməyi xoşlayırdım və ilk dəfə sinif yoldaşım radio adlı bir əşyanı sinfə gətirdiyində hamı kimi mən də təəccüblənmişdim. Biz batareyaya tellə birləşdirilmiş qulaqlıqlar vasitəsilə uzaqdan gələn musiqi səsinə eşitdiyimizi heyranlıq dolu gözlərlə bir-bir təsdiq etdik.

Ola Byornebi ilə birlikdə həyatı tanıdıqdan sonra mən fitneslə daha çox maraqlanmağa başladım. Mən meşədə kros yarışlarında bizimlə qaçan Erik adlı iri bir oğlanla daha möhkəm dostluq qurdum. O, şən oğlan idi və Arnoldla tamamilə fərqli idi.

Onlar heç bir zaman yaxın dost olmadılar, çünki Erik bizimlə birlikdə orta məktəbə getməkdənsə dənizə getməyi üstün tuturdu. Onların hər ikisi də iri idilər. Amma Arnold musiqi və poeziyanı xoşladığı üçün onunla yeganə söhbətimiz fəlsəfə haqqında olurdu. Erik praktik çöl adamı idi və orta məktəbin son illərində Ola Byornebi ilə biyabanlıq sənətini uğurla öyrənib bütün tətillərini Norveçin ən vəhşi dağlarında keçirməyə başladığı zaman mənimlə gəlirdi.

İlk dəfə tanış olanda bir-birimizi tanımağa hazır deyildik. Oyuncaq silahları və taxta qılıncları olan oğlan qrupunun başçısı Eriki ilk dəfə görəndə mən vedrə və torla təchiz edilmiş dostlarımdan ibarət qrupla yerli meşədə salamandra tuturdum.

Onlar meşədə pirat gəmisi düzəltdilər. Sonralar kros qaçışa başladığımız zaman mən onun evinə gedirdim. Birinci dəfə onun yataq otağında mənə iri şəkildən baxan dəhşətli piratı görəndə qorxmışdım, lakin sonralar yumoristik artistizmdən həzz almağa başladım.

Erik dənizə çıxdığı zaman əlaqəmiz kəsildi, lakin uzun illər sonra "Kon-Tiki" ekspedisiyasında şturman kimi dəvət etdiyim şəxs məhz Erik Hesselberq olmuşdu.

Mənim kimi Arnold da orta məktəbi bitirdikdən sonra Osloya köçmüşdü. Mən universitetdə biologiya və coğrafiyanı oxumağı seçmişdim. O, isə incəsənət məktəbinə gedib peşəkar illüstrator və müəllif oldu. Onun "Bunun sənə də aidiyyəti var" adlı kitabı böyük uğur qazanmışdı. Kitab Larvikin yeganə yəhudi ailəsindən bəhs edir. Ailədə on iki uşaq vardı və ən kiçiyi istisna olmaqla, onların hamısı nasistlərin qaz kameralarında ölmüşdülər.

Biz Samuelin sinif yoldaşı olsaq da, onun yəhudi olduğunu bilmirdik. Bildiyimiz yeganə şey onun Şənbə günləri dərsə gəlməməsi idi. Sevgi Allahına inam qısa zamanda nifrətə çevrilə bilər. Dost və düşmən eyni Yaradana inansalar da, həftənin hansı günü istirahət edə biləcəkləri barədə müxtəlif fikirdə də ola bilər.

Mən sivilizasiya adlandırdığımız şeyin təhlükəli bir şeyə çevrildiyinə tamamilə əmin olmuşdum. Əmin olmuşdum ki, dünyada hazırlıqlı vəziyyətdə olan müharibə maşınları bütün sivilizasiyalı cəmiyyətləri yeni və dəhşətli bir konfliktə sürükləyəcək. Alfred Nobel dinamit kəşf edərkən tərəqqiyə və davamlı sülhə inanmışdı. Dinamit I Dünya Müharibəsində qaz maskalarının xilas etdiyi ilə müqayisədə daha çox həyat götürmüşdü.

Orta məktəbdə olduğumuz zaman isə hər cür ərazinin üzərindən təkərsiz keçə bilən yeni, nəhəng müharibə nəqliyyatlarının kəşf olunmasını eşitmişdik. Eriklə mən yeni, dəhşətli müharibə kəşfləri istifadə olunmadan Avropadan qaçmaq istəyirdik. Erik təhlükəli sivilizasiyadan uzaqda Mərkəzi Afrikada ideal ictimaiyyət yaratmaq barədə xəyallar qururdu. O zamanlar xəritədə çoxlu boş yerlər vardı.

Mənə çox zaman Roald Amudsen and Fridtjof Nansen kimi dahi tədqiqatçıların cavanlıqda mənim üçün nə mənə kəsb etdiyi barədə suallar veriblər. Çətin sualdır. Əlbəttə, onların hər ikisi bütün oğlanlar üçün böyük qəhrəmanlar idilər və o zaman hələ həyatda idilər. Amudsen daha biz dünyaya gəlmədən Cənub qütbünə çatmışdı və Şimal qütbünə birinci çatmaq uğrunda gedən yarışda

öndə gedirdi. 1928-ci ildə Andalsnesdə Boy Skout düşərgəsində olmağım heç vaxt yadımdan çıxmıyacaq. İtaliyalı Nobile hava gəmisi qütb ərazisinə düşmüşdü və cəsarətlə rəqibini xilas etməyə çalışarkən Amudsenin kiçik təyyarəsi Şimal Buzlu okeana çırpılmışdı. Düşərgəmə xəbər vermişdilər ki, Amudsen sağdır və hamı çadırlarından sıçrayaraq rəqs edib əl çalmağa başlamışdı. Amma məlumatın yanlış olduğunu öyrənəndə kədərimiz sevincimizdən daha çox oldu.

Nansen I Dünya Müharibəsindən sonra yerlərindən çıxarılmış adamlarla bağlı gördüyü böyük işlərə görə Nobel Sülh Mükafatı aldığı zaman mənim hələ səkkiz yaşım vardı. Biz hamıdan çox Nansenə heyran idik. Özünün Fram adlı qütb gəmisindəo, dreyf buzunun içi ilə qütb cərəyanları istiqamətində üzərək Şimal Qütbünə hamıdan çox yaxınlaşmışdı.

O və İohansen insanların arasına qayıtmazdan əvvəl Framı və heyəti tərk edib xizəklə 86 dərəcəli şimal paralelinə getmişdilər. Biz hamımız bildirdik ki, o, 1888-ci ildə xizəklə Qrenlandiyanı keçmişdi. Mən balaca ikən heç kim coğrafiyaşünaslara bu nəhəng qütb adasının vəhşi dağ silsilələrindənmi, yoxsa hamar buz kütləsindənmi ibarət olduğunu söyləmək üçün Qrenlandiyanı örtən buzun içərisinə qədər getməyə cürət etməmişdi.

Sonra mənim öz həyatımda təzahürünü tapacaq bir hadisə baş verdi. 1937-ci ildə iki cəsarətli Norveç tələbəsi it komandası ilə Qrenlandiyanın ən vəhşi hissəsindən xizəklə keçmiş və bu barədə kitab yazmışdılar. Onlardan biri, Martin Mehren Qrenlandiyanın itlərindən bir neçəsini Osloya gətirmişdi.

Anam itləri çox sevirdi. Əvvəlki evliliklərindən birində iyirmi Samoyedi vardı. Bunlar Qrenlandiya Eskimo xizəklərini sürən əzələli itlərin bir az əhliləşmiş qohumları idilər. Larvikdə bağçadakı keçilərin südünü içdiyim vaxtdan bəri mən iki yaşlı valideynlə yaşamağım səbəbilə yaşadığım yalnızlıq hissəsinin əzabını azaltmaq üçün dinc Şo-Şo ilə böyümüşdüm.

Məktəb qurtardıqdan sonra anamla Osloya köçdüm. Anamın antiq əşyalarına yer eləmək üçün atam ona Kamilla Kollet küçəsində, binanın ən yuxarı mərtəbəsində evin bir ucundan o biri ucuna qədər

uzanan qonaq otağı və hər iki tərəfdə eyvanı olan mənzil almışdı. Orada, şəhərin mərkəzində o, bir gün liftdən Martin Mehrendən aldığı Qrenlandiya küçüyü ilə birgə çıxdı. Sevincimin həddi-hüdudu yox idi.

Amma anam onu azad buraxıb arxasınca ön qapını bağlayan kimi təzə qonağımız qonaq otağına qaçdı və dəli kimi divanların və stolların üzərində tullanmağa başladı. O eyvan boyu irəli-geri sıçrayır, yuxarı-aşağı tullanırdı. Nəhayət, özünə gəldi və yaxşı böyümüş pəncələrini kərpic məhəccərin üzərinə qoyub altı mərtəbə aşağı baxdı.

Kazan bizimlə yaşamağa başladıqdan sonra həyatım dəyişdi. Mən üç gün universitetə getmədim və hər dəfə “Uzan” dediyim zaman Kazanı yerdə saxlamaq üçün bütün gücümü sərf etdim. Anam heyvanı üzrlü hesab edərək dedi ki, Mehrenin dediyinə görə, onun anası canavarla çarpazlaşdırılıb. Möcüzə baş verdi. Kazan tanıdığım ən itaətli - təmiz, dinc və öyrətdiyim, hətta öyrətdiyimdən də çox şey başa düşən itə çevrildi.

Bir yerdə olduğumuz zaman Kazan çox sakit olurdu və mənimlə universitetdə mühazirələrə gəlməyinə icazə verirdim. Restoranlara getdiyim nadir hallarda stolun altında o qədər sakit oturardı ki, heç kimin diqqətini çəkməzdi. Qışda nahamar yerdə xizək üzərində əlli kiloqramlıq yük dartmağı öyrəndi. Yayda isə kürəyində əlli kiloqram yük daşıya bilirdi.

Osloda təhsil aldığım zaman—şəhərdə, kənddə gəzməyə gedəndə—ayrılmaz idik. Hər şeydən uzaqlaşanda, mümkün qədər şəhərdən ayrı düşəndə və dağda bacardığımız qədər yüksəkliyə çıxanda hər ikimiz də xoşbəxt idik. İt kürək çantama və qalın dağ çəkmələrimə o qədər öyrəşmişdi ki, mən olmadığım zaman onlara yaxınlaşan hamıya meydan oxuyurdu. Xəbərdarlığın hər zaman faydası olmurdu və mən özümlə yapışqan plastır və sarğı daşımalı olurdum.

Dağ yürüşlərinə hamıdan çox Erik gəlirdi. Köhnə dostlar həmişə mənim üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb ediblər. Mən dağlara getdikcə daha çətin ekspedisiyalar planlaşdırırdım. O zamanlar saxtali dağları tədqiq edən insanların arasında küçədə yatan az tapılırdı. Amma Eriklə mən Nansen və Mehrendən ruhlanmışdıq. Gecə düşməzdən əvvəl sığınacaq tapmağa ehtiyacımız yox idi. Biz küləyin uçurduğu qar yağıntısında qardan oyuqlar açmağı öyrənmişdik və

yaxşı qalın qar seçməyi öyrənmişdik. Mənim yürüş dostlarım özümü gələcəyin qütb tədqiqatçısı kimi gördüyümə inanırdılar. Arnold və Eriki çıxmaq şərtilə, dünyanın digər hissələrini gəzmək qərarımı heç zaman heç kimlə müzakirə etmirdim.

Şənbə qəzet və jurnallarında ekspedisiyalarım barədə yazmaqla, şəkil və məzəli rəsmlərlə bəzəməklə onları həyata keçirmək üçün maddi vəsait əldə edirdim. 1930-ci ildə Norveçdə çöldə yatmaq o qədər qeyri-adi idi ki, oxucular bizdən Eskimo koması tikmək üçün buz parçalarını necə kəsdiyimizi soruşurdular. Biz Eskimo komalarını ən gözəl yerlərdə tikirdik.

Şaxtalı səhərlərdə Stor-Ronden dağının başında yuxudan oyanmaq və iqlumuzdan çıxarkən bütöv Norveçin baxış dairəmizdə olduğunu hiss etmək başqa heç nə ilə müqayisə oluna bilməzdi. Bayırda qış küləyi viyıldaya bilər, lakin iqlu və yaxud sadə qar oyuğunun içərisi tavandakı balaca oyuqdan lazımi səviyyədə hava sirkulyasiyası olduqda və giriş döşəmədən aşağıda yerləşdikdə isti olurdu. Çöldə hava şaxta olsa belə, təkcə bir şam yandırmaqla içəridə hava sıfır dərəcədən yuxarı olur. Bunun səbəbi odur ki, daxildəki divarlar buza dönərək izolyator funksiyasını yerinə yetirir və beləcə lazımi otaq temperaturunu təmin edir.

Həmişə bir problem çıxar deyər alternativ planım olub. Yadımdadır, bu qaydanı yalnız bir dəfə pozdum. Sal səyahətləri zamanı iplər qırılacağı təqdirdə üzərində üzmək üçün həmişə kötük və yaxud qamış topası olardı. Lakin bir dəfə Qlittertindin zirvəsində Eriklə mən təhlükəli risk etdik. Bu risk problemsiz ötürməsinə baxmayaraq, mən həmişə bundan peşmanlıq duymuşam.

Müvəqqəti qar təpəsilə Qlittertind o zaman qonşu Qaldhopiq-qendən hündür idi və beləcə Norveçin ən hündür dağına çevrilmişdi. Eriklə mən onun dik divarına xizəklə dırmaşmağa çalışırdıq. Kazan da bizim arxamızca gələrək xizəyi itələyirdi. Biz zirvədə iqlu tikməyi planlaşdırmışdıq. Lakin ora çatmadan qar çovğununa düşdük. Bir qədər sonra heç xizəklərimizin ucunu də görə bilmirdik. Sıldırımları görmək də qeyri-mümkün idi və onlardan yan keçməyin yeganə yolu da dırmaşmağa davam etmək idi. Nəhayət, Glittertindin zirvəsindəki daş işarəyə çatdıığımızda tufan o qədər güclü idi ki, biz düz dayana

bilmədik və xizəklərimizi çıxarmalı olduq. Gördüyümüz yeganə şey işarə idi və qar elə çox tökülürdü ki, nəfəs almaq da, gözlərimizi açıq saxlamaq da çətin idi. Səth keçilməz idi. Buna görə də qar oyuğu qazmaq və yaxud iqlu üçün parçalar kəsmək mümkün deyildi.

Çarəsiz halda xizəklərimizdən yapışdıq və onları tanımadığımız aləmə sovrulmaqdan qoruduq. Alternativ variant fikirləşməyə vaxt yox idi. Biz Kazanın ipini xizəkdən açdıq; gəldiyimiz yerin istiqamətinə əsaslanmış kompası götürdüm, xizəyin üstünə çıxdım və getdim. Biz bacardığımız qədər dabanlarımızı yerə batıraraq sürəti az saxlayırdıq və Kazanı gözləyirdik. Sonda Kazan əlimizdən çıxdı və biz nəzarəti itirdik. Bu, həyatımızın ən qeyri-adi gəzintisi idi! Daha sürətlə, vəhşi addımlarla getdik və dərin qarın içində yuvarlanaraq hamar bir yerə düşdük; harada olduğumuzu bilmirdik.

Düşündük ki, bir daha Kazanı görməyəcəyik. Xeyli sonra it axsayaraq və dərin qarda bizə çatmaq üçün çabalayaraq peyda oldu. Vəhşi landşaftın ortasında olduğumuzu bilirdik. Lakin yalnız özümüzü, xizəyi və iti görə bilirdik.

Dünya koredici dumanın arasında yoxa çıxmışdı. Hər hansı konturu ayırd etmək mümkün deyildi və yuxarı, aşağı, arxa anlayışlarını müəyyən etmək üçün heç bir vasitə yox idi.

Gözəgörünməz mühitdə, naməlum yerdə xəritə və kompasın faydası yoxdur. Lakin harada olduğumuzu təxminən bilirdik və qonşu vadiyə doğru təxmini istiqamətdə yola düşdük. Təəccüblü deyildi ki, götürdüyümüz istiqamət bizi daha hündür yerə aparırdı və biz irəlilədikcə ora daha da dikləşməyə başlayırdı. Bir az sonra heç xizəklərimizi tərpədə də bilmədik. Fikrimizi əlimizdəki işə cəmləşdirib qar uçuğununun indicə bizi sovrub aparmayacağına inanaraq yana çəkilməyə məcbur olduq.

Yazıq Kazan xizəyi düz tutmaq üçün mübarizə aparırdı və üçümüzün birgə səyi nəticəsində dağ silsiləsinə çatıb digər tərəfə keçdiyimizdə daha onun gücü qalmamışdı. Tufan yatmışdı və onun yerini sıx duman almışdı. Əvvəlcə uzaqda hallüsinasiya zənn etdiyimiz iri evi görəndə qədər hər şey yenə də ağ rəngdə idi. Bəxtimiz, ya möcüzə sayəsində hallüsinasiya gözlərimizin önündə kiçik bir daxmaya döndü. Duman çəkildikdən sonra biz Spiterstulen turist

şəhərciyində olduğumuzu gördük. Uzun illər sonra eşitdik ki, dağ silsiləsi heç bir vaxt xizəklə aşılmamışdı.

Bu hadisə səni ehtiyatlı insana çevirdi?

Daha ehtiyatlı insana. Sonralar Kazanla xizək səyahətinə çıxdıq. Bəziləri üçün bu axmaqlıq kimi görünə bilər, lakin burada xüsusi məqsəd vardı.

1930-cu illərin əvvəli idi və dağlarda Şərq çovğunu proqnozu verilmişdi. Əmim oğlunu Dovr xəttində dəmir yolu stansiyasına aparmışdım. Trolheyməndə qar oyuğunda bir az vaxt keçirdikdən sonra Kazanı Snohetaya əzməyə götürmüşdük. Əmin oğlu Trondheyme qayıdırdı; Kazanla mən isə Dovr dağ yaylasından keçərək Qudbrandsdalenə gedirdik. Hjerkinne təzəcə çatmışdım ki, tufan qopdu. Dağ daxmasında sığınacaq tapdım.

Guruldayan alovun qarşısında oturub vaffi, sarı böyürtkən və kremə kakao dan ləzzət alırdım. Külək daxmanın divarlarına çırpılırdı və Kazan stolun altında oturub öz növbəsini gözləyirdi. İt bilməlidir ki, onun qayğısına qalacaqlar və yemək üçün yalvarmamalıdır. Kazan onu ərköyünləşdirməyi sevdiyimi və yeməyinin xizəkdəki balıq qurusundan fərqli olacağını bilirdi. Biz yeməyimizi bitirəndə tufan fırtına gücünə çatmışdı. Tufan vıyıldayır, daxmanın divarlarına və damına çırpılırdı. Heç kim fligelin divarına və damına bərkidilmiş ipdən yapışmamış qapıdan bayıra çıxa bilməzdi.

Məhz o zaman anladım ki, tufan şəxsən mənə meydan oxuyurdu. Dovr yaylasının nə uçurları, nə də ki, hasarları var idi. Ağac cərgəsinin altında bütöv bir dağ uzanırdı. Kollar, qayalar, göllər və bütün hasarlar isə dərin qar örpəyinin altında idilər.

Daxmadakı kişi məni yolumdan eləmək istədi, lakin məni heç nə saxlaya bilməzdi. Nə yerli adamlar, nə də ki, tufan fırtınaları mənim Kazanı xizəyin ön tərəfinə və xizəklərimi dəri zolağı olan çəkmələrimə bağlamağıma mane ola bilməzdi. Qalın qarda xizək çubuqları ilə bir neçə hərəkətdən sonra gözdən itdim.

Tufana qarşı hərəkət edə bilmək üçün irəli əyilməyə məcbur oldum; sürətimiz yavaş idi. Hətta Kazan mübarizə aparmağa və bütün canavar gücünü toplayıb yol açmağa məcbur idi. İdeal

şərtlər altında düz ərazidə o, üzərində yük olan xizəyi və məni heç bir səy göstərmədən darta bilərdi.

Bu gün isə o, dərin qarın içindən keçməli oldu və göydən yağan qar torpaq üzərindəki qarın ani şiddəti ilə müqayisədə heç nə idi. Bəzən Kazan arxada qalırdı və mənim yeganə çıxış yolum onun tez-tez tərs çevrilən xizəyi dartaraq gəlməsini gözləmək idi. Hər ikimiz də əlaqəmizin itməsindən dəhşətə gəldiyimiz üçün hər görüşmə böyük rahatlıq verirdi.

Təbii hadisələrə qarşı bu gülüşün mənası nə idi?

Mən təkrarlaraq deyirdim: "Bu, oğlanı kişi edəcək! Bu, oğlanı kişi edəcək!"

Bilirdim ki, özümü tapmışdım; lakin hələ şəhərdə yox, dağ şərtlərində. Belə dağ macəralarından sonra ilk dəfə şəhərə və dərslərimə qayıdanda binaların sıralarının arasından inamla keçirdim və heç nə mənim yaşadıklarımın müqayisə oluna bilməzdi. Amma növbəti gün binalar artıq məni sıxmağa başladı.

Sanki mənim üzərimə əyilir və mənə kiçik və əhəmiyyətsiz olduğumu hiss etdirirdilər. Bacardığım yeganə şey onlara təslim olmaq və onların dünyasına daxil olmaq idi. Kazan da yəqin ki, eyni cür düşündü; o mənə nəzər saldı, sonra ayağını qaldırıb gizlicə divarlara baxdı.

Demək olar ki, qorxaqlıq dərəcəsinə çatmış inamsızlığa qalib gəlmək vaxtı idi. Bu qorxaqlıq asfaltı və yaxud qonaq otağında gəzərkən məni izləyirdi. Özümə inamımı ortaya çıxarmalı və süpürgə kolunun, otun, səkinin və ya qonaq otağındakı xalçanın üzərində gəzməyimdən asılı olmayaraq elə həmin insan olduğumu anlamalı idim.

Yəqin hələ bir az da böyüməli idim. Heç şübhəsiz, ərköyün uşaqlığının fəsadlarını çəkirdim.

"Bu, oğlanı kişi edəcək!" Daha irəli getməyin mənası yoxdur. Biz hələ də dağ qüvvələrinin ortasında məğlubedilməz idik və sadəcə olaraq uzanıb yuxuya getmək özü də qələbə sayılırdı. Bu toz kimi qarın içərisində sığınacaq qazmaq və yaxud iqlu tikmək qeyri-mümkün idi. Xizəyin üstündə balaca çadır tapa bildim, lakin tufanda yata bilmədim. "Problem deyil", deyə düşündüm. Mən sadəcə olaraq çadırın açıq yerindən içəri süründüm və Kazanı da özümdən sonra içəri dartdım.

Mən şimal maralının dərisindən hazırlanmış çanta yatağın, Kazan isə Qrenlandiya xəzindən hazırlanmış paltosunun içində uzanmışdıq. Külək qar axınıni yumşaq yorğan kimi üzərimizə doldururdu.

Sonra ürəyim bərk döyünməyə başladı. Qatarın fit səsinə eşitdim. Oslo ilə Trondheim arasındakı Dovr xətti hardasa oralarda idi. Fit səsi yaxından eşidilməyə başladı. Relslər harada idi? Səs daha da güclənməyə başladı. Mən hətta lokomotivin mühərrikinin səsinə də eşidirdim. Qatar tam sürətlə bizim üzərimizə gəlirdi!

Kazan da mənim kimi qorxmışdu. Biz həm çanta yataqdan, həm də çadırdan çıxmalı idik. Relslərin dərin qar altında olduğunu başa düşəndə başımı itirdim. Olduğumuz yerdə də qala bilərdik. Biz qatarın hansı tərəfdə olduğunu bilmirdik.

Belə hallarda hətta ateist də Allahın varlığına ümid edir və sağ qalacağı halda yaxşı insan olacağına söz verir. Kotan qar topalarını kürüyüb biz tərəfə atarkən pistonların taqqıltısı maksimal dərəcəyə çatıb, yanımızdan ötən qatarın vaqonları və təkərləri dəhşətli səslər çıxardığı zaman mən ölü kimi idim. Heç kim relslərin düz yanında, sadəcə olaraq kişi olmaq uğrunda tufanlı gecədə qucağında it qarın altında uzanan bu oğlandan xəbərdar deyildi.

5 Darvinin izlərində

Tenerifedəki bağçamızın münasib müşahidə nöqtəsindən şam ağacının qarla örtülmüş Teide zirvəsinə qədər uzandığını görürdük. Qarla örtülmüş zirvə dəniz səviyyəsindən 3 700 metr yüksəklikdə idi. Uşaqılıqda evimizdən Hornsyodakı dağ komamıza Larvik fiordu vasitəsilə üç günə çatırdıq.

Səyahəti başa vurmaq üçün iki gecə dayanacaqda keçirmək, bir necə qatar dəyişmək və Hander dəmir yolu stansiyasından at və faytonla yeddi günlük yol qət etmək lazım gəlirdi.

Bugün isə biz Hornsyodan Tenerifeyə bir günə çata bilərik. Lakin bu fikir bizi cəlb etmir. Buldozerlər, yeni binalar və yarıdağılmış köhnə evlər açıq səma altında asma çarpayımında uzanıb aku-akumla danışaraq yada saldıgım Hornsjodan geriyyə çox şey qoymayıb.

Qızlar barədə çox danışmadın.

Balaca oğlan olanda qızlar haqqında deyəsi çox sözüm yox idi. Biz hələ uşaq arabasında ikən mənim qonur gözlü, qara saçlı balaca, qəşəng qız dostum vardı. Onun saçları pəncərə kimi kəsilmişdi. Bir dəfə onu çılpaq gördüm. Bu maraqlı idi, amma hansı tərəfin arxa, hansının qabaq olduğunu bilmədim.

Altı yaşım olanda və məktəbə gedəndə daha çox şey anlamağa başladım və başa düşdüm ki, qızla oynamaq oğlan üçün biabırçılıqdı. Onların gəlincikləri, bizim isə silahlarımız vardı. Oğlanlar və qızlar eyni sinifdə oxumurdular: bizim hətta oyun meydançalarımız da müxtəlif idi

və bir-birindən kərpic divarla ayrılırdı. Qadın və kişi cinsi arasındakı fərq o qədər əzici olmağa başlamışdı ki, mən Mis Dodeleynin dərslərində rəqs etməyə qız dəvət edəndə utandığımdan yerə girirdim. Valideynlərim məni ora davamlı olaraq üç il ərzində patent dəri ayaqqabı və dənizçi formasında göndərdilər. Mən yöndəmsiz idim.

Vals və tanqoda addımları kağız parçası üzərində çəkmək üçün gizlin olaraq dəhlizə gedirdim. Bütün cəhdlərimə baxmayaraq, ayağımı ya öz ayağıma ya da başqalarının ayağına ilişdirib yıxılırdım və heç zaman addımları şəkildə çəkdiyim kimi ata bilmirdim.

Bu yöndəmsizlik əks cinslə münasibətlərdə uğur qazanmaq üçün mənə ilk ən böyük şans verəcəkdə.

Orta məktəbdən etibarən qızlar və oğlanlara eyni sinfə getməyə icazə verilirdi və orta məktəb illərində qızlarla daha çox ünsiyyətdə olurdu. Bundan başqa rəqslər və digər yığıncaqlar olurdu, lakin mən demək olar ki, onların heç birinə getmirdim, çünki rəqs olan bütün təklifləri rədd edirdim.

Beləliklə, məktəb illərim əks cinslə heç bir təcrübəm olmadan başa çatdı. Mənim üçün münasib olan qadınla münasibət yaratmaq istəyim getdikcə güclənirdi. Orta məktəbi bitirən zaman ənənəvi qırmızı qotazlı papaq geyinərək və sona çatmış imtahanların sevincinə qoşularaq məktəb teatrında oynadım.

Mən oyunun yazılmasına kömək etdim və özüm ilk aeronavt – Professor Pikkardin rolunu oynadım. O, ilk dəfə öz şarı ilə stratosferə çatmış real insan idi. Lakin mənim versiyamda o, o qədər huşsuz idi ki, geri dönməyi unudur və Müqəddəs Pyotr və mələklərin mirvarili darvazaları ağzına gedib çıxır. Bu, mənim ilk və yeganə teatr təcrübəm idi və uğurlu alınmışdı.

Ərazidəki xırda şəhərlərdə yerləşən məktəbləri bitirənlərin hamısı Larvikdə mənim sinfimin son zəng şənliyinə dəvət olunmuşdular. Larvik fiordunun ən kənar nöqtəsində Staverndə bir çimərlik restoranında naharımız, şərabımız və cavanlardan ibarət orkestrimiz vardı. Mən bir stəkan pivə ilə yalnız qalmışdım və təmiz yay axşamında şüşə eyvandan ötüb keçən qayıqlara soyuq baxışlarla tamaşa edirdim. Sonra Arnold gəldi və məni digər şəhərdən olan məzunla və onun rəqs tərəfdaşı ilə tanış etdi. Gözüm yalnız ikincini

gördü. Livin sarışın, qıvrıq saçları, açıq mavi gülümsəyən gözləri və təbii qırmızı dodaqları, ağıllı və əzmkar üzü vardı. Gözəl, ağ yay donu geyinmişdi. İmkanım olsa idi ona iri ağ qanadlar verərdim və o, mənim məktəb dramımda mələk rolunu oynaya bilərdi.

O, rəqs etmək istədi.

Mən var gücümlə bütün bəhanələrdən istifadə etdim.

“Rəqs edək?” - o, təkrar soruşdu.

Onu yanımda saxlamaqda qərarlı idim.

“Bəlkə çimərlikdə gəzintiyə çıxmaq?” - mən tələş içində soruşdum.

O, razılaşdı. Bu məni rahatlatdı.

Ulduzların və restoran işıqlarının əksi suyun üzərində rəqs edirdi. Gözəl axşam idi və o da bu gözəlliyi qiymətləndirdi. Biz içəri getdik və oturmaq üçün yer tapdıq .

“Təbiətə təcrübi qayıdışda mənə qoşulursan?”. Sözlər ağzımdan axıb töküldü.

“Bu halda biz bütün yolu geri qayıtmalı olarıq” - Liv cavab verdi və əlavə etdi ki, bu qayıdış Hollivud məzhəkəsi olmayacaq.

Mən heyratə gəlmişdim. O, təbii meşədə ibtidai həyata qayıtmaq istəyirdi, özü də mənimlə. Planlaşdırdığım coğrafiya dərslərindən sonra Cənub okeanında hər hansı bir ada və yaxud belə bir təcrübənin mümkün olduğu başqa bir yer tapa bilərdik.

Mən sakitlikdə oturub Livin mehriban, lakin qərarlı üzündən həzz alırdım; onun üzü cavabının səmimi olduğuna məni inandırır. Bu müqəddəs bir an idi. Sonra isə gecə sona çatdı. O, məktəbi gələn il bitirəcəkdə, mərasimə isə məğlubiyyəti əsl centlmen kimi qəbul edən və sonralar mənim dost olduğum qonşu Brevik şəhərindən cavan bir oğlanla gəlmişdi. Avtobus gözləyirdi; bəzilərinin gediləsi uzun yolu vardı. Amma Livlə mən bir-birimizlə əlaqə saxlamağa söz vermişdik.

O zamanlar müxtəlif şəhərlərdən olan cavanlar üçün biri-biri ilə əlaqə saxlamaq çətin idi. Livin valideynləri heç vaxt görmədikləri uzaqda yaşayan oğlanın ona zəng vürməsinə necə baxardılar? Qız olduğu üçün o, mənə zəng vurmazdı.

Livi bir də iki ildən sonra gördüm.

Bu zaman mən artıq gənc universitet tələbəsi olmuşdum. Qırmızı qotazlı papağı universitet tələbələrinin geydiyi daha ağır

qara papaqla əvəz edən mən Osloda kral sarayının yaxınlığındakı universitetin pilləkənləri ilə yuxarı qalxdım. Dostlarımla əksəriyyəti Oslonun kənarında Blinderndə tikilən yeni universitet kompleksində hüquq, tibb və yaxud humanitar elmlər oxumağa hazırlaşdılar. Mən onların arasında yeganə zoologiya tələbəsi idim və pilləkənlərin başında sağ tərəfdəki məftunedici palid qapısının arxasında məni gözləyən şeylərin ağırlığını hiss edirdim.

Frityof Nansenin bir neçə il bundan əvvəl ölümünə yaxın bu qapıdan istifadə etdiyini bilmirdim. Amma onu bilirdim ki, onun da ixtisası zoologiya idi və Amudsendən fərqli olaraq o, bu sahə üzrə peşəkar mütəxəssis və mühüm elmi dissertasiyaların müəllifi idi. Ona hətta zoologiya üzrə professor adı da verilmişdi və mən onun sələflərini görmək üzrə idim. Onlar mənim məsləhətçilərim olacaqdılar.

Təbiətə dönməyi planlaşdırdığın halda, nə üçün ali təhsil almağa hazırlaşdın?

Mən sadəcə olaraq Afrikaya gedib paltarlarımı çıxararaq yemək axtarmağa başlaya bilməzdim. Mən dünya xəritəsindəki boş nöqtələr haqqında daha çox şey öyrənməli və bir tədqiqatçı kimi planım uğursuzluqla nəticələnəcəyi təqdirdə, vəziyyətdən çıxış planı hazırlamalı idim.

Qapını açıb zoologiya şöbəsinə daxil olan zaman tövlələrdəki otağımın qapısında "Zoologiya muzeyi" işarəsi olduğu yadıma düşdü. Oyuncaq heyvanlarla dolu bir otaq gözlədiyim halda, gördüyüm ilk şey insan skeleti oldu. O, kəllə sümükləri də daxil olmaqla bütün sümükləri ilə birlikdə yerləşdirilmişdi; eşikağası kimi sakit idi; üzərinə latın dilində yazı yapışdırılmışdı.

Bu, çox güman ki, "Olsen" kimi tanınırdı. Anladım ki, insanlar heyvan təkamülünün ən son mərhələsini təşkil edir və bu mərhələ çıpaq bədən kimi sərgiyə qoyula bilməzdi. Şüşədə spirt içərisində saxlanılmış bəzi qarın və ət ürpədicilərin embrionları çıxmaq şərti ilə, döşəmə və rəflərdəki digər heyvanlar da skelet formasında idilər. Yeganə canlı varlıq iş otağında gördüyüm gələcək müəlliməm idi. Anamın heyran olduğu Kristin Bonnevi Norveçdə professor adı qazanmış üç qadından biri idi. Mən qapıda hörmətlə baş əydim və uzun dəstəklə eynək

taxan ciddi, lakin mehriban qadının əlini sıxdım. Onun gözümüzdən çox, qulağımızı oxşayacağına ümid edirdim.

O, məndən zooloq olmaq istəməyimin səbəbini soruşdu və məni xəbərdar etdi ki, orta məktəbdə dərs demək fikrində deyiləmsə çox az yer var.

Mən ona uşaqlıq arzudan – tədqiqatçı olmaq istəyimdən və son bir neçə il ərzində öyrəndiyim həşəratlardan tutmuş iri məməlilərə qədər bütün heyvanlar aləminə olan marağımdan danışdım. Sonra o, daha çox mikroskopik anatomiya və irsiyyət qanunlarına olan meyindən söhbət açdı. Buna baxmayaraq, o, məni mühazirələrinə dəvət etdi və tövsiyə etdi ki, qonşu ofisdəki həmkarı, mərcan polipi üzrə mütəxəssis olan professor Hyalmar Broşla məsləhətləşim.

Ofisini tərk edərkən, o məni həvəskar tərəfindən çəkilməmiş kiçik şəkllə baxmaq üçün geri çağırırdı. Arxa planda sıgın aydın görünürdü.

“Bu nədir? Sıgın, yoxsa şimal maralı?” - o, soruşdu.

“İlk imtahanımdır”, - deyə düşündüm və “Əlbəttə ki sıgındır” – deyə cavab verdim.

“Haradan bildin?”

“Duruşundan, ümumi təəssüratdan”.

Pərt olmuş halda izah etdi ki, kimsə bu şəkli mütəxəssisin təyin etməsi üçün göndərmiş, lakin məlumat kitabındakı cədvələ görə sıgın və şimal maralı yalnız burun deşiklərinə görə fərqləndirilə bilərlər: şimal maralının burun deşiyi bir-birinə yaxındır; sıgının burun deşiklərisə sifətin hər iki tərəfindədir. “Bu şəkildə isə burun deşiklərini görmək olmur”, - o, gülürək dedi.

Universitetin ilk günündə artıq bir əhəmiyyətli şey öyrənmişdim: mütəxəssis olmaq hər şeyi bilmək demək deyil. Əksinə, bunlar bir-birinə əks terminlərdir.

Heyvanların həyatı haqqında zoologiya müəllimindən Ola Byornebi kimi dağ adamından öyrəndiyimdən daha çox şey öyrənəcəyimi səbirsizliklə gözləyirdim. Amma məlum oldu ki, ölkənin heyvanlar üzrə aparıcı mütəxəssisi sıgın və şimal maralını burun deşiklərini görmədən fərqləndirə bilmir. Buna baxmayaraq, anamdan sonra və Livə qədər həyatımda tanıdığım ən dəyərli qadın professor

Bonnevi idi. O vaxtlar onun əhəmiyyətindən xəbərsiz idim, lakin indi keçmişə nəzər salanda görürəm ki, o, gələcək həyat yolumu bir neçə günün içində paya ilə nişanladı. Əvvəla, o mənə dissertasiyam üçün mövzu seçdi.

Bu dissertasiya Polineziyaya getməyim üçün mənə həm səbəb, həm də bəhanə oldu. İkincisi isə, o, insanları heyvan aləminin bir hissəsi kimi gördüyü üçün kəllənin indekslərinin və qan tiplərinin irsi olduğunu öyrətməklə, zoologiya tələbələrinə fiziki antropologiyadan təlim keçirdi.

Genologiya onun başlıca maraq dairəsi idi və xromosomun quruluşu onun üçün heyvanların təbii mühitindən daha önəmli idi. Bir az keçdikdən sonra sırf zoologiyadan kənara çıxıb insanların mənşəyi və mədəni inkişafının öyrənilməsi məntiqi keçid olmuşdu.

Növbəti il Liv Osloya dərslərinə başlamağa gəldi. Və nəhayət tanışlığımızı təzələdikdən sonra onu anam və Kazana təqdim etdim, lakin atası onun sosial iqtisadiyyat oxumasına qərar verdiyi üçün müəllimlərimlə tanış etmədim. Söhbətimizi keçən ilin yay gecəsi məzun şənliyində qaldığımız yerdən davam etdik və mən ona plan üzərində işlədiyimi dedim.

Sivilizasiyanı tərk edib onu başqa aspektdən öyrənmək istədiyimi Liv və Larvikdən olan digər iki dostumdan başqa heç kəsə deməmişdim. Lakin tədris planım müvafiq yerdə lazım olan bilik tətbiq etmək üçün tərtib olunmuşdu. O zamandan bəri universitet müəlliməm barədə fikrim tamamilə dəyişmişdi.

O, həddən artıq savadlı idi, baxmayaraq ki, onun ekspertiza dairəsi məni çox da maraqlandırmırdı. Zoologiya o qədər ixtisaslaşmışdı ki, eyni laboratoriyadan istifadə edən baş elmi işçilər həmkarlarının nə etdiklərindən xəbərsiz idilər. Tədqiqatı yalnız tədqiqat aparmaq xatirinə aparırdılar. Hərə yalnız öz tapdığını təqdim etməli idi; ola bilərdi ki, gələcəkdə kimsə bundan faydalanardı.

Vaxtımı mikroskopa baxıb bir neçə yüz banan milçəyinin arxasındakı tükələri saymaqla keçirdiyimi deyəndə Liv dəhşətə gəlmişdi. Mendeleyevin irsiyyət qanununun düzlüyünü yoxlamaq üçün bankalarda kürt yatırılmışdılar. Yeddi nəfərdən ibarət qrupumuzda yaşca ən böyüyümüz olan Per Host bankalarını açıb balaca sarı milçəkləri pəncərədən buraxaraq "Biz hamımız Mendeleyevin qanunun doğru olduğunu bilirik.

Ona görə də bu, boş yerə vaxt sərf etməkdir", - söylədiyi zaman hamının heyranlığını qazandı. Per salamandranın arxasında beşinci ayaq calağ etmişdi. Bu ayaq digər dörd ayaqdan ayrı müstəqil şəkildə tərpənirdi. Bir dəfə o, həmin salamandranı Perin evindəki hot-dog və pivə qonaqlığına gəlmiş bir gəncin çiyinə qoymuşdu. Oğlan bundan xəbərsiz idi. Kürəyindəki bədheybət varlığın arxasındakı ayağın tərpəndiyini görən zaman şən tələbə heç gözünü də qırpmadı.

O, sakitcə stəkanını yerə qoydu və çiyinlərindəki məxluqu yaxından nəzərdən keçirmək üçün ehmalca çevrildi. Lakin o vaxta kimi Per məxluqu oradan götürmüşdü.

Bu hərəkətin nəticəsindən əziyyət çəkən Per oldu, çünki oğlan qəfildən otağa cumdu və pəncərədən bayıra əylərək qusdu. Per yeddinci mərtəbədə yaşayırdı və səhər birinci mərtəbədəki ailə bir mərtəbə yuxarıdakı kişiyyə şikayət etdi və şikayətlər mərtəbə-mərtəbə yuxarı ötürüldü və nəhayət Per günahı boynuna almali oldu. O əlində vedrə və dəsmal aşağı, küçəyə yollandı.

Mənim heyvanların həyatına olan marağımdan yalnız Per, Ynqvar, Haqen və Edvard Bart xəbərdar idilər. Perin qayını şəhərin əsas kamera mağazasının meneceri idi və 16 mm-lik kino kamerası borca götürür, əvəzində onlara sığın, gürzə, bayquş və Bazar və bayram günlərində geniş çöllükdə tapdığımız hər şeyin fotolentini verirdik.

Digər sinif yoldaşlarımız daha maraqlı mövzulardan yazmağı qərara almışdılar. Məsələn, Stop-Bovitz adlı tamamilə normal və sevimli bir oğlan ləpədöyəndəki boru soxulcanlarının rəng strukturunu öyrənməyi qərara almışdı. Çox güman ki, həyatında bu tədqiqatın ona heç bir faydası olmadı, amma o yaxşı iş görmüşdü, həyatda nə isə öyrənmək lazımdır.

Hamımız anlamışdıq ki, elmin inkişafı üçün ixtisaslaşma çox vacibdir. Səthi baxışın heç bir mənası yoxdur; öz sahəni məhdudlaşdırmalı və dərinlikləri anlamalısan. Hətta onda da nəyinsə səhv olduğunu görməyə başlayırdım. Mütəxəssislər getdikcə daha az şey haqqında daha çox öyrənməyə başlayırdılar və bunun nəticəsində nadanlaşırdılar. Bu nadanlıq yavaş-yavaş onların öz elm sahəsini korlamağa başlayırdı. Bu, baş verməli idi. Belə ki, mütəxəssislər insanlara naməlum qalan daha çox şey olduğunu kəşf edirdilər.

Əlbəttə, mütəxəssislər öz sahələrinin dərinliyinə getməlidirlər, lakin onlar ağacı öyrənərkən meşəni yaddan çıxarmamalıdırlar. Universitetlərdə də bilik kiçik məlumat paketləri şəklində təqdim edilməməli, beyində ümumi təsəvvür yaradılmalı və digər mütəxəssislərin tədqiqatlarının nəticəsi ümumiləşdirilməli idi. Kimsə xırda hissələri birləşdirməli idi.

Liv Osloya gələnə kimi hər iki zoologiya müəlliminin məsləhəti ilə təhsilimə coğrafiyanı da əlavə etmişdim. Yerin dairəvi olmasının təbii nəticələrini başa düşəcək qədər riyazi coğrafiya öyrənmişdim. Qədim coğrafiyaşünaslar bunu Kolumbdan çox-çox əvvəl kəşf etmişdilər, lakin hətta antropoloqlar belə Sakit okean boyu miqrasiya nəzəriyyələrini hazırlayan zaman işi öhdələrinə götürməmişdilər.

Onlar xəritədə oxlar çəkmiş; ekvator boyu uzanan düz xətdən və tropik Asiyadan şimala və sonra yenidən tropik Cənubi Amerikaya uzanan materik sahili boyu dairəvi yoldan bəhs etmişdilər. Əslində, Cənub-şərqi Asiyanın sahilindən Cənubi Amerikaya uzanan düz xətt Yer mərkəzindən keçəcəkdə, çünki dünya dairəvidir və Sakit okean o qədər genişdir ki, bütöv yarımkürəni əhatə edir.

Cənub-şərqi Asiya və Cənubi Amerika bir-birindən 180 dərəcə aralı olduqları üçün ekvator xəttindən əks qütblərdə idilər və bu səbəbdən, Şimal Qütbü üzərindəki yol ekvatorun uzun deyildi.

Coğrafiyaşünasların "iri dairə" adlandırdıqlarını izləsək görərik ki, Filippindən Peruya qədər Sakit okeanın səthi boyu bütün əyri xətlər eyni uzunluqdadır. Lakin hind qozundan tutmuş ibtidai gəmiyə qədər, üzə bilən hər şey külək və cərəyanların köməyi ilə Amerikadan Asiyaya qədər ekvator kəmərinə və Asiyadan Amerikaya qədər Filippin okeanından Yapon cərəyanı ilə Sakit okeanın ən Şimal hissəsinə gəlib çata bilərdi.

Tezliklə, coğrafiyanın riyazi cəhətdən öyrənilməsinin əhəmiyyətli olduğunu öyrəndim. Baxmayaraq ki, dərslərdən nifrət edirdim. Yaşlı coğrafiya müəllimim Verner Verenskioldla daha yaxından tanış olduqdan sonra o, mənə etiraf etdi ki, o, bilərəkdən dərsləri elə mürəkkəb yazıb ki, başqa sahədə olan həmkarlarına coğrafiyanın da elm olduğunu göstərsin. Coğrafiya dərsləri daha məlumatlandırıcı idi və orada əldə etdiyim biliklər planlarıma dərhal təsir edirdi.

Bu, Livlə məni layihəmizin əksər hissəsini ixtisara salmağa məcbur etdi və bizim qarşımızda yalnız Sakit okeanda yayılmış minlərlə ada dururdu.

Verenskiold ibtidai meşələrdə ağaclar barədə mühazirə oxudu və onların yerdən çox yuxarıda olan yarpaq örtüklərinin günəş işığını qadağan etdiyini və cəngəlliyin döşəməsində çiçəklərin və giləmeyvələrin bitməsinin qarşısını aldığını izah etdi. Qida əldə etmək üçün ağaca çıxmalsınız; ağaca çıxdıqdan sonra isə yeyilə bilən hər şeyin meymunlar tərəfindən ələ keçirildiyini və quyruqsuz qohumlarına heç nə saxlamadıklarını görürsünüz.

Liv Afrikada mövcud olan boş nöqtələrə və Cənubi Amerikanın tədqiq edilməmiş cəngəlliklərinə getməkdən nə üçün imtina etdiyimi indi anladı. Cəngəllikdə qida bizim çata biləcəyimizdən çox hündürdə bitirdi.

Sakit okeana getməklə maraqlandığımı öyrəndikdən sonra Professor Bonnevi mənə Darvinin izi ilə getmək ideyasını verdi. Anamın dahi qəhrəmanı Çarlz Darvin cinslərin mənşəyi barədə nəzəriyyəsini inkişaf etdirərkən Cənubi Amerikanın sahilindən uzaqda Qalapaqos adalarında idi. Polineziyanın okeana səpələnmiş adaları isə daha uzaqda yerləşirdi.

Onların bəziləri vulkan fəaliyyəti nəticəsində dənizin dibindən qalxmış, bəziləri isə mərcan poliplərindən əmələ gəlmişdi, lakin onların hamısı yerli quru heyvanlarından məhrum olan günün işığını görmüşdü. Bitkilər və heyvanlar bu adalara necə gəlib çıxmışdılar? Bonnevi indicə amerikalı zooloqun Havayda Baş Keşiş muzeyində nəşr edilmiş işini oxumuşdu. Həmin zooloq təcrid olunmuş Markiz adalarında yer ilanlarını öyrənmiş və okeandan çıxdıqdan sonra onların bir adadan başqa adaya doğru irəlilədikcə yeni növlərə və cinslərə necə çevrildiklərini müşahidə etmişdi.

Bu da Markiz adaları. Hamımız eyni dərəcədə həyəcanlanmışdıq: Darvinin cinslərin mənşəyi barədə nəzəriyyəsi haqqında düşünən anam, ideyanı təklif edən professor, Liv və mən. Biz ikimiz Sakit okeandakı adaları dəqiq göstərir və onlara sivilizasiya tərəfindən toxunulduğu və yaxud çirkləndirildiyini, orada içməli suyun çatışmadığını və yaxud hər hansısa bir başqa səbəbdən yaşamaq üçün yarırsız vəziyyətə

düşdüyünü öyrəndikcə onları istisna edirdik. Tezliklə məlum oldu ki, Professor Verenskoldun iri dairələr və Yerın fırlanmasının okean cərəyanlarına və küləklərə təsiri barədə riyazi hesablamaları vacibdir.

Buna baxmayaraq, sonrakı həyatımda mənim üçün ən faydalı olan şey, yəqin ki, universitetin məntiq və fəlsəfə üzrə hazırlıq kursları oldu. Mənim düşüncə tərzimə daha çox qədim Yunanıstan fəlsəfəsi uyğun idi. Öz çəlləyində oturub gün işığından həzz almaqla kifayətlənən Diogen, bazar pəncərəsindən içəri baxaraq nə qədər şeydən məhrum qala bilməsindən məmnun olan Sokratı sevirdim.

Sadə məntiq nəticəsində balza taxtasından hazırlanmış gəminin Perudan Polineziyaya üzə biləcəyi qənaətinə gəldim. Əvvəla, dünyanın Markiz adaları florası üzrə aparıcı eksperti, botanik F.B.H. Braun avropalılardan əvvəl bir neçə faydalı Cənubi Amerika bitkisinin artıq orada bitdiyini müəyyən etmişdi. Bu bitkilər insan əli olmadan Markiz adalarına gedib çıxı bilməzdi.

İkincisi, dünyanın Avropadan əvvəl üzmə üzrə başlıca mütəxəssisi sübut etmişdi ki, o zamanlar balza gəmisindən savayı gəmi yox idi. Buna görə də, balza gəmisini buradan mütləq keçmişdi, baxmayaraq ki, heç kim heç bir təcrübədən keçirmədən bunun əksinə inanırdı.

Əslində sən heç özün də okeanı keçməyi düşünmürdün?

Əsla yox. Mən hələ üzməyi öyrənməmişdim. Mən gələcəyimi yalın ayaqla yerə möhkəmcə pərçimlənmiş şəkildə planlaşdırmışdım.

Liv onu Hornsyoya dəvət etməyə cürət edəcəyim qədər anamla yaxınlaşdıqdan sonra, bir yay günü onu ayaqqabılarını çıxararaq süpürgə kolu və xırda ağaclıq üzərində mənim kimi ayaqyalın gəzməyə məcbur etdim. Mən inanırdım ki, canımızı bərkitməli və dabanlarımızda daha qalın dəri yaratmalıyıq.

Biz həmçinin küknar, tozağacı və ardıcın quru budaqlarını bir-birinə sürtməklə ocaq qalamağa çalışırıdık, lakin buna nail ola bilmirdik. Bunun xaricində o qədər yaxşı hazırlanmışdım ki, evdən getməzdən əvvəl Universitetdə Markiz adaları barədə mühazirələr oxuyurdum. Byarne Kroepelinin Polineziya Kitabxanasının Osloda yerləşməsi və təhsil aldığı müddət ərzində ondan istifadə edə

bilmə imkanının olması yaqin ki, həyatımın ən birinci və ən uğurlu təsadüflərindən biri idi. Bu, dünyanın Polineziya haqqında ən zəngin ədəbiyyat kolleksiyası idi. Valideynlərim zəngin şərab idxalçısı olan kitabxana sahibini tanıyırdılar.

Byarne Taitiyə cavan ikən səyahət etmiş və qəbilə başçısı Terieronun Tuimata adlı gözəl qızına aşiq olmuşdu. Bu, əhvalat həyatıma iki cür təsir etmişdi: illər ərzində bu sevgi məsələsi Kroepelinin Polineziya haqqında kitablarından ibarət kolleksiya yaranmasına gətirib-çıxaracaqdı və Teeriero mənim Polineziyadakı ögey atam oldu. Bədbəxtlikdən, gənc Kroepelin orada olarkən Polineziyada ispan qripi yayılmışdı və Polineziyalılar milçək kimi qınırdılar. O, Tuimata ilə birgə ölümləri vaqonlara daşımağa başlamışdılar. Axırda Tuimata özü də xəstələnib dünyasını dəyişmişdi. Byarne Kroepelin onu heç zaman unutmadı.

O, Tuimata barədə gözəl kiçik kitab yazdı. Kitab bu sözlərlə bitirdi: "Tuimata yatdığı yerdə mənim ürəyim basdırılıb". Həyatının qalan hissəsini o, Polineziya kitabları toplamağa sərf etdi. Kroepelin bütün dünya boyu nadir kitab satıcıları və alıcıları ilə əlaqədə idi və qiymətindən asılı olmayaraq, Polineziya haqqında çap olunmuş hər şeyi alırdı.

Biologiya və coğrafiya mühazirələrində tələbə yoldaşlarımla keçirdiyim yeddi semestr ərzində mən bir o qədər də vaxt tənhalıqda—Kroepelinin kitab rəflərinin əhatəsində köhnə üslublu masanın yanında əlimdə bloknotla dəri stulda oturaraq keçirdim.

Bu biliklər mübahisələrin baş qaldırdığı sonrakı illərdə faydalı məlumata çevrildi. Dünyanın böyük bir hissəsi məni damarlarında vikinq qanı axan dənizçi kimi tanıyır; Norveçdəki antropoloqlar isə zooloqun qədim gəmilər haqqında biliyinə şübhə edirdilər. Tədqiqatçılar, missionerlər, gəmi ilə dövr-ələm səyahətinə çıxanlar və alimlərin 1930-cu illərə qədər çap etdirdikləri hər şeyi oxuduqdan sonra nəzəriyyələrimi müdafiə etməyə hazırlıqlı idim.

Sonrakı illərdə Kroepelin kitabxanasına əlavə olunan kitabları da oxuyurdum. Kroepelin həyatdan getdikdən sonra onun bütöv Polineziya kitabxanası Kon-Tiki Muzeyinin tədqiqat bölməsinə köçürüldü. Coğrafiya dili ilə danışsaq, əhalisi avropalıların gətirdiyi xəstəliklər üzündən qismən məhv olsa da, Polineziya Yerdə cən-

nətə ən yaxın yer sayıla bilər. Markiz adalarının əhalisinin 80%-nin xəstəlikdən öldüyünü bildirdik və bu səbəbdən belə nəticəyə gəldik ki, əhalisiz ərazilərdə sağ qalmağımız üçün kifayət qədər yabanı meyvə ağacları olmalı idi.

Bilirdim ki, polineziyalıların kim olmaları və haradan gəlmələri sualı hələ də cavabsız qalıb. Düşünürdüm ki, nəyə görə antropoloqlar botaniklərin müşahidələrinə diqqət yetirmirlər. Mən özüm zoologiya baxımından maraqlı olan və şüşə qablarda saxlaya biləcəyim hər şeyi toplamağı planlaşdırmışdım. Polineziyalıların Polineziyaya necə gəlib çıxmaları sualı məni o qədər də maraqlandırmırdı. Ora gedib çıxmağımız üçün özümüzün görüləsi kifayət qədər işimiz vardı. 1930-cu illərdə Norveçdə heç bir səyahət agentliyi Markiz adaları haqqında eşitməmişdi.

Onların ekspertizası Norveç sahil paroxodları, Aralıq dənizindəki bir neçə adaya təcrid olunmuş səyahətlər və Amerikaya immiqrasiyaya əsaslanırdı. Planlaşdırılmış və əlbəttə ki, okean üzərindən həyata keçirilən hava səyahəti mövcud deyildi. Amerikaya yola düşən qonşu uşaqlara əlvida deyərkən bunun həmişəlik olduğunu bildirdik.

Bir dəfə Osloda Bennetin Səyahət Bürosu Parisdən öyrəndi ki, Taiti Markiz adalarına getmək üçün ən yaxın yerdir və Marseldən oraya gəmi ayda bir dəfə Fransa Yeni Kaledoniyasına gedən yükü və sərnişinləri boşaltmaq üçün yola düşür. Yeganə alternativ variant planlaşdırılmış marşrutla hər ay və yaxud daha tez San Fransiskoya, Samoaya və Taitiyə gedən Norveç yük gəmisinə minmək idi. Atlantik okeanının üzərindən və Panama kanalından keçərək "Messangerie Maritime"la altı həftəlik dəniz səyahətindən sonra Taitidə düşməyi qərara aldıq.

Asan səsələnir.

O qədər də asan deyil. Livin hələ iyirmi yaşı vardı və hələ kiçik idi; mənimsə cibimdə ayda atamın verdiyi 50 kron puldan savayı heç nə yox idi.

Yadımdadır, bir dəfə Livlə Osloda teatr pəncərəsinin yanında oturub bir-birinə laqeyd olan yeknəsək adamların paltoda əllərində çətirlə pəncərənin yanından sürətlə keçdiklərinə tamaşa edirdik. Mən limonad və tort sifariş etdim.

Bir az inamsız görünən Livi ruhlandırmağa çalışdım ki, valideynlərimizi evlənməyimizə razı salıb Markiz adalarına gedə bilərik. Liv atasının mənfi rəyini xəyalına gətirdi və gülərək çiyinlərini çəkdi. Amma biz birlikdə plan qurduq və mən Kazanı stolun altından dar-taraq Livin ardınca trolleybusa girdim və anamı düşündüklərimə inandırmaq üçün saray parkı ilə evə getdim.

Onu yola gətirmək asan oldu. Professor Bonnevi və Broş təsdiq etmişdilər ki, yeddi semestrdən sonra zoologiya mühazirələri sadəcə olaraq yenidən başlayacaqdı və onların sözü mənim üçün kifayət idi. Bundan başqa, Broş Bonnevinin planını dəstəkləyirdi. Bu plana görə Markiz adalarına gedib material toplasam və oradakı cinslərin mənşəyini öyrənsəm doktorluq dərəcəsi ala bilərəm. Liv anamın ürəyini artıq fəth etmişdi. Üstəlik, insanı başdan çıxaran Cənub okeanı qızlarını nəzərə alaraq Livlə evlənməyimi və onu özümlə aparmağımı məqbul görürdü.

Atamı yola gətirmək daha çətin oldu. Elə həmin Cənub okeanı qızlarını nəzərə alaraq atam getməzdən əvvəl evlənməyimi su tapmaq üçün axını keçməyə bənzətdi. Qeyri-adi dərəcədə uzun olmasına baxmayaraq, atam səyahəti təhsilimin bir hissəsi kimi maliyəyləşdirməyə razılıq verdi. Lakin evlənməyim qayıdıb iş tapana qədər uzanacaqdı. Atamla birinci söhbətdən heç bir irəliləyiş əldə edə bilmədim. İddialarım onda heç bir inandırıcı təəssürat yaratmadı.

Buna baxmayaraq, bildirdim ki, atamın ən böyük arzusu anamla barışmaq idi. Anamın hələ də atamı görmək istəməməsi mənim üçün yaxşı imkan yaratdı.

"Anam razılıq verir", - ehtiyatla dedim.

"Onda onunla danışmalıyam", o, cəld cavab verdi.

Mən artıq hazırlıqlı idim. Anam onu qəhvə içməyə dəvət etməyə razı olmuşdu və bu, valideynlərimin öz aralarında və mənimlə tam razılığa gəlmələri üçün kifayət etdi. Ocağın qarşısında bundan daha gözəl bir an keçirməmişdim.

Livin işi daha çətin oldu. O, Brevikdəki tənha valideynlərinə məktub yazıb Larvikdə Tur adlı bir oğlanla tanış olduğunu və evlənib Markiz adalarına getmək istədiyimizi bildirmişdi. Livin anası çox ziyalı və zərif qadın idi. Sonralar o, ərinə məktubu oxuyan zaman

onun reaksiyasını təsvir edirdi. Üzü qızarmış halda o, iri kreslosundan ayağa qalxıb yavaşca kitab rəfinə yaxınlaşaraq əsrdən qalmış köhnə ensiklopediyadan "M" cildini götürmüş, Markiz adalarını orada tapdıqdan sonra bu yerin Sakit okeanda hələ də "kanibalları olan və əxlaqsızlıq hökm sürən" uzaq bir adası olduğunu ucadan oxumuşdu.

Gələcək qayınatam sadəcə olaraq yeganə qızını hannibalların əlində itirmək istəmirdi və gələcək gəlinim az qala atasını ürək-tutmasından itirəcəkdi. Sxemimizdən razı qalan atam Brevikə səyahətə pul vermək üçün anamın onu inandırmasına icazə verənə qədər mübahisə etməyi bir müddət kənara qoyduq. İndi o, hamını planın yaxşı olduğuna və atamın bal ayı üçün pul ödədiyinə inandırmaq üçün bütün cazibəsindən istifadə edəcəkdi. Biz axırda Yeni il ərəfəsində ailənin sadə qonaq otağında evləndik. Növbəti gün onlar iri okean paroxodunu Marseldə suya salmaq üçün cənuba, qatarla Avropaya yola düşən əllərində Taitiyə bilet tutmuş iki yeni evlini yola salan zaman qar yağdı.

"Cənnətə biletidir", deyə düşündük. Lakin ekspedisiyanın sonunda qərara gəldik ki, cənnətə giriş pulla alın bilməz. Cənnəti axtaranlar onu öz içlərində tapdılar. Gördüyüm və oxuduğum hər şey cənnət və cəhənnəmin bu planetdə müxtəlif yerlər olmadığını öyrədir. Onlar həmişə bir yerdədirlər və onların hər hansı birindən uzaqlaşmaq qeyri-mümkündür.

Hansı uzaqlığa səyahətə gedirsən get, bu ikisi ayrılmaz yoldaşdırlar. Amma onlar hər zaman eyni vaxtda görünə bilməzlər. Buna görə də, hər iki cəhəti yaşadığından əmin olmaq üçün bir müddət bir yerdə məskunlaşmalısən. Atamın Norveçdə aldığı biletlərlə Fransız Okeaniasındakı Taitiyə səyahət etdik. 1930-cu illərdə Taiti Kroepelinin öz ürəyini Tuimata ilə birgə basdırdığı zaman necə idisə, elə də qalmışdı. Xırda əl arabalarından öz mallarını satan çin satıcılarının üstünlük təşkil etdiyi paytaxt Papetedə xırda taxta evlərin arasındakı dar küçələrdə maşın yox idi. Yalnız bir otel vardı. Burada çarpayının üstündə oturub divardan qonşu otağı görə bilirdin. Uzaq Markiz adaları ilə müntəzəm əlaqə yox idi.

Şxun kapitanının ora üzməyə hazır olması və gəmini kopra ilə doldurması bir neçə həftə çəkirdi. Adada maşın sürmək üçün hələ də

münasib yollar yox idi. Lakin Papeno vadisinə qucağında canlı cüce və donuz aparən rəngarəng vahines a la Gauguin (Gauguinin rəsm əsərindəki taitili qız) ilə doldurulmuş şəkili avtobusla gedə bilərdin.

Biz özümüzü birtəhər avtobusa saldıq və gözəl Tuimatanın atası və Taitinin on yeddi qəbilə başçısı arasında ən güclüsü olan Terieronun evinin də yerləşdiyi Papenoda düşdük. O mənən də, fiziki cəhətdən də iri olub, qədim Polineziyanın tayfa başçılarından soyundan gəlirdi. Biz Bjarn Kroepelinin hədiyyələri ilə gəlmişdik və xoş qarşılıb dərhal ailə üzvü elan olunduq.

Yalnız dörd həftədən sonra avtobus şxunun Markiz adalarına gedəcəyi xəbərini gətirdi. Bu vaxt ərzində biz çox şey öyrənmişdik. Hər ikimiz də ayaqyalın idik və rəngli pareus geyinirdik. Liv öz vaxtını Faufau və evin qadınları ilə mətbəx döşəməsindəki yanar ocağın ətrafında keçirir, mən isə qəbilə başçısı və oğlanlarıyla meşələrə və çöllərə gedirdim.

Taitidə öyrəndiyim ən vacib şey üzmək oldu. Ancaq mən bunu könüllü şəkildə öyrənmədim.

Ayağımın altında tikanlı ilbiz qabığı qaldı və mən Papeno çayına düşdüm. Axın məni apardı və ən sonda iri gölün içərisinə saldı. Çayın dənizə töküldüyü bu yerdə su yuxarıdan guruldayaraq şalalə şəklində gölə tökülürdü. Mən canımı qurtarmaq üçün mexaniki olaraq üzdüm və gecikmədən özümü çimərliyin içinə dartıb sala bildim. Üzmək o qədər asan və əyləncəli idi ki, quru torpağa çatan kimi mən yenidən gölə girib üzməyə başladım.

Hindqozu palmasına dırmaşmaq daha çətin idi. İlk dəfə dırmaşmağa nail olduğumda hind qozları arasında eşşəkərisi yuvası ilə rastlaşdım. Kifayət qədər tez aşağı düşə bilmədiyim üçün dişli gövdədən aşağı sürüşərək dərisi sıyrılmış və əzilmiş halda yerə endim. Elə bir halda idim ki, Terieronun ayaq baş barmağımdakı dırnağı kəlbətinlə çıxarmasına icazə verməli oldum.

Nəhayət, şxun ilə Markiz adalarına doğru yola düşdük. Xilasedici qayıqla üzərində ağ adam, radio və yaxud dünyanın digər hissəsilə hər hansı əlaqəsi olmayan bir adaya yan aldıq.

Nə düşündüyün yadımdadır?

Dünyanın inanılmaz dərəcədə böyük olduğunu düşündüm. Təkcə səyahət iki aydan çox çəkmişdi. Taitidə ikən eşitmişdim ki, Markiz adaları dünyadan o qədər təcrid olunmuşdur ki, Papetenin alman hərbi gəmiləri tərəfindən bombalanmasına baxmayaraq, 1914-cü ildə I Dünya Müharibəsinin başlanmasını müharibə 1918-ci ildə sona çatana qədər heç kim bilməmişdi.

Əlvidalar həmişə bir az kədərli olur. Livin uğrunda özümü ələ almağa məcbur olmasaydım, çimərlikdə tək qaldığımız zaman okeana baxıb xilasetmə qayığının şxuna qayıtdığını izləyərkən boğazımdakı qəhərə məğlub olardım. Gəmi yelkənini qaldırıb üfüqdə gözdən itdi. "Bəlkə də bir ilə qayıdacaq", - kapitan Barnder dedi.

O, üzünü okeandan çevirdi və meşənin kənarı boyunca hind qozu palmalarından bizə gizlicə baxan qəhvəyi üzlərə nəzər saldı. Onlar bizə tamaşa edirdilər. O qədər sualımız vardı ki... amma danışacaq ümumi bir dilimiz yox idi. Ən yaxşı yadımda qalan təəssürat hind qozu palmalarının başının meyvə ilə dolu olduğunu görüb bir anlıq ac qalmaqacağımızı düşünməyim oldu.

Bu qədər vaxtdan sonra belə xırda detalları yada salmaq qəribə idi. Elə təəssürat yaranırdı ki, sanki o vaxtdan bəri çox həyatlar yaşamışam. Amma bəzən də mənə elə gəlirdi ki, onların çoxu bir neçə həftə əvvəl baş verib.

"Orda əlində bloknot və qarnında karandaş uzanıb nə düşünürsən elə?", - nəşəli səs məndən soruşdu. Yuxarı baxanda aku-akum avokado ağacının yaşıl yarpağı üzərində yoxa çıxdı və mən asma çarpayıda, Jaklinin budaqların arasından mənə gizlin baxan gülər üzü ilə tək qaldım.

"Fatu-Hiva barədə düşündüm", - etiraf etdim. "Mənim cənnəti tapmaq üçün ilk cəhdim".

"Amma sən onu Cənub okeanında Livlə tapmadın. Sən deyirsən ki, cənnəti öz daxilində axtarmaq lazımdır və çöldəki cənnətə yaxınlaşmaq üçün əvvəlcə öz torpaq sahəni becərməlisən". Əlbəttə. Buna görə də yadıma salmaq istədiyim şey Fatu-Hiva adası və orada yaşadığım təcrübələr deyildi. Sadəcə olaraq tam bir il ərzində gəmidə və tək edilmiş açıq qonaq evində – cəngəllikdə yaşadığından sonra nə öyrəndiyimi aydınlaşdırmaq istəyirdim.

Jaklin mane olmaq istəmirdi. O, sadəcə pendir və salatın nahar üçün kifayət olub-olmayacağını öyrənmək istəyirdi. O, təzəcə getmişdi ki, aku-akum qayıtdı.

Deməli, Fatu-Hivada axtardığın cənnəti tapmadın? Baxmayaraq ki, buranın Sakit okeanda gördüyün ən gözəl və bərəkətli torpaq olduğunu deyirdin.

Bəli, Fatu-Hivanı üfüqdə okeanın üzərində səbətdəki çiçəklər kimi üzərkən gördüyümüz zaman cənnəti tapmışdıq. Bizi qarşılayan zaman sahil küləyi oranın tropik ətirlərini bizə tərəf əsdirirdi. Biz cənnət çimərliyində tropik günəşi altında sahilə çıxdıq və bizi əksər hissəsi məskunlaşmamış cəngəlliyə dəvət edən palma sıralarına doğru irəlilədik.

Yaşıl cəngəllik örtüyünün arxasında adanı iki hissəyə bölən sarıya çalan qırmızı divarın yuxarısında balaca yumşaq buludlar ağ quzu kimi rəqs edirdilər. Hətta möcüzəli quş səsi kəsiləndən sonra günorta istisi və sehrlı şəkli almış ağır buludlar dağları gizlətdi və quzuları qovdu. Lakin çay əvvəlki kimi dərənin aşağısında şırıldamaqda davam edirdi və biz hələ də cənnətdə idik. Həftələr keçdi və biz Norveçin vəhşi təbiətinə olan sevgilə dolmağa başladıq.

Ətrafımız sevdiyimiz şam meşələrilə əhatə olunmasa da, heç zaman özümüzü tənha hiss etmədik və ev həsrəti çəkmədik. Çörək ağacı meyvəsi, banan, portağal və papaya yetişib dərilməyə hazır idi və onları bizdən əvvəl yeyəcək heç bir meymun yox idi.

Biz keçən əsrdə nə vaxtsa yoluxucu xəstəlik tutmuş və əbədi ovçuluq yerlərinə getmiş adamlar tərəfindən adaya şərqdən və qərbdən gətirilmiş meyvələrdən sözün əsl mənasında ləzzət alırdıq. Qiji kökləri istisna olmaqla, insanlar gəlməzdən əvvəl Polineziyadakı bu təcrid olunmuş adalarda yeyilə biləcək heç bir şey yox idi.

Yer üzərində cənnət var idisə, biz onu Oma vadisində tapmışdıq və heç kim orada yaşamağımıza maneə deyildi. Burada pae-pae adlanan iri daş parçalarından ibarət hündür platforma tapdıq. Dərədə belə tikililər çox idi. Bir zamanlar bu tikililər yağış yağan zaman palma ilə örtülmüş komaları palçıqdan yuxarı qaldırmışdılar. Tapdığımız nümunə soyuq, şüşə kimi təmiz suyu olan və çay xərçəngi ilə dolu çaya tökülən

bulağın düz yanında idi. İndi sudan aşağıdakı kəndə köçmüş adamların dediyinə görə adanın sonuncu kraliçası burada yaşamışdı. Hörülmüş palma yarpaqları ilə örtülmüş və cənnətə açılan görünüşü olan bambukdan qayırılmış evimizi burada tikdik. Bura bizim öz Ədəm bağımız idi.

Amma əsl Ədəm bağında, yəqin ki, ağcaqanad yox idi. Bəlkə də Adəm və Həwanı oradan qovan məhz ağcaqanadlar olub. Hər halda, yağış dövrü başlayanda, bizi vadidən qovan ağcaqanadlar olmuşdu. Həftələrlə yalnız bizə aid olan bu vadidə çılpaq və ayaqyalın dolaşdıq.

Yeganə dördayaqlı məxluqlar kərtənkələlər, balaca meyvə siçovulları və ev heyvanlarının soyundan gələn, çöllükdə sağ qalmış heyvanlar idilər. Onlar bura avropalılar tərəfindən gətirilmişdilər. İlan yox idi. Topladıqlarımın içində zəhərli olan yeganə həşərat heç zaman qaya sığınacağını tərk etməyən və hücum etməyən iri qırxyayaqlar idilər. Yalnız bir dəfə Napoleon adlı içkili, pis niyyətli yerli sakin protestantları qovmaqla katolik keşişlərinin Allahına xoş getmək üçün onların bir neçəsini banan yarpaqlarının içində bizim yatağıma qoydu.

Yağış mövsümü gələn başlayan ağcaqanadlar qalın sürü ilə gəlirdilər. Bax o zaman cənnət yoxa çıxırdı. Biz qaşınma və sancmanın cəhənnəmini yaşayırdıq. Livi bambuk komasının döşəməsində qvrılaraq ağrıdan inildədiyini və ağcaqanadlarla örtüldüyünü gördüyüm zaman qorxum ən yüksək həddə çatdı və Ədəm bağında cəhənnəm yaşadım.

Onun qorxduğunu və ya şikayət etdiyini heç zaman görməmişdim. Lakin biz təslim olmalı idik. İndi Cənub okeanı adasındakı cənnət bağında sağ qalmaq sadəcə olaraq ağcaqanad toru tələb edir. Aşağı kənddə adanın yeganə yarım-kasta sakini, çox yardımsevər kopra satıcısı bizə bir tor verdi. O, əsrin sonlarında yerlilərlə birlikdə kənddə yaşamış Qreletin dostu olan Paul Qauginin oğlu idi.

Amma ağcaqanadlar bizi təkcə cənnətdən uzaqlaşdırmırdılar. Bilirdik ki, qısa zamanda filyariyaya yoluxa bilərik. Filyariya kəndlilər arasında baş qaldırmış qorxunc fil xəstəliyini törədən qurd idi. Hər on nəfərdən birinin qolu ombası qalınlıqda idi və ya topuq nahiyəsi bel qalınlığına çatan dəhşətli dərəcədə böyümüş ayağa doğru kürəyini əymişdi. Cüzam xəstəliyi də sahildə yayılmağa başlamışdı və orada nə həkim, nə də xəstəxana vardı. Livin ayağında yerlilərin fe-fe adlandırdığı iri çibanlar çıxmağa başlayan zaman həyat dözülməz oldu.

Onlar partlayıb sağalmayan açıq yaralara çevrildilər. Biz cəngəlliyi tərک edib adanın küləyə doğru olan tərəfində Ouia dərəsinin sahilində yerləşdik. Ağ kiçik buludlar buraya Cənubi Amerikadan passatlarla birgə gəlirdilər. Sabit şərq küləyi bütün ağcaqanadları meşəyə qovdu və bir neçə gözəl həftə ərzində biz yenidən cənnəti yaşadıq.

Qəribə təsadüfə bax ki, külək döyən istiqamətə getməməkdən bizi xəbərdar edən məhz kəndlilər olmuşdular. Oranın okeanı il boyu sərt idi və heç kim balıq tutmaq üçün kanoeyə minməyə cürət etmirdi. Hələ də orada yaşayan yeganə şəxs hannibalizm əsrinin sağ qalmış yeganə nümayəndəsi Tey Tetua idi.

"Atan bunu görməli idi", - dağ silsiləsini keçib Ouia dərəsindəki uçurumdan aşağı düşərkən Livə dedim. Qoca bir kişi çılpaq şəkildə bizə tərəf qaçdı. Yalnız tünd parça zolağı bədəninin naməhrəm hissələrini qoruyurdu. Vadisində insan gördüyü zaman onun üzü sevincdən parladi və bizi hər zamankı sözlərlə salamladı: Hamai te kaikai, "Gəl yemək ye". Lakin bunlar Tey Tetua üçün boş sözlər deyildi. O, köhnə məktəbdən olan polineziyalı idi və iyirminci əsrə sanki avropalılar Sakit okeana heç gəlib çıxmamışlar kimi daxil olacaq yeganə şəxs idi. O, on iki yaşlı ögey qızı ilə Tahia-Momoda dünyadan tamamilə təcrid olunmuş şəkildə yaşayırdı.

Livin atasının Markiz adalarındakı hanniballar haqqında oxuduqları cəfəngiyat deyildi. Rəsmi olaraq, hannibalizmin son mərhələsi 1887-ci ildə qonşu Hivaoa adasındakı Puamao dərəsində yaşandı. Son dəfə 1879-cu ildə isveçli dülgər yeyilmişdi. Tey Tetua səmimi olaraq etiraf etdi ki, yalnız bir dəfə uşaq ikən qonşu dərədən olan ölüncəyə qədər döyülmüş adamın ətini dadıb. Atası Uta isə xalis hannibal idi. O, məğlub olmuş düşmənlərini təkcə ritual olduğu üçün deyil, həm də insan ətini donuz ətindən üstün tutduğu üçün yeyirdi. Hoqs inildədi və Ouia dərəsində azad şəkildə yemək axtarmağa başladı. Orada Tey Tetua öz itləri və ağac qabığından düzəldilmiş kəndiri olan yeganə ovçu idi. Qoca kişinin yerdə öz ocağında bişirdiyi və banan qabığına bükülmüş çörək ağacıyla süfrəyə verdiyindən dadlı donuz əti təsəvvür etmək olmaz. O, bizə açıq quş yuvası formasında olan üç divarlı komamızı tikməyə kömək etdi. Biz yuxuda olarkən vəhşi donuzların içəri girməsinin qarşısını almaq üçün komanı hündür dirəyin üzərinə qaldırdıq.

Biz bir daha yeməyimizi özümüz bəşirmədik. Balaca Polineziya gözəli Tahia-Momo bütün yeməklərimizi Teyin daxmasından iri taro yarpaqlarında gətirirdi. Teyin daxması qaya parçalarının içində bizim evin lap yaxınlığında idi. Yemək çox idi və burada rəngarənglik adanın o biri tərəfindəki cəngəllikdən çox idi.

Tey Tetua cücə saxlayırdı və keçən əsrdə sakinlər adanın külək tutmayan tərəfinə köçdükdən sonra heç kəs yaşamayan Ouia dərəsinin hər iki tərəfində çıpaq ayı döşəyi ilə örtülmüş yamacda çoxlu gözəl albalı pomidorları və enata ananasları vardı. Botanik F.B.H. Barun belə nəticəyə gəlmişdi ki, ananas buraya Cənubi Amerikalılar tərəfindən, zıropallların Sakit okeanda ada mövcud olduğunu hələ kəşf etməzdən əvvəl gətirilmişdi.

Bundan başqa, dağ zirvələrinə qalxıb iri qabarmalarla Cənubi Amerika sahillərindən 8 000 kilometr uzağa maneəsiz guruldayandan sonra sahilə çırpılan okean vardı. Çırpılmalar dairəvi daşların sahilə daim fırlanmasına və şalalə ilə tamamlanan ritmik konsertlə cingildəməsinə səbəb olurdu.

Okean sıçramaları dərənin yan tərəfində yerləşən lava formalarında yığılmış duzlu gölməçələrdə təzə hava dövriyyəsinə təmin edirdi. Krab və balıqlar, dəniz ilbizləri, anemon və dəniz yosunlarının arasında iməkləyir və üzürdülər. Materiklərin cəngəllikləri ilə müqayisədə, dırmaşmaq bacarığı olmayan biz ikiayaqlı məxluqlar üçün okean daha qayğıkeş ana idi.

Planetimizdə sayısız-hesabsız yaxşı insanlar var və mən onların əksəriyyəti ilə tanış olmuşam. Lakin keçmiş hannibaldan daha inanılmaz dərəcədə mehriban və əliaçığına rast gəlməmişəm. Bardaş qurub ətli sümüyü çeynəyərkən onun başqa zaman və başqa dünya haqqında danışdığı hekayələri dinləyəndə tüklerimiz biz-biz olurdu.

O, Papa Utanın gözəl formada yonulmuş və indi muzeydə qiymətli əsər kimi saxlanılan kötüyü ilə Hanativadakı düşmənlərindən qisas alması və yaxud Teyin sağ qalmış yeganə qohumları yaşayan Omoa vadisinə getməsi haqqında danışdı.

Tey Tetua bütperəst deyildi. Ada qrupundakı adamların hamısı indi xristian idilər. Katolik missiyasından olan bir keşiş dağa çıxaraq ona xristianlığı qəbul etdirmişdi. O, fransız dilində Tikinin "Dieu" olduğunu öyrənmişdi və hər ehtimala qarşı komasındakı divarın yanında öz

qəbrini qazıb üzərinə xaç qoymuşdu və onu bizə fəxrlə göstərdi. Ölümünü yaxınlaşdıqda taqətdən düşəcəyi zaman Tahia-Momo ona qəbrin içərisinə girməyə kömək edəcəkdə.

O, qətiyyətlə iddia edirdi ki, onun öz ulu babaları, ilk insanlar Şərqdən, günəşin doğduğu Te-Fitidən okeanı Tiki ilə keçmişdilər. Kroepelinin kitabxanasından bilirdim ki, alman etnoqrafı von der Steynen bir nəsil bundan əvvəl Markiz adalarındakı yaşlı adamlardan günəşin doğduğu Fiti-Nuidən o tərəfdə "Böyük Şərq" adlı geniş ölkənin olduğunu öyrənmişdi.

Hivaoaya sonralar səyahət edən amerikalı etnoqraf E.S.C. Həndi sakinlərin ulu babalarının Te-Fiti adlanan Şərqdəki bu iri ölkədən gəldiklərini eşitmişdi. Ulu babalarının vətəninə Şərqdə olduğunu təsdiqlənməsi Həndini o qədər təəccübləndirmişdi ki, dediyinə görə, eşitdiklərinə inanmayıb bir daha soruşmalı olmuşdu.

Yenə də qətiyyətlə iddia edilmişdi ki, ulu babalarının vətəni tapmaq üçün "günəşin doğması istiqamətində" te tihena oumatiyə ilə getməlidir. Tey Tetua bundan əmin idi. Meşənin kənarında, ocağın yanında oturub dan yerində günəşin çıxdığı istiqamətdə sonsuz okeana baxırdıq və ağcaqanadlardan azad idik. Kiçik buludlar passatların oyanışını gecə səması boyunca sədaqətlə izləyirdilər. Tey Tetua cavanlıqda öyrəndiklərini bizə danışan zaman əlifbanın hərflərini bilmədən dərslərini yaxşı öyrəndiyi açıq-aydın görünürdü.

Botanika ilə bağlı elmi işləri oxumadan mənim məlumat kitablarımdan öyrəndiklərimi mənə danışa bilərdi. Təpənin başındakı vəhşi ananas və xırda pomidorların onun enata, "adamlar" adlandırdığı ulu babalar tərəfindən gətirildiyindən xəbərdar idi. Enata "əcnəbi" sözlünə əks mənə ifadə edirdi. Hətta Omoa vadisindəki cavan nəslin də bu qiymətli növlərin haradan gəldiyindən xəbəri vardı.

Onların iki növ faa hoka ananasları vardı, lakin onlardan biri yerli meyvə olduğu üçün enata, digəri isə Havana adalarında Oahudan olan missioner tərəfindən gətirildiyi üçün oahu adlanırdı. Onların həmçinin iki növ Amerika papayası vardı: böyüyü vi oahu və hündür gövdəsi olan kiçik papaya isə vi enata adlanırdı. Botaniklər Enata adını müvafiq olaraq, adaya avropalıların səfər etməsindən öncə Cənubi Amerikadakı məskənlərindən qayıqla gətirilən növlərə verirdilər.

Məhz Tey Tetua mənə şifahi ənənə adlandırdığımız şeyin əslində etibarlı mənbə olduğunu, lakin əfsanələr, xalq nağılları və miflərlə eyni kateqoriyaya salınaraq çox asanlıqla kənara qoyulduğunu öyrətdi. Sadəcə olaraq orta əsr tarixçiləri tərəfindən qələm və mürəkkəblə yazıldığı üçün, Polineziya əfsanələri də qəbul etdiyimiz mülahizələrin əksəriyyəti kimi etibarlıdır.

Tey Tetuanın gözlərilə gördüyün dünyanı haqqında nə öyrəndin?

Öyrəndim ki, üzərimizə paltar geyinməklə, çılpaq vəhşilər kimi ibtidai olmadığımızı özümüzü inandırırıq. Anlamaq istəmirik ki, biz yalnız öz mühitimizi dəyişmişik və biz həmişəki insanlarıq: nə daha pis, nə də daha yaxşı. Nəsilər ötdükcə insanlar Adəm və Həvva haqqında əfsanələrdə təsvir olunmuş eyni mənəvi və fiziki xüsusiyyətlərlə doğulurlar və bu xüsusiyyətlər İbrahimim ulu babaları tərəfindən bizə ötürülmüşdür. Habillə Qabilin daşdığı xromosomlar hələ də bizdə saxlanılır.

Biz özümüzü və başqalarına deyirik ki, düşmənlərimizi öldürmək sənətində tərəqqi etmişik. Ötən əsr ərzində öz missionerlərimizi Polineziyadakı bütün ada qruplarına göndərərək adamlara sadəcə sevmədiyini üçün kimisə dəyənəklə döyüb öldürməyin yanlış olduğunu təbliğ edirdik. Lakin bir neçə onillikdən sonra yeni forma geyinib oraya qayıtdıq və adamlara başa saldıq ki, bu formanı geyməklə onlar istədikləri sayda fərqli forma geyinən və fərqli bayraqla salamlanan insan öldürə bilərlər.

Uzaq məsafəli silahlarla kimi öldürdüyümüzü bilmədiyimizi və bunu bilməməyimizin daha yaxşı olduğunu izah edə bilmədik. Tey Tetua döyüb öldürdüyü adamların adlarını bilən cəngavər qəbilə başçısının oğlu idi. Antropoloqların dissertasiyaları Markiz adalarındakı qəbilə müharibələrinə əhali sayının hədsiz çoxluğunun səbəb olduğunu iddia edir və Tey Tetuanın hekayələri bunu təsdiq edirdi. Mən yeni dünya müharibəsi qorxusunu etiraf edəndə o, heç də təəccüblənmədi; sonuncu dünya müharibəsindən bir nəsil keçmişdi. Ouia vadisindəki dostumuz üçün də bu ağlabatan idi. O, bu nəticəyə biz London və Nyu Yorkdakı həyatı təsvir etdikdən sonra gəlmişdi.

Biz o qədər sürətlə çoxalmışdıq ki, meşələrimiz yoxa çıxdı və o qədər az yerimiz var idi ki, evlərimizi aralarında heç bir məsafə

olmadan, bir sırada tikirdik; sonda biz onları bir-birini üzərində tikməyə başladığımız və onlar göydələyə çevrildilər.

Mən onu inandırdım ki, insanları yeməsək də inək, cücə və dadlı hesab etdiyimiz istənilən heyvanı yeyirik. Biz heyvanları sevirik və onları kəsmək xoşumuza gəlmir və biz balıq tutmağı xoşlayırıq. Bunu eşidəndə Tey Tetua dedi ki, balığı şəxsən tutmayıb balıq tutmağın ləzzətini başqalarına vermək və balıqçılarla ticarət etmək axmaqlıqdır. Dostumuz pul və qiymət anlayışlarını bilmirdi. Buna görə də mən orta səviyyəli insanlar və dükanlar haqqında danışmaqla məsələni daha da mürəkkəbləşdirmək istəmədim.

Tey Tetua mənim hannibalizmi tənqid etməyimlə razılaşdı. Sonra o, müharibədə öldürdüyümüz adamlarla nə etdiyimizi soruşduqda mənim cavabım onu şoka saldı.

“Biz onları basdırırıq”, - etiraf etməli oldum.

“Eləcə hamısını torpağa basdırırsınız?” - Onu məyus etdiyimi qocanın üzündən oxuya bilirdim.

6 Yaqubun nərdivanının aşağısında

Qəbilə müharibəsindən dünya müharibəsinə—tərəqqi varmı?

Bu dəfə aku-akum kabinetimə girməyə cəsarət etmişdi. Orada mən köhnə xatirələri yada salmaq üçün qeydlərimi və kağızlarımı vərəqləyirdim. Çoxdan idi ki, bu kağızlara baxmır və bu şeylər haqqında düşünmürdüm.

Bu, həyatın dönüş nöqtəsi idi. Yeni müharibənin başlanacağından əmin halda, sivilizasiyadan kənar yaşamağa icazə verən bir tədqiqatla məşqul olduğumuz zaman özümüzü ağcaqanadların və sülhsevər ibtidai yerlilər arasında yayılmış infeksiyanın öhdəsinə buraxmışdıq. Sonra yenidən tərk etdiyimiz sivilizasiyaya—mina və bombaların arasına geri döndük.

Fatu-Hivadan dönməyimizdən bir il sonra, Norveç qəzetləri alman tanklarının Polşaya yola düşdüyünü yazırdılar. Daha təkamil silahlar sülhü təmin etmirdi. Biz Lillehammerin yuxarısındakı dağın başında torf damı olan ağacdan tikilmiş gözəl bir daxma aldığımızı və o bizim bir illik yaşayış yerimizə çevrildi. Evimizdən Myosa gölüne, şəhərə və Hornsyo yaxınlığındakı dağ yaylasına doğru tədricən ardıc və süpürgə kolları və gül çəmənlərlə birləşən daxmamızın arxasındakı keçilməz şam meşələrinə valehedici mənzərə açılırdı.

Balaca həyətdaxili tikilidə, odun anbarından və çöldəki ayaq yolundan panel divarla ayrılan iş otağında işləyirdim. Tam sakitlik içində idim. Təhsilimlə məşğul ola bildiyim üçün ulduzlara minnətdar idim. Kitab yazmaq və cənnətə qayıtmaq cəhdimiz barədə slayd müharizələr oxumaqla dolanırdım.

Həmçinin, elmi əlyazma üzərində də çox işləyirdim. Kroepelinin kitabxanasından götürdüyüm qeydlərdən ibarət kağızlarım vardı və biologiya sahəsini Polineziya antropologiyasının uğrunda tərk etmişdim. İngilis dilində olan əlyazma sitatlarla və istinadlarla doldurulmuşdu və gündən-günə uzanırdı. O, Polineziya və Amerika adlarıdır.

O vaxtın ənənələrindən tam fərqli bir tədqiqat həyata keçirmişdim. Mən Polineziya tapmacasını detektiv kimi çözmüşdüm. Əsas iş tamamilə fərqli elm sahəsilə məşğul olan tədqiqatçılar tərəfindən görülmüşdü və mən nəticələri əlaqələndirməyə çalışırdım. Mənim tədqiqat metodum ənənəvi qaydalara uyğun gəlmirdi, lakin yaxşı, əsaslı nəticələr verirdi.

O zaman hamı Polineziyaya ən az iki qrup insan axını baş tutduğu fikri üzərində razılaşırdı. Daha gec həyata keçirilən axın avropların minlərlə kilometr aralıda yaşamalarına və dünya okeanının şərq tərəfində yayılmalarına baxmayaraq, əhalisi ilə eyni dili danışdıqları adanı kəşf etməsindən dərhal sonra baş vermişdi.

Hər bir tədqiqatçı problemə öz spesifik sahəsindən yanaşdığı üçün onların heç biri hələ ki, eyni nəticəyə gəlməmişdir. Ziddiyyət təşkil etməyən yeganə tapıntılar filoloqlara aiddir. Belə ki, onlar sübut etmişdirlər ki, insan və mədəniyyət tiplərinin tamamilə fərqli olmasına baxmayaraq, polineziyalılar Asiyadakı malaziyalılarla eyni çoxsözlü dil köklərinə malik etnoslar idilər.

Onların miqrasiya marşrutu hələ də sirr olaraq qalırdı. Polineziyalılar və malaziyalılar nəhəng Sakit okeanın əks tərəflərində yaşayırdılar. Melaneziya adalarındakı Neqroid əhali isə onların arasında 4 000 kilometrlik təbii sərhəd kimi dayanırdı. Bu iri ərazidə polineziyalıların buradan keçməsinə dair hər hansı bir iz yox idi. Bu da özü-özlüyündə bir sirr təşkil edirdi.

Çünki polineziyalılar öz adalarının Sakit okeandakı ən ucqar şərqinə Avropa orta əsrlər dövrünü yaşayan zaman sırf Daş dövrü mədəniyyətilə gəlmişdilər. Deməli, onlar Asiyadakı sahilləri e.ə 3000-2000-ci illər arasında Asiyada hələ Daş hökm sürdüyü zaman tərk etmişdilər. Sözügedən zaman kəsiyində dəniz səyyahları harada idilər? Polineziya probleminin məgzi də məhz bundan ibarət idi. Onların ulu babalarının bəziləri e.ə 3000-ci ildə Fillipin okeanına

dəniz səyahətinə yollanmış və tanımadıqları bir yerə gəlib çıxmışdılar; burada onlar təxminən dörd min il ərzində yaşamışdılar. Harada? Tədqiqatçılar iki nəzəriyyə arasında qalmışdılar. Bəziləri düşünürdü ki, polineziyalıların ulu babaları Avsriya-Melaneziya və Mikroneziya adalarından o qədər sürətlə keçmişdilər ki, iz qoymamışdılar.

Lakin bu nəzəriyyə xronologiya baxımından məntiqaüyükün deyil. İkinci və bunun əksi olan nəzəriyyəyə görə, onlar min illər boyu dəniz səyahəti etmiş; bir adadan digərinə, külək istiqamətində üzmüş və beləcə, "mikro təkamül" yolu ilə özlərini və öz mədəniyyətlərini malaziyalıdan polineziyalıya dəyişmişdilər. Lakin bu fikir tamamilə məntiqsiz idi.

Polineziya kitabxanasından məlumat topladığım və bioloq və coğrafiyaşünas kimi Polineziya adalarıyla yaxından tanış olmaq üçün Markiz adalarına getdiyim dövrdə ziddiyyət zirvə nöqtəsinə çatmışdı. O vaxtlar Polineziya üzrə ən məşhur tədqiqatçı yeni zelandiyalı Sir Piter Bak idi.

O, Polineziyalıların ulu babalarının Melaneziyadan keçdiyini iddia edənləri dəstəkləyirdi. Lakin etiraf edirdi ki, bunun yeganə səbəbi onların Mikroneziya vasitəsilə gəlmək ehtimalının olmaması idi. Bakın tanınmış həmkarı, fransız etnoloq Doktor Metrauks öz fikirlərini qan qruplarının öyrənilməsinə əsaslandırmışdı və yazırdı ki, polineziyalıların mənşəyini Melaneziyaya aid etmək "məlum faktlara qarşı cinayət" idi.

Bu mürəkkəb ziddiyyət mənə tamamilə mənasız görünürdü. Melaneziya və yaxud Mikroneziyanın insan axını qarşısından hər hansı bir maneə təşkil etdiyinə inanmağa heç bir əsas yox idi. Dünya dairə formasında idi və Fillipin okeanından cərəyan bütün bu adaların şimalına axır və Britaniya Kolumbiyası vasitəsilə Havay adalarına çatırdı.

Britaniya Kolumbiyası. Heç kim şimala doğru gedən yolda Polineziyanın bir dayanacaq rolu oynaya biləcəyi barədə düşünməmişdi. Filippinin arxa tərəfindəki isti okean cərəyanı Yaponiyadan keçərək Britaniya Kolumbiyası boyunca arxipelaqa o qədər cəld və ecazkarlıqla axırdı ki, oradakı sakinlər Hudzon körfəzi və Kanadanın əks tərəfindəki Labrador kimi uzaq şimalda yaşasalar da,

il boyu ayaqyalın gəzirdilər. Polineziyada keçirdiyim bir ildən sonra Amerikanın bu Sakit okean adalarına getmək və onları öyrənmək üçün bir yol tapmalı idim. Heç bir Polineziya tədqiqatçısı onlara fikir verməmişdi. Adalar bu yolun düz ortasında yerləşmişdilər. Oranın Asiyanın daş dövründə yaranmış və avropalılar gələne qədər daş dövründə yaşamağa davam etmiş dənizçi əhalisi vardı.

Fred Olsen Oslo Gəmiçilik Şirkətinin Britaniya Kolumbiyasında istifadə edilən yük gəmiləri vardı. Valideynlərim yaşlı Fredi tanıyırdılar və oğlu Tomas nəzəriyyəmi eşidən ilk insan olmuşdu. Fikrimcə məsələ o qədər aydın idi ki, mən çap etməzdən əvvəl nəzəriyyəmin oğurlanacağından qorxurdum. Tomas Olsen mənimlə razılaşırdı və mənə, Livə və balaca Tura simvolik qonorar olaraq Vankuverə bilet vermişdi.

İngiltərə Almaniyaya müharibə elan edən zaman biz hələ Norveçə tərک etməmişdik. Buna görə də İngilis Kanalındakı sualtı qayıqlarla rastlaşmamaq üçün gəmi Şotlandiyanın şimalına istiqamətləndirildi. Tey Tetuanın qəbilə müharibəsinin baş verəcək şeylər qarşısında rəngi qaçardı.

Ailəm və nəzəriyyələrim Britaniya Kolumbiyasında—əvvəlcə inkişaf edən Vankuver Universitetində, sonra isə Vankuver adasındakı sakit həyatı olan Viktoriyanın əyalət muzeyində—çox isti qarşılandı. Universitetin hələ də antropoloji fakultəsi yox idi, ancaq mən yerli Şimal-qərbi Hind dilləri üzrə ən məşhur mütəxəssis Professor Hill-Toutla görüşdüm.

Bu mehriban, yaşlı dil tədqiqatçısı dərhal özünə və Ottavadakı həmkarına aid iki yazını mənə təqdim etdi. O həm irq, həm də mədəniyyət sahəsində qarşılıqlı əlaqələri olmalarına baxmayaraq, Britaniya Kolumbiyasının sahili boyunca yerləşmiş müxtəlif qəbilələr arasındakı dil fərqi qeyd etdi. Onların hər ikisinin müstəqil şəkildə kəşf etdikləri ən qəribə şey o idi ki, bir neçə qəbilənin dili həm Polineziya, həm də Malayziyadakı dillərlə uzaq, lakin aydın əlaqələrə malik idi.

Yaşlı professor buna heç bir şübhə olmadığını iddia etdi. O, Polineziya kanoələrinin Britaniya Kolumbiyasına yan ala biləcəyi nəticəsinə gəlmişdi, lakin başa düşmüşdü ki, bu ərazidən üzən kanoələr

Havay adalarına da o cür asanlıqla çata bilirdilər. Vankuverli Kapitan Vos bu yaxınlarda buna bənzər kanoe ilə Vankuverdən Havay adalarına üzmüşdü və şimal-şərq passatları arxasında əsməklə səyahətini Sakit okeanın o biri tərəfində, Yeni Zelandiyadakı maorilərin yanında başa vurmuşdu.

Bu, ümidverici başlanğıc idi və işlər paytaxtdakı muzeydə daha yaxşı gedirdi. Sahildəki bütün hindulara aid etnoqrafik və arxeoloji kolleksiyaların hamısı dolab qutularında zirzəmilərdə saxlanılırdı. Lakin açar ixtisasca zooloq olan muzey direktorunda idi.

Həmkara hörmət əlaməti olaraq və Markiz adalarından bankada formaldehidə salınmış luzon siçovulu gətirdiyim üçün doktor Kovanın yazı stolunda oxumaq üçün yer və gözəl kitabxanadan istifadəyə çıxış əldə etdim.

Direktorun ofisində oturub Kroepelinin Polineziyadakı kitabxanasında heç vaxt tapa bilməyəcəyim mənbələri acgözlüklə oxumaq bir tədqiqatçı üçün cənnətə düşmək demək idi. Britaniya Kolumbiyasının sahili boyunca adalar Polineziya tədqiqatçılarının Cənub okeanından ibarət olan maraq dairəsindən kənar qalmışdı.

Sadəcə olaraq, onlar Yerin kürə formasında olduğunu, Sakit okeanın əyildiyini və hamar xəritədə məsafələrin təhrif edildiyini unutmşudular. Bunları nəzərə alarkən məlum olur ki, Britaniya Kolumbiyasının adaları Fillipin dənizindən gedən əyri və dolanbac yolun sonunda deyil, ən az ekvator qədər düz olan xəttin üzərində yerləşmişlər.

Məhz bu muzeydə Kapitan Kukun və Vankuverin müşahidələrinin nə mənə verdiyini və Şimal-qərb hindularının həm irq, həm də mədəniyyət cəhətdən polineziyalılara bənzədiklərini gördükdə necə təəccübləndiklərini başa düşdüm. İyirminci əsrin tədqiqatçıları da bunu Şimal-qərb hinduları və onların mədəniyyəti barədə dissertasiyalarında, daha inandırıcı şəkildə təsdiq etmişlər.

Başqalarının Polineziyanı tədqiq etmək üçün coğrafi sərhədi keçmədən qeyd etdiklərini mən muzeydən çıxıb balaca ailəmlə sahilədən yuxarıda Bella Kula hindularıyla yaşamağa gedən zaman öz gözlərimlə gördüm. Qış keçdi və sonra hər şey dəyişdi.

Elmi nəzəriyyəmə yerli mediada yaxşı qarşılandı və bir jurnalist məni Bella Kula vadisində yerləşdirdi. Çay sahilinin aşağısında çimin

altında mən qaya oymalarının üstünü açdım və Fatu-Hivadakı kimi göz üçün ümumi mərkəzli halqaları olan allah maskaları tapdım. Biz Markiz adalarında istifadə edilən bir neçə eyni qeyri-adi daş balta ağzı və ağac qabığı soymaq üçün istifadə edilən çəkic tapdıq və vadiyə hinduların arasında həm ögey atamız Terierunu, həm də dostumuz Tey Tetuanı tanıdıq.

Xəbər Nyu York Taymza çatmış, lakin Samoada sevgi həyatından bəhs edən kitabına görə dünyada təzəcə məşhurlaşmış Polineziya antropoloqu Marqaret Midin şərhini ilə verilmişdi. O, mənim nəzəriyyəmi qəbul etmir və orada tapılan məmulatların Kapitan Kukun Polneziyaya səfəri zamanı orada qoyub getdiyi məmulatlar ola biləcəyini iddia edirdi.

Heç zaman ona cavab məqsədilə Kapitan Kukun çayın yanında oturub Polineziya qaya oymalarını köçürdüyünün şübhəli olduğunu çatdıra bilmədim. Mənim özüm üçün və geniş miqyasda götürüldükdə dünyada bundan daha əhəmiyyətli şeylər baş verirdi.

İlk elmi rəqibim olan Marqaret Midlə müharibədən çox illər sonra Osloda görüşdüm. O zaman tədqiqatımızın tamamilə müxtəlif sahələri əhatə etməsindən məmnun idik. O etiraf etdi ki, Britaniya Kolumbiyasındakı qaya oymaları barədə, mənim Samoadakı sevgi həyatı barədə bildiklərim qədər az şey bilir.

Livlə mən həyatımızda qəfil və tamamilə gözlənilməz bir şey yaşamaq üzrə idik. Mən yarıhindu Kleyton Makla ayı ovlayırdım. Sonralar onun macəralarımızdan bəhs edən Boz aylar və ağ oğlanlar kitabında əfsanəvi qəhrəman oldum. Ov səyahətimiz Kleytonun məni sonra ağac kötüyünün ətrafında qovalayan ayını yaralayıb öldürməsilə sona çatdı.

Kleyton ayını yerə yıxdı və ayının dəhşətli bağirtisi dağlarda əks səda verdi və mən bundan sonra həyatım boyu hər hansı bir ovdan uzaq qaçdım. Kleytonla mən ayını kanoenin kamanabənzər uc tərəfinə qoyub kimsəsiz Kvatna vadisindən yavaş-yavaş avar çəkərək geri qayıtdıq. Dar və uzun Bella Kula fiordu boyunca uçurum divarlarının arasında yırğalanarkən sahil bəndindən kimsə mənə səsləndi.

"Norveç təslim olub!"

Mən əllərimi ağızımda fincan şəklində girdələyərək qışqırdım:
"Kimə?"

Neytral, zərərsiz ölkə olan və vikinqlərin dövründən bəri müstəqil ölkə kimi heç bir müharibədə iştirak etməyən Norveçə kiminsə hücum etməsi mənimçün tamamilə ağlasığmaz idi. Hitler az qala məzəli biri kimi qələmə verilirdi və Birləşmiş Ştatlar hələ müharibəyə qoşulmamışdı. Növbəti həftə Liv və mən balaca oğlumuzla birgə yolun üzərindəki Bella Kuladan keçən sahil gəmisinə mindik. Mən Vankuverə geri qayıdıb Norveç konsulluğunda hərbi xidmət üçün müraciət etmək istəyirdim.

Əslində, konsulluqda olduqca soyuq qarşılandım; pilləkənləri çıxdıqdan sonra qapının üzərindəki lövhədəki adı oxudum: von Stahlşmidt. Konsul alman ləhcəsi ilə ingilis dilində məni inandırdı ki, Almaniya və Norveç dostdurlar. Mən sakitcə hindlilərimin yanına qayıdıb müharibə qurtarana kimi orada qalmalıydım.

Kanadaya tələbə vizası və Norveçə geri uçuş bilet ilə gəlmişdim; indi isə onları tullaya bilərdim. Bundan başqa, Vankuverdə qalmaq üçün bir neçə günlük pulumuz qalmışdı və Liv hamilə olduğu üçün vəziyyət kritik idi.

Ən pisi o idi ki, işğal günü Osloda olan amerikalı jurnalist Norveçin almanları xoş qarşılaması barədə sensasiyalı və tamamilə yanlış məlumat yazmışdı. Onun məlumatı həm Amerika, həm də Kanada mətbuatında baş məqalələrə çevrilmişdi. Və əlbəttə ki, almanlar Norveçin Almaniyanın içərisində min nəfərdən çox adam olan ən iri hərbi gəmisini Bluşeri batırması və Norveç vadilərində həftələrlə davam etmiş döyüş barədə heç nə xəbər vermirdilər.

İndi Norveçdən ilk gəldiyimizdə nə qədər məşhur idiksə, indi bir o qədər gözdən-könüldən uzaq idik. Hətta trolleybusda bir-birimizlə Norveç dilində danışmağa da cəsarət etmirdik. Bir ildən çox keçdikdən sonra, Birləşmiş Ştatlar müharibəyə qoşulduğu zaman Prezident Ruzveltin öz həmyerliləri qarşısında etdiyi çıxışda "Norveçə baxın!" bəyan etməsindən sonra Norveçə qarşı bu nifrət hissi sönüb yavaş-yavaş heyranlığa çevrildi. O, qeyd etdi ki, o vaxt dünyada böyüklüyünə görə üçüncü olan Norveçin ticarət hərbi-dəniz donanması bütün gəmilərini Müttəfiqlərinin xidmətinə verməşəydi, çox güman ki,

almanlar Avropa döyüşündə qalib gələrdilər. Bu zaman biz şəxsi səviyyədə həyatın müəyyən qaranlıq tərəfləri ilə üz-üzə gəldik. Dərhal otelimizi tərک edib liman ərazisində çəkiliş meydançasına baxan ucuz bir otaq tapdıq.

Mebelimiz yalnız qaz işığı, qorxunc vəziyyətdə olan yataq, stol, stul və balaca Tur üçün nəzərdə tutduğumuz köhnə səbətdən ibarət idi. Pərdəsiz pəncərədən aşağı, yeganə işıq lampasıyla işıqlandırılmış iri kömür anbarına baxdıq. Ev sahibəsi bizdən şübhələnirdi. Hövsələsiz, deyingən idi; bizim norveçli olduğumuzu eşidəndə, daha çox şübhələnməyə başladı.

Müharibənin nə qədər davam edəcəyini heç kim bilmirdi. Müvəqqəti iş tapmalı idim. İşsizlik ofisinin qarşısında növbəyə dayanmağa hazır olan şəxslər üçün iş tapmaq imkanı vardı. Həmin növbədə dayanan insanları müşahidə etdikdən sonra tıraşı dayandırdım, papağımı başıma qoyub növbənin sonunda özümə yer tutdum.

Növbə irəlilədikcə hamıdan məşğuliyyəti soruşulur və nə vaxtsa əllərində mişar və yaxud açar tutub-tutmadıqlarından asılı olmayaraq, hamı özünü ya dülgər, ya da su təchizatçısı adlandırır. Növbə mənə çatanda zooloq olduğumu dedim və onlar nə deyəcəklərini bilmədilər. Etnoloq sözü də onlarda heç bir təəssürat yaratmadı. Əl arabası sürə bilib-bilmədiyimi soruşduqları zaman müsbət cavab verdim. Buna baxmayaraq, ölkəyə tələbə vizası ilə gəldiyim və işləmək icazəm olmadığı üçün mənə iş vermədilər.

Günlər həftələrlə əvəz olundu. Sonuncu səyahət çekimiz nağd pula çevrilmiş, ehtiyatlarımız tükənmişdi və Liv ikinci uşağımıza hamilə idi. Qıdamızı payoklara bölməli idik. Gündəlik səhər, nahar və şam yeməyinin normal hesab edildiyi sosial sinifdə böyüdüyüm üçün necə şanslı olduğumu o zaman anladım.

Fatu-Hivada yağış mövsümündə aclıq əzabı çəkmişdik. Lakin orada çay xərçəngi və palma ağaclarından tökülən bir neçə hind qozu ilə qidalana bilirdik. Burada yalnız bağlı beton qapılar və pəncərələr vardı. Evdə ailəsi ac gözləyən və öz mədəsi də boş olan bir kişinin hər dəfə ac insanlar daxil olduqda və nahardan razı halda çölə çıxdıqda təsvirolunmaz gözəl qoxusu qapıdan çölə yayılan qril üzərində fırlanan kök, qızılı rəngli cücəyə restoran

pəncərəsindən tamaşa edərkən keçirdiyi hissləri yaşamayan insanın bu halı təsəvvür etməsi qeyri-mümkündür.

Adı istər Janna d'Ark, istər Fidel Kastro olsun, bu hissləri yaşamış insanlar inqilabçılara qoşulduğu zaman siyasi bəyanatlar vermirlər. Ac olmayan insanlar heç zaman qiyam etmirlər.

Heç kirayə pulunu ödəməyə də çatmayacaq axırıncı şilling əlimdə dükan pəncərələrindən gözəl yeməklər nümayişinə tamaşa edib evə Liv və balaca Tur üçün sulu tikə gətirə bilməmək mənə müasir cəmiyyətin haqsızlığını aydınlaşdırdı. Bu vəziyyətdə mən tək deyildim. Minlərlə, milyonlarla insan və statistik olaraq, dünya əhəlisinin təxminən yarısı bu və yaxud bundan pis vəziyyətdə yaşayırdı.

Heç nədən korluq çəkməyən bizlər təbii ehtiyat çatışmazlığı və əhalinin sürətli artımının dünyaya fəlakət gətirəcəyi haqqında yazır və danışır. Lakin bu fəlakət dünyanın heç zaman qəzet məqaləsi yazmayan və səsi hətta improvizə edilmiş tribunadan belə duyulmayan əhalisi üçün artıq bir reallıqdır.

Bir gün çörək dükanının pəncərəsi qarşısında dayanan zaman bizim—kiçik ailəmizin təhlükə qarşısında olduğunu anladım.

Fatu-Hivada olduğumuz zaman Liv hədsiz dərəcədə cəsarətli idi. Bir dəfə də olsun nə şikayət edir, nə acı söz deyirdi. Elə vaxtlar olurdu ki, döşəmədə acıqlı və ümitsiz bir şəkildə saatlarla gəzinirdim. Daha sonra onların içində ən qara gün—Bazar günü gəldi. Kirayə haqqını bir gündən sonra ödəməli idik. Bir neçə qəpik pulumuz qalmışdı. Otuz sent.

Liv çölə çıxıb bütün pulumuzu üç ədəd şirin çörəyə xərclədi. Balaca Tur aramızda, gün işığına çıxdıq və Stənli Parkında buradan Yeni Zenlandiyaya üzən kanoenin yanındakı skamyada oturduq. Bütün nəzəriyyə cəhənnəmə. Kanoenin yanında ucaldılmış totem dirək günün əhval-ruhiyyəsinə daha uyğun idi; əcaib xarakterlər bir-birinin üzərinə çıxırdılar və qalib, ov heyvanına məxsus caynaqları və ac dişlərilə dirəyin başını örtürdü. Mən tövbə etməyə, yalvarmağa və istər aləmdə, istərsə də içimdə, harda olurlarsa olsunlar, göylə yerin yaradıcı qüvvələrinə yalvarmağa hazır idim.

Növbəti hadisə yəqin ki, təsadüf idi. Lakin belə təsadüflər həyatımızda adətən hadisələrin ən kəskin anında baş verir və buna

görə də onların baş verməsi üçün dua etməyə dəyər. Səhəri gün ev sahibəsi kirayə haqqını almaq üçün qapını döyəndə biz tamam pulsuz idik. Yolumuz yox idi. Vaxtımız çatmışdı və təslim olmağa hazır idik.

Ev sahibəsi bizim üçün məktub və kirayə üçün tələb gətirmişdi. Məktub Fred Olsen gəmiçilik şirkətindən gəlmişdi və şirkətin Vankuverdəki agentı London ofisindən vurulmuş teleqramı bizə göndərmişdi.

Gəmi sahibi Tomas Olsen ailəsi ilə birlikdə işğal olunmuş Norveçdən İngiltərəyə qaçmışdı. Onun bütün gəmiləri bütöv Norveç ticarət hərbi gəmi donanmasının himayəsində olan Nortraşip vasitəsilə Müttəfiqlərin gəmi karvanına qayıtmışdı. Teleqramda deyilirdi ki, Fred Olsenin səmişini kimi Vankuverdə pis vəziyyətdə qalmış və evə səyahət etmək imkanı olmayan hər kəsin yerini agent tapmalı idi. Bundan əlavə, müharibə qurtarana qədər sağ qalmaq üçün lazım olan qədər aylıq istiqraz alacaqdım.

Bu, sanki gözəl bir yuxu idi. Həyat davam edə bilərdi. Sevincək halda minnətdarlıq və təvazökarlıq hisslərilə mən aylıq əlli dollar borc istədim. Hətta o vaxt da bu, kiçik məbləğ hesab edilirdi, lakin artıq biz bir dolların yüz sentdən ibarət olduğunu öyrənmişdik. Axırncı otuz sentimzlə üç ədəd şirin çörək almışdıq.

Yeni cəsarətlə ingilis dilində ilk iki məqaləmi tamamladım: İnternəşnl Sayəns üçün elmi və Nəşnl Cioqrafik Məqəzin üçün populyar bir məqalə yazdım. Məqalələrimin hər ikisi qəbul olundu və mən iki yüz dollarlıq çek aldım.

Bundan bir az sonra Liv doğum evinə qəbul edildi və qazandığım bu pul xəstəxana xərclərini ödədikdə və təzə doğulmuş uşağımız üçün paltar aldıqda işimizə yaradı. Uşağın adını Byorn qoyduq; Bella Kula vadisində meşədə səyahətə çıxmış və ağzında qızçıçəyi ağaca dırmaşmış ayı balasının şərəfinə ona Bamse ləqəbi verdik.

Bella Kula vadisindəki isti günlər indi xatirəyə çevrilmişdi. Bu günlərin yerini tamamilə fərqli təzə həyat təzi tutmuşdu. Ottavadan mənə işləmək üçün icazə verən sənəd gəlib çıxdı və buraya çatan zaman tanış olduğum norveçli tələbənin atası sayəsində iş və sponsor tapdım. Onun atası Robert Lepso uzaq Roki dağlarının başında yeddi

min işçisi olan fabrikdə mühəndis işləyirdi. Bu, zavod tikililərindən ibarət dəhşətli bir kompleks idi. Lepsoda əvvəl zavod o qədər sulfür tütüsü buraxırdı ki, geniş radiusda meşə və yaşıl tarlaları əhatə edən zərərli tütülər sərhədi aşaraq hətta Birləşmiş Ştatların ərazisinə də təsir göstərirdi.

Lepso orada filtr sistemi quraşdırmağa nail olmuşdu və indi sulfurun əksər hissəsi toplanıb dəmiryolu maşınları ilə uzağa daşınırdı. Yalnız onun nüfuzuna görə mənə fabrikin əlindən hər iş gələn işçilərinin sırasında iş həvalə olundu və mən həqiqətən də əl arabası işlətməyi öyrəndim. Biz on yeddi nəfər idik və elə o qədər də dildə danışırıdım. Biz hər gün fabrikin "top dəstəsi" ndə işləyir və heç bir zaman yorulmurduq. Çünki işçilər quraşdırma konveyer xəttində işləyərkən bizə hər gün müxtəlif növ iş tapşınılırdı.

Mənim ilk işim sement kisələrini dəmiryolu maşınlarına yükləmək olmuşdu. Əl arabası üçün ətrafa göz gəzdirdiyimdə məlum olmuşdu ki, kisələr çiyinizdə daşınmalıdır. Cüssəli polyak ilk kisəni üstümə atanda az qala dizlərim büküldü.

Başqaları təzə işçiyə tamaşa edib onu ələ salarkən ağır yükün altında ayaqlarını bir-birinə dolaşdıraraq yükü ensiz lövhənin üzəri ilə dəmiryolu maşınına çatdırmağa çalışmaq daha ağır idi. Gün başa çatanda ayaq üstə güclə dayana bilirdim və bədənim o qədər şişmişdi ki, paltarlarımı əynimdən çıxarmaqda çətinlik çəkdim.

Növbəti gün kisə daşımalı olmadım. Sement iri qablarda daşınacaqdı. "Bura gəl, Mak. Mən sənə daha yaxşı iş verçəyəm", - briqadir dedi. Mən onun arxasınca getdim və nəzakətlə adımın Mak deyil, Tur olduğunu söylədim.

"Adının nə olduğu məni maraqlandırmır" - briqadir qışqırdı. "Mənim üçün Maksan!"

Yaxşı iş adlandırdığı iş nəhəng, fırlanan sement qarışdırıcı alətin içinə sement tökən insanların uzun cərgəsinə qoşulmaqdan ibarət imiş. Adamlar keçdikcə kisəni öz əl arabasının içərisinə boşaldırdı. Əsas məsələ ensiz lövhələrin üzəri ilə sementi sement qarışdırıcı maşına töküldüyü dar söykənəcəyə yaxınlaşarkən bir sırada qalmaq idi. Daha sonra boş arabalarla digər tərəfə keçirdik. Bütöv əməliyyat ritmik formada davam etməli idi. Bu o qədər sürətlə baş verirdi ki,

tərimiz tökülür və əsəblərimiz tarıma çəkilirdi. Vaxt idi və mən yenə əl arabamı arxaya çəkib, taxtaya çıxartmaq üçün ona bir az da güc verməli idim; arxamdakı kişi isə axını pozduğum üçün küfr edirdi.

O qədər yorğun idim ki, əl arabam taxtadan qırağa çıxdı və sement yükü çevrildi. Briqadir məni kobudca söydü. Lakin siqaret fasiləsi vaxtı idi. Bu ağır işdə hər on beş dəqiqədən bir siqaret fasiləsi olurdu. Digərləri iyərnc qoxulu siqaretdən həzz alarkən, mən çirki təmizləyib arxası üstə uzandım və işə qayıtmaq vaxtına kimi içimə çəkdiyim hər bir dərin nəfəsdən həzz aldım.

Lakin heç vaxt o zamankı kimi yaxşı yemək yeməmişdim. Hamıya məlumdur ki, aclıq ən yaxşı əspazdır. Lakin o elə bir əspazdır ki, onun xidmətləri əvəzində pul ödəmirsən.

Əksər insanlar kimi mənim də gərginliyimi atıb ləziz bir yemək, məsələn istridyə və yaxud həqiqi kürü yemək və ya bir stəkan şampan ya da quru Martini içməyə imkanım çatır. Lakin Birləşmiş Mədən və Əritmə Şirkətindəki yemək tənəffüslərinin ləzzətini heç zaman unutmayaçağam; özümüzü kərpic qalaqlarının üzərindən atıb nahar qutularımızı açardıq; yağ və çörək, pendir və bir şüşə soyuq şokolad südü.

Ağır iş, əzələlərini heç zaman işlətməyənlər üçün daha baha başa gəlir. Üçüncü gündən başlayaraq özümü başqa insan kimi hiss etməyə başladım. Mən güc toplamışdım və tez yorulurdum. Lakin əzələlərimi işlətmək məmnunluğuna çox çəkmədi.

Briqadir mən də daxil olmaqla iki nəfəri daha asan iş üçün seçdi. Təcrübəli bir dost bizim iri tanklara göndərilə biləcəyimizi və şayiələrə görə bu tankların hər beş ildən bir təmizləndiyini və bunun çox əzabverici bir iş olduğunu pıçıldadı.

Biz uzun saplı kürək və budu çatan rezin çəkmələrlə təchiz edilmişdik. Bizə ilk əmr pilləkənlə tankın içərisinə düşdüyümüz zaman verildi: tankın dibində sulfur turşusu olduğu üçün necə olursa-olsun ayaq üstə dayanmalıydıq. Sürüşüb yıxılısaydıq turşu dərhal paltarlarımızı, dərimiz və ətimizi yandıracaqdı.

Nərdivanla tankın dibinə enməzdən əvvəl bir ayağımla dibi yoxladım. Bura sabun kimi sürüşgən qalın lilli qatla örtülmüşdü. Ehtiyatla tankın döşəməsinə ayaq basdıq; bu zaman briqadir başımızın

üzərində küncə əyilib qışqıraraq əmr verdi, amma səsi metal tankın içərisində ildırım kimi əks-səda verdiyindən biz heç nə başa düşmədik.

Biz güman etdik ki, turşunu qaşımalı və tankın bizə uzaq olan divarındakı çıxış dəliyindən çölə axıtılmalı idik. Bu, dəhşətli iş idi. Ayaqlarımızı geniş şəkildə aralayıb yavaş hərəkətlə sürüşürdük; önümüzdə deşiyə doğru irəli hərəkət etdirdiyimiz kürəyə söykənilir, ətrafa sıçramasın deyə çirki ehtiyatla irəliyə doğru basırıdıq. Çox möhkəm hərəkət etdirdikdə, arxaya sürüşürdük. Tarazılığın bir azca pozulması nəticəsində mərdimazar qaynarın içərisinə düşə bilərdik. Sanki səhvən sivil hannibalların iri qazanının içinə düşmüşdüüm.

Bundan da pis tapşırıqlarımız da olacaqdı. Məni həm də soba təmizləməyə göndərdilər. İlk olaraq və əsas etibarilə əritmə zavodu olan fabrikdə həm də bəzi təcrübələr keçirilirdi ki, onların nəticəsində kiçik sobaların bəzilərində kömür qalıqları toplanmışdı. Məni hava nasosu, iskanə, işıq lampası, burnum və ağızım üçün maska ilə təchiz edib sobalardan birinin içinə divardan metal tullantısını götürməyə göndərdilər; sobanın içərisi qaranlıq və tozlu idi.

Divarları nasoslamağa başlayan kimi özümü cənnətdən tərəqqi etməyimizlə bağlı çəkdiyim eskizlərdəkindən daha gərgin bir vəziyyətdə gördüm: toz, səs-küy və saysız-hesabsız zərərli həssas hücumlar. Hava nasosu toz, ventilyasiya çatışmazlığı və axıb-tökülən tərilm qulağımda arasıkəsilməyən top partlayışlarıyla birlikdə məni dəli edirdi. Heç öz səsimi də eşidə bilmirdim və yadımda qalan yeganə şey hər dəfə partlayış səsi gələndə iki eyni sözü təkrar etməyim olurdu: "Nifrət edirəm! Nifrət edirəm!"

Nəyahət, işimi qurtarıb sürünüb çıxanda, könüllü olaraq tarlalarını atıb mədən və sobalarda sürünməyə gələn on minlərlə fermerin taleyi barədə düşünməyə başladım. Musanın qəbilələrinin qızıl dananın ətrafına toplaşdığı kimi, onlar da şəhərlərə məşinların ətrafında rəqsə qoşulmağa gəlmişdilər. Lakin sonra duş qəbul edib həm xaricimdəki, həm də daxilimdəki çirkin əksəriyyətini yuduqdan sonra təbiətə qayıdışın da məsələnin həlli olmadığını anladım.

Fabrikdəki işlərin hamısı tank və sobadakı iş kimi ağır deyildi. Ən yaxşı iş, daha əhəmiyyətli iş yerləri tutulduqdan sonra yerdə

qalmış dəstəyə verildi. Bizi köhnə kərpicləri təmizləməyə göndərdilər. Biz orada qucağımızda kərpiclə oturub köhnə sement qalıqlarını kərpicin üzərindən qoparırdıq.

Bütöv kərpiclər gözəl qalaq şəklində yığılır, sınıq kərpiclər və sement qalıqları isə digər qalağa atılırdı. Yavaş-yavaş iri qalaq düzəlirdi və oğlanlar kərpicləri elə qalaqlaşdırmağa başlamışdılar ki, kimsə siqaret çəkmək istəsəydi qalaqların arxasından görünmədən fasilə verə bilirdi.

Birgə işlədiyim şəxs mənim üçün yeni bir insan tipi idi; iş adamları və akademiklər üçün isə o qədər də fərqli deyildi. Müharibə zamanı iş yerləri yaranana qədər onların əksəriyyəti üçün iş əldə etmək çətin idi. Birlikdə olmaqdan ən çox zövq aldığım insanlar bacarıqlı işçilərin avara adlandırdığı peşəkar sərsərilərdir. Bəlkə də onları təcrübəli səyahətçilər və yumor hissinə malik insanlar olduqları üçün sevirdim. Onlar çox zaman dəmir yolu maşınlarından asılaraq və yaxud yükün arasında gizlənərək Kanada və Birləşmiş Ştatları keçirdilər.

Getdikcə mən kobud briqadiri də sevdim və biz bir-birimizi daha yaxşı başa düşməyə başladıq. Adımın onun üçün əhəmiyyətsiz olmasına səbəb vardı. Onun da adını heç kim bilmirdi; o, sadəcə olaraq Sırr adlanırdı. Çünki deyilənə görə, heç kəs onun atasının kim olduğunu bilmirdi.

Hirsli olduğu zaman italyanca danışardı. Onun nə dərəcədə ağıllı olduğunu oxuya bilmədiyini öyrənənə qədər bilmirdim. Mən bunu bir dəfə kiminsə ona kağız verdiyini və onun bu kağızı sadəcə olaraq köynəyinin cibinə qoyduğunu gördüyüm zaman anlamışdım.

Heç kimin ona baxmadığını düşündüyü bir anda əllərini dirsəyinə qədər içərisində yapışqan bir şey olan çəlləyin içərisinə saldı və sonra mənə yaxınlaşaraq cibindəki məktubu götürüb oxumağımı istədi. Fabrikin xırda lokomotivini sürərkən keyfi yaxşı idi. O, "Saxla" kimi sözlərin necə göründüyünü artıq öyrənmişdi.

Fabrikin içərisində və ətrafında toplanmış bütün zəhərli qazların qoxusuna nifrət etdiyimi görən Sırr məni fabrikin yeni binalarından birinin damına təmiz hava almağa göndərdi və yəqin ki, bu zaman niyyəti yaxşı idi. Toz, duman və zəhərli buxardan ibarət gözə görünən bulud qatı işçilərin hamısının yaşadığı kiçik

Treyt şəhərindəki vadiyə endi. Yalnız ağ önlüklü işçilər yaylada, fabriklə eyni yüksəklikdə yaşayırdılar.

Onların gözəl evləri və yaşıl çəmənləri vardı. Mən fabriyə gedib-gəlməyi və Livlə iki balacanı Roslandda, fabrikin tüstü borusundan yuxarıda yerləşdirməyi qərara aldım. Fabrikdən gələn sulfurlu tüstü hələ də təhlükəli idi.

Halbuki sağlamlıq təhlükəsi sərhədi keçdikdən sonra Birləşmiş Ştatlar məhkəmədə qalib gəlmiş və vəziyyət bir qədər yaxşılaşmışdı. Fabrikin yaşlı işçiləri çox zaman ağ ciyərlərində tüstü olduğu üçün silikoz xəstəliyindən əzab çəkirdilər. Bir gün işdən sonra xəstəliyin bütün əlamətlərini daşıyan arıq, çubuğa bənzər bir kişi solğun bənizi ilə mənə baxdı və dedi: "Daha bir gün, daha bir dollar və ölmə daha bir gün yaxınlaşmaq".

Təmiz hava mənə yaxşı təsir göstərdi, lakin SIRR mənə vedrə qaldıran işini tapşırıb nərdivanlarla və dar, qalın taxtalarla fabrikin binasının damına çıxmağa göndərdiyi zaman heç də məmnun deyildim. Nərdivanların altı, yoxsa yeddi mərtəbə olması yadımda deyil. Lakin hava kifayət qədər təmiz idi.

Kanada qışının ortası idi və biz Roki dağlarında dəniz səviyəsindən 1400 metr yüksəklikdə idik. Mən artıq hündürlükdən qorxurdum. Tələbə ikən Romsdal vadisində dağ şəlfindən 1000 metr aşağı düşmüşdüm. İşim qarnım üstə saçaqdan sallanaraq başım aşağıda, ayaqlarım havada taxta rəfin altına mızla tol çalmaqdan ibarət idi. İri dam və çoxlu sayda mız. Müdirim peşəkar dam ustası idi və uzun dirəklə fırça daşayıb başı yuxarı gəzirdi.

Növbəti qatı altdakı qatla bitirdirmək üçün kağızın yuxarı küncü boyunca parıldayan isti asfalt yaxırdı. Biz yavaş-yavaş dəhşətli saçaqlarla işimizi bitirdik və temperatura diqqət yetirməyə vaxtım oldu. Həddən artıq soyuq idi və güclü küləklər əsirdi, lakin mənim asfaltla yerdəki ocağı sönməyə qoymayan adaşım Mak bu işdə təcrübəli idi. O, kərpicləri ocaqda qızdırır, onları bir kisəyə doldurur və mən də bu kisələri asfalt vedrələrlə yuxarı qaldırırdım. İsti kərpic kombinezonumda saxlayır və soyuduqdan sonra onu yenisi ilə əvəz edirdim.

Oxuya bilməyim SIRRİN yadında qalmışdı. Dam işi başa çatdıqdan sonra mənə hesab kitabı və qələm verib sobanın içini

də çölünü də yaxşı bilən biri kimi sobanın çölündə oturdular. Mühəndislərdən biri Sirdən yazılı hesabat tutub filiz əriyən zaman indikatora göstərilən hərarətləri göstərməyi, filizin əriməsini və əriyən maddənin rəng strukturunu müşahidə etməyi istədi. Sirr məndən hər gün məlumat toplayırdı və onu təhvil verirdi. Və hər dəfə səhifəyə baxıb razı halda başını tərpədirirdi: "Yaxşıdır. Yaxşıdır".

Bir gün SIRRİN həqiqətən də oxumağı bilib-bilmədiyini yoxlamaq istədim. Hesabat kitabını ona başısağağı verdim. O, kitabı çevirmədi.

"Yaxşı görünür", - o dedi.

Lakin başqa bir vaxt mühəndis hesabatları yazan şəxsi özünü görmək istədi. SIRR köməkçisini ona təqdim etdi. "Yaxşı yazırsan", mühəndis dedi və mənim vəzifəmi qaldırdılar. SIRR özünə yeni köməkçi tapmalı oldu. Amma top dəstəsində yazmağı bilən digər insanlar da vardı.

Yeni tikilmiş maqnezium fabrikində nəzarətçi vəzifəsinə təyin olundum. Almanlara qarşı müharibədə faydalı olan maqnezium tozu düzəltməyimizdən savayı nə baş verdiyindən xəbərim yox idi.

İş uzun çəkmədi. Bir gün avtobusum fabrik dayanacağıının yanında dayandıqda fabrik yerində yox idi. Əyilmiş metal yığınından başqa ortada heç nə qalmamışdı; gecə növbəsi zamanı bütöv maqnezium fabriki partlamışdı. Hadisə yerinə birinci çatan gündüz növbəsinin işçilərinin təsvirini heç zaman unutmayacam. Dəmir dam tirlərinin birindən kəsilmiş əl sallanırdı.

Bu, maqnezium tozunun sonu idi. Mənə isə yeni iş verildi.

O vaxta kimi biz Lepsonun Arro gölünün yanındakı yay evinə köçmüşdük. Ev fabrikdən o qədər uzaqda idi ki, döşəmə taxtalarının altında porsuqlar yaşayırdı və mən gecə səması altında koyotlar ulayan zaman yuxudan oyanıb işə getmək üçün qayığa və yaxud avtobusa minməli idim.

Mən heç zaman ofis işçisi olmadım, lakin o qədər pul qazandım ki, Vankuverdəki agentə olan borcu bütövlükdə ödədim. Sonra avtobusa bilet alıb könüllü olaraq Norveç konsulluğunda işləmək üçün düz Şimali Amerikadan Nyu Yorka səyahət etdim. Norveçin kral ailəsi və bütövlükdə Norveç hökuməti İngiltərəyə qaçmışdı.

Hərbi idarə də Londonda idi və Norveçdən olan dənizçi və qaçqınları Müttəfiqlərlə müharibəyə cəlb edirdilər. Cavab gözləyərkən Baltimorda Beslehem Feəfild Şipyardda müvəqqəti olaraq tabeçi olaraq işə başladım.

Bu, işçilərin vaxt kartlarında onların propellerdə, gəmi korpusunda, yoxsa gəminin sonradan əlavə olunan qatında işlədiyini göstərən xanaları yoxlamaqdan ibarət oturaq iş idi. Mən əslində başqaları gəmi tikdiyi zaman təmiz vicdanla bütün günümü Amerika antropologiyası oxumağa sərf edə bilərdim.

Con Hopkins Universitetində mənə ən münasib ədəbiyyat seçməkdə yol göstərən iki professorla görüşmüşdüm. Professorların hər ikisi onların sahəsində çox güman ki, çoxlu sayda kitab oxumuş bu tərsənə tabeçisini səbirlə dinlədilər. Mənə ilk əhəmiyyətli ipucunu verən Professor Rus Benedikt oldu. Çox güman ki, polineziyalılar fəvqəlbəşər rahib-krallar tərəfindən idarə olunan iyerarxiya cəmiyyətində yaşamışlar. Bu qəribə xüsusiyyəti Polineziyanın bütün adalarındakı qəbilələr Mexiko və Perudakı qonşularıyla paylaşmışdılar.

Liv və balacaların Birləşmiş Ştatlara gəlməsini təşkil etdim. Byorn çoxdan xaç suyuna salınmalı idi. Onu Baltimordakı Norveç Dənizçilərinin Kilsəsində kupelə gətirdiyimiz gün yaponlar Amerikanın Pörl Harbordakı hərbi gəmilərinə ilk bombalarını atdılar. Amerika müharibəyə qoşuldu. Mən Teriero və Tey Tetua haqqında düşündüm: çox güman ki, bombalar Polineziyanın da üzərinə yağdı.

Adanın cəngavərləri sakit kanoelərdə düşmənlərinin üzərinə gizlincə hücum çəkib xoşlamadıqları insanları dəyənəklə ölüncəyə qədər döyür və sonra onları yeyirdilər. Bu, çox pis idi. Bəs onlar Pörl Harborda baş verənləri yaşasaydılar nə deyərdilər?

7 Şeytanla rəqs

Təcavüz və qisasa qarşı çıxanlar, eyni zamanda azadlıq uğrunda mübarizə aparanlardır. Sülh tərəfdarı olan bir insan evinə yadların soxulmasına və evin hər küncünün qaraya bürüməsinə imkan verə bilməz. Müharibə psixozu günəş tutulması kimi dünyaya yayılaraq bir ölkədən başqa ölkəyə hərəkət edib insanların ruhuna kölgə salmağa başladığı zaman hətta müttəfiqlərin də səni düşmənin insan şəkli almış şeytan olduğuna inandıracaq.

Ölkəmizin işğal olunduğunu öyrənmək olduqca pis bir duyğu idi; Norveçdə insanların yarpaq və ağac qabığından hazırlanmış çöreklə qidalandığını eşitmək isə bundan daha betər idi.

Müharibə şeytanla rəqsdir. İnsanların ümumi düşməne bəslədikləri nifrət dosta duyulan hər hansı bir xoş hissdən daha güclü olur.

Mən uşaq ikən böyüklərimiz rusalardan və Qırmızı Ordudan qorxardılar. Atam heç zaman mənə digər oğlanlarla birlikdə 1 May Əmək günündə təpənin aşağısında dayanıb qızıl bayraqların paradına baxmağa icazə verməzdi. Böyüklər paradın inqilab oyadacağından ehtiyat edirdilər və bu hiss yoluxucu idi. Ağ kamuflyaj kostyumlarını geyib qırmızı şeytanların hücumunu dəf etdikləri qış müharibəsində bütün dünya finlərin tərəfində dayanmışdı.

Lakin vəziyyət sürətlə dəyişdi. Hitlerin səhv qərar verərək Britaniya əvəzinə Sovet İttifaqına hücum etməsindən yalnız bir həftə sonra "Qırmızı Ordu" sözü tamamilə başqa cür səslənməyə başladı.

İndi sanki bizə nasistlərlə mübarizə aparmaqda kömək edən qırmızı mələklər barədə danışırıdık. Dostlarımdan ibarət kiçik qrupun çox az qismi nasistlərlə kommunistlər arasındakı fərqi izah edə bilirdi, lakin indi Stalin və ruslar Hitler və almanlara qarşı mübarizədə bizim müttəfiqlərimiz idilər.

Çox illər sonra, Stalin və Hitlerin ölümündən xeyli keçmiş İtaliyanın şimalına yerləşdiyim zaman nəhayət ki, rus və almanların əksəriyyətinin həm kommunizmə, həm də nasizmə qarşı olduqlarını anladım. Bir zamanlar bizə düşmən olmuş gözəl insanların arasında yaşadığımı başa düşdüm və heç zaman onlardan hər hansı birini öldürməyə məcbur olmadığım üçün ulduzlara şükr etdim.

Faşizm uğrunda mübarizə aparan İtalyana da heç zaman rast gəlmədim. Seçim imkanı olanlar gizlənilib alman işğalına qarşı mübarizə aparırdılar. Əslində biz hamımız müəyyən mənada eyni tərəfdə idik və insanların nə üçün ikinci dəfə dünya müharibəsinə başlayaraq bir-birlərinə qarşı vuruşması mənim üçün anlaşılmaz idi.

Sənin özünün bu suala cavabın varmı?

Əlbəttə, mən təcavüzkarları aid olduqları yerə göndərmək istəyən insanların tərəfində idim, lakin hansısa konkret bir millətə "düşmən" kimi tanımadığım yaxşı yadımdadır. Əslində, müharibə başa çatandan sonra qərara aldım ki, qırmızılardan nə vaxt qanadlarını kəsib onlara yenidən buyuz və şeytan cübbəsi geydirəcəyimizi müşahidə edirəm.

Onlarla şimal işıqları altında rəqs etmişəm, lakin onlarda nə buyuz, nə də qanad görməmişəm. Onlar da bizim kimi don vurmuş əsgərlər idilər. Onlara da hansı formalı əsgərlərə atəş açmalı olduqları öyrədilmişdi və onlar da bizim kimi evə sağ-salamat qayıtmaq istəyirdilər.

Cəngavərlərin əxlaq kodeksi polineziyalılarla şimal-qərb hinduları arasında özünü daha bariz şəkildə göstərirdi. Onlar heç zaman ox və kamandan istifadə etmirdilər. Başına dəyənəklə vurub öldürdükləri zaman düşmənin gözünün içinə baxmaq istəyirdilər. Biz isə nahar stolu arxasına oturmuş ailələrin başına bomba atır, öz ölkəmizdən başqa ölkəyə raket atıb həmin ölkədə minlərlə qadın və uşağı öldürürdük. Lakin eyni zamanda biz belə barbar

hərəkətlərə doğru gerilədiyimiz üçün insan olaraq müəyyən islahatlar apardıq, sosial rifahı yaxşılaşdırdıq və hətta iş yerində müvafiq davranış qaydalarına riayət edilməsi üçün qanunlar irəli sürdük. Treyldəki əritmə fabriki buna ən yaxşı nümunədir.

Bu fabrik ötən əlli il müddətində tüstü cəhənnəmi, həyat üçün təhlükə və sinfi ayrı-seçkilikdən yaşıl çəmənlikləri və xoşbəxt işçiləri olan nümunəvi cəmiyyətə çərilib. Hətta meşə də yenidən ətrafdakı təpələrə doğru genişlənilib.

Kanadada siyasətçi kimi qalıb fəhlə sinfinin ümumi işi üçün mübarizə aparmağa nə qədər həvəsiz idimsə, silahlı qüvvələr sırasına qoşulmağa da bir o qədər az həvəsli idim. Buna baxmayaraq, silahlı qüvvələr sırasına qoşuldum. Mülki karyeramda olduğu kimi, burada da mənə ordunu həm zabit, həm də sırayı əsgər kimi hər iki tərəfdən müşahidə edə bilmək imkanı verən dərəcəyə yüksələ bildim.

Bənzər şərtlər altında seçim etmək imkanım olsaydı, yenə də uniforma geyinərək əmr alan və ya əmr verən insanların sırasında olmaqdan, ölkəmin rifahı uğrunda müstəqil şəkildə işləməyi üstün tutardım. Ordu düşərgəsinə nizam-intizam öyrənməyə göndərilən insanın rəhbərliyə beynindən keçənləri açıq şəkildə bildirməsinin ağılsızlıq olduğunu şəxsi təcrübəm sayəsində öyrəndim.

Mənə düşmən xəttinin arxasındakı meşələr və dağlarda it dəstəsilə birlikdə iş həvalə edilməsini təklif etdim. Texniki işlərdə bacarıqsız olduğumu—nəinki maşın sürə, hətta radio batareyasını belə dəyişə bilmədiyimi onlara başa saldım.

Bu məlumatı aldıqdan sonra məni elektronika üzrə ali hazırlıq üçün rabitə məktəbinə göndərdilər. Norveçin azad olunması uğrunda mübarizə başladığı zaman istifadə ediləcək xüsusi rabitə avadanlığı Londonda hazırlanmışdı və Kanadaya çatdırılmaq üzrə idi. Bütün bunlar məxfi idi və yalnız on nəfər bu avadanlıqdan istifadə etmək üçün seçilmişdi.

Mən onlardan biri idim və naməlum səbəblərə görə, bizə "I Qrup" gizli adı verilmişdi. Nova Skotiyada, Lünenburqdəki Norveç hərbi düşərgəsində "Sağa, sola, geriyyə" sehrli sözləri ilə hərbi təlim keçirdik. Yürüşü öyrəndikdən sonra bizə hava qüvvələrinin forması

verildi və biz Torontodakı Kiçik Norveç düşərgəsində hava teleqrafçılığı təlimi aldıq. Biz hərbi dəniz qüvvələrində teleqraf operatorları kimi təlim aldığımızı təsdiq edən sertifikatlarla silahlanmış şəkildə meşənin dərinliyindəki kiçik mənərəli gölün yanında yerləşdirilmiş Norveç hərbi hava korpusu heyətinin gizli düşərgəsinə göndərildik.

Hərbi forma geyinmiş dörd texniki ekspert sıralarına mən də daxil olmaqla bütün testlərdən keçmiş və hərbi hava qüvvələrinin formasını geyinmiş səkkiz nəfərə gizli antenası olan radioverici aparatların quraşdırılması və istifadəsindən tutmuş televiziya texnologiyasına qədər müasir radio texnologiyasının bütün yeniliklərini öyrətdilər.

Xüsusi hazırlanmış meqafonlarla "Bir-iki-üç, məni eşidə bilirsən?", deyə qışqıraraq Muskoka meşəsinin ətrafında qaçırdıq. Elə ucadan qışqırırdıq ki, Unstvildəki əhali bizə məktub yazaraq bildirmişdi: "Əlbəttə sizi eşidirik; sizi Gravenhurstdan aşağıda da hamı eşidir!"

Algonkuin Milli Parkında əsgər yoldaşlarımla kanoe səyahətində ikən əvvəl üzləşdiklərimdən daha böyük boğulma təhlükəsilə üzləşdim.

Kanoemizi böyük meşədə göllər və çayların arasında daşıya biləcəyimiz izləri göstərən xəritə üzrə hərəkət edirdik. Ayı və Amerika sığıni görməklə yanaşı, səyahətin ən cazibəli tərəflərindən biri də dərin dərəyə tökülərək guruldayan Hay Folz şaləsi idi. Xəritəyə əsasən, biz cıdırı izləyərək şalələnin yuxarısındakı çayın sahilli boyunca əlli metr getməli və kanoeni orada suya buraxmalı idik. Yol sıldırım dağ divarında sona çatırdı.

Biz hamımız şübhələndik; yaz daşqınlarından sonra axın həmişəkinə nisbətən daha güclü idi və mən səyahəti yarımçıq qoyub geri qayıtmağı təklif etdim. Per və Rul doğru yerdə olduğumuzu təkid etdilər və buna görə də mən səyahəti təxirə salmaq əvəzinə təslim oldum.

Selin ortasında avar çəkməyəcək qədər ağıllı idik və yalnız əllərimizdən istifadə edərək sahil boyunca yön almağa çalışırırdıq. Bir neçə metr yuxarıda kanoe əks-cərəyanla üzləşdi və nə qədər avar çəksək də quruya dönmə bilmədik. Rul dərhal təhlükəni hiss

etdi və bir neçə hərəkətlə sahilə çıxa biləcəyi yerdə suya baş vurdu. Onun suya girməsi ilə qayıq çevrildi və mən əynimdə hava qüvvələrinin qış forması və ayaqlarımda ağır çəkmələrlə soyuq suda çırpınmağa başladım.

Mən çox pis üzgüçü idim və əynimdəki geyimin ağırlığı ilə tamamilə yeni bir su qorxusu yaşadım. Şəlalə! Hay Folzun gurultusu get-gedə yaxınlaşırdı. Xilas olmaq üçün heç bir şans yox idi. Rul çayın sahilə ilə dəli kimi qaçırdı, lakin sel məni daha da uzağa—bayaq gördüyümüz taxta parçasının çırpıldığı sıldırım qayaya doğru aparırdı.

Mən şirin həyat uğrunda üzməyə davam edirdim, amma bilirdim ki, quruya çıxmağa heç bir ümidim yoxdur. Bir neçə saniyə içində mən ölümü dadacaq və həyat sona yetdiyi zaman nələr baş verdiyini öyrənəcəkdım.

Bu düşüncə Allah adlanan yaradıcı və əzəmətli gücü axtarmaq üçün içimi alovlandırmağa kifayət etdi. Özümə baxdım—nə havada idim, nə quruda. Rul köməksiz şəkildə əllərini yelləyərək arxamca qaçır, lakin yaxınlaşa bilmirdi.

Birdən-birə içim sanki yeni bir qərarlılıqla doldu. Qollarıma və ayaqlarıma sonsuz güc gəldiyini hiss etdim. Sakit və çox böyük qüvvə ilə seli bucaq istiqamətində keçərək üzməyə başladım.

Su getdikcə daha da coşğunlaşır, gurultu qulaq batırırdı. Lakin çay sahilə daha məndən uzaqlaşmırdı və yerində sakit durmuşdu. Rulun əlləri demək olar ki mənə çatmışdı. Bir az da, bir az da... Budur! Əllərimizi bir-birinə keçirdik. Birgə səy nəticəsində mən sahilə dartıldım. Ölü kimi yorğun idim.

Bəs Per!

Qırmızı kanoə arxası üstə çevilmişdi və uçurumun kənarında yuxarı-aşağı hərəkət edirdi. Nəhəng qaya parçası onu saxlayırdı. Biz kanoenin burnundan yapışb onu dartdıq. O inanılmaz dərəcədə ağır idi.

Kanoeni düzəltdikdən sonra Peri kanoenin çarpaz oturacağı altında sıxılıb-qalmış vəziyyətdə tapdıq. Kanoədə yalnız bir çanta qalmışdı. Nəhayət, onun huşunu özünə gətirdikdən sonra gözümüz üç möhtəşəm marala sataşdı. Onlar şəlalənin arxa tərəfindəki dağ çıxıntısında qoyulmuş abidələr kimi hərəkətsiz dayanmışdılar. "Mən bunu hər üçümüzün müharibədən sağ çıxacağının işarəsi kimi

qəbul edirəm”, - Per demişdi. Bir neçə ay sonra o, təyyarəsi ilə Norveçin üzərindən uçarkən güllə ilə öldürüldü.

Əsgərlik dövrümdə yaşadığım ən yadda qalan hadisə 1132 Stenersenlə bağlıdır. O, mübarizə əzmi ilə dolu idi. Lakin o, müharibəyə farağat dayanmaqla deyil, öz bildiyi kimi töhfə vermək istəyirdi. Əsgərin öyrəndiyi ən vacib şey kor-korana itaətdir. Dabanlar bir yerdə, ayağın baş barmaqları bir-birindən 60 dərəcə aralı, bədən tütəngin lüləsi kimi düz, gözlər təsadüfən seçilmiş bir nöqtəyə zillənmiş vəziyyətdə, beyin fikirlərdən tam azad.

Oyuncaq əsgərlər kimi bu şəkildə farağat dayanıb əmr gözləməlisən. İlk dərs bundan ibarətdir. Stenersensə daimi hərəkət vəziyyətində idi. Həddən artıq uzun forma pencəyi və çox kiçik papaq geyinib sırada dayanır, gic-gic gülərək gözünü uzaqda gah bir şeyə, gah da digərinə zilləyirdi.

Onun bu hərəkətləri serjanta 1132 nömrəli əsgərin nizam-intizama necə yanaşdığını göstərirdi. Serjant acıqlı halda ona yaxınlaşdı və onun 60 dərəcə bucaq əmələ gətirməyən çəkmələrinin uclarına işarə etdi. Stenersen ayaqlarının altmış dərəcə bucaq altında olduğunu təkid etdi. Buna görə onu şüşə evə qoydular. Məsələ bunda idi ki, onun çəkmələri çox iri idi. Üstəlik o, ayaqları qırx dərəcə bucaq altında olsa belə, norveçlərin nasistləri qovacaqlarından əmin idi.

Uçuş məktəbinə qədər Stenersen I Qrupda qaldı. Lakin səhər yoxlanışına boynunda qırmızı rəssam qalstuku ilə gəldiyi zaman onun formasını aldılar və bağlantı təlimatçısı tərəfindəki möhtəşəm Norveç mənzərəsini çəkməsini əmr etdilər.

Fabrikdə yaşadığım sinfi ayrı-seçkilik silahlı qüvvələrdə də özünü göstərirdi. Digər rütbə sahibləri, serjantlar və zabitlər üçün müvafiq olaraq üç ayrı mətbəx və üç ayrı qonaq otağı vardı. Hava qüvvələri teleqraf operatorları öz təlimlərini başa vurub zabit rütbəsi aldıqdan dərhal sonra daha I Qrupla birgə yemək yemirdilər, çünki biz hələ də əsgər idik. Zabitlərlə digər təbəqələr arasında hər hansı bir sosial əlaqənin olması da qəti qadağan olunmuşdu.

Formasında nişan olan çox az adamı təqdir edirdik. Yalnız iki belə şəxsin adını xatırlayıram. Düşərgə komandanı Polkovnik Ole Reystad onlardan biri idi. O əmrləri elə verirdi ki, qarşısındakı şəxs

əmrini alan tərəf olsa da, özünü əmr verənlə bərabər hüquqlu hesab edirdi. Özündən asılı olan şəxsin hörmətini saxlamağı və hətta bu hörməti artırmağı mən məhz ondan öyrəndim. Təqdir etdiyimiz digər şəxs Mayor Viqko Ullmann idi.

O, düşərgədə məndən sonra ikinci adam idi ki, Torontoya arvad-uşağını gətirmişdi. Biz şəhərdə mənzillərdə yaşayırdıq. O, bütün qaydaları pozurdu və mən gecə izində olarkən biz bir-birimizə baş çəkirdik. Böyüklər nahar edərkən mənim balacalarım onun iki qızı—Liv və Bitenlə döşəmədə oynayırdılar.

O vaxt kimin ağına gələrdi ki, Liv Ullmann böyüyəndə məşhur kino ulduzu olacaq və nə zamansa biz ikimiz azad Norveçdə Lillehammer Olimpiya Arenasında oturub bütün dünya bizə tamaşa edərkən 1994-cü il Qış Olimpiya oyunlarını şərh edəcəyik.

Muskoka meşəsindəki Vesl Skauqum təlim düşərgəsində ən yadda qalan hadisə altı yaşlı norveçli oğlanın anası ilə birlikdə xəbər vermədən bizə baş çəkməsi olmuşdu. Bu vaxt o, həmin Qış Olimpiya oyunlarını izləmək üçün iki uşağı ilə birlikdə kral kürsüsündə əyləşərkən yaratdığı səs-küy qədər sensasiya yaratmışdı. Liv, mən və azyaşlı oğullarımız onların oyun dostu kimi özləri ilə götürdükləri Peyk adlı ayı balası ilə birlikdə düşərgədən bir az aralıda balaca taxta daxmada yaşayırdıq.

Şahzadə Herald düşərgə komandanı ilə birgə daxmanın yanından keçən yol boyunca gündəlik qaçısa çıxmışdı. Onların gözləri stolun üstündə nəzakətlə oturmuş Peykə sataşmışdı—oğlanlar onu tumarlayırdılar. Onun qara xəzi tülkü dərisi kimi təmiz idi və Liv insanlara öyrəşməsi üçün onu bizim çarpayının ayaq tərəfində yatırımağa icazə vermişdi.

Ağacəsan onu mənimlə bir şüşə viskiyə dəyişdiyi zaman Peykdə mehribanlıqdan əsər-ələmət yox idi. Ayı həddən artıq ağırlaşdıqda mən onu yatağın ayaq ucundan götürüb balış əvəzinə istifadə etməyə başlamışdım.

Bütün bunlara dözmək üçün Livdən böyük səbir tələb olunurdu. Peykin bacardığı nömrələri şahzadə oğlana və şahzadə qızlara göstərmək üçün mənə bir gün istirahət verdilər. Şahzadələr onları kanoeyə aparmağım üçün mənə yalvardılar. Onlar mənim ayıyla

birgə avar çəkdiyimi və ayının suya tullanaraq kanoenin ipindən tutub sahilə dartdığını görmüşdülər. Şahzadələr Raqnild və Astrid göyörtədə, Peyk kanoenin burnunda oturmuşdu; mən yavaş-yavaş və ehtiyatla sahil bəndinin yanından keçərkən taxt-tacın varisi Şahzadə Marta stulda oturub qarmaqla naxış toxuyur, balaca Şahzadə Herald isə hadisəni öz yeni kamerası ilə çəkməyə hazırlaşdı. Peykin ən sevdiyi yemək bal idi; barmağımdakı bal bizi möhkəm dostlara çevirmişdi.

Biz sahil bəndinə yaxınlaşdıqca kino kamerası arı kimi vızıldamağa başladı. Ayı iki ayağı üstünə qalxdı və biz hamımız suya devrildik. Şahzadələrin üzməyi bacarıb-bacarmadıqlarını bilmirdim. Lakin bu hamımız üçün böyük əyləncəyə çevrildi. Çünki su o qədər dayaz idi ki, biz üçümüz də sahilə yeriyərək çıxdıq.

Bundan daha betəri isə bizi qabaqda gözləyirdi. Qarmaqla toxuduğu naxışı demək olar ki, bitirmiş Şahzadənin yanına gedəndə Peykdən su damcılayırdı. Ayı özünü silkələyib hər tərəfə su səpdi və öz uzun əyri caynaqlarıyla əl işindən yapışdı. Bu zaman əsil dava başlandı. Şahzadənin əl işini ayının əlindən almasına kömək edə bilmədik. Xoşbəxtlikdən Liv bir parça ballı tortla bizi vəziyyətdən çıxardı.

Elə bir gün gəlib yetişdi ki, hava korpusunun 2209 nömrəli, ordunun keçmiş 1136 nömrəli əsgəri Heyerdal I Qrupdakı yeddi həmkarı ilə birlikdə elektro-texnologiya haqqında Norveç qüvvələrində hər kəsdən daha çox şey bilirdi. Bilmədiyimiz yeganə şey yeni əldə etdiyimiz biliyi necə istifadə edəcəyimiz idi. Təəssüf ki, bunu deyəsən heç kəs bilmirdi.

İndi müharibənin başa çatmasından xeyli keçib və I Qrupun qiymətsiz avadanlığı Şimali Keypdə okeanın dibində yatır. Düşünürəm ki, bu halda bir qədər müharibəyə verdiyimiz maraqlı töhfədən söz açə bilərəm.

“Şahzadə Meri” adlı okean layneri sənişin daşımaq üzrə rekord qırdığı zaman onun sənişinlərindən biri də mən idim. Londondan I Qrupun dərhal iştirakını tələb edən təcili teleqramın tələbinə əsasən, biz də Kanada, Avstraliya və Yeni Zelandiyanın düşərgələrindən toplanmış 18 min müttəfiq qoşununun arasında

yer aldıq. Bu qoşunlar bir gecə gizli şəkildə Halifaksdakı toplanma məntəqəsinə gətirilmişdilər.

Oradan bizi okeanın o tayındakı alov xəttinə göndərmək üçün iri paraxodun göyərtəsinə doldurmuşdular. Səkkiz nəfər bir kabini bölüşməli olurdun, lakin bu hər iki gecədən bir baş verirdi, çünki uzanmağa yer olmayan göyərtədə arakəsməyə söykənərək yatanlarla növbələşməli olurdun. Mən heç zaman dəniz xəstəliyini və ayaq yolu üçün yaranmış uzun növbələri unutmayacağam.

Biz alman sualtı qayıqlarının ən mühüm hədəfi olmağımızla fəxr edirdik, lakin bu səbəbdən lüks layner bütün işıqları söndürülmüş halda sualtı qayıqların torpedolarından qaçmaq üçün ziqzaq şəkildə yüksək sürətlə hərəkət etməli olurdu.

Beş gündən sonra mənzil başına çatdıq və bizi Müttəfiq döyüş təyyarələrinin uçuş dəstəsi qarşıladı. Sahilə sağ-salamat çıxdıqdan sonra göyərtədə olanların əksəriyyəti üçün ən mühüm məsələ siqaret çəkmək oldu. Gəmidə olduğumuz zaman siqaret yandırmaq qadağan olunmuşdu.

Beləliklə, biz okeanın o tayında idik. Lakin heç kəs bizi bura kimin gətirdiyini bilmirdi. Öz zabitlərimizdən ikisi ordu formasında idi. Buna görə biz də hava qüvvələri formalarımızı çıxarıb hərbi formaları geyinməyi qərara aldıq. Mən indi 5268 nömrəli ordu əsgəri idim. Bu, çaşqınlıq yaradırdı; indi heç kim bizi hər hansı bir hərbi qeydiyyatda yerləşdirə bilməzdi. Londona çatarkən biz ordunun Baş Komandanının bu sözləri ilə qarşılandıq: "Sizi çoxdandır gözləyir və sizdən ötrü darıxırlar".

Dörd gündən sonra bildirdilər ki, kimin bizdən ötrü darıxdığını hələ tapa bilməmişlər. Buna görə də bizi Şotlandiyada Hərbi Məktəbi və Təlim Batalyonuna göndərilib problem həll olunanadək səbirlə gözləməyi əmr etdilər. Bir müddət sonra bizə yeni silahlar və ordu ləvazimatları verib Şotlandiyanın təcrid olunmuş qəsridə yerləşən Norveç rabitə batalyonuna yolladılar.

Rabitə komandiri bizi xoş qarşıladı və bizə sayca zabitlərinin çox, sırayı əsgərlərinin isə az olduğunu söylədi. Hər səhər Kapitan Petersen bütün zabit və əsgərləri gözəl sıralayırdı; serjant və leytenantlar dabanları üzərində zirəkliliklə fırlanıb hamının orada və

qaydada olması barədə hesabat verirdilər. I Qrup daimi ordu ləvazimatına malik idi və bu texnoloji avadanlıqların heç biri nə mətbəxdə istifadə edilir, nə də ki, şotland fermerlərinə göndərilirdi.

Biz zabitləri yalnız səhər yoxlanışı zamanı görürdük, çünki qəsrin müxtəlif otaqlarında yemək yeyirdik. Bir aydan sonra bizə yürüş haqqında əmr verildi və kapitan Petersenin qəsrini tərk edərək Kallandarın gözəl bir şotland kəndində yerləşdirildik. Bir neçə gün sonra bizi Müqəddəs Endryus Universitet şəhərinə köçürtdülər və orada Kapitan Petersen və onun rabitə şirkəti ilə görüşdük. Bizi Vesterli Hauzdairi daş pilləkənləri və boyanmamış taxta döşəmələri olan uzun dəhlizli iri köhnə qəsrə yerləşdirdilər.

Burada bizə hər gün döşəmələri və pilləkənləri yumaq əmr edilmişdi. Döşəmələri süpürmək kifayət deyildi, mütləq yumaq lazım idi, çünki döşəmələr yaş olmasaydı, heç kəs buranın həqiqətən də yuyulduğunu sübut edə bilməzdi. Bir müddət sonra bütün qəsrdən çürüntü və kif iyi gəlməyə başlamışdı.

Cəbhə xəttinə salınmaq üçün etdiyimiz şikayətlər və yalvarışlar heç bir fayda vermədi. I Qrupun nümayəndəsi olaraq mən batalyon komandiri ilə görüşlər keçirir və bir az da keçsə, bütün öyrəndiklərimizi unudacağımızı qeyd edirdim. Bizə Morze kodu göndərən radioverici aparatın açarını verdilər.

Hava yolları və dəniz donanmasının teleqraf operatoru olaraq Morze kodunu sabit uçuşu yaradan sürətdə göndərməyi və qəbul etməyi öyrənmişdik. Bunu kağızda lazım olan dərəcədə tez köçürmək üçün on barmağımızın onundan da istifadə edərək çap etməyi öyrənməli idik.

İndi mənim problemim yalnız Norveqlə bütün əlaqələrimin kəsilmiş olması deyildi. Mən həm də Livin mənə Kanadadan göndərdiyi məktubların heç birini ala bilmirdim. Bir əsgər kimi, mənə ödənilən məvacib evdə sülh içində yaşayan əsgərin məvacibi ilə eyni idi. Liv uşaqlarla birgə Muskoka meşəsindəki ucuz bir daxmada yaşasa da, məvacibim kifayət etmirdi. Orduya getməzdən əvvəl mən Marks adalarından olan qiymətli etnoqrafiya kolleksiyamı Bruklin muzeyinə satmışdım. Norveçdən çıxdığım gündən bəri bu

kolleksiyanı özümlə daşıyırdım. Bu kolleksiyaya həddən artıq dəyərli ikonalar, kralın kakao lifi ilə bağlanmış qara dalğalı insan saçından hazırlanmış qara xalata və tısbağa qınından və mirvaridən oyulmuş möhtəşəm tacı, eləcə də digər şeylər daxil idi. Heç xəbərim də yox idi ki, Tomas Olsen Livi və oğlanları müharibə müddətində Nyu Yorkun kənarındakı gözəl evində ailəsi ilə birlikdə yaşamağa dəvət etmişdir.

Alim olduğum günlər mənə uzaq və qeyri-real görünürdü. Burda ayaqqabılarımı altmış dərəcə bucaq altında tarazlayıb mənə əmr olunduğu kimi fəzaya baxırdım. Müqəddəs Endryus Universiteti mənə kitab icarəyə götürməyə icazə verməklə ruhumu ölməyə qoymadı. O zamana aid gündəlik qeydlərimdə yazmışam: "Göründüyünə görə, buradakı missiyamıza qarşı sabotaj törədilib. Buna görə də, mən yenidən antropologiya öyrənməyə başlayıram. Nahardan sonra digər əsgərlər günü həmişəki kimi pilləkənləri yumaqla davam etdirirdilər".

Kanadadan olan xüsusi gizli qrup arasında iğtişaş başlamışdı. Hər zamankı kimi səhər yoxlanışı aparılırdı. Rabitə kapitanı öz əsgərlərinə həmin qəsrdə yerləşdirilmiş mühəndislər korpusunun mayorunun komandası altında təlim keçmək istəmədi. Buna görə də o, I Qrupa və digər əsgərlərinə qəsrin arxasında təlim keçirdi. Binanın hər iki tərəfindən gələn əmr səsleri toran saatlarında əks-səda verirdi—elə bil leytenantdan batalyon komandirinə, sonra isə batalyon komandirindən leytenanta təhvil verilən altı-səkkiz adam deyil, bir batalyon idi.

Kapitan I Qrupdakıların hər birinin qolunda rabitə embleminin olduğuna əmin olmaq üçün bizi fənlərlə yoxlayırdı. Bundan sonra iki əsgər pilləkənlərin gündəlik yuyulması üçün seçilir, qalanlara isə öz sahələrinə qaytarılıb istirahət etməyə icazə verilir.

Belə davam edə bilməzdi. Pilləkənin yuyulması və mətbəx işləri onsuz da dözülməz idi. Deyilənə görə, zabitlərin stolundakı ofisiyent başqa yerə köçürülmüşdü və indi bu işi də biz görməli idik. Bu alçalıcı idi. Biz razılaşıyırdıq ki, hətta aramızda bir nəfərə belə bu iş təklif edilsə, həmin şəxs etiraz edəcək və bütün qrup onu dəstəkəyəcəkdi.

Bu, problemi Ordunun Ali Komandanının diqqətinə çatdırmaq üçün ən yaxşı yol idi. Bundan əvvəl, Kapitan Petersenin ofisini təmizləyərkən Londona göndərdiyimiz şikayət məktubunu onun zibii qutusunda tapmışdıq.

Növbəti səhər yoxlanış zamanı 5269 nömrəli əsgər Beyer-Arnesen zabitlərin masasındakı vəzifəsi haqda məlumatlandırıldığında çaxnaşma baş verdi.

Cavab həbsxanada ölümə məhkum olunmuş məhbusun dilindən çıxarmış kimi aydın və ucadan səsləndi: "Mən etiraz edirəm".

Sözlər havadan asılı qaldı. Beyer-Arnesenə sıradan çıxmaq və kapitanın ofisinə hesabat vermək əmr olundu. Əvvəlcə kapitan məsələyə mülayim yanaşmağa çalışdı; "Zabitlərin süfrəsinə qulluq etmək şərəfidir". Beyer-Arnesen isə öz sözündən dönmürdü. Müharibə zamanı əmrə tabe olmamaq ölümə cəzalandırılabilir. Kapitan telefonu götürüb hərbi polisə zəng vurdu. Əsgər sakitcə onu izləyirdi. Beyer qaz maskasını, şlemi və tualet dəstini özü ilə götürdü və onu Müqəddəs Endryusdakı şüşə evə apardılar.

Qrup nümayəndəsi olaraq, əsgərin ağılı başına gətirmək üçün mənə kapitanın ofisinə çağırıldılar. Mən kapitana Beyerin atdığı addımın mənasını dərk edəcək qədər böyük olduğunu və bütöv qrup şəklində həmin əmrə tabe olmaqdan imtina etdiyimiz üçün, o həbs olunarsa, hamımızın həbs olunmalı olduğunu dedim.

Mənə bu məsələnin hərbi tribunala çıxarılacağını, digər əsgərlərin hələ əmrə tabe olmaqdan imtina etmədiklərini və onlara bunu etməyə imkan verməyəcəklərini bildirdilər. Bundan əlavə, mənə söylədilər ki, biz alman ordusunda xidmət etmiş olsaydıq, Beyer-Arnesen indi artıq öldürülmüş olardı. Mən ondan nasistlərin bu nümunəsini bəyənib-bəyənmədiyini soruşduqda o, sadəcə belə cavab verdi: "Müharibə müharibədir".

İ Qrup məsləhətləşmək üçün toplaşdı. Mən qollarında müvafiq zolaqları olan rabitə formasında olduğum üçün alət çantasını götürüb birbaşa şəhərin mərkəzindəki hərbi həbsxanaya getdim; orada həbsxanadakı otaqlardan birində elektrik şəbəkəsi problemi olduğunu söylədim. Mənə içəri buraxdılar və bir kameradan digərinə keçməyə başladım. Beyerin otağına

çatanadək bütün elektrik şəbəkələrinin qaydasında olduğunu söyləyirdim.

Onun kamerasına çatdıqda ayaq saxlayıb ona bir parça şokolad və bir qutu siqaret ötürdüm. Beyer mənə Müdafiə Naziri Oskar Torpun oğlu, London Ali Komandanlığında leytenantın onun uşaqlıq dostu olduğunu dedi və mənə məktub verib ona çatdırmağımı istədi.

Kapitan Petersen Londona səfər etmək üçün mənə məmnuniyyətlə icazə verdi. Leytenant Torp dostunun Şotlandiyada həbsdə olduğunu eşidəndə dəhşətə gəldi və dərhal atası ilə görüş təşkil etdi. Gündəliyimdən hissələri ucadan oxuduğumda Müdafiə naziri də çox kədərlandı. O mənə əmin etdi ki, I Qrupun daha əhəmiyyətli işi var və burada hansısa bir anlaşılmazlıq baş verib.

O bu məsələ ilə hərbi hissədə komandanlıq edən general və müharibə müvəkkili ilə birlikdə şəxsən məşğul olacağını dedi. Mənim missiyam sakitcə geri qayıtmaq və I Qrupun məsələ həll olunana qədər özünü nümunəvi aparmasını təmin etməkdən ibarət idi. Mən hələ Londonu tərk etməmiş əmlər verildiyini və Beyerin azadlığa buraxıldığını eşitdim.

Müqəddəs Endryusda bizim məcburi bekarçılığımız davam edirdi. Döşəmələri yuyub yarpaqları dırmaqlamaqdan daha əhəmiyyətli bir iş gördüyümüz vaxtdan beş ay keçmişdi. Biz iğtişaçı kimi divardan asılmış çarpayılarımızda uzanıb heç bir iş görmədən və bahalı təhsilimizdən istifadə etmədən alçaldığımızı müzakirə edərkən uçuş məktəbindən olan tay-tuşlarımız çoxdan ön cəbhədə vuruşurdular.

Alman cəbhəsinin daxilində baş qaldırmış gizli müqavimət hərəkatı bir yana qalsın, öz hava qüvvələrimizin və Norveç hərbi-dəniz donanmasının müharibəyə verdiyi böyük töhfələr haqqında da eşitmişdik.

Qəzetlərdən Britaniya Xarici İşlər naziri Entoni İdenin Norveç ticarət donanmasının müharibəyə verdiyi töhfədən danışdığını öyrənmişdik. Bu ticarət donanması Müttəfiqlərə çatdırılan neftin 40 faizini daşıyırdı. Nə üçün teleqraf operatoru lisenziyasına sahib olduğumuz halda bizi çağırırdılar. Britaniya admiralı Dikens öz çıxış nitqində demişdi: "Çoxlu sayda insan və gəmi itirmişik. Buna görə də

Norveçin xidmətlərinin əvəzsiz olduğunu söyləmək şişirtmə olmazdı". Hətta içimizdən biri mühəndislərin bizim heç vaxt istifadə etmədiyimiz tualetini yumağa göndərildiyi zaman belə etiraz etmirdik.

1943-cü ildə Milad bayramından bir az öncə hərbi polis məni sorğu-suala çağırmış və I Qrupun hələ də zabitlərin masasında xidmət göstərməyə etiraz edib-etmədiyini soruşmuşdu. Etiraz etsəydik, bizi qiyamçılıqda ittiham edəcəkdilər. Biz Beyərə sədaqətli qaldıq. Yeni ildən bir az sonra I Qrup yürüş əmrlərini aldı və bizim hər birimizi müxtəlif istiqamətlərə göndərdilər. Şotlandiyanın dağlıq ərazisindəki Norveç dağ batalyonuna köçürüldüyümə sevinirdim. Onlar yaxşı təlim almış əsgərlər idilər və Tarzan ləqəbli batalyon komandiri hamının hörmət və heyranlığını qazanmışdı. Günün bir hissəsi idmana həsr olunmuşdu. Biz dağlarda məşq keçir və qaçırdıq.

Bir gün səhər yoxlanışı zamanı bizə farağat dayanmaq əmr edildi. Tarzan sənədləri çıxarıb oxumağa başlayanda biz hamımız nəsə ciddi bir şey baş verəcəyini anladıq. London Ali Ordu Komandanından əmrlər. 5268 nömrəli əsgər Heyerdal—Tarzan qəsdən fasilə verərək oxudu—zabitlərin stolunda xidmət göstər-məkdən imtina etdiyi üçün bir illik sınaq müddəti ilə altmış gün ciddi rejimli həbsxanaya salınsın.

Farağat dayanmağımıza baxmayaraq sırada qarışıqlıq başladı. Bəziləri elə açıq-aydın güldülər ki, Tarzan bizə cəld "Azad!" əmri verdi. Bu zaman onun dodağında gülüş var idi.

Biz səkkiz nəfərin hamısına bir il sınaq müddəti qoyulmuşdu və ali hökm ilin sonuna qədər bizi kənarlaşdırmışdı. Bizi yenidən bir yerə topladılar. Bu dəfə komandirimiz Kapitan Petersen deyil, döşündə Britaniyanın "Döyüş Xidmətlərinə görə" verilən Ordeni və Norveçin bütün ordenlərini, qolunda rabbitə emblemi daşıyan balaca, güclü və enlikürək leytenant idi. Leytenant Byorn Rorholt alman cəbhəsinin arxasındakı missiyasından yenicə qayıtmışdı və müqavimət hərəkətinin qəhrəmanlarından biri idi.

Tezliklə onun enerji saçan sədaqətli insan olduğunu və bir missiyanı bitirən kimi yenisinin axtarışında olduğunu öyrəndik. Bizi qarşılayan zaman gözləri parıldıyırdı; Londona çatanda bizim haqqımızda eşitmişdi və bizi müharibəyə cəlb etmək məsuliyyətini

öz üzərinə götürmüşdü. Məxfi radioverici aparat və antenna çamadanlarımızla elektronika üzrə hazırlıq kursu keçdikdən sonra şəxsi evlərə bir neçə günlük qonaq kimi göndərildik. Gecələr gizlicə çölə çıxmalı və məlumatı ötürmək üçün ağaca dırmaşmalı idik. "Fanni" adlı uniformalı ingilis əsgər qadınları ilə Morze şifrəsi vasitəsilə əlaqə yaradırdıq.

Onlar İngiltərənin müxtəlif qəsrlərindən bizim göndərdiyimiz kodlaşdırılmış məlumatları qəbul edirdilər. Gecələr barda qarşılaşdıqlarımız evə yazılası şeylər deyildi. Mənə gəldikdə, müharibədən sonra bir nəfər də olsun düşmən əsgəri öldürmədiyim və Rorholtun məni cəsarətlə təqdim etdiyi gözəl qadınlardan heç birini yoldan çıxartmadığım üçün özümlə fəxr edə bilərdim. Mən əsgər forması daşıyırdım, Rorholt isə leytenant olmaqla yanaşı, həm də Xüsusi Əməliyyat Qrupunun (SOE) üzvü idi. Yüksək təbəqəyə məxsus gənc qadınlar məni yalnız formamın kamuflaj olduğunu düşündükləri üçün qəbul edirdilər.

Bir müddət sonra bizi serjant vəzifəsinə qaldırdılar və paraşüt məktəbinə göndərdilər.

Təyyarənin qarşısında sıraya düzülən zaman hamımız gizli qorxu hissi keçirirdik. Bu vaxt leytenant Rorholt bizə xatırlatmışdı ki, bundan sonra edəcəyimiz hər bir iş yalnız könüllülük əsasında olacaqdı. Bunu etməyə cəsarəti çatmayacağını bildirərək bu məşqdən boyun qaçıran gənc mənim ən çox təqdir etdiyim şəxsə çevrildi.

Təyyarənin açıq qapısının yanında döşəmə üzərində oturub əmləri gözləmək ağır işgəncə idi. Paraşütlər xırda və deşik idi. Bu səbəbdən də atışma ərazisindən keçdiyimiz zaman yerə tez düşə bilərdik. Paraşüt açılana qədər huşumuzu başımızdan alan ildırım səsi eşitdiyimiz yeganə səs olurdu.

Paraşüt açılanda elə bil Tanrı özü mənim boynumdan möhkəm yapışırdı. Mən yerə keçmiş həyatımda quş olduğumu düşünərək gözəl duyğularla yaxınlaşırdım. Lakin bu hisslər uzun sürmürdü. Yer sürətlə mənə doğru yaxınlaşır və mən sanki binanın üçüncü mərtəbəsindən tullanmış kimi böyük zərbə ilə onun üzərinə çırpılırdım.

Paraşütlə çox atlamalar etmişdik. Bir gecə düşmə ərazimizi göstərən yalnız üç işıq yandırılmışdı. Hədəfi müəyyən etmək və

enməyə hazırlaşmaq üçün çox qaranlıq olduğuna görə kişilərin bir çoxu yüngül zədə almışdılar. Mənim üçün asan olmuşdu, çünki uçuş zamanı qaranlıqda tullandığım ana qədər gözlərimi bağlı saxlamışdım. Yerdəki ilkin təlim ən çətin təlim idi.

Təsəvvür edin ki hündür qalanın pəncərəsindən tullanmaq əmri alırsınız. Əlinizdə boş ip topası var və bunun işə yarayacağına ümid edirsiniz. Çünki ipin bir ucu arxanıza, digər ucu isə pərin gövdəsinə bərkidilir. İp topası düzləşməyə başlayanda pər fırlanaraq yerə yığılmağa mane olur.

Ən qorxulu tullanış isə təcrübə obyektini kimi istifadə olunduğumuz zaman baş vermişdi. Biz ayaqlarımıza silahlarımız və bütün əşyalarımızla dolu kisə bağlanmış halda tullanmalı idik. Yerə dəyməyimizə bir qədər qalmış ilgəyi boşaltmalı idik. Bu zaman kisə səkkiz metrlik ipdən elə sallanmalı idi ki, o, yerə bizimlə eyni sürətdə, lakin bizdən tez düşsün. I Qrupun iki üzvünün ayağı sındı və onları xəstəxanaya apardılar.

Mənim paraşütüm açılmadı. O mənim qarşımda boş kolbasa qabığı kimi asılı qaldı. Yerə yaxınlaşdıqca təlimçimin meqafonla mənə yerdən qışqıraraq yuxarı qaldırıcı mexanizmi dartmağı əmr etdiyini eşidirdim. Mən də ağır kisəni ayaqlarıma bağlamaqla iplə manevr etməyə çalışırdım. Paraşüt son anda açıldı və mən havada tək atdım. Lakin göstərişdə deyildiyi kimi yerdə yuvarlanmağa başlayanda gözümdə hər şey qaraldı.

Bir gün paraşüt atlamaları arasındakı fasilə zamanı ot tayasında istirahət edərkən üzərində müharibə ordenləri ilə bəzədilmiş leytenant forması olan bəstəboy və arıq bir zabıt mənə tərəf gəldi. Bənizi solğun idi, kəskin cizgiləri və möhkəm çənə quruluşu güclü xarakter və iradənin göstəricisi idi.

Bu kişi Ryukandakı ağır su sabotajı missiyasında məşhur olmuş radiooperator Knut Hauqland idi. Həmin missiya almanların ilk atom bombasını hazırlamaq uğrunda yarışda qalib gəlmələrinin qarşısını almışdı. Budur, yeraltı müqavimətin üzvü, ölkəsinə böyük xidmətlər göstərmiş norveçli. Ağır-su fabriki sabotajı Uinston Çörçil üçün prioritet məsələ idi və leytenant Hauqland artıq Çörçil və kralımız Haakonla Londonda görüşmüşdü. Onu VI Corc da təbrik

edib mükafatla təltif etmişdi. Mən onunla görüşəndə Norveçdəki digər layihənin icrasından yenicə qayıtmışdı. Üç il sonra Kon-Tiki ekspedisiyasında radiooperatorluq etdiyi zaman o bizə Osolonun mərkəzində, qadın xəstəxanasındakı ventilyasiya şəftində radio aparatı ilə birgə Gestapo tərəfindən mühasirəyə alınmasından danışmışdı. O, güllə yağışının müşayiəti ilə atəş aç-aça xəstəxana divarı üzərindən gözdən itdiyini deyirdi.

Biz yaxşı dostlara çevrildik. Sonralar o, ot tayası üzərində istirahət edərkən Polineziya barədə xəyal qurduğumu və ona elmi institutların ağsaqqalları mənə inanmayacaqları tədqirdə öz nəzəriyyəmi sübut etmək üçün gəmi düzəldəcəyimi söylədiyimi iddia edirdi. Bu haqda gündəliyimdə heç bir qeyd aparmamışam, lakin bir şeyi dəqiq bilirəm ki, Knut Osolonun kənarındakı Nordmarkada paraşütlə düşüb Norveçdəki yüz gizli radio stansiyasını əlaqələndirəcəkdi. Məndən komandanlıqda köməkçisi olmağımı xahiş etdiyi zaman bu təklifi qəbul etdim.

Bunlar sovet ordularının Finlandiya boyu Norveçin uzaq şimalına hərəkət etdikləri günlər idi. İyirminci alman dağ ordusu (Qebirqşarmi) uzaq-şərqi Finmarkdan geri çəkilmirdi, lakin onlar Kirkenes şəhəri də daxil olmaqla yollarında olan hər şeyi yandırmışdılar. Hal-hazırda sovet və alman qüvvələri arasında heç bir əlaqə yox idi.

Şimal cəbhəsində vəziyyət həddən artıq anlaşılmaz idi və Norveç maraqlarına xidmət etməsi üçün Britaniyadan kiçik Norveç hərbi qüvvəsi tez-tələsik göndərməli idi.

Birinci Norveç Dağ batalyonu Müttəfiq nəqliyyatında Murmanska göndərildi və leytenant Rorholta sovetlərin azad etdiyi Finmarkın yandırılmış ərazisi ilə Londondakı Norveç hökuməti arasında əlaqə yaratmaq üçün iki nəfər də götürüb hərbi qüvvənin ardınca getməsi üçün göstəriş verildi.

Birinci Qrupun bütün əsgərləri dərhal ensin rütbəsinə yüksəldildilər və leytenant Rorholt ensin Heyerdalla ensin Stabelin onu müşayiət etməsini əmr etdi.

Leytenant Hauqlandla paraşüt missiyam heç zaman baş tutmadı; lakin Kapitan Peterson demişkən, müharibə müharibədir.

Bundan əlavə, hələ də haqqımda verilmiş altmış günlük həbs hökmünü ağılımdan çıxara bilmirdim.

Müharibədən sonra Hauqland və Rorholtu Kon-Tiki ekspedisiyasına qoşulmağa dəvət etdiyim zaman onların hər ikisi razılıq vermişdi. Rorholt sonralar fikrindən daşınsa da gəmidə rabitə yaratmağımızı təmin etmiş şəxs məhz o olmuşdu—o, gəmini müharibədə artıq qalmış radioötürücü ilə təchiz etmiş və həvəskar radio şəbəkəsi quraşdırmışdı. Hauqland ekspedisiyamıza qoşulmuşdu və rabitə sistemlərimizin idarəsini o həyata keçirmişdi.

Rorholtla birgə yerinə yetirdiyimiz missiya Hauqlandla birlikdə çıxdığımız sal səyahətindən daha təhlükəli oldu. 1944-cü ilin noyabrında Rorholt, Stabel və mən Orkney adalarındakı Skapa Floya, sonra isə təxminən 80 müttəfiq gəmisindən ibarət konvoyla nəhəng amerikan təyyarə gəmisində şimala—Murmanska doğru hərəkət etdik. Onların yarısı hərbi gəmilər, digərləri isə Azadlıq yük gəmiləri idi. Mən onları Beslehem Feirfild tərsanəsində olduğum vaxtdan tanıyırdım.

Ensin Heyerdal və Stabelin rütbəsinin yenidən yüksəldiyi haqda teleqram çatdığı zaman, biz artıq gəmiyə ayaq basmışdıq. Bu dəfə bizə leytenant rütbəsi vermişdilər. Leytenant Rorholt kapitan rütbəsinə yüksəldilmişdi. Bu, Sovet sahilinə çatdığımız zaman bizə gözləmədiyimiz maneələr yaradacaqdı.

Şimal istiqamətində Norveç dənizinə və qütb gecəsinə tərəf üzürdük. Nəqliyyat Şimal Qütb dairəsini keçdikcə qütb gecəsi daha qaranlıq və təhlükəli şəkil alırdı. Bütün gəmilərin işıqları söndürülmüşdü və səma ilə okeanı qaranlıqda seçmək olmurdu. Günorta cənubda bir parça qırmızı səma peyda olurdu və biz sonsuz okeanda iri və xırda gəmilərin siluetlərini ayırd edə bilirdik. İki ağır lokomotiv ən yaxın yük gəmisinin göyərtəsində Birləşmiş Ştatlardan Sovet Birliyinə yollanmaqda idi.

Dünya polad və buza, topa və qara suya çevrilmişdi. Səfərdə vaxt keçirməyi sevən təcrübəli bir adam kimi İngiltərəni tərk edərkən bizə verilmiş qış avadanlığının standartı məni şoka salmışdı. Bir-iki çeynəmə siqaret almağa güclə vaxt tapdım; mən bu siqaretləri laplandların şimal maralı dərisindən hazırlanmış yataq

çantası ilə dəyişdirə bilərdim. Mənə verilən yataq çantası dar döşəkçədən ibarət idi.

Çantanı yuxarı istiqamətdə tutduqda döşəkçə çantanın dibinə düşürdü. Bizə haradasa təyyarə gəmisinin altında xırda bir anbarda arktik cihaz satıldığını demişdilər. İki açıq sukeçirməyən arakəsmə ilə bizi pilləkənlərdən aşağı apardılar. Rorholt və mən uzun xəz əlcəklərimizi geyinən zaman dəmir korpus üzərindən möhkəm partlayış səsi gəldi.

İnstinktiv olaraq cəld pilləkənlərə doğru cumduq. Lakin arakəsmələr dərhal üzümüze bağlandı. Çöldəki korpusun üzərində daha bir möhkəm partlayış səsi təkrarlandı və partlayış-partlayış dalınca dəmir gəmidə əks-səda verdi. Biz öz eskort gəmimizdən də partlayıcı bombanın səsini eşitdik; bu sularda düşmənin sualtı qayıqları var idi.

Həmişə düşünürdüm ki, müharibə zamanı sualtı qayıqda qapalı qalmağın ağılıma gələcək ən pis şey olardı. Mənim ürəyimə gələnlər başıma gəldi. Gəminin içərisində siçovul kimi qalmışdıq; yuxarımızda və aşağımızda isə döyüş gedirdi. Qəfildən sükut çökdü. Bir müddət keçdikdən sonra arakəsmələr açıldı və biz yuxarı—soyuq qütb gecəsinə doğru qalxdıq. Konvoy, üzərində qiymətli yüklə birgə Murmansk fiorduna doğru hərəkət edirdi. Sovet hərbi gəmilərinin də döyüşə qoşulduqlarını eşitmişdik.

Amerikalıları Murmanskda qoyub gəldik. Mən xəz palto geymiş saqqallı, iri bir kişiye yaxınlaşdım: səyahət zamanı topladığım əlli rus sözünü işlətmək istəyirdim. Kişi dediyim sözlərdən heç birini də anlamadı. O, alman əsirliyindən qaçmış bir ingilis idi. Murmanskdakı konvoya çatmaq üçün Sovet İttifaqının ərazisindən keçmişdi və rus dilində bircə söz belə bilmirdi. "Sadəcə onların üzlərinə gülümsə və sənə kömək edəcəklər", - o dedi.

Alman toplarının qəlpələrindən ciddi zədələnmiş Sovet torpedo qayığının minərkən ilk dəfə idi ki rus görürdüm. Bu qayıq Finlandiyaya—Petsamoya gedirdi. Ruslar bu limanı almanlardan almışdılar. Coşğun dənizdə altı saatlıq səyahət zamanı kobud və şübhəli baxan sovet zabitinin yanında oturmaşdım. Üşüyürdüm və ac idim. İngilisin dediyi kimi etdim və mehriban, lakin qeyri-əmin

şəkildə ona gülümsədim. İlk dəfə idi ki, kommunist görürdüm.

Rus gülüş saçıdı; qolumdan yapışıb məni kabinəyə dartıb apardı. O, divara bərkidilmiş çarpayıdan yorğanı çəkdi və oradan iri qara çörək parçası çıxartdı. Tikəni iki hissəyə böldü və yarısını mənə verdi. Biz yatağın ucunda əyləşib quru çörəyi çeynəyə-çeynəyə bir-birimizə gülümsəyirdik. Gəmi isə buzlu dənizlə ağır-ağır hərəkət edirdi.

Gecəyarısı sovetlərin buz tutmamış yeganə limanı Petsamoya çatdıq. Kiçik Norveç korveti Tunsberq Kəsl burada lövbər salıb dayanmışdı və Finmarkdakı cəbhəyə birinci Qrup üçün qiymətli texniki avadanlıqlardan ibarət on üç iri qutu göndərilməsini gözləyirdi. Gəmidə yalnız bizimiz üçün yer var idi. Buna görə də mən məmnuniyyətlə Stabelə icazə verdim ki, avadanlıqla birgə gəmiyə minsin. Rorholtla mən isə yola düşdük. Mən deşik-deşik olmuş və ön şüşəsi olmayan bir sovet hərbi maşınına minib sürücünün yanındakı oturacaqda oturdum. Hava buz kimi soyuq idi və titrək işıq verən şimal işıqları bizi müşayiət edirdilər.

Gülümsəyərək bir-birimizi salamladıqdan sonra sakit oturduq. Ritmi tuta bilməsək də "Volqa Volqa" və Norveç və rus xalq mahnıları oxuduq. Yol boyu öyrəndiyim əlli rus sözünü işlətmək istədim, lakin onların heç biri situasiyaya uyğun gəlmirdi. Maşın çuxura düşdü və şimal gecəsində silkələndi. Biz yolumuza davam edirdik. Artıq Finlandiyaya keçdiyimizi və Sovet İttifaqının ərazisində olmadığımızı təsdiq edəcək heç nə görmürdük.

Yorğunluğumuzu almaq üçün buruq məhlulu hazırlanan rus anbarında ayaq saxladıq. Orada bizi isti darı şorbası və kömür kimi qara iri çörək tikələrinə qonaq etdilər. Konvoydakılar hamısı xəz geyinmişdilər və özlərini isti saxlamaq üçün bir-birini qucaqlamışdılar. Mən oranın sərt havasını, eyni zamanda uzun rus ponton körpüsünün üstündə gurultu saldıığımız və rusun qaranlıqda güclə görünən xırda evə işarə etdiyi günorta yaşadığımız hədsiz sevinci heç zaman unutmayaçağam.

"Norvejskiy dom", - o, fərəhlə dedi. Mən onun dediklərini anladım. Norveç evi!

Yenə evimizdə idim. Anamla atam bu ölkədə yaşayırdılar. Lakin Norveçin cənubu çox uzaqda—bir neçə min kilometr aralıda

almanların əlində idi. Mən heç zaman Norveçin şimalında—gecə günəşi diyarında olmamışdım. İndi isə oranı tozlu qalıqların içərisində görəcəkdim. Bəzi yerlərdə hələ də alov xəfif-xəfif yanırdı. Almanlar geri çəkilməmiş və yollarındakı hər şeyi yandırmışdılar. Kirkensdə yalnız bir evdən başqa hər şey dağıdılmışdı. Nasistlər rastlarına çıxan hər bir mülki insanı da özləri ilə birgə cənuba aparırdılar. Bu, kimsəsiz Rusiya ilə Almaniya cəbhələri arasındakı mina çölləri ilə üç günlük yürüyüş tələb edirdi.

Rorholtu və Norveç Dağ şirkətinin polkovniki Arne Dahli atılmış alman bunkerində tapdım. Arne Dahl bizdən bir az öncə Murmansk konvoyunda gəlmişdi. Onların Londonla heç bir birbaşa əlaqəsi yox idi. Lakin yaxınlıqda öz qərəgahları olan ruslar vasitəsilə əlaqə yaratmalı idilər. Biz hamımız Tunsberq Kəslin gəlib-çıxmasını gözləyirdik.

Bir neçə gün sonra Tunsberq Kəslin batması ilə bağlı xəbər gəldi. Deyilənə görə 5 noyabr 1942-ci ildə dənizçisi öldürülmüş və I Qrupa aid on üç qutu okeanın dibinə batırılmışdı.

Təəccüblüdür ki, Stabel Milad bayramına bir az qalmış gəldi. Rus paltarında idi və avadanlıqlardan əlində qalan yalnız iti ağız kəlbətinə bənzər idi. "Tunsberq Kəsl"də həyəcan signalı çalındığı zaman gəminin arxa göyərtəsində olan Stabel körpünün üzərində dayanan kapitanın yanına qaçaraq fərağat dayanıb onun əmrlərini gözləyirdi. Həmin vaxt arxa göyərtədən 30 metr aralıda partlayış baş verdi.

Sonra partlayışlar bir-birinin ardınca davam etdi və birdən-birə o özünü buz kimi suda sağ qalmaq üçün mübarizə aparan gördü. Sovet gəmisi onu donmaqdan xilas etdi. Gəmi həm də nəhəng Müttəfiq konvoyumuzun Murmansk fiordunda buxar buraxdığını da xəbər verdi.

Almanlar da bunu gözləyirdilər; onlar sualtı qayıqların flotillası və əlli Yunker 88 ilə hücum keçirdilər. İngilislər on iki alman qayığının ya batdığını, ya da zədələndiyini, konvoyun yük gəmilərindən bəzilərinin, həmçinin iki sovet gəmisinin də itdiyini xəbər verdilər. Altmış bir əsgər itirmiş qırıq Kassandrani yenidən limana sürüldülər. Onun burnu partlayış nəticəsində yoxa çıxmışdı, meyitlər isə gəminin sahilə düşmüş qalıqları üzərindəki dəmirə ilişib qalmışdı.

Stabeli yenidən görməyimizə hədsiz sevinmişdik və Milad bayramını lazımcına qeyd etdik. Lapor dağdan şimal maralı qovurması ilə gəlmişdi; Norveçdəki Milad şənlikləri haqda eşitmiş rus komandanı bayramı bizimlə qeyd etmək üçün bir balaca çəllək dolusu vodka və bir kisə rus düyüsü gətirmişdi. Bizə verilən məlumata görə, alman qoşunları çıxarılan kimi, ruslar da ölkədən çıxarılacaqdı; sonra biz Norveç Milad mahnıları və rus xalq mahnıları oxuduq. Bir-birimizə dünyada əmin-amanlıqda olmağı arzuladıq.

Milad hədiyyələri verildiyi gün elçi Sovet Ali Komandanlığının leytenant Heyerdala dərhal İngiltərəyə qayıtmaq əmri verdiyi xəbərini gətirdi. Onun adı Norveç Ali Komandanlığının London-dakı sovet səfirliyi vasitəsilə hazırladığı heyət siyahısında yox idi. Məsul bir norveçli kimi Polkovnik Dahl məktuba dərhal cavab yazaraq Heyerdalın adının əlavə siyahıda olduğunu, lakin istənilən halda zabit çatışmadığından leytenantı ehtiyatda saxlamağın mümkün olmayacağını dedi.

Ruslar əlavə siyahıda zabit Heyerdalı yox, serjant Heyerdalı tapdılar. Ortada bir səhv olduğu açıq-aydın idi. Ancaq Moskvadan gələn əmrə görə leytenant təcili olaraq İngiltərəyə qayıtmalı idi.

Bu, dəlilik idi. Polkovnik Dahl ilə plan cızmağa başladım. Rusların onun izahatını qəbul edəcəklərinə ümid edərək elit Norveç desant qrupunda komandir köməkçisi kimi iştirak etməyimə əmr verilmişdi. Bu qrup sərt xarakterli adamlardan ibarət idi. Onlara verilən əmr belə idi: "Öz təşəbbüsünüzlə atəş açın".

1944-cü ilin son günlərində bizim yeddi nəfərdən ibarət kiçik desant qrupumuz Kiçik fiordun yanındakı dağı keçdi və müsadirə edilmiş yük maşını ilə Norveç dağ batalyonunun 70 nəfər əsgərinin yerləşdiyi ən uzaq forposta çatdı. Arxamızda kimsəsiz torpaqlar qalmışdı. Almanlar isə fiordun əks tərəfində bizdən öndə idilər.

Biz hamımız tərk edilmiş alman qayıqlarında gizlənmişdik və desant hücumumuzu həyata keçirməzdən əvvəl istirahət edirdik. Alman qırıcları fiordun o biri tərəfində yerləşən mayakın yanındakı lövbərin üzərində idi. Bizim vəzifəmiz isə xırda motor qayıqla gizlicə avar çəkərək fiordu keçmək, yuxuda olan közətçiləri qəfil tutaraq mayakı partlatmaq idi.

Gərgin mənəvi əzab içində hücumu gözləyirdim. Közətçi evində yatan alman əsgərlərini tanıyırdım. Əlbəttə, onlar bizim düşmənlərimiz idilər, lakin çox güman ki, bunu könüllü olaraq etmirdilər. Əmrə tabe olmadıqları təqdirdə güllələnəcəkdilər. Öz zabitlərinə ofisiantlıq etməkdən boyun qaçırmaqları onlar üçün kifayət qədər pis nəticələnmişdi.

Həmin gecə yerimdə çapalayaraq bu iki şeytandan hansının daha yaxşı olduğu ilə bağlı özüm-özümlə mübahisə edirdim; Yuxuda olan müdafiəsiz düşməne pəncərədən qranat atmaq mı yaxşı idi, yoxsa əvvəlcə qışqırıqla onları oyatmaq və beləcə dostlarımı ölümcül təhlükəyə atmaq mı? Sonra səhra telefonuna zəng gəldi. Polkovnik Dahla Ali Sovet komandanlığından əmr verilmişdi: Norveç qoşunları patrullara bölünərək leytenant Heyerdal axtarmalı idi.

Təpşırıq aydın idi və heç bir alternativ varianta yer qoymurdu. Desant qrupunun lideri leytenant Alfred Henninqsenlə sakitcə vidalaşdım. Onlar cəmi beş nəfər qaldılar. Sürücü ilə birgə yük maşınına atıldım. Sürücü qış qaranlığında kimsəsiz torpaqlarda mina çölləri ilə geri qayıtmalı idi. Bu əsl dəlilik idi! Lakin mən yoluma davam etməli və məni tapmaq üçün göndərilmiş Norveç cəbhə xəttini patrullara böldüyümə görə məsuliyyətə cəlb olunmamış və sovet vizası almaq üçün Londona geri göndərilməmiş, Kirkenesə çatmalı idim!

Müharibə boyunca Henninqsen və onun beş nəfəri haqqında daha heç nə eşitmədik. Sonra xəbər tutduq ki, almanlar qayıqı tapmış və atəş açmışdılar. Qayıq batmışdı. Heyət üzvlərinin yarısı suda boğulmuş, qalan hissəsi isə almanlar tərəfindən əsir götürülmüşdü. Sağ qalantardan biri Henninqsen idi. Sonralar o, Norveç Parlamentinin üzvü oldu. O, tromları təmsil edirdi.

Qar yağmağa başladı və ağır yük maşınımız qar yığınının batıb qaldı. Yerə endikdə buz tutmuş yerə atılmış kotan ayağımıza ilişdi. Kotanı dartmağa başladıq. Xeyli dartışdırdıqdan sonra onun minaya birləşdirildiyini gördük. Bundan sonra özümü zə əziyyət vermədik. Qar yığınının içinə batıb çıxı-çıxa yolumuza davam etdik. Bir dənə də olsun qar nişanına rast gəlmədik. Qulyok və Tana çayları üzərindəki körpülər partladılmışdı.

Lakin biz tozağacı meşəliklərindən və açıq çöllərdən keçib aşağıya—donmuş çaylar tərəfə, oradan da yenidən yuxarıya—qarşı tərəfə keçdik. Amma bir dəfə Tananı ikinci dəfə keçdikən sonra yük maşını ilişib qaldı və onu tərpətmək mümkün olmadı. Sonda lopar çim komasını tapdıq və yük maşınını dartıb çıxarmaq üçün at götürdük.

Növbəti gün Nesebinin kənarındakı buzlu fiordu yararaq yolumuza davam etdik. Az qala uşaqlıqda yaşadığım su və buz qorxusunu yenidən yaşayacaqdım. Lakin çayın sahilinə çatmağımıza az qalmışdı. İslanmışdıq. Atın zıncırovlarının səsinə eşitdik və üç balaca lopar bizim köməyimizə gəldi. Lakin hələ yük maşınını dartmağa başlamamış loplarların atı və xizəyi buzda sürüşdüyündən xizəyin taylorları qırıldı. O, tozağacı kolluğundan yeni tay düzəltdi və altı saat əziyyətdən sonra biz atı və xizəyi xilas edə bildik. Yük maşını isə həmişəlik tərk edildi.

Piyada yola düşüb bir səhər Vadoya çatdım və daxil olduğum ilk evin mətbəxində döşəmədə yuxuya getdim.

Kirkenesə çatmaq üçün son mərhələ fiordu keçmək idi. Lakin onu hələ keçməmiş mən qar oyuğunda gizlənmiş sirlə, üzünə tıraş edilməmiş sınavi əsgər gördüm. O, burada almanlar geri çəkilmə zamanı gizlənmişdi. Gizləndiyi yerdən çıxdıqdan sonra mənim kimi o da kimsəsiz torpaqlarda olduğunu anlamışdı. Bir-birimizə isinişdikdən sonra mənə gizli ləqəbini dedi – Torsteyn Patersen. Biz eyni əqidədə idik və əbədi dostlara çevrildik. Sonralar o, əsl adı ilə (Torsteyn Raabi) Kon-Tiki heyətinin üzvünə çevrildi.

Həmin qış Finmarkda birlikdə olduğumuz müddətdə Tolsteyn keçdiyi təcrübələri gizli saxladı. Sonralar öyrəndim ki, o, İngiltərədə təcrübə keçdikdən sonra paraşütlə gizləncə Norveçin Tromso ərazisinə salınmışdı. O, alman kreyseri Tirpitzin yerləşdiyi yerə yaxın daldalanacaqda qalmış və gecələr öz aparatını alman zabitanın qəbuledici antenasına birləşdirərək bir neçə ay ərzində xırda əl radioverici aparatı ilə İngiltərəyə gündəlik xəbər çatdırmışdı.

Rorholt və Hoqland kimi o da Müttəfiqlər tərəfindən yüksək medallara layiq görülmüşdü. Onun ismarıqları nəhayət ki, Böyük Britaniya Hərbi Hava Qüvvələrinin (RAF) bombalarla Almaniyanın ikinci ən məhsuldar müharibə gəmisi olan Tirpitzə batırmasına

kömək etdi. Norveç baş qərərgahı leytenant Heyerdalın Kirkensə qayıtdığını və İngiltərəyə yola düşən növbəti konvoyla çatmaq üçün Murmanskaya geri qayıdan sovet nəqliyyatına qoşulmağa hazırlaşdığını eşidəndə düşərgədə həm rahatlıq, həm də çaxnaşma yaranmışdı.

I Qrupun avadanlıqları itdikdən bəri Sovet İttifaqından savayı başqa heç bir ölkə ilə rəhbət əlaqəsi yox idi. İsmaric göndərmək və mənə Londonda iş tapşırmaq istəyən hərbi heyət və mülki şəxslərin səsleri qulağımı doldurmuşdu.

Kimsə iddia edirdi ki, Murmanskaya sonuncu dəfə yükürmə zamanı hərbi depoya gətirilən çəkmələrin sol tayı sağ taya uyğun gəlmirdi. Bunun kommunistlərə rixşənd məqsədi ilə edilib-edilmədiyi məlum deyil; lakin bir leytenant, səkkiz adama bir yataq çantası ilə patrof keşiyi çəkmək üçün getdiyi gün bunun həqiqətən də belə olduğunu sübut etdi.

Bu səkkiz adam da ona görə seçilmişdi ki, çəkmələr onların ayaqlarının ölçüsünə uyğun idi. Bundan əlavə, patrulun yalnız üç patronu və yalnız dörd nəfər üçün fincan və bıçaq-çəngəli var idi. Hərbi polis Kirkenes ərazisində əsir alınmış Norveç nasistlərinin sayı haqqında məlumat vermək istədi.

Diviziya həkimi onların sağlamlıq vəziyyəti barədə məlumat göndərdi və sanitariya avadanlığı üçün xahiş etdi. Belə ki, hərbi düşərgə menecerində silahdan tutmuş ayaqqabı kremi, əlcək və qoruyucu gözlüyə qədər ən vacib şeylər çatışmırdı.

1945-ci ilin on bir yanvarında sovet hərbi nəqliyyatı məni aparmaq üçün Norveç baş qərərgahına çatdı. Təəccüblü olsa da, mən tək deyildim. Mənimlə birgə Norveç donanmasından iki dənizçi də vardı. Onların da Rusiyada olması Moskva tərəfindən bəyənilmirdi. Biz üçümüz Londona eyni konvoyda qayıtmalı idik. Bundan əlavə, nəqliyyata üç norveçli zabit də mindi.

Görünürlərindən hərbiçiyə bənzəmiridilər, lakin mavi uniformalarının üzərində zabit nişanları var idi; onlar çox əhəmiyyətli mülkü qulluqçu idilər. Biz—altı Norveç zabiti və bir sovet sürücüsü dondurucu soyuqda və qaranlıqda şərq istiqamətində hərəkət edərək ponton körpüsünün üzərindən gurultu ilə keçib Norveçdən çıxırdıq. Gecə ilə gündüzü bir-birindən seçmək mümkün deyildi və

bizim gördüklərimiz yalnız hərbi yük maşınlarından ibarət ucsuz-bucaqsız cərgələr və xəz geyimli əsgərlərdən ibarət idi.

Elə hey gedirdik. Aradabir dayanır, qarla örtülmüş bunkerlərdə divar boyunca skamyalarda oturmuş yarıçıpaq sovet əsgərlərinin yanında yemək yeyir və çay içirdik. Nəhayət ki, işıq göründü və Finlandiya ilə Sovet İttifaqı arasındakı sərhədi keçərək Murmanskə çatdığımızı anladıq.

Sovet dəniz zabiti maşının qapısını açdı və yük maşınından düşmək üçün bizi tələsdirdi. Çünki biz gecikmişdik və konvoy artıq fiorddan çıxmaq üzrə idi. O, əvvəlcə üç leytenantı maşından itələdi və üç heyət zabitini maşında saxladı; onun şad xəbəri var idi: Kirkenesə qayıtmaq üçün onlara icazə verilmişdi! Onlardan biri Norveç Bankını təmsil edən bank direktoru idi. O iltifatla gülümsədi və mehriban rusa bir yanlışlıq olduğunu anlatmağa çalışdı: "İngiltərəyə qayıdanlar yəqin ki, üç heyət zabitidir, qalmaqlarına icazə verilənlər isə üç leytenant olmalıdır".

"Heç bir anlaşılmazlıq yoxdur. Moskvadan əmr gəlib", - deyərək ciddi tərzdə cavab verdi. Bu inanılmaz idi. Maşının qapısı bağlanmışdı və soyuqdan donmuş üç heyət üzvü ümitsizlik içərisində Kirkenesə yollanırdı.

Kirkenesdə qalmaq üçün icazənin veriləcəyini düşünən biz leytenantlar da onlar qədər çaşqınlıq və məyusluq içində idik. Buna baxmayaraq, bütün ləvazimatlarımızla birgə, tam sürətlə şimala, artıq Polyarnonu tərk etmiş konvoyla çatmaq üçün Murmansk fiorduna tərəf hərəkət edən sovet dəniz ovçusunun göyərtəsinə qalxdıq.

Ləvazimatlarımızı yük maşınından götürmək üçün gəldiyim zaman, nəzərimə çarpan ilk şey ştab zabitinin mənim çantamın yanına qoyduğu çantası oldu. Çantada gizli məlumat, pistolet və şəxsi əşyalar vardı və mən bu çantanı sanki öz çantamış kimi götürdüm. Dəniz ovçusu fiorda tərəf sürətlə irəliləyirdi və heç iki saat çəkmədi ki, biz konvoyun arxasındakı iki ingilis qırıcısına çatdıq. Sürəti azaltmadan açıq dənizdə dəniz leytenantlarından biri Zebranın göyərtəsinə qaldırıldı, mən isə digər leytenantla birgə Zambezinin göyərtəsinə qalxdım. İkimiz də dərhal zabitlərin foyesində yuxuya getdik.

Biz fiordun girişini tərk edən zaman gəmi silkələndi, lakin

alman sualtı qayıqları aşağıda gizlənmişdilər və mən dərinlik bombasının güclü gurultusuna oyandım. İlk bomba səsi Zebradan gəldi, lakin sonra sualtı qayıq Zambezinin arxa göyertəsinə tərəf döndü və Şimal Buzlu okeanı boyunca kodlaşdırılmış mesajlar göndərdi. Tezliklə konvoydakı digər eskort gəmiləri də alman sualtı qayıqlarının təsirini hiss etdilər.

Gəmi xəstəliyi hərbi-dəniz donanmasındakı həmvətənimə halsız salmışdı; Finmark düzənliyindən gəmiyə gəlişimiz qəfil olmuşdu, lakin mən tezliklə özümü ələ ala bildim və konvoyun tərkibini öyrənmək üçün ingilis zabitinin arxasınca şturmanın budkasına qədər getdim.

Evə boş qayıdan çoxlu sayda yük gəmisini qoruyan eskort, bir təyyarə gəmisi, bir kreyser, altı qırıcı, doqquz sualtı qayıq və bir neçə kiçik ölçülü konvoy gəmisindən ibarət idi. Biz asma çarpayılarımızı göyertədəki açıq dəhlizdə yerləşdirmişdik və suya tullanmaq zərurəti yaranması ehtimalını nəzərə alaraq xilasedici jiletlərimizi geyinmək və "suya dalma" nöqtələrinə yaxın olmaq əmri almışdıq.

Yaxşı yatmamaq üçün çox səbəblər vardı; bu səbəblərdən biri də dəhlizin darlığı idi. Belə ki gəmi yırğalandıqca, asma çarpayı bir arakəsmədən o birinə doğru elə sürətlə hərəkət edirdi ki, biz zərbə ilə bir arakəsməyə dəyib yuxuya gedər-getməz çarpayının digər arakəsməyə dəyməsi ilə yenidən oyanırdıq.

Tezliklə bizi əhatə edən okeanın hər tərəfindən, uzaq və yaxın məsafələrdə partlayış səsləri eşitməyə başladıq. İngilislər bunu yumor hissi ilə qarşıladılar: "Skumbriya məktəbinə ilişmişik", - kapitan dedi.

Bizim Tanrımız belə bir balığın okeana girməsinə heç zaman izn verməzdi. Bu iblisənə mexanik monstrlar insan beyninin məhsulu idi və onların yeganə məqsədi də insan ruhunu unutturmaqdır. Mənə maraqlı gəlirdi, görəsən, Tey Tetua bu asma çarpayıda bizimlə yanaşı uzanıb bu kənar dünya mədəniyyətinin daşıyıcıları haqqında nə düşünərdi?

Bərk partlayış səsi fikirlərimi yarımçıq kəsdi. Gəmi silkələndi və su havada fişqırdı.

"Bu biz idik", dənizçi qürurla dedi və nə baş verdiyini görmək üçün körpüyə tərəf cumdu. Gəmidə çox böyük gərginlik var idi.

Ucadan əmrlər verilir və təkrar edilirdi. Göyertədəki katapultalardan ağır çəlləyəbənzər dərinlik bombaları geniş yarımdairələrlə Şimal Buzlu okeanın şütüyən boz dalğalarına atılırdı.

Bir neçə dəqiqə sonra su ətrafda çırpınır, elə bil qaynayırdı və su fontanı körpüyə çırpılaraq dağılırdı. Zərbə almaq riskini azaltmaq üçün Zambezi gəmisi konvoyu tərk etmədən vaxtaşırı istiqamətini dəyişirdi.

Bir az uzaqda pusquda durmuş alman sualtı qayıqlarının əsas hissəsini azdırmaq məqsədilə təyyarə gəmisi konvoyu qərb istiqamətində getməyib kursu şərqə doğru dəyişərək Kola yarımadası boyu Sibir istiqamətində getməyi əmr etdi. Sonra kurs yenidən dəyişildi; şimal istiqamətində üzdüyümüz bir neçə yüz mil boyu gəmi dəhşətli şəkildə yırğalanırdı; İndi biz coşğun okeana çırpılırdıq. Növbəti gecə isə gəmi hər iki tərəfdən 35 dərəcə yırğalandı.

Konvoyu sabit saxlamaq olmurdu. Biz istiqaməti dəyişib iki gün cənub-qərb istiqamətində üzdük. Lakin qasırgı zəifləmək əvəzinə güclənirdi. Üçüncü gün qışqırıq səsi eşitdim: "Suda adam var!" Güclü dalğalar dəniz heyətinin üç üzvünü gəmidən kənara atmışdı. Lakin dalğa onları yenidən gəmiyə qaytarmışdı və orada möhkəm yapışib qalmışdılar.

Gəminin yırğalanması dözülməz idi. Gəmidə olan yırğalanmanın hər istiqamətdən 40 dərəcə olduğu hesablanmışdı. Nədənsə yapışmaq qeyri-mümkün idi. Güclü qasırgı altında beş kilometr uzaqda alman kəşfiyyat təyyarəsini gözdən itməmiş gördük.

Üçümüz üçün süfrə salmaq cəhdi tamamilə boşa çıxdı. Qab-qacaqdan və çəngəl-bıçaqdan möhkəm yapışmağa çalışırdıq. Bu vaxt iri bir dalğa gəlib qab-qacağı, stulları və palazları yuyub apardı. Son anda mən ayaqlarımı yerə aşmış mətbəx stoluna ilişdirə bildim, ancaq gəminin həkimi hava ilə üzərək gəldi və arakəsməyə çırpıldı, onun ardınca da əlində marmalad dolu bıçaq gətirən hərbi dəniz kursantı qollarını silkələyərək yerə dəydi.

Sanki bu bəs deyilmiş kimi, kambuzda işləyən oğlan əynində yalnız bir köynək ilə ayaq barmaqlarının arasına səndviç yaxılmış halda qırılmış boşqabların ətrafında rəqs edərək sürətlə şütüdü.

Nə baş verdiyini başa düşməyə macal tapmamış, mən gəmi həkiminin kambuzdakı oğlanın rəqsi barədə quru komentariyasını eşitdim: "İndi bu striptiz idi, ya nə?"

Növbəti iri dalğa kambuzdakı oğlanı gəldiyi yerə geri apardı və qapı dramatik örtülməsi ilə bu tamaşaya son qoydu.

Növbəti gün dəniz daha sakit idi. Alman sualtı qayığı suyun səthinə çıxdı, hava yolu ilə yeni ismarışlar göndərildi və alman sualtı qayığı aramızda sabit 30 kilometr məsafə saxlayaraq 18 dəniz mili sürəti ilə bizim gəminin buraxdığı izi ilə irəliləməyə başladı. Təyyarə gəmisindən aeroplan qalxdıqdan sonra o suya girdi.

Suyun altında o yalnız 6-8 dəniz mili sürətilə hərəkət edə bildirdi, buna görə də konvoy sürətini 20 dəniz milinə çıxaran kimi, biz gözdən itə bildik. Lakin bizim mövqeyimizi müəyyənləşdirdilər və ətrafımız hər tərəfdən alman sualtı qayıqları ilə sarıldı. Bu zərbəni ilk hiss edən Zambezi oldu.

İkinci idarəedicisi ilə birlikdə sukeçirməz arakəsmələri diqqətlə nəzərdən keçirdikdən sonra mən trapa gedirdim ki, birdən metal cingiltisinə bənzər qərribə səs eşitdim. Gəminin gövdəsi titrəyib yuxarı qalxdı.

Mənim ağılıma ilk gələn fikir o oldu ki, bizi torpedo vurdu, lakin əslində vəziyyət əksinə idi; atəş açan biz idik. Göyertədəki gəmi ekipajı daşıyıcı minanı işə salaraq bir-birinin ardınca atəş açırdı, trapdakı hidrolokator ekranı isə exolotdan çıxıb sağ borta ötürülərək cəfəkeş bir şəkildə sualtı qayığı izləyirdi. Buna baxmayaraq, konvoy komandiri bizə konvoydan ayrılmağı və digər alman sualtı qayıqlarını izləməyi əmr etdi. Nəzarət və qurğu ekipajı ayıq başla akustik torpedoları yoxladığı zaman Zambezi dərin novlarda atılıb-düşür, yırgalanırdı.

Tezliklə biz exo aldığımız və ekranda görünən alman sualtı qayığına tərəf kursumuzu dəyişdik. Alman sualtı qayığı düz bizdən aşağıda dayanana qədər kursu saxladığımız, sonra hərəkət qurğuları dayandı və onları düzəldənə qədər biz konvoyla əlaqəni itirdik.

Biz sürəti 20 dəniz milinə çıxardığımız və cənuba gedən şimal qütb dairəsini keçən zaman digər konvoyla çatdıq. Bu zaman külək viyiltılı tufana çevrildi. Dalğalar ayğırın dəniz əjdahasına qarşı

döyüşünü xatırladaraq eskadra mina gəmisinə qarşı coşub guruldayan dağ nəhəngliyində su kütlələrinə çevrilirdi.

Axşama doğru məlumat verildi ki, təyyarə gəmisi geri dönərək tufandan xilas ola bilib. Bundan az sonra əmr gəldi ki, bütün gəmilər imkan daxilində konvoy stansiyalarını saxlamaq şərti ilə cənub istiqamətində hərəkət etsin. Saat 10-a yaxın biz də təslim olduq, tufandan qurtulmaq üçün Zambezi konvoyu əksər eskort gəmiləri ilə qoyub şimala döndü.

Bir anlıq bu əməlli-başlı xaosa səbəb oldu. Zambezinin hərəkət qurğuları yenidən xarab oldu və biz qaranlıqda qala kimi qalxan dalğaların arasından birdən peyda olan nəqliyyat gəmisi ilə toqquşmaqdan güc-bəla xilas olub düz konvoya çırpıldıq. Coşğun okean indi sualtı qayıqlardan daha təhlükəli idi, buna görə də bütün gəmilərdə çıraq yandırıldı.

Asma çarpayıda yatmaq qeyri-mümkün idi. Mən hər iki əlimlə arakəsməyə dirənib özümü qorumaq məcburiyyətində idim, çünki nəhəng dalğa göyertəni yuyub gəminin yeganə motorunu apardığı zaman oyaq olmalı idim. Gəminin göyertəsinə pərçimlənmiş bomba atıcılarından biri boşaldığı zaman onun yerində böyük bir yarıq əmələ gəldi və hər gələn dalğa göyertənin aşağısındakı ekipajı suya qərç edirdi. Biz özümüz özümüzün ən qatı düşməninə çevrilmişdik.

Partlayış üçün təmizlənən dərinlik bombaları bağlandığı yerdən açılmışdı və sərbəst şəkildə ətrafda yuvarlanırdı. Artıq gəmidəki müdafiə silahları gəmi fırladıqca və göyertəni su basdıqca vəhşicəsinə bir reisdən digərinə yuvarlanan idarəedilməz düşmənlərə çevrilmişdi. Bizə elə gəlirdi ki, biz anidən yaxalanıb həyat və ölüm oyununda oyunçulara çevrilmişik. Məncə, gəmidəki hər kəs özünü ən az mənim qədər çarəsiz hiss edirdi. Mən bir dəqiqəlik göyertənin üstünə tullanıb məhvə düşər olmuş gəmidən kənara üzəcəyim halda sağ qalmaq ehtimalımı hesabladım.

Elə bu zaman göyertə hasarının bir-neçə metrlik hissəsi qırıldı və çoxsaylı çəlləklərin birincisi yuvarlanaraq göyertəyə düşdü. Adətən, dərinlik bombası işə salındığı zaman eskadra mina gəmisi tam sürətlə irəli gedir ki, mümkün olduğu qədər yaxınlaşan partlayışdan uzaqlaşsın. Zambezi tufanda yalnız 3 dəniz mili sürətlə hərəkət edə

bilirdi və bu zaman bomba gəminin bir tərəfindən dənizə yuvarlandı. Nəticə gözlənilməli kimi oldu.

Bir-birinin ardınca digər bombalar da göyertədə yuvarlanaraq dənizə düşdü və suyun təzyiqinə təslim olub partladı və batdı. Onsu da vəhşi bir hal almış dəniz təsviredilməz bir cəhənnəmə çevrildi. Hər partlayışdan sonra mənə elə gəlirdi ki, gövdə bu gərginliyə dözə bilməyib parçalanacaq. Ekipaj üzvləri hələ də yerlərindən açılmağa davam edən bombaları dayandırmaq üçün qəhrəmancasına cəhd edirdilər, lakin bir nəfəri göyertədən su yuyub apardıqdan sonra onlar təslim oldular.

Dalğalar həmin gənci geri gətirmədi və onu xilas etmək cəhdləri heç bir nəticə vermədi. Gəminin sadəcə bir neçə addımlığında onun çılgınlaşmış buzlu suların girdabında çırpınmasını izləmək dəhşətverici idi. Mən "suda batan var" sözlərini eşitdim və sonra o, gözdən itdi. Bu şərtlər altında onu tapmaq qeyri-mümkün idi. Bir dəqiqənin içində o, buzla örtülüb donmuş bir meyitə çevriləcəkdi.

Batanın kimliyini öyrəndiyi zaman məmurlardan biri dedi: "Çox pis". "O... O çox gözəl akkordion çalırdı". Bu məmur bizim keçirdiyimiz ümitsizlik hissələrini bundan daha gözəl ifadə edə bilməzdi.

İndi dalğalar eskadra mina gəmisinə elə böyük güclə çırpılırdı ki, heç kimi hətta təhlükəsizlik kəmərləri ilə belə göyertəyə göndərmək mümkün deyildi. Sonda 12 bombanın hamısı yavaşca göyertədən yuvarlandı. Kreyser hələ də bir yerdə olan bütün gəmilərə kursu dəyişib öz başlarına Faero adalarına üzməyi əmr etdi. Faero adalarına çatmamış trapdan xəbər gəldi ki, bizə üç tərəfdən exo siqnalları qeydə alınır. Kapitan bizim hələ də qalan qiymətli bombalarımızı saxlamaq istəyirdi, buna görə də Zebra vəziyyəti ələ alıb digər bir eskadra gəmisi ilə birlikdə Torşavn limanına aparan yol boyu dərinlik bombasını işə saldı.

Mən Sovet səfirliyindən cəbhəyə qayıtmağımı təmin edəcək vizanı almaq üçün Faero adalarından Şotlandiyanın üzərindən keçməklə Londona uçmuşdum. Bu zaman həm də heyət rəsmilərinin Norveç hökumətinə verilməsi üçün məndən ixtiyarsız mənimlə göndərdikləri sənədləri və digər əşyaları da çatdırmaq imkanı əldə etmişdim.

Müharibədən çox sonra, müxalif sovet alimlərinə qarşı öz nəzəriyyələrimi müdafiə etmək üçün Sovet Elmlər Akademiyasına dəvət edilənədək orijinal sənədlərimin nə üçün təsdiq edilmədiyini heç vaxt bilmədim. Moskvada mən Şimalda Rusiya azadlıq ordusunun heyət sədri ilə bir səhnəni paylaşdım və biz ictimaiyyətə şimal cəbhəsində birgə vuruşmuş silah yoldaşları kimi təqdim edildik.

Məhz bu zaman mənə agah oldu ki, "ensin" rütbəsindən "leytenant" rütbəsinə yüksəldilməmə rusları çaş-baş salmışdı. "Ensin" sözünün ingilis dilində olduğu kimi, rus dilində də mənası bilinmirdi, əslində bu sözün ekvivalenti "II dərəcəli leytenant" idi. Kiril əlifbasında "Ensin Heyerdal" "Henrik Heyerdal" kimi oxunurdu, onlar bunun həmin adam olduğunu necə bilə-bilərdilər?

Londonda şimal cəbhəsindən məlumat gətirən ilk əsgər kimi mən BBC-dən ingilis, fransız və Norveç dillərində hesabat verdim. Bu mənim yaşlı anam üçün çox çətin imtahan oldu. Bütün müharibə illərini o, bizim Lilehammerdəki evimizlə yanaşı yerləşən evində mənim qardaşım qızı ilə keçirmiş və gizli müqavimət hərəkatında iştirak edən paraşüt-desant qoşununu öz çardağında gizlədərək onları geyim və qida ilə təmin etmişdi.

Paraşütçülərdən biri öz missiyasını yenicə başa vurmuşdu və sərhəddən gizlicə İsveçrəyə və növbəti gün oradan da İngiltərəyə qaçmağı planlaşdırırdı. Növbəti gün Norveçin BBC xəbərçisi Tur Heyerdalın Finmarkla bağlı rəsmi hesabatla çıxış edəcəyini xəbər verdiyi zaman paraşütçü öz səfərini təxirə salmışdı. Nəhayət, 6 fevral 1945-ci ildə mənim anam son altı il ərzində ilk dəfə mənim səsimi eşitmiş və sağ olduğumu öyrənmişdi. Müharibə zamanı göstərdiyi dəstəyə görə bu yetmiş iki yaşlı qadın, Müttəfiqlər üçün etdiklərinə görə üzərində Uinston Çörçilin şəxsi təşəkkürü və imzası yer alan şəkli ilə təltif edildi.

Mənim növbəti missiyam etibarlı bir viza ilə cəbhəyə qayıtmaq idi, lakin bu dəfə məni Murmanskə gedən konvoyu gözləməyə məcbur etmədi. Londonda məni çox təəccübləndirən bir hadisə baş verdi, mən Kapitan Rorholtla görüşdüm. O, Arktik Norveçdəki Norveç qüvvələri üçün kommunikasiya təchizatı tapmaq ümidi ilə neytral İsveçrədən keçib Londona qayıda bilmişdi.

Biz planlar qurduq və Rorholtun xeyir-duası ilə mən Finmarkdan Norveç qaçqınlarına paraşüt və radioverici aparatlarla işləmə qaydasını öyrətmək üçün mənim İsveçrəyə getməyim haqqında əmri ehtiva edən bir hesabat yazdım. Rorholt bu hesabatı Norveç ordusu və dəniz hərbi qüvvələrinin rəhbərlərinin, Amerika hava qüvvələri rəsmiləri və Britaniya Xüsusi Əməliyyat Qrupunun iclasında oxudu.

Mənim özümün yazdığım əmrlər general tərəfindən imzalandı və BBC-dən etdiyim çıxışın ertəsi günün mən qara rənglə gizlədilmiş köhnə britaniya təyyarəsinin yeganə sərnişini olaraq alman işğalı altında olan Norveç üzərindən Stokholma uçdum. Kirəyə götürülmüş mülki kostyum, tapança və çantamda da norveç leytenant forması ilə Stokholmdan çox az kənar da yerləşən Norveç hərbi polisinin lagerinə gedib çıxdım.

Rəsmi şəkildə İsveçrə bitərəf idi və baxmayaraq ki, Avropa materikinə böyük hissəsindən fərqli olaraq bu ölkə alman işğalından kənar qalmışdı, o eyni zamanda norveçlilər və qaçqınlar üçün xilas cənnəti idi və onlara gizli şəkildə köməklik edirdi.

Rorholt öyrənmişdi ki, İsveçrədə "polis" adı altında on minə yaxın norveç əsgəri vardır və onlar təhlükəsiz şəkildə meydana çıxan kimi hərəkətə keçməyə hazır idilər. Mənim tapşırıqım şimal cəbhəsinin hər iki tərəfində paraşüt və radio təchizatı ilə işləmək üçün müvafiq bir qrup yığmaq idi. Rorholt daha sonra bizi radio təchizatı ilə təmin etməli və biz də onları Finmarkın uzaq şimalında izolə edilmiş qüvvələrə çatdırmalı idik.

Stokholmun hər yerində mən entuziazmla qarşılandım. Şəhərdən bir az kənar, Akvaldakı Norveç polis postunda mən Norveç hərbi unifromasını geyinərək çaxnaşma yaratmışdım. Mən hər biri bu yaxınlarda beş aylıq radio kursunu bitirmiş 16 ən yaxşı polis əsgəri və 11 təlim keçmiş şifrə açan seçdim. Mən onlara Norveç və ingilis radio proqramlarını qəbul etmə və göndərmə üsullarını öyrətdim. Onlar çətin fiziki təlim keçdilər.

Rorholt üç həftə sonra gəldi. O özü ilə təchizatı gətirmişdi və bizim gizli planımız barədə məlumatlandırılmış iki müstəqil rəsmi şəxs ilə əlaqə yaratmışdı. Onlardan biri ensin "Pettersen" idi. Onun portativ radioverici aparatı vardı. Londona ötürdüyü sonuncu hesabatı Tirpitzin

bombalanaraq batması ilə nəticələnmişdi. Mən onunla şəxsən Finmarkda görüşmüşdüm. İsveçrə sərhədinin Norveç tərəfində bizim əlaqə saxladığımız şəxs məhz o oldu. Digər rəsmi şəxs isə Norveç doğumlu məşhur pilot Bernt Balşen id. O Admiral Birdlə birlikdə Antarktika ekspedisiyasına uçmuşdu və hazırda Amerika polkovniki idi.

Onun ixtiyarında Müttəfiqlərə məxsus altı təyyarə vardı. O, İsveçrə ərazisindəki gizli hava bazasında fəaliyyət göstərirdi. Mən əsgərlərimi oraya aparmalı idim və qrup səhəri gün saat 06:00-da hərəkət etməyə hazır olmalı idi.

Qrup genişlənməmişdi və mən otuz beş nəfərlik qrupa rəhbərlik etmək və onlara təlim keçmək məsuliyyəti daşıyırdım. Otuz beş polis əsgərini mülki geyimdə İsveçrə sərhədindən keçirmək qeyri-mümkün ola bilərdi. Mən risk etdim. Yəqin ki bitərəf ölkənin əksər insanları mavi Norveç polis uniforması ilə Müttəfiqlərin qolunda Norveç bayrağı olan xaki rəngli forması arasındakı fərqi bilməzdi. Mən haqlı idim. Bizim kiçik alayımız Stokholmun küçələrindən addımlayaraq mərkəzi stansiyaya gedərkən heç kəs şübhələnmədi. Burada bizi İsveçrənin uzaq şimalına aparmaq üçün dəmiryolu sənişin vaqonu dayanmışdı.

Mənim norveçlilərdən ibarət kiçik dəstəm Fin sərhədinə yaxın ucqar İsveçrənin Lulea yaxınlığındakı Kallaks hava bazasında gizli şəkildə yerləşmişdi. İsveçrənin hava qüvvələri əsgərləri bir səhər enmə zolağının küncündə uzanan eskimo iqluları cərgəsini gördükdə az da olsa təəccüblənməmişdi. Mən əsgərlərə çöllükdə sağ qalmağın yollarını öyrədirdim, əlimizdəki təchizata güvənməmək üçün bolluca səbəblərimiz vardı.

Rorholtun gəlişini gözləyərkən biz paraşütdən tullanmağa hazırlaşmaqla və ağır fiziki dözümlülük təlimi keçməklə yerdə hazırlıqla məşğul olduq. Düzgün komandanlıq zənciri təşkil edə bilmək üçün mən İngiltərədəki Ali Komandanla heç bir əlaqəmiz olmadığı halda ən parlaq gənclərin bəzilərini serjant, digərlərini kapral rütbəsinə yüksəltdim.

Rorholt təchizatla birlikdə gələn zaman biz radiovericilərimizi alman sərhədləri arxasına və ya öz izolə edilmiş azadlıq

qüvvələrimiz yaxınlığına yerləşdirməzdən əvvəl Balşen bəzi əsgərlərin Dakotalarından birindən məşq tullanışı etməsində bizə kömək etdi. Daha sonra Balşen məni şəxsən Kirkenesə uçurdu, orada mən dərhal məni dördə ay əvvəl Londona yola salan və üzündə yenə də həmin təbəssüm olan sovet məmurları tərəfindən qarşılandım.

“Xoş gəlmisiniz, leytenant Heyerdal”,- məmur dedi. “İndi sizin sənədlər qaydasındadır”. O, Moskvadan məktub almışdı.

Dağıdılmış Kirkenesin kənarında yerləşmiş kommunikasiya qrupu kiçik olsa da, yaxşı təlim keçmişdi. Təchizat birinci dərəcəli idi və Amerika qütb təchizatı ilə yanaşı, Britaniya və sovet silahlarından və mükəmməl İsveçrə ehtiyatından ibarət idi. Mən qeyri-adi bir situasiyada idim, belə ki heç bir xüsusi hərbi birləşmənin komandanlığı altında deyildim.

Polkovnik Dahl və Finmarkdakı Norveç Ali Komandanlığı hələ də Kirkenes ərazisində öz iqamətgahlarını saxlayırdılar, lakin ruslar Norveçi Sovet İttifaqından ayıran geniş Varanger fiordunun ucqar tərəfində məskunlaşdıqdan sonra Norveç dağ batalyonu təkbaşına kimsəsiz torpaqlara qalxmışdı.

Rorholtla razılaşdıq ki, mən keçmiş “polis əsgərlərinə” komandanlığa, o isə təchizat və zastava işləri ilə məşğul olmağa davam etsin. İsveçrə Ali Komandanlığından razılıq aldıqdan sonra o İsveçrə hava qüvvələrinin düşərgəsində bizim üçün ayrılmış yerdə qurduğumuz kazarmada qaldı və məhz burada o bizim əməliyyatlar üçün başlıca bazanı yaratdı.

Sərhədin Norveç tərəfindən yerə endikdən sonra mən Finmarkdan olan könüllülərin hesabına tezləşdirilmiş tədris düşərgəsi təşkil etdim və kiçik radio stansiyaları yaratmağa davam etdim. Rorholt alman xəttinin arxasındakı stansiyalarımızdan birindən xəbər aldı ki, silahlı norveç nasistləri Norveç qüvvələrinə mane olmaq üçün Narvikdən şimala hərəkət edirlər. Əgər alman kəşfiyyatı bu qoşunun yerdə nə qədər az olduğunu öyrənsəydi yenidən şimala hərəkət edərdi və ruslar heç kim yaşamayan minalanmış ərazidən keçib gələndək onları məhv edərdilər.

Rusların və polkovnik Dahlin xeyir-duası ilə mən yenidən ön cəbhəyə qayıtdım. Elə bu vaxt “ensin” Pettersen də yalnız qurd kimi

yenidən peyda oldu. O yenidən Norveç formasını geyinmiş leytenant Stabellə birlikdə mənin kiçik qoşunuma qoşuldu. Yazın mülayim havası hələ dağ yaylasına gəlməmişdi və almanlara aid minalanmış neytral zonadan üçüncü dəfə keçməmək üçün bizi sahilə çıxardacaq iki balıqçı qayığı istədik.

Norveç nasist casuslarını nəzarətdə saxlamaq üçün Batsfyord sahilində radio patrulu qoyduq. Müttəfiqlərin müharibə gəmilərindən heç biri bu nöqtəyədək gəlib çıxa bilməmişdi. Biz minalarla dolu sulara, alman sualtı qayıqlarının patrulunda idik və buna baxmayaraq hər saat Stabellə radio əlaqə saxlayırdıq, o digər balıqçı qayığında gözdən uzaqda gəlirdi.

Biz Hopseidetdə görüşməyi qərarlaşdırmışdıq, lakin Hopseidetə çatanda mənim qəfil ürəyimə damdı ki, biz tələyə düşə bilərik və mən Stabelə kodlu mesaj göndərib Nordkinin ətrafından hərəkət edərək uzaq Porsanger Fyorduna gedəcəyimizi bildirdim. Bu hər kəs üçün, o cümlədən fiordun qərb tərəfində yerləşmiş almanlar üçün ağılsızlıq kimi görünə bilərdi. Onlar hərbi tağımın düz onların gözü qarşısında fiorda daxil ola biləcəyindən şübhələnməzdilər.

Alman müşahidə postları və ya casusları biz kursumuzu dəyişmədən istiqamətimizi müəyyənləşdirmiş olmalı idilər. Həmin gecə üç alman sualtı qayığı Hopseidetə sivişib hərbi dəniz qoşunlarını yerləşdirdi. Onlar bir neçə Norveç nəzarətçisini silahsızlaşdırmışdılar. Şahidlərin dediklərinə görə bəzi sərxoş dənizçilər altı mülki vətəndaşı həbs etmiş və onlardan heç bir məlumat almadıqları üçün sonda onları güllələmişdilər. Bu vaxt biz artıq Hopseidetdən çox uzaq idik və Porsanger fiordunun şərq sahilinə doğru hərəkət edirdik.

Mən yanvarda cəbhəyə gəldiyim zaman hava gecə-gündüz zülmət olduğu kimi, indi də bütün sutka hava işıqlı idi. Balıqçı qayıqlarının işıqlarını söndürməyin elə bir faydası yox idi, biz almanların düz ön cəbhəsinin yanına sanki yol uzandıqca uzanan fiorda oğrunca daxil olurduq. May ayında gecə o qədər işıqlı idi ki, həm dənizdə, həm də quruda bir neçə mil uzağı görmək olurdu.

Hər iki qayıq səhər saat doqquzda sahilə yanaşdı. Bizi inanılmaz dərəcədə çox zəhərli məftillər və yeraltı minalar qarşıladı. Sadəcə bir gün əvvəl iki adam bu minalara düşmüşdü. Biz açılmadan yerə

düşmüş iki paraşüt tapdıq, əzilmiş generator isə onların Balşenin təyyarəsindən düşən Rorholtun paraşütçülərinə aid olduğunu ortaya çıxardı. Biz qayıqlara qayıtdıq və fiordun baş tərəfində Hamnbukta tərəf getməyə davam etdik.

Burada yenidən oğrunca sahilə yanaşıb loper məskənləri yaxınlığında lager saldıq. Həmin axşam mən İsveçrədəki Rorholtla əlaqə saxladığım zaman bizə Danimarkadakı alman qoşunlarının təslim olduğu xəbər verildi. Bu xəbəri bizi klonk adlandırılan xüsusi işkiyə qonaq edən latorla birlikdə bu xəbəri qeyd elədik. Bu sakit qeydetmə idi, belə ki, fiordun digər tərəfindəki toplar hələ də dolu idi. Bizim ən yaxın qonşularımız yəqin ki bizim qədər şən əhval-ruhiyədə deyildilər.

Növbəti günlər və gecələrdə mən müasir müharibə ilə şəxsən tanış oldum. Biz barbar bütbərəstlərin bir-birinin başını qılıncı qoparması barədə nifrətlə düşünürük. Biz müasir müharibələrin daha təmiz keçdiyinə inanmağı xoşlayırıq. Əslində, raketləri atanlar və minaları qoyanlar üçün müharibə ağ əlcək geyinmək kimi bir şeydir.

Finmarkın minalanmış ərazilərinə gələndə mən London üzərindəki raket yağışını xatırladım. Mən V-2 bombalarının hara gəldi düşdüyünü və məsum mülki əhalinin Roma İmperiyasında xristianların katakombalarda gizləndiyi kimi metro stansiyalarında və yeraltı sığınacaqlarda gizləndiyini görmüşdüm.

Mən həmçinin padrenin xeyir-duası ilə eyni taktikalardan istifadə edən Müttəfiqlərin eskadriyalarının intiqam almaq istəyən qədim əjdahalar kimi göyü doldurduğunu da görmüşdüm.

Bir gecə mən beş min illik texnoloji proqresi bir mənzərədə gördüm, bu unudulmaz bir mənzərə idi. Mən hər zaman məşhur qədim Stounhenc qalıqlarını görməyi arzulayırdım və Londonda ikən pilləkən yuyub qurtardıqdan sonra mən Salisböriyə gedən qatara minib Norveç hərbi uniformasında maşın saxlatdırıb ərazini yaxınlıqdakı hərbi bazadan ayıran tikanlı məftillərin yanına gəlib çıxdım.

Qədim meqalit məbədini tam nəzərdən keçirmədən geri qayıtmamağa qəti qərarlı olduğum üçün mən müttəfiqlər arasında komandanlıq məşqimdən sülh məqsədilə istifadə etmək qərarına

gəldim. Mən xəndəyə atılmış böyük bir karton tapdım, gecə düşəndə isə kartonun arasına girib tikanlı məftilləri aşdım.

Başımın üzərində müdafiə halqası yaradaraq göyə uzanan min illik daş nəhəngləri heyranlıqla izlədikdən sonra taxt daşına tərəf irəlilədim. Özümlə götürdüyüm axşam yeməyini yeyib əl çantamı başımın altına qoyub meditasiya üçün zamanın keçidinə uzandım. Gecə səmasında mən Allahın dünya üzərində həyat yaradılmazdan əvvəl oraya yerləşdirdiyi həmin dəyişməz bürcləri gördüm.

Onlar hamısı orada idilər, günəş və ay. Yəqin ki, Stounhenci inşa edənlərin ən böyük ilham qaynağı məhz bu göy cisimləri olmuşdu. Birdən bir ulduz digərlərinin arasından ayrılıb üfüqdən-üfüqə yavaş-yavaş hərəkət etməyə başladı. Həmin ulduz mənim dövrümdə yaranmışdı; bu Londona hərəkət edən V-2 idi.

Stonhencin taxt daşı üzərində müasir müharibəni yeni perspektivdən gördüm. Mən leytenant Stabel, ensin "Pettersen" və əsgərlərimizlə birlikdə Gözəl Prsanger fiordunun sahillərinə dalanda biz müasir təkbətək döyüş səhnəsi ilə üz-üzə gəldik, lakin bizim döyüşmək üçün hiyləgər texnoloji təchizatımız da vardı.

Biz Britaniya Kolumbiyasındakı Bella Koola dərəsinə bənzər qismən qarla örtülmüş bir dərədə yerə endik. Lakin bu dəfə ayı ovuna gəlməmişdik. Vadinin bütün gözəl toz ağacı meşəsi vandallığa məruz qalaraq yerlə-yeksan edilmişdi.

Orda-burda yalnız bir-iki nəhəng Kanada küknarı qalırdı. Almanlar burada saysız-hesabsız mina və tələ yerləşdirmişdilər. Onların çox əsgəri olmalı idi. İrəlilədikcə biz minalarla əhatəli və əyilmiş metal, avtomobil, tank, poster, kağız, qırılmış şüşə və çox miqdarda içki şüşəsi səpələnmiş, tərک edilmiş düşərgələrlə qarşılaşırdıq. Norveç yardım dəstələri yeni konvoylarla Murmanskdan keçərək gəlib çatmışdılar və onlar dağ platası üzərindən cənuba, bizdən daha çox İsveçə yaxın olan lapor şəhəri Karasyoka doğru hərəkət edirdilər.

Rorholt Balşenin təyyarəsindən onlara paraşütçü kommunikasiya patrulu göndərmişdi, buradakı əsgərlər minalarla dolu aeroportun təmizlənməsi ilə məşğul olurdular. Hər gün mülki və hərbi şəxslərin öldürülməsi xəbəri verilirdi, həm qar, həm də ağ toz ağacları qan selinə şahidlik etməli olurdular. Burada şimalda

müharibə canlı düşməyə qarşı yox, onun arxasında qoyduğu iblisə mexaniki təchizata qarşı aparılırdı. Aldadıcı içki şüşəsi, hər hansı bir lazımlı əşya, ağla gələ biləcək hər şey silahları məhv etmək, sifəti parçalamaq və ya bədəni darmadağın etmək üçün yerləşdirilmiş cəhənnəmin bir parçası olan tələyə birləşdirilmiş ola bilərdi.

Müasir ön cəbhənin əsl qəhrəmanları bu şeytan oyuncaqlarını zərərsizləşdirən əsgərlər və görünməz və dəhşətli dolaşığı yollardan keçərək həyat xilas etmək üçün özlərini yetirən həkimlər idi. Atəşkəs əmri verilən kimi düşmən dostu çevrilə bilər, lakin şikəst etmək və öldürməkdən başqa məqsəd daşımayan yerə basdırılmış mexaniki insan beyninin məhsulu üçün sülh anlayışı mövcud deyil.

Bu oyuncaqlar zərərsizləşdirilənədək şeytana xidmət etməyə davam edir. Ətdən və qandan ibarət əsgərlərin döyüşünün bitməsi uzun çəkdi. Mən gündəliyimdən bir qeyd etmişdim ki, heç zaman sülhə xidmət edən insanları dəstəkləməyi unutmuyam. Bu yolda mən bütün ölkələrdən və cəmiyyətin bütün təbəqələrindən olan insanlarla gələcək həyatdan zövq ala bilərdim. Mən bir də heç zaman şeytanla rəqsə qoşulmayacaqdım.

Şimal cəbhəsində müharibə və sülh arasında demorkasiya xətti bilinmirdi. Mənim 6 mayə olan gündəlik qeydimdə yazılmışdı: "Biz çöldən partlayış səsi eşidəndə...Stabel üzünü tərəş edirdi. Hər şey görünməmiş bir sakitliyə qərç oldu, sonra dağlardan partlayış səsi exo verdi. Mən çadırdan çıxanda leytenant Asbyornsen və iki həkim gizli şeytanın qumun altında və ya yerin üstündəki tullantıların altında partlaya biləcəyi minalanmış zonaya gedirdilər. Biz partlayış olan tərəfə qaçdıq. Bir neçə yüz metr qaçdıqdan sonra bir zamanlar anqar olmuş qırmızı dəmir yığını tərəfdən bizə qışqırıq səsi gəldi. "Rolf yaralanıb", deyə səs inildəyirdi. Minanın qəlpələri onun gözünə girmişdi və burnu qopmuşdu...Biz qum təpəsinə qalxdıq və dəlikdən təxminən səkkiz metr aralı arxası üstə düşmüş bir adam gördük.

Ağ toz ağaclarının gövdələri palçıqla ləkələnmiş və qana boyanmışdı. Yazıq adamın sifəti his, palçıq və qanla örtülmüşdü, saç isə nəm kütlədən ibarət idi... O tam ayıq vəziyyətdə idi və ayaqlarının

ağrısından şikayətlənirdi. Yırtılmış şalvarından qan fışqırırdı. Biz bıçağı götürüb onun şalvarını, alt paltarını və corabını kəsdik. İri yaralar palçıqla dolmuşdu. Burada nəyi işə təmizləmək faydasız idi. Biz daha çox qan itirməsini əngəlləmək üçün onu möhkəm-möhkəm sarıdıq və həkimlərlə birlikdə öz izlərimizlə ehtiyatla geri qayıtdıq”.

Artıq mayın 7-də biz radiodan almanların Norveçdə kapitulyasiya etmələri barədə qərribə dedi-qodular eşitdik. Şeypurçalan lagerə gəlib “atəşkəs” deyə çalmağa başladı, lakin biz dərhal onu sakitləşdirə bildik, çünki alman avanqardları qərb tərəfdə, təpələrin o tərəfində idilər.

Mayın doqquzunda həm biz, həm də alman avanqardları təpələrin hər iki tərəfində hələ də silahlı vəziyyətdə idik, lakin biz yaralanan insanlarla əlləşməli olan yeganə tərəf idik. Sonra biz radioda Oslodan gələn minlərlə şən səsi eşitdik: İngiltərədən gələn Norveç qoşunları ölkəyə çatmış və paytaxta yola düşmüşdülər; Norveç xalqı azadlıqdan cuşa gəlmişdi.

Biz həmyerillərimizlə birlikdə sevinirdik, lakin radio aparıcısının cənubdan gələn zəfərli qeydini eşitdikdə təbəssümlə bir-birimizə baxdıq: “Elə bu dəqiqələrdə ilk Norveç qoşunları Norveç torpağına geri qayıdır!”

Biz çadırlardan çölə sürünüb nəşə içində rəqs edirdik ki, birdən mən uzaqdan laporun kürəyində şimal maralı ölüsü ilə təpəəşığı qaçdığını gördüm.

“Sülh bağlandı! Müharibə qurtardı!” deyə mən sevinclə ona xəbər verdim.

O siqarı ağzından çıxarıb soruşdu: “Kim qalib gəldi?”

Həqiqətən də, kim qalib gəlmişdi?

Bu xəbəri eşidəndən sonra bir çox əsgərimiz bir-birinə bu sualı vermişdi. Almanlar Rusiyaya daxil olduqdan sonra Qırmızı Ordu şeytandan mələyə çevrilmişdi, lakin almanlar Rusiyadan çıxan kimi onlar yenə də şeytana çevrildilər. Almanların NATO-da bizi şimal cəbhəsindəki keçmiş xilaskarımıza qarşı müdafiə etməsinə ehtiyacımız vardı. Bir neçə il sonra mən İtaliyada keçmiş düşmənlərimizin arasında daha uzun bir müddətə qaldığım zaman heç kim reaksiya verməmişdi, alman, rus və amerikalının *Tigris* adlı qamış qayıqda

mənim ekspedisiyamda iştirak etməsi də ən az bu qədər təbii qəbul edilirdi.

Düşməne nə olmuşdu?

Növbəti dəfə şeytan öz sehrlı qüvvələri ilə iblisi məkrli oyunda iştirak etmək üçün azad etdiyi anadək biz şeytanı içimizdə saxlayırıq. Bizim özümüə kimi düşmən seçməyimizin əhəmiyyəti yoxdur, təki Kaynın irsinə sadıq qalib kiməsə nifrət edək. Əgər İncilə inansaq, Kayn Abeli öldürmüşdü, Adəmin onlardan başqa oğlu yox idi ki, biz onlara bənzəyək.

O ilk günlərdə müharibə və sülh eyni məfhuma çevrilmişdi. "Atəşkəs" əmri mayın 13-də lan edilsə də, sonradan ona belə bir əlavə edildi ki, bu qayda yalnız ən az bir diviziyadan ibarət tərəflərə aid edilirdi. Finmarkda bir o qədər də əsgər olmadığı üçün bu qayda bizə aid edilmirdi. Həmin gün mən qeydə almışdım ki, yolda təmir ediləsi bomba kraterinin ətrafında 70 mina tapılmışdı.

Biz ilk dəfə Murmanskə gələn zaman minanın Şimal Buzlu okeana atdığı Stabel, "Pettersen", digər adı ilə Raabi və mən Porsanger fiordunun sahillərindəki çadırlarda keçirdiyimiz iki həftə ərzində havaya uça bilərdik. Mayın 22-də mən gündəliyimdə yazmışdım: "Yeni lagerə köçdük. Bizim köhnə yerimizin yaxınlığında mühəndislər korpusu yeni lager salmışdı. Bu gün onlar mina təmizləmə məşqləri keçirdilər və bizim köhnə çadırın ortasında qumun altında zəngli mina tapdıqda çox təəccübləndilər".

Nəzəriyyəyə görə zəngli minalar insan çəkisi kimi yüngül təzyiq zamanı partlamır, lakin nəzəriyələr heç də hər zaman düz olmur. Karasyoka yeni gəlmiş məmurlardan biri tərəfindən aparılan təcrübə bunu sübut etdi.

O, alman zəngli minasını yerə qoydu və əsgərlərinə bu minanın tank və ya zirehli maşının ağırlıq təzyiqi zamanı partladığını izah etdi. Bunu sübut etmək üçün o, iki ayağı ilə minanın üzərinə çıxdı və mina partladı. İyirmi iki nəfər öldü, doqquz nəfər yaralandı. Bizim paraşütçü teleqraf operatorlarımızdan biri orada idi və o, İsveçdəki əsas bazada olan Rorholtla əlaqə yaratdı. Bu qeydi yazdığım gün o və Balşen bizə iki həkim və tibb bacısı gətirdilər. Onlar dərin qarda

sağ-salamat yerə endilər. Karasyokda kütləvi dəfn mərasimi keçirməzdən əvvəl kilsənin məzarlığı da minalardan təmizlənməli idi.

Radioda azadlıq xəbərləri elan edildikdən təxminən iki ay sonra, iyulun 13-də mən Oslodakı Ordu Ali Komandanlığına azad olmaq üçün müraciət etdim. Mənim xahişim rədd edildi. Onların Finmarkda mənə ehtiyacı vardı. Bu zaman mən Amerikadan evə qayıdan arvadım və uşaqlarımı, eləcə də altı ildir görmədiyim valideynlərimi görmək üçün iki həftə izn istədim. Mənə izn verildi.

Cənub istiqamətində hərəkət edərək İsveçdən keçməklə Osloya getdim. Paqonumdakı iki leytenant ulduzu ilə mən düz Ali Komandanlığın binasına getdim. Hərəsinin paqonunda bir ulduzu olan iki ensin tərəfindən qarşılandım və onlara istefa ərizə formaları tapmağı, ora nə yazmalı olduqlarını söylədim və ona möhür vurduraraq qonşuluqdakı idarəyə çatdırılmasına nail oldum.

Bir neçə gün sonra, ailəmin ağuşunda ikən mən poçt vasitəsilə iki ali rütbəli məmur tərəfindən göndərilmiş azad olma haqqında ərizə formalarını aldım.

Mən yenə də adı, nömrəsi və ya dərəcəsi olmayan mülki, azad şəxs idim.

8 Düşünməyə vaxt yoxdur

Mən yenə də Kanar adalarındakı bağımnda, asma çarpayıda uzanmışdım. Gözlərim açıq idi və müharibənin mənasız günləri ətrafdakı yarpaqların əhatəsində yoxa çıxmışdı, ya da bəlkə də onlar sadəcə beynimin sonsuz labirentlərində kinolent metrajının görünməz lentləri kimi xəlvətə çəkilmişdi.

Mən Şimal Buzlu okeandakı insan ovu ilə bağlı qələmə aldığım qeydlərdən ibarət gündəliyimi örtدüm və aku-akum yoxa çıxdı. Düşündüm ki, o, öldürmək əmri almış dostlarım və düşmənlərimlə bağlı xatirələrimdən sarsıldı və qorxdı.

Lakin saatıma baxanda bildim ki, mənim görünməz sirdaşımı içimdəki tələş qaçırmışdı. Aku-aku üçün—zamanın mövcudluğunun fərqiə varmayan və bir günün min il və ya tərsinə olduğu bir dünyada yaşayan insan üçün saat qorxu effekti yaradır, lap elə yaradılış tarixi və Eynşteynin hesablamaları kimi.

İndi, Kon-Tiki salı ilə Perudan Polineziyaya üzməyimizdən 50 il sonra düşünürdüm ki, həyat heç zaman bu qədər dolu keçməmişdi və zaman heç zaman indiki kimi tez axıb getmirdi. Zamanla məhdudlaşmış bir varlıq kimi mən yelləncəyimdən durdum və sakitcə ayaqlarımın üstündə yatan dördayaqlı dostlarım Kan və Oronu qorxutdum. Biz evə qaçdıq.

Onların kifayət qədər boş vaxtları var idi, mən isə müəyyən işlər görməli idim. Mənim səyahət cədvəlim hər zamankından fərqli olaraq çox gərgin idi və mən Yaponiya və Birləşmiş Ştatlara səfərdən geri qayıtdıqdan sonra Peru və Pasxa adalarına səfərə hazırlaşan

zaman çamadanlarımı boşaltmağa güclə macal tapmışdım. Mənim aku-aku ilə görüşməyə bir dəqiqə belə vaxtım yox idi. Qırıcı təyyarələr və faksdan daha sürətlə hərəkət edən zaman mənə macal vermirdi.

Kon-Tiki səyahətinin 50 illik yubileyi səyahətin özündən də möhtəşəm bir şəkildə qeyd edildi. O zaman biz sağ qaldığımız üçün məmnun idik, lakin həmin hadisədən 50 il keçməsi faktının yanında bu məmnunluq hissi heç idi. Tez-tez mən iki itimi və Tenerifedəki möhtəşəm piramida vadisini qoyub, Jaklini bu şənliklər və səyahətlərin qarışıqlığına sürüdüyüm üçün özümü günahkar sayırdım.

Biz zaman keçdikcə kiçilmiş planetimizi bütün istiqamətlərdən keçirdik, okeanların üzərindən uçarkən mən şəxsi təcrübəm sayəsində artıq hər şeyi çox gözəl bilirdim. Bütün bunları Polineziyaya sal səyahətindən uzun zaman keçdiyini göstərmək üçün qeyd edirəm.

Rahat təyyarədə arxaya söykənərək oturmaq və təyyarə yerə enmədən heç bir vəzifənin və heç bir görüşün həyata keçirilə bilməyəcəyini dərk etmək insana rahatlıq verir. Biz And dağlarını aşıb Limaya tərəf uçduğumuz zaman mən evimizə yaxınlaşdığımı hiss etdim. Önümüzdə ucsuz-bucaqsız Sakit okean göründü.

Mənim Sakit okeana etdiyim səfərləri, xüsusilə də Cənubi Amerika sahilindən Çili, Peru və Ekvadora və daha da şimala—ta Kanada arxipelaqınadək Mərkəzi və Şimali Amerikaya, Britaniya Kolumbiyasının sahillərindək olan məsafəni ölçmək qeyri-mümkündür. Mən Asiyadan olan daş dövrü insanların Yeni dünyaya gedən yollarında cərəyan və küləklərin təsiri ilə Polineziyaya gedib çıxmazdan öncə məhz burada dayandıqlarını düşünürdüm.

Mən oraya həm qayıqla, həm taxta sal ilə, həm də sonrakı illərdə tez-tez təyyarə ilə səfər etmişdim. İndi mən qarşıdakı sahil ilə, okeanın və planetin digər tərəfi ilə də tanış idim. Mən ilkin dəniz səyahlərinin Okinava, Cənubi Koreyanın xaricindəki Çe-jo və xüsusilə də Yaponiyada buraxdıqları izləri tədqiq etmişdim.

Sadəcə bir neçə həftə əvvəl mən Sakit okeandakı köçlərdə okean cərəyanlarının əhəmiyyətindən bəhs edən mühazirə ilə Tokio Universitetində çıxış etmişdim. Bundan sonra mən Kanar adalar-

ındakı evimizə gedərkən yolda Vaşinqtondakı Milli Coğrafiya Cəmiyyətində oxuyacağım üç mühazirəni tamamlamışdım. Evə çatdığımız zaman biz ən gözəl geyimlərimizi çıxarıb Oslodakı Kon-Tiki Muzeyində veriləcək kral ziyafətində iştirak etməli idik və bütün bunlar Limaya gedərkən, təyyarənin təzəcə yerə endiyi və gurultulu səslə enmə zolağına çıxdığı zaman baş verirdi. Biz Kon-Tikinin 28 aprel 1947-ci ildə dəniz limanından yola çıxması hadisəsini qeyd etmək üçün burada idik.

Peruya gəldiyim digər zamanlardan daha çox məhz indi bu xatirələr böyük sürətlə gözlərimin önündə canlandı. Burada mən uniformasız idim, digər həyata məxsus qurd dərisi geyinmişdim. Bundan sadəcə bir neçə il əvvəl mən uşaqlıqdan mənimlə olan su qorxusuna qalib gəlmişdim.

Kon-Tiki səyahətində mənə müharibə veteranları Knut və Torsteyn; uşaqlıqda piratçılıq oyunu oynadığım Erik; Norveç dənizçilərinin Nyu Yorkdakı restoranında qarşılaşdığım Herman; və biz Limadan çıxmağa az qalmış kanoesi ilə Amazonu üzüyuxarı qalxıb özünü bizə yetirən İsveç Bengt qoşulacaqdı.

Bugün onlar mənim yanımda deyildilər. Torsteyn öz ömrünü mənasız Qrenlandiya buzlaqlarında başa vurmuşdu, Herman Titikaka gölü yaxınlığında günəş allahı Kon-Tikinin imperiyasında, Erik isə uzaq ölkələrə səyahətlər barədə xəyallar qurduğumuz Larvikdə, dünyaya gəldiyimiz yerdə dünyasını dəyişmişdi. Sadəcə Knut və Bengt sağ idilər. Kon-Tiki və Norveç Müqavimət Muzeyinin yaradılmasına vasitəçilik etdikdən sonra o, Osloda pensiyaya çıxmışdı.

Bu qədər il keçdiyinə və bu qədər okean aşdıqdan və çoxsaylı hücumlara məruz qaldıqdan sonra hələ də sağ olduğuma inana bilmirdim. Mənə qarşı yönəlmiş hücumlar yalnız salın üzmə qabiliyyətinin təsdiq olunması nəticəsində həmin insanların duyduqları hiddət hissi ilə əlaqədar idi.

Sakit okean dəyişilməz olaraq qalırdı. O, okeanı keçməyə kömək edəcək cunqli odunlarını kəsməyə müvafiq yer tapmaq üçün Ekvadordan Peruya üzdüyüm zaman ilk dəfə gördüyüm istiqamətə—mavi üfüqdən qərbə doğru dalğalanırdı. Lakin Lima və

liman şəhəri Kallao əhalisi Norveçdən iki dəfə çox olan iri metropolisə çevrilmişdi.

Göydələnlərin və çoxmənzilli binaların sıx cərgəsi, oteldən limana getmək üçün keçməli olduğumuz çöl torpaqlarını doldurmuşdu. Xəyalımda hələ də mavi səma altında müstəmləkə ərazisində cəmləşmiş alçaq evlərin üzərində əzəmətlə süzən bizim qədim ənənəvi Bolivar oteli bu göydələnlər okeanında itib batmışdı. Hətta dərin təsir bağışlayan prezident sarayı belə yaşayış yerlərində ilan kimi qivrılan nəqliyyat tıxacları şəbəkəsinin əsirinə çevrilmiş və saymazyanə bir şəkildə qala kimi ucalan beton divarların kölgəsində qalmışdı. Buradan acgözlüklə və tamahkarcasına artan tüstünü və xarabalıqları çöl dağlarına tərəf itələyən yollar, tarlalardan keçirdi.

Zənginlik və səfalət digər inkişaf etməkdə olan ölkələr kimi burada da yan-yanə, eyni sürətlə artırdı. Partiya siyasəti və dəyişən hökumətlər böyük şəhərlərin problemlərini daha çox sənaye və maşınla həll etməyə çalışırdılar. Bundan əlavə, ekspertlərin xəbərdarlığına məhəl qoymadan zənginlər daha çox göydələn və kəsiblərsə daha çox xarabalar tikməyə davam edirdi.

Kon-Tiki muzeyinin Tukumedəki şimal sahilində həyata keçirilən arxeoloji qazıntıların rəhbəri kimi mən Peruya ötən illər ərzində bir neçə dəfə gəlmişdim. İtaliyada yaşadığım uzun illərdən sonra Peru mənim üçün yeni evə çevrilmişdi və mənim həm çox zəngin, həm də çox kasıb insanlar arasından tapdığım yaxşı dostlardan ibarət uzun bir siyahım vardı.

Buna görə də, bir zamanlar Kon-Tiki mərasimlərinin keçirildiyi fantastik İnk imperiyasına qayıtdığım zaman gördüyüm dəyişikliklər məni heyrətləndirmədi. Amma nə bu ölkə Herman və mən doqquz nəhəng balza ağacı ilə İnk salını tikmək üçün gəldiyimiz və Dəniz nazirinin etirazı ilə qarşılaşdığımız o ölkə idi, nə də insanlar həmin insanlar.

Milli Coğrafiya Cəmiyyətinin elmi konsulunun və digər dənizçilik mütəxəssislərinin fikirləri ilə razılaşaraq o belə bir salla okeana səyahətə çıxmağın intihar demək olduğu qənaətinə gəlmişdi. İndi—50 il sonra salın yola düşməsinin yubileyini qeyd etmək

növbəsi məhz bu dəniz qüvvələrinin idi. Milli Coğrafiya Cəmiyyəti yubileyi onlardan bir neçə gün əvvəl Vaşinqtonda qeyd etmişdi. İlk mərasim prezident sarayında olmalı idi, çünki həmin vaxt ölkənin prezidenti olan Bustamante I Rivero Dəniz nazirinin İnk gəmi zavodunda İnk salını inşa etmək üçün icazə verməsinə nail olmuşdu.

İndi möhtəşəm qədim sarayda hakimiyyətdə damarında yapon qanı axan ölkə başçısı dururdu. Prezident Fucimori insanlar üçün məchul idi, lakin digər bir çox ölkədə olduğu kimi o, insanların əvvəlki siyasətçilərə etibarının itməsi nəticəsində seçilmişdi. Fucimori seçkilərdə tam əcnəbi bir şəxs kimi qalib gəlmişdi, onun seçki lövhələrindəki şəkillərində ispanlardan və ya ink-lərdən əsər əlamət yox idi.

Qədim İnk İmperiyası kimi müxtəlif tərkibə və tarixə malik bir ölkəyə rəhbərlik etmək asan iş deyildi. İndiyə qədər mən bu işin öhdəsindən gəlməyə çalışan beş prezident görmüşdüm. Yalnız mənə Kon-Tiki bərəsini tikməyə icazə verən birinci prezident seçildiyi müddəti ləyaqətlə başa vura bilmişdi. Bustamante I Rivero ilə görüşdən sonra Peru siyasətçiləri ilə qarşılaşmaq mənə Osloda, mənim öz evimdə nəsib olmuşdu.

Bir gün günorta, Kon-Tiki ekspedisiyasından qayıtdıqdan bir neə il sonra bir nəfər qapı zəngini çaldı. Mən Kanadadakı tədris lageri günlərində tanış olduğum şən rəssam dostum Stenerseni görməyə çox şad olmuşdum. Mən onu böyük təbəssümü və iri qalstukundan tanısam da, yanındakı qısa boy əcnəbi mənə tanış gəlmədi.

Tezliklə onun da yaxşı insan olduğunu öyrəndim. Onlar barda tanış olmuşdular və Kon-Tiki onun vətənindən yola çıxdığı üçün o məni görmək istəmişdi.

Bir fincan qəhvə içərkən mənim yeni tanışım onun doğma vətəndə kimləri tanıdığını soruşdu. Lovğalıq kimi görünməsin deyə, mən yalnız əvvəlcə bizə sal tikməyə icazə verməyən Dəniz nazirinin və prezident sarayında mənim rəsmi qəbula düşməyimi təşkil edən Hərbi Hava Qüvvələri nazirinin adını çəkdim.

“Mənim ən yaxşı iki dostum”, - deyə balaca kişi təvazökarlıqla cavab verdi. Mən buna şübhə ilə yanaşdım, lakin özümü ona inanmış

kimi göstərdim. Bundan sonra mən prezidentin adını çəkməli oldum. "Onun seçilməsini təmin edən mənəm", - deyə qonağım həmin sakit tövrü ilə dedi. Mən onun adını təkrarlamasını xahiş etdim; çox çətin adı vardı.

"Viktor Raul Haya de la Torre", - o cavab verdi. Bu, 1930-cu illərdə İnkilabçılar Assosiasiyasının (APRA) əsasını qoyan şəxs idi; bu partiya Peruda bir neçə il ərzində ən iri partiya olmuşdu. O, Norveçdə qaçqın kimi sığınacaq tapmışdı və Norveç yarım-yamalaq dilində danışa biləcək qədər uzun bir zaman idi ki, burada idi.

Mən 1980-ci ildə Peruya qayıdıb Tukumedə arxeoloji qazıntılar aparmaq üçün müraciət etdiyim zaman APRA və xarizmatik Alan Qarsiya hakimiyyətdə idi. Nə prezident, nə də digər hökumət nümayəndələri Tukume haqqında eşitməmişdilər və Mədəniyyət naziri divar xəritəsini açan zaman nə kənd, nə də ona yaxın piramida kompleksi orada işarələnməmişdi.

Lakin qazıntılara başlayandan və İnk dövrü sonuncu kral əvəzçisinin mumiyasını ən böyük piramidanın başından tapdığımız zaman prezident maraqlanmağa başlamışdı. Keçmiş vassal krala tükərdən ibarət rəngli xələt geydirilmişdi və o, səhranın yuxarı hissəsindəki qəbrində oturmuşdu; onun tumu, əsası və yemək qabları, başında gümüş tac və dartılıb uzadılmış qulaqlarında iri gümüş qapaq vardı.

Əraziyə ilk gəlmiş ispan işğalçılarının əfsanələrinə əsasən, bu piramidalar kral Naymlapın bütün səyahətini balza salı ilə həyata keçirərək şimaldan üzüb sahilə gələn nəvəsi tərəfindən tikilmişdi. Məbədin divarında biz iri qamış gəmiləri və onları idarə edən quşabənzər başı olan əfsanəvi insanların rəsmlərini gördük. Misirdəki məbəd divarlarında və Pasxa adalarındakı qayalarda da həmin rəsmlərə rast gəlmişdik.

Hər şeylə maraqlanan gənc perzidenti bütün bunlar olduqca həyəcanlandırmışdı. Alan Qarsiya və onun ən yaxın heyəti həftə sonu piramidaların yanında sadə, lakin geniş gil evlərdə qalmaq üçün gəlmişdilər. Mən bu evi günəş altında qurmuş gil kərpicdən özüm və əcnəbi işçilər üçün tikmişdim.

Nə Tukumenin, nə də bütöv Lambayeke vadisini əhalisi indiyə qədər bu qədər fərqli formalarda polis və hərbi görməmişdi. Onlar hamısı gecəni bizim yerimizin ətrafında və ya içində, bəziləri damda,

Heyerdal ilk ekspedisiyasını balza ağaclarından düzəlmiş salla həyata keçirmiş və 100 gün ərzində Perudan Polineziya adalarına qədər 4200 km məsafə qət etmişdir. 1947-ci il.

Stenensens, Thor Heyerdahl, The Explorer

Stenensens, Thor Heyerdahl, The Explorer

Stenensens, Thor Heyerdahl, The Explorer

Stenersens, Thor Heyerdahl, The Explorer

Tur, Liv və onların iki oğlu kiçik Tur və Byörn. 1940-cı illərin əvvəli.

Stenersens, Thor Heyerdahl, The Explorer

1938-ci ildə Heyerdal Liv Kuçeron-Torp ilə evlənmiş və elə ertəsi gün onunla birlikdə Sakit okeanda yerləşən əhalisi az olan uzaq Fatu-Hiva adasına yollanmışdı. Onlar sivilizasiyadan uzaqlaşmaq və Cənnətə qovuşmaq arzusunda idilər. Lakin istədiklərini tapa bilmədilər. 1939-cu il.

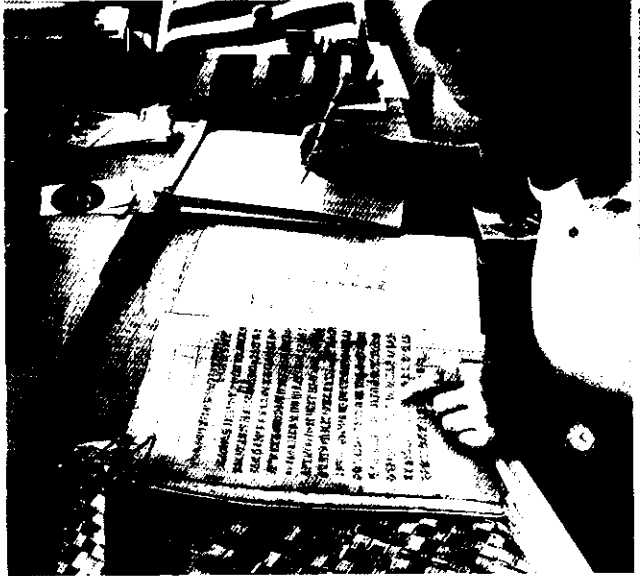

Rapa Nuidə (Pasxa adası) Heyerdal sirlı heykəlləri tədqiq etmək üçün Norveç arxeoloji ekspedisiyasını təşkil etdi. 1955-1956-cı illər.

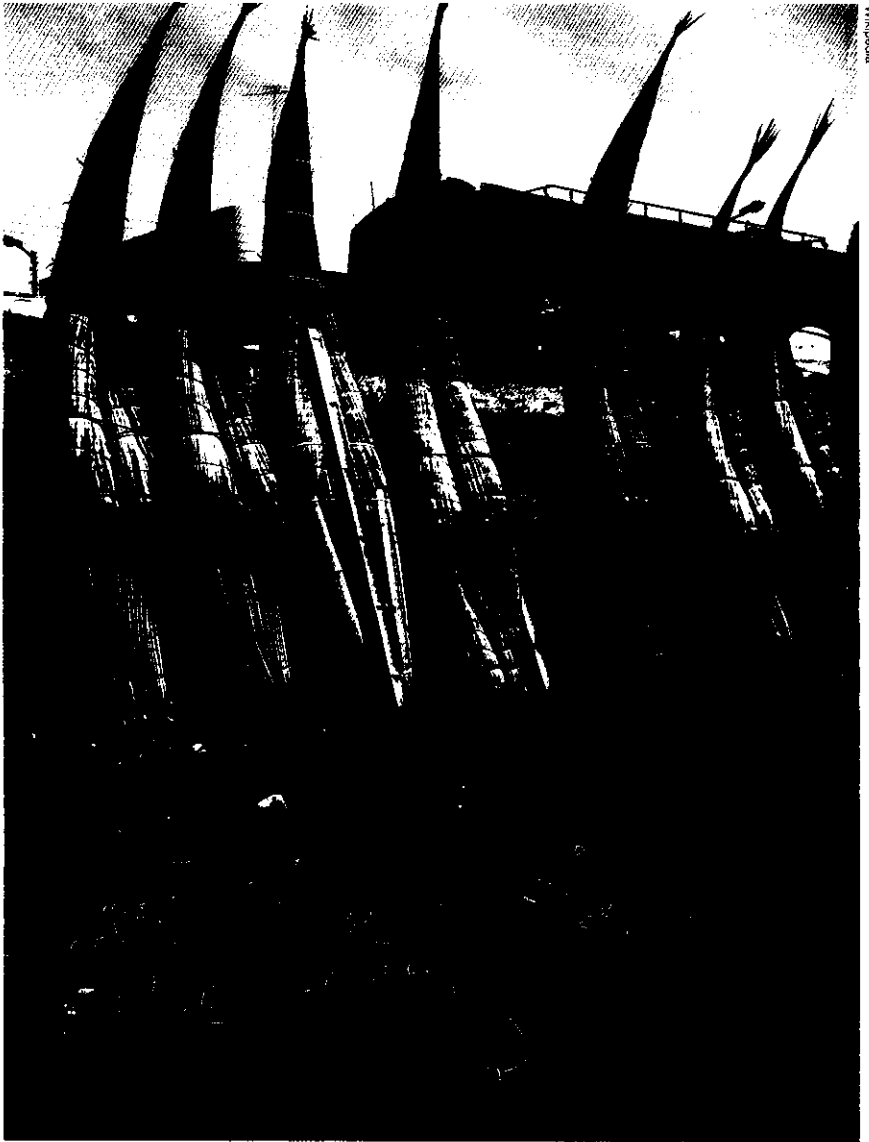
Senevstis, Thor Heyerdahl, The Explorer

Senevstis, Thor Heyerdahl, The Explorer

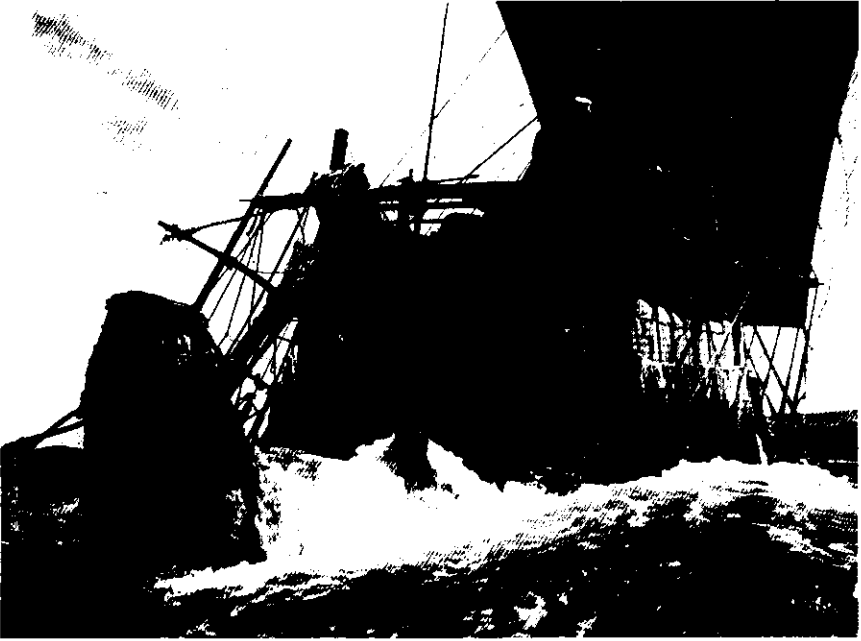
1949-cu ildə Tur İvon Dedekam-Simonsen ilə evlənir. Onlar Annet, Merien və Bettina adlı üç qız övladları ilə birlikdə Şimali İtaliyada Kolla Miçeri adlı kiçik bir şəhərdə yaşayırdılar.

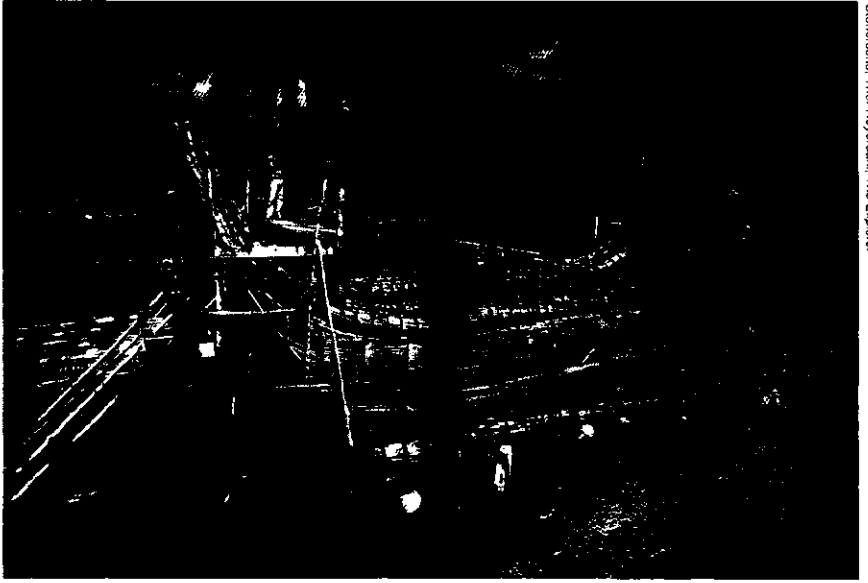
Qamışdan düzəldilmiş balıqçı qayıqlarından Peruda bu gün də istifadə olunur.
Fotoşəkil: 2006-cı il.

Heyerdalın 1969-cu ildə ilk dəfə Ra I adlı papirus gəmisində Atlantik okeanını üzüb keçərək Mərakeşdən Barbadosa qədər üzməyi planlaşdırdığı səfər az qala faciə ilə nəticələnəcəkdi.

Qamış suyu hopdurmağa başlamış və bir-birinə bağlanmış qamış dəstələri qopub aralanmışdı. Növbəti il o, səfərini yeni tərkibli heyətlə Ra II adlı qamış gəmidə müvəffəqiyyətlə həyata keçirmiş və bununla da papirus qamışlarının gəmiçiliyə yararlı olduğunu sübut etmişdir.

Heyerdal perulu oğlanlar və onların qamış qayıqları ilə Tukume yaxınlığında, 1990-cı illər.

Stenersens, Thor Heyerdahl, The Explorer

Stenersens, Thor Heyerdahl, The Explorer

Heyerdal Tıqris adlı qamış gəmisində Mesopotamiyadan Pakistana və oradan da Qırmızı dənizə qədər geri üzmüşdür. Onun 11 nəfərlik heyətinin üzvləri doqquz ayrı millətin nümayəndələri idi. Açıq dənizdə 5 aydan çox üzdükdən sonra heyət alovlanmış müharibələr səbəbindən sahile yan ala bilməmişdi.

Nəhayət onlar sahilə çıxmağa müvəffəq olduqdan sonra müharibənin gətirdiyi dəhşətlərdən və faciələrdən qazanc əldə edən dövlətlərə etiraz əlaməti olaraq öz gəmilərini yandırmışdılar.

Heyerdal dörd dəfə Azərbaycanda olmuşdur: 1982, 1994, 1999 və 2000-ci illərdə. Burada o həyat yoldaşı Jaklinlə birlikdə Prezident Heydər Əliyevlə (1923-2003) görüşür 2000-ci il.

Heyerdal ilk dəfə Azərbaycana 1982-ci ildə gəlmiş və Həsən Əliyevin (Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının prezidenti, Heydər Əliyevin qardaşı) qonağı olmuşdur.

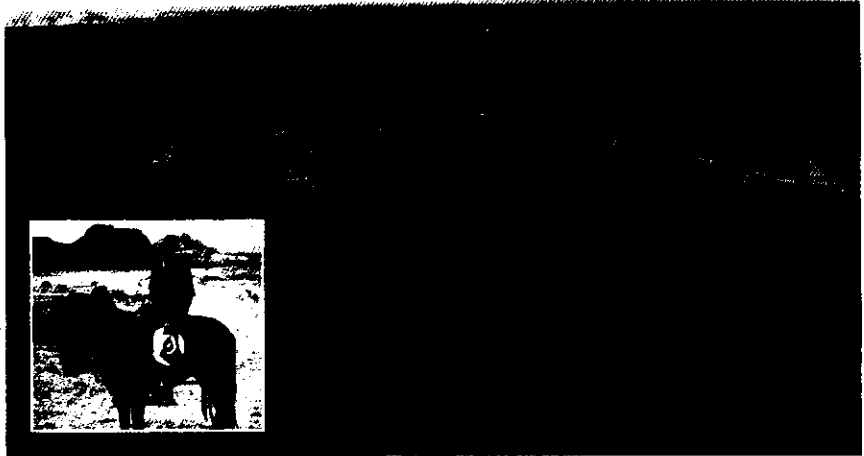

Heyerdal Qobustandakı qayıq petroqlifflərini görmək üçün 1994-cü ildə Azərbaycana gəlir.

O, 1994-cü ildə Tıqris ekspedisiyası haqqında kitabının rus dilinə tərcüməsini Azərbaycana gətirir. "Adəmin izləri ilə" adlanan bu kitab Heyerdalın azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş ilk kitabıdır.

Stenersens, Thor Heyerdahl, The Explorer

Wikipedia

Courtesy: Jacqueline B. Heyerdahl

Dalay Lama ilə birlikdə, Tibet, 2000-ci il.

Courtesy: Jacqueline B. Heyerdal

Misirdəki Sinay dağında
Müqəddəs Katarina monastırında
Qafqaz albanlarına
məxsus əlyazmanı tapıb
oxuyan Zaza Aleksidze
ilə görüşərkən.
Tbilisi, Gürcüstan,
2000-ci il.

◀ Heyerdal həyat yoldaşı Jaklin Birlə Kanar adalarında Tenerife şəhərindəki evlərində. 1990-cı illər.

◀ Heyerdal geniş arxeoloji tədqiqat apardığı Perudakı Tukume piramidalarında at belində. 19990-cı illər.

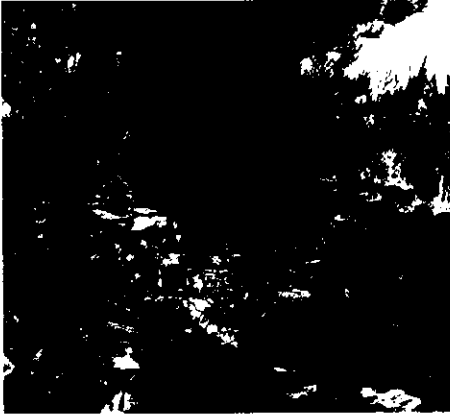

Nowegian Humanitarian Enterprise

Courtesy: Jacqueline B. Heyerdal

Kuba Prezidenti
Fidel Kastro ilə birlikdə,
1990-cı illərin ortaları.

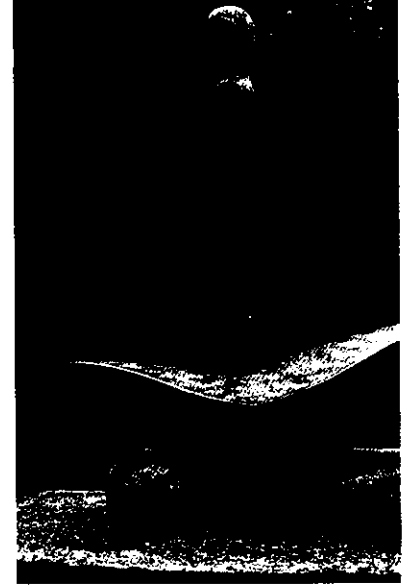

Heyerdal 2002-ci ildə vəfat etmiş və 1950-ci illərdən 1970-ci illərə qədər yaşadığı Şimali İtaliyada yerləşən Kolla Miçeridə dəfn olunmuşdur.

Heyerdalın boya-başa çatdığı ev muzeyə çevrilmişdir. Larvik şəhəri, Norveç.

Norveçin Larvik şəhərində Heyerdalın heykəli

Heyerdalın Şeki şəhərində qoyulmuş büstü.

bəziləri kolların arxasında, tövlədə, anbarda, hində keçirdi. Tukumeyə, prezidentin yataq otağına 6 km uzunluğunda telefon xətti çəkilmişdi. Yemək zamanı divarlar arasında və ya bizim uzun yemək stolumuzun arxasında onun xidmətçilərindən və xüsusi musiqiçilərindən yer olmurdu. Mətbəxdə bizim balaca Tukume aşpazımız heç zaman görmədiyi yeməkləri bəşirən professional ustadlar arasında yoxa çıxmışdı.

Növbəti gün səhər tezdən bizim bitərəf yerli sürücümüz Pizarro prezidentin səhər yeməyinə sevdiyi çörəyi gətirmək üçün qonşu şəhərə göndərildi. Bütün konvoy piramidalara səhər səfərinə hazır olduğu zaman Pizarro prosesi başladacaq iri ekspedisiya maşınının sükani arxasında əyləşdi.

Biz evdən yenicə çıxmışdıq ki, prezident mənim hansı maşında oturacağımı öyrənmək istədi və mən dörd qapılı maşını göstərdiyim zaman o tələsdi və həyəcanlanmış Pizzaronu sürücü oturmaqından dartıb çəkdi və maşını işə saldı.

Mən onun yanında oturmuşdum. Hər şeydən məsul olan Pizarro maşının arxa oturacağında əyləşib situasiyanı bacardığı qədər nəzarətdə saxlamağa çalışırdı. Maşın sürmək sevincini yaşayan prezident sıçrayan qumların üzərində böyük sürətlə maşını hərəkət etdirir, motosikletlərdən ibarət eskort isə çovdar ağaclarının arasından vıylıtı ilə keçərək prezidentin idarə etdiyi maşından öndə getməyə çalışırdı.

Darvaza gözetçisi qapını açmağa müvəffəq olmuşdu və bütün Tukume əhalisi prezidenti görmək və onu salamlamaq üçün buraya toplaşmışdı. Sevincək əhali qapıdan şütüyərək keçən motosikletçilər eskortunu və onların ardınca ilk maşını idarə edən prezidenti və arxa oturacaqda utancaq vəziyyətdə oturub çəkinə-çəkinə əl edən dostları Pizzaronu gördükləri zaman yaşadıkları təəccübü heç zaman unutmayaq dılar.

Məşhur prezidentin bizi ziyarət etməsindən bir neçə həftə sonra Peruda təkrar seçkilər keçirildi. APRA partiyası seçkilərdə uduzdu və müxalifətin irəli sürdüyü iddialar nəticəsində həbsə düşməkdən canını qurtarmaq üçün Alan Qarsiya ölkədən qaçmalı oldu.

Qarsiyanın və digər məşhur siyasətçilərin şəkillərinin əks olunduğu plakatların arasında heç kimə tanış olmayan bir yapon

sifəti də vardı və seçkilərdə o, səslərin əksəriyyətini topladı. Dünyanın digər yerlərində olduğu kimi, Peruda da insanlar tanıdıqları siyasətçilərin verdiyi vədlərə artıq inanmırdılar.

Bu səbəbdən 28 aprel 1997-ci ildə, 50 il öncə Kon-Tikinin Perudakı hərbi dəniz limanından dənizə endiyi gün münasibətilə mən prezident Alberto Fucimori ilə görüşdüm. Bu həyəcanlı bir an idi. Onun Yaponiya səfərlərindəki terrorist çevrilişinə son qoymasından sadəcə altı gün keçirdi. Əsirlər 126 gün saxlanmışdılar. Bu dramatik hadisədən sonra heç kim onu ictimaiyyət arasında görməmişdi.

Heç şübhəsiz Norveç səfirini və mənə prezident sarayının sığınacağında qarşılayan şəxs şən və rahat ola bilməzdi. Prezident Fucimori əsgər kimi ayağa qalxdı və anlaşılmaz bir üz ifadəsi ilə bize oturub içkilərə qonaq olmağı təklif etdi. Belə tamamilə rəsmi səfərlər zamanı söhbətin qızışması üçün müəyyən zaman keçməsi tələb olunur, lakin mən prezidentə bir yanlış anlaşılma nəticəsində oturub bir boşqabdan çiy balıq yeməyə məcbur olduğumuzu xatırladaraq onunla daha əvvəl qarşılaşdığımızı söylədiyim zaman onun üzündə təbəssüm yarandı.

Bu hadisə bir neçə il əvvəl baş vermişdi; Bu vaxt mən hələ Jaklinlə tanış deyildim. Bu vaxt Peruda xolera epidemiyası yayılmışdı və bu xəstəliyin balıq vasitəsilə yayıldığı haqqında söz-söhbət gəzirdi. Tukume heç də gözəl günlər yaşamırdı.

Mətbəx köməkçisi qarın yatalağından yatırdı, Pizarro xolera xəstəliyindən yenicə sağalmışdı və mənə kənd keşişinin yanına vida naharı etməyə aparırdı. Keşiş bomba təhlükəsi səbəbilə oranı tərk etməyə məcbur edilmişdi. "Parlayan yol" adlı terrorist qrupu yaxın piramidanın üstünə bayraq taxmaqla bombanın mövcudluğuna işarə etmişdi və bundan sonra Padre Pedro evində bomba olması haqqında hədə məktubları almağa başlamışdı. Baş keşiş ona kəndi tərk etməyi əmr etmişdi.

Mən çəpiş əti yedikdən və qarğıdalı pivəsi içdikdən sonra özümü çox gözəl hiss edirdim. Vida naharını tərk etməyə qalxdığım zaman fleyta və təbillər çalındı və məndən ispan buğa güləşləri ilə Norveç xalq rəqsinin qarışığından ibarət marinera rəqsi oynamağımı istədilər. Mən onların əlindən ən son anda qurtuldum, belə ki, sahildəki balıqçı kəndi Santa Rosadan xəbər gəldi. Bu "Qamış qayıq balıqçıları ittifa-

qının prezidneti Nikolas" tərəfindən imzalanmış 1500 saatlıq "sürprizə" dəvətnamə idi.

Pizarro artıq maşında gözləyirdi və mən yanımda oturan xanımı da mənimlə getməyə dəvət etdim. O bizim ekskavasiya işləri apardığımız xarabalıqların planlarının eskizini hazırlayan yerli memar idi və o da mənim kimi dənizçilərin kaballito adlı qamış qayıqlarının tərkində dənizdə avar çəkən balıqçıların rəqətasına şahidlik etməyə getdiyimizə inanırdı. Mən bu insanlarla xüsusi münasibətlər yaratmışdım, belə ki onlara ənənəvi sadə balıqçı gəmilərinin əsas materialını təşkil edən və artıq tükənməkdə olan totora (qırmızı ağac) ağacının becərilməsi üçün ictimai yardım ayrılmışdı.

Polis Santa Rosaya gedən yola nəzarət-keçid postları qoymuşdu və Pizarro mənim hörmətli qonaq olduğumu hər nə qədər izah etməyə çalışsa da, bizə keçməyə icazə vermədilər. Pizarro dolayı bir yol tapdı və biz kənar yoldan əsas küçəyə keçdik. Küçə tıxac idi. Nəfəslı alətlər çalan orkestr boru və nağara çala-çala addımlayaraq keçirdi və lakin biz bu mərasimə qoşulmaq üçün gecikmişdik.

Mən heç nə görə bilmədim, lakin dostumu da ardımca çəkərək izdihamı itələyib özümə yol tapmağa çalışdım. Biz düz orkestrin qarşısına çıxmağa nail olduq və önümüzdəki kiçik qrupla birgə addımlayaraq mərasimə qoşulduq. Bu zaman biz addımlayanlardan birinin prezident Fucimori olduğunu gördük. O, kənd bələdiyyə rəisinin yanında addımlayırdı.

Buradan uzaqlaşmaq üçün gec idi. Biz sevincli tamaşaçılarla əhatə olunmuşduq və paradda irəli getməkdən başqa yol yox idi. Yan tərəfimizdə əl sallayan insanlar, düz burnumuzun dibində isə orkestr var idi. Yalnız prezidentə və bələdiyyə rəisinə şəhərə girməyə icazə verildi və bu zaman izdiham bizi qucağına aldı.

Mən yuxarı baxdım və düz başımızın üstündə bu iki nəfərin kiçik eyvanda dayandığını gördüm. Mən də hər kəs kimi səylə əl yellədiyim zaman bələdiyyə rəisi aşağı, düz mənim üzümə baxdı. Bir saniyə içində o yoxa çıxdı və birdən düz mənim yanımda peyda olub kənd restoranına getməli olduğumu pıçıldadı. Daha sonra o prezidentin yanına qayıtdı.

Biz izdihamı yarıb restorana girməyə müvəffəq olduq. Burada

iki uzun stol və çoxlu insan var idi. Hamı bir stolun ətrafına toplaşmışdı, lakin bizə yer yox idi, buna görə də biz heç kimin oturmadiğı digər stol arxasında əyləşdik.

Biz orada qaldıq və yemək-içmək təkliflərini rədd etdik. Keşşin nahar qonaqlığında yediklərimizdən sonra hələ acmamışdıq. Qapı açıldı. Prezident Fucimori oğlu ilə birlikdə bələdiyyə rəisinin müşayiəti ilə otağa daxil oldu və bizimlə üzbəüz oturdu. Daha sonra bələdiyyə rəisi hörmətlə geri çəkilib otağı tərk etdi.

Bunun bir sürpriz olduğunu düşündüm, lakin daha sonra bir yanlış anlaşılma olduğunu anladım. Fucimori belə düşünmürdü və mən özümü təqdim etdiyim zaman o heç də sevinmədi. O bunun proqramın bir hissəsi olduğunu düşünürdü və oğlu ilə birlikdə prezidentin ən sevimli yeməyi olan peru üsulu ilə marinə edilmiş çiy balıq seviçesini yeməyə başladığı zaman o, oğlu ilə yaponca danışığına son qoyub ac qurd kimi yeməyə girişdi.

Bu zaman utandırıcı bir sakitlik yarandı, lakin birdən sanki prezident nə isə xatırladı və məndən Kon-Tikidə olub-olmadığımı soruşdu. Mən bu faktı təsdiqlədikdən sonra o, oğluna yaponca qısaca nə isə başa saldı və daha sonra boşqabını mənə uzadıb yeməyə dəvət etdi. Mən ispan dilində və sadə jestlərlə ona ac olmadığımı başa salmağa çalışdım, lakin bu bir fayda vermədi.

Bu zaman biz xolera epidemiyasının yayıldığı bir vaxtda bir boşqabdan çiy balıq yedik və get-gedə mən bunun bir yanlış anlaşılma olduğuna daha da əmin oldum.

Buna baxmayaraq biz dəniz yeməkləri və okean ehtiyatlarının istismarı barədə asanlıqla danışa bildik və mən xoleranın okeandakı balıqlar səbəbindən deyil, balığın antisanitar şəraitdə yük maşınları ilə daşınması səbəbindən yayılması haqqında nəzəriyyəni dəstəklədiyimi göstərərək bir neçə səbəb sadaladım. Tukume və bütün yol kənarı kəndlər bu xəstəliyə tutulsa da, sahildəki dənizçilər arasında epidemiya yox idi.

Daha sonra mən təsadüfən pəncərədən çölə baxdım və Bikola ilə balıqçılara aid olan yun papaqları gördüm. Onlar çöldə dayanıb içəri boylanırdılar; aydın idi ki, digər uzun stolda yalnız kəndin elitəsi oturmuşdu. Yavaş-yavaş mənə aydın oldu ki, "sürpriz" mənim prezi-

dentlə görüşüm deyildi. O sadəcə öz oğlu ilə təzə balıq yeməyə gəlmişdi. Onlar vertolyotla gəlmişdilər və yalnız olacaqlarını ümid edirdilər. Lakin marş zamanı mən prezidentin yanında addımladığım üçün bələdiyyə sədri səhvən bizim prezident anturajına daxil olduğumuzu düşünmüş və bizi onun ləziz təamlarla dolu yemək masasında əyləşdirmişdi.

Qapı yavaşca açıldığı zaman komediya artıq nəzarətdən çıxdı. Bir qoca qadın əslində stolun arxasından sürünərək barmaqlarının ucunda mənə yaxınlaşdı. Bu qamış qayığı balıqçılarının hüquqlarının yaxşılaşdırılması uğrunda mübarizə apardığı zaman aid olduğundan tamamilə fərqli bir sosial sinfin fəalı Dona Perla idi. Demək olar ki, heç kim hiss etmədən o mənim əlimə bir kağız qoydu və mən razılıqla başımı yelləməyə macal tapmamış yoxa çıxdı.

Kağızda deyilirdi, "Nikolası prezidentlə tanış edə bilərsənmi?" Bütün həyatım da bundan asılı olsa idi, mən bu xahişi rədd edə bilməzdim. Nikolas özü də qapıda peyda oldu və papağı əlində hörmətlə dayandı. O, mənim qalxdığımı görüb ayağa qalxan prezidentə yanaşdı. İndi mən nə deməli idim?

"Bu qamış qayıq balıqçıları birliyinin prezidentidir", "bu isə Peru prezidenti".

Başqa heç nə deyilmədi. Nikolas digərlərinin yanına qayıtdığı zaman buludların üstündə idi. Prezident artıq ən az mənim yediyim qədər yediyinə görə helikopterə getdi və mən balıqçıların çiyində sahilə aparıldım.

Əslində "sürpriz" reqataya hazır vəziyyətdə sahildə gözləyən qamış qayıqların əsrarəngiz mənzərəsi idi. Lakin əvvəlcə biz balıqçı barına getməli olduq, belə ki, artıq Nikolas prezidentin tanışısı idi.

Fucimori öz prezident həmkarı Nikolası unutmamışdı. O, Nikolasa kaballitos balıqçılarından balıq gətirməsi üçün yeni yük maşını təqdim etmişdi. Dona Perlaya totora qamışlarının təkrar becərilməsi üçün yardım təyin edilmiş. Nikolas və həmkarlarının hər zaman qamış becərdiyi torpaqlarda varlıların inşaat aparması izninə rəsmi qadağa qoymaq sözü verilmişdi.

Səfir və mən görüşün sonunda bizi qəbul etdiyi üçün təşəkkürümüzü bildirdiyimiz zaman Fucimori bir qədər açılışdı və insani keyfiy-

yətlərini geri qayıtdı. Biz yubiley münasibətilə Kon-Tiki və Ra səyahətlərindən çəkilmiş şəkillərin həmin səhər sərgilənəcəyi Milli muzeyə tələsdik. Yarızarafatla mən prezidenti sərgiyə dəvət etdim və gözlənilməli kimi o, mənim dəvətimə yalınca bir təbəssümlə cavab verdi.

Sərgi muzeyin geniş giriş zalı içərisində təşkil edilmişdi və biz səyahətdən geri döndüyümüz zaman bizə yol verməli olan insanlarla dolu idi. Jaklin səhnədə muzey direktoru və bizim yaxşı dostlarımızdan biri olan general Stimman ilə dayanmışdı.

Gecikəcəyimizdən narahat idi. Camaat cərgələri yenidən doldurmuşdu ki polis qışqırığı və motorsikletlərin şütüməsi onları yenidən kənara çəkməyə məcbur etdi. Prezident Fucimori elan edilmədən gəlmişdi və birbaşa onu səhnəyədək müşayiət edən muzey direktoruna yanaşdı. O da ən az bizim qədər təəccüblənmişdi.

Beləliklə, uzun müddətdən bəri ictimaiyyət arasına çıxmayan prezident Fucimori əvvəlcə Kon-Tiki ekspedisiyası, onun məqsədləri və nəticələri barədə çıxışı ilə, daha sonra isə ipək lenti kəsməklə sərgini açdı.

Yubiley mərasimləri hələ də tamamlanmamışdı, biz şampan bakallarımızı yerə qoyduq və prezident öz yerinə geri döndü. Kon-Tiki səyahətə Kallao adlı dəniz limanından başlamışdı və biz indi oraya gedirdik. Ekspedisiyanın 50 illik yubileyi şərəfinə hərbi dəniz qüvvələrinin tarix institutu mənim Peruda Kolumbiyadan əvvəlki navigasiya haqqında yazdığım kiçik kitabı çap etdirmişdi. Hərbi Dəniz Nazirliyi mərasimi düz bərənin suya endiyi yerdə təşkil etmişdi.

Baş konsulun maşınında gedərkən döngələrdən elə sürətlə dönürdük ki, həyatımız üçün qorxmağa başlamışdıq. Nəhayət, Kon-Tikin okeana endiyi o yerə gəlib çıxdıq. Dəniz orkestri burada hazır vəziyyətdə gözləyirdi.

Bu, ciddi bir hadisə idi. Kiçik tribuna skamyaların yuxarı başında qoyulmuşdu və kraxmallı ağ geyimlərinin üzərində epolet və yaxalarında medallar olan hərbi dəniz rəsmiləri ilə dolmuşdu. Jaklin və mən bizim üçün admiralın yanında birinci cərgədə ayrılmış yeri tapıb oturduq.

Hərbi dəniz tarixi institutunun prezidenti admiral Arrospayd

çıxış nitqində diqqətimizi Sakit okean adalarının məhz bu limandan yola çıxılmaqla kəşf olunduğuna çəkdi və ya onun özünün ifadə etdiyi kimi "Avropalılar ilk dəfə bura səfər etmişdilər". Onların ölkəsini işğal etdikdən sonra ispanlar İnk imperiyası tarixçilərindən bir neçə aylıq səyahət məsafəsində avropalıların heç zaman ayaq basmadığı insan yaşamayan adaların yerləşdiyi barədə eşitmişdilər.

Tarixçi Sarmiento de Qamboa bu adalara səyahətlə bağlı o qədər dəqiq istiqamətlər müəyyən etmişdi ki, o Perudakı ispan işğalçıları özünü başda olmaqla Alvora de Mendanasın rəhbərliyi altında adalara iki ekspedisiya təşkil etməyə inandırmışdı. Birinci Mendanas ekspedisiyası Melaneziyaya 1567-ci ildə, ikincisi Polineziyaya 1595-ci ildə çatmışdı.

Admiral oturacağı solundakı kərpic divara Mendana ekspedisiyanın şərəfinə vurulmuş gümüşü xatirə lövhəsinə işarə etdi. Əks tərəfdə bir pərdə vardı və admiral məndən onu açmağı istədi. Mən pərdəni açdım, bu 1947-ci ildə Kallaodan Polineziyadakı Raroriyayadək həyata keçirilən Kon-Tiki səyahətinin şərəfinə qoyulmuş lövhə idi. Bu vaxt hərbi orkestr Norveç və Peru himnlərini səsləndirdi.

Sarayda və muzeydə sakit qalmağa məcbur olan aku-aku daha dayana bilmədi:

Bu an üçün başqa nə istəyə bilərsən?

Elə bil qəhər məni boğdu.

Onsuz da insan heç vaxt tam arxayınlıqda ola bilmir.

Mərasim artıq yekunlaşmaq üzrə idi. Mərasim üçün Moskvadan on bir nəfərlik rus televiziya işçisi gəlmişdi. Müsahibəni üç qamış qayıq səyahəti boyu mənim dostum olmuş Yuri alırdı. Mən onları Tukume piramidalarına və Pasxa adalarındakı abidələrə dək müşayiət etməyə söz verdim. Piramidaları gəzmək üçün ruslar kiçik bir təyyarə icarəyə götürmüşdü. Bir norveç jurnalisti rüşvət yolu ilə təyyarədə özünə bir yer almağa müvəffəq olmuşdu.

Gecə düşmüşdü və biz sağımızdakı kontinentdən gələn işıqların müşayiəti ilə şimala doğru uçarkən mən qaranlıq Sakit

okeandan zövq alırdım. Bir müddət sonra mən gördüm ki, işıqlar sağda yoxa çıxıb, solda peyda olub. Mən başa düşdüm ki, biz tam sürətlə gəldiyimiz yerə geri qayıdırıq. Mən okeana düşmədən aeroporta çatmağa ümid edirdim, çünki okeana düşsəydik orada bizi xilas edəcək mantar ağacları yox idi.

Biz yerə enəndə xəbər gəldi ki, başqa bir təyyarə bizi yenidən yola çıxaracaq, lakin yeni pilotun gəlməsini gözləməli olduq. Jaklin və mən ruslarla birlikdə oturub səbirlə gözləyərkən jurnalist bizim təyyarəyə gəlib baxdı. Biz daha sonra onun qəzetindən öyrəndik ki, mühərrikdən benzin damırmış. İndi biz heç özümüz də bilmədən hazırlıqsız halda ölümlə üzbəüz qalmışdıq və bu dəfəki təhlükə, 50 il əvvəl sal ilə Kallaodan yola çıxarkən üzleşdiyimiz təhlükədən daha dəhşətli idi.

9 David və Qoliaf

Biz Kallao aeroportunda yerə enərkən yubiley mərasimi hələ də davam edirdi. Digər təyyarə ilə biz biri-birinə iki günlük məsafədə olan Tukumedəki piramidalara doğru şimal istiqamətində bir qədər uçduqdan sonra cənuba—Santyaqo de Çili və Pasxa adalarına yön aldığımız. Gözdən-könüldən uzaq olan bu yer haqqındakı əfsanələrə görə, Pasxa adalarının indiki əhalisinin ulu babaları günəşə tərəf qərb istiqamətində qət etdikləri yola iki ay vaxt sərf etmişdilər. Onlar vətənlərində gedən müharibədə məğlub edildikdən sonra kral Hotu Matua və onun kraliçası Ava-rei-pua ilə birlikdə qaçmışdılar.

Zaman dəyişir, insanlarsa eyni qalır. İndiki insanlar o vaxt iki aylıq səfərə çıxmağın mümkünlüyünə inanmadıqları kimi, onlar da İnk İmperiyası sahili boyunca Pasxa adalarına iki günə uçağın mümkün olduğuna inana bilməzdilər.

Nəhəng abidələr hər zamankı kimi durub səbirlə bizi gözləyir və adanın hər bir küncündə rus film komandasını kameraları ilə birlikdə məşğul edirdilər. Mən tanış yerdə istirahət etməyə vaxt tapdım və bir daha Rano Raraku vulkanı yanındakı unudulmuş daş karxanasına çıxdım.

Mən bura ilk dəfə şəxsi ekspedisiyam və dörd arxeoloqla birlikdə gəldiyim zaman dağ divarlarındakı və vulkanın dabanındakı bu nəhəng daşlarla tanışlıq üçün biz bir neçə ay sərf etmişdik. Dağın yan tərəfində və sönmüş vulkanın krater divarındakı bu abidələr heykəltəraşın doğulmamış övladları kimi kor-koranə səmaya baxır və əlləri qarınlarının

üstündə bütün istiqamətlərə əyilmişdilər. Yalnız dağın ətəyində onlar ağızları büzülmüş şəkildə sanki arxa tərəfləri hamarlanan zaman önə hərəkət edəcəklər kimi hazır düz vəziyyətdə dayanmışdılar.

Mən bir gecə daş abidənin yanında üzərində uzanıb yatdığım aeroplan görünüşü olan sıldırımlı bir çıxıntı tapmışdım. İncəsənət və texnologiya möcüzəsi olan bir sənət əsəri! Adadakı ilk günlərdən etibarən Kral Hotu Matua və onun adamları heykəltəraşlıq və bu nəhəng daş abidələri ərazi ətrafındakı platformalar üzərinə aparmaq sənətinə yiyələnmişdilər. Bizim qazıntılarımız bunu ortaya çıxarmışdı.

“Uzun qulaqlıların” nəsilələrinin atalarının bu nəhəngləri ağır bazaltndan hazırlanan iti əl baltalarının köməyi ilə necə düzəltməsi və onları lövhələr və qayalar vasitəsilə necə dikəltməsi ilə bağlı xatirələr geri qayıtdı. Çox illər sonra bizim təcrübələrimiz bu əfsanələrin doğruluğunu təsdiqlədi, abidələr heykəltəraşlar haraya istəsə oraya “yerimişdilər”. Onların yeganə ehtiyac duyduğu şey düz vəziyyətdə olan abidələri iplərlə dartan çox az sayda nəqliyyat işçisi idi.

Jaklin mənim gizləndiyim yerə qalxaraq üzərində üç dirəkli qamış qayıq rəsmi oyulmuş abidənin yeri haqqında məlumat almaq istədi. O bildirdi ki, məni qamış qayıqlarla Atlantik və Hind okeanlarını keçməyə ilhamlandıran məhz Pasxa adasındakı sinəsində öz qayığının tatusunu daşıyan bu daşa dönmüş dənizçi olmuşdu. Qamış gəmi dövrü Peruda başa çatdığı zaman o da orada idi.

Bu vaxt Alfredo Tukumedəki divar məbədi boyu qazıntılarını davam etdiyi zaman oyulmuş daş tapdığını söyləmək üçün bizə baş çəkmişdi. Əwəlcə o, quşa bənzər başlar tapmışdı, daha sonra isə ehtiyatla qumu qazan qaşığıla kənara çəkib fırçayla təmizlədikdən sonra biz bu quş başlı adamların avarçəkənlər cərgəsi ilə qamış gəminin göyertəsində oturduğunu gördük.

Mən Pasxa adalarına gəlməyin Jaklin üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğunu göürdüm. Bu mənim öncəki həyatımın olduqca əhəmiyyətli bir hissəsi idi. Mən ona danışdığım və kitablarımda bəhs etdiyim yerləri görmək üçün olduqca həyəcanlanırdı. Hər şeydən çox o, mənim Pasxa adasında hələ də həyatda olan dostlarımla görüşməyimizə sevinirdi. O, gənc ikən 1956-cı ilədək Anakena körfəzində öz məbəd platformasında üzü üstə qalmış

nəhəng abidəni yenidən dikəltmək üçün "uzun qulaq"lara rəhbərlik etmiş yaşlı Lazarus ilə yaxın dost olmuşdu. Bu abidə avropalılardan adaya gəlməsindən bir neçə nəsil əvvəl "qısa qulaqların" "uzun qulaqlara" qarşı üsyanı zamanı devrilmiş altı yüz ahu abidəsi arasında yenidən dikəldilən ilk abidələrdən idi.

Sevinc qışqırığı mənə Jaklinin üzərində qayıq oyulmuş abidəni tapdığını xəbər verdi. O şanslı günündə idi, elə mən də. Tamamilə təsadüfən biz ruslarla birlikdə Pasxa adasına Kral Hotu Matuanın sahilə endiyi yerdə Anakena körfəzində üç avarlı qamış qayığın qoyulacağı gündən bir gün əvvəl gəlmişdik.

Bu qayıq ispan dostumuz Kitin Munoz tərəfindən inşa edilmişdi və öz işində o abidə üzərindəki qamış gəmini model olaraq götürmüşdü. Bu qayıq Kolumbun karaveli Santa Mariya ilə eyni ölçüdə idi. İndi qızılı qamış gəmi Mata Rangi, daş abidənin üzərindəki üç avarlı gəminin reinkarnasiyası kimi yavaşca körfəzin sularına otururdu.

Bir neçə həftə sonra aydın oldu ki, mənim qorxularım doğru imiş; Kitinin qamış gəminin planşirinin hər iki tərəfinə bağlanmış qalın iplər yox idi. Bu iplər qısa qamış gövdələrinin iri dalğalar tərəfindən sulara çəkilməsinin qarşısını almaq məqsədi güdürdü. Misirdəki məbədlər üzərində oyulmuş illüstrasiyalardan və Pasxa adasındakı abidələr üzərindəki rəsmləri tədqiq etdikdən sonra mən üçavarlı qamış gəmilərimin inşası zamanı bu iplərdən istifadə etmişdim.

Kitin və onun Titikaka gölü və Polineziyadan olan ekipajı dənizə çıxdıqdan üç gün sonra dağ nəhəngliyində dalğalarla qarşılaşmışdılar və onların gəmisi ikiyə bölünmüşdü. Hadisələr normal cərəyan etsəydi və onlar adi bir qayıqda olsa idilər ekipaj gəmi ilə birlikdə batardı, lakin Mata Rangidəki kapitan gəminin dal avarını öz mexanizmlərinin öhdəsinə qoyub ekipajını gəminin ön tərəfində toplamışdı.

Onlar üç həftə gəminin yarı hissəsində suda qalaraq kömək gözləmişdilər və Pasxa adasına qayıtdıqdan sonra yeni səyahət üçün daha çox qayıq düzəltmək üçün planlar qurmuşdular.

Dənizçiliyin erkən dövrlərinə Peru və Yaxın Şərq hökmdarlarının dağ böyüklüyündə piramidalar inşa etmək üçün kifayət qədər işçisi və zamanı olduğu günlərdə iri gəmilər tikmək ucuz idi. Onların Santa Mariya kimi möhkəm gəmilər tikmək üçün həm

qamışları, həm də zamanları vardı. Bu gün vaxt puldur, həm quruda, həm dənizdə. Üstəlik, tələsiklik dənizçiliyin təhlükəsizliyini azaldıb. Gəmi batması nəticəsində dənizçilərin qamış bəndlər üzərində suda qala bildiyi qədim dövrlərə nisbətən, orta əsrlərdə daha çox insan həyatını itirmişdir.

Zamanın azlığı sivilisasiyanın ən böyük əngəllərindən biridir və bu bizim açıq səma altında yaşayan insanlara ixrac edəcəyimiz ən çətin məhsul ola bilərdi. İnkişafın ən ön cərgəsində olan bizlər səs-küyü, çirkləndirici havanı, konservləşdirilmiş qidaları və ürək infarktlarını normal qəbul edirik, tək hər şeyə sürətlə nail olaq. Hər şey çox sürətlə baş verir.

Gələcək nəsillərin əyləncə və boş vaxt tapması mümkün olmayacaq. Onlar sakit, normal bir həyat axtarışında öz başlarını itirəcəklər. Bizim sinir sistemimiz bu qəsər səsi və bu qədər təəssürat axınına, bu qədər cinayəti, cinsi münasibəti və daimi həyəcanı qəbul edə biləcək şəkildə yaradılmayıb.

İnsan çox yeməkdən ölə biləcəyi kimi, hədsiz əyləncədən də ölə bilər.

Sakitlik və dinclik unudulumuş daş karxanada cansız abidələr arasında əsir qalmışdı. Qaya arxasından küləyin pıçiltısını və ləpə-döyəninin sakit səsinə güclə eşidirdim. Mən sonsuzluğun mavi səmasına gözlərimi zilləyərək orada uzanıb qaldım.

Burada biz Kon-Tiki ekspedisiyasının 50-ci ildönümünü qeyd edirdik. O vaxtdan indiyədək nələr baş vermişdi. Səyahətin sonunda mənim xatirələrim yalnız xoş nüanslardan ibarət deyildi. Mən dünyanın hər yerindən olan alimlərin tənqidlərinə məruz qalırdım və Livlə evliliyimiz də dağılmağa doğru gedirdi. Müharibə bitdikdən sonra biz uzun illər sonra görüşdüyümüz zaman artıq heç nə əvvəlki axarında getmirdi.

Bizim artıq həyata baxışımız eyni deyildi, bizim yaşadığımız təcrübələr də tamamilə fərqli idi. Mən müharibənin çirkin mənzərələri ilə üz-üzə gəlmişdim. O, mənim xəbərim olmadan Thomas Olsenin Nyu York kənarındakı möhtəşəm əyalət evində uşaqları ilə birlikdə qayğısız həyat yaşamışdı. O qəhrəmanlıq və patriotluq görərkən, mən dost və düşmənlərimin mənasız ölümlərinin və əzablarının şahidi

olmuşdum. Liv dəhşətli müharibənin baş verməsinə imkan verən allahın mövcudluğuna imanını itirmişdi; mənim sə könüllü olaraq və ya əmrə tabe olaraq insan övladını öldürməyi qadağan edən allaha imanım güclənmişdi. Sonda biz qərara gəldik ki, mübahisə etməkdənsə, dostca ayrılmaq daha yaxşıdır. Özümü zə yeni həyat yoldaşı axtaran zaman biz bir-birimizdən rezonator kimi faydalanacaqdıq.

Mən İvonla Kon-Tiki səyahətindən qısa müddət sonra Norveç dağlarında dostlarımla birlikdə etdiyimiz naharda tanış olmuşdum. Mən onu Livə təqdim etdiyim zaman, o dərhal öz rəyini bildirmişdi – “Sən özünə əsl mələk tapmısan!”

Mən bununla razı idim. İvon yalnız gözəl deyildi, o özündə sülh və dostluğu təcəssüm etdirirdi. O, Qlasqoda penisilin tədqiqatını tamamladıqdan sonra mənimlə birlikdə Nyu Meksikoya gəldi. Biz Santa Fedə şerifin ofisində tələsik bir şəkildə evləndik. Dağlarda bir daş daxma tapdıq. Burada mən geniş “Polineziya və Amerika: qədim münasibətlərin tədqiqi”nin geniş versiyası üzərində işləyirdim.

Tədqiqatımda mən Oppenheymer və onun həmkarlarının ilk atom bombasını istehsal etdiyi Los Alamos vadisini ətraflı şəkildə tədqiq edirdim. Nobel dinamiti kəşf etməklə uzunmüddətli sülh yaratmağa nail ola bilməmişdi, indi isə ümid edilirdi ki, atom bombası daha yaxşı nəticələr gətirəcək.

Santa Fedəki Nyu Meksiko muzeyində mən professional arxeoloqlarla ilk və bəzi hallarda ardıcıl əməkdaşlığa başladım. İvon mənim Polineziya köçü barədə nəzəriyyələrimə böyük marağ göstərirdi və elmi opponetlərimə qarşı mübarizədə o mənim ən coşğun dəstəkçim olmuşdu.

Biz vətənə—Norveçə döndüyümüz zaman mən Oslonun Mayorstuen əyalətində qədim tarixi evlər qrupu satın aldım. Qırmızı taxta binalar nəhəng şabalıd ağaclarının yanında cırtından kimi görünərək böyük həyətdə nal şəkli formalaşdırırdı. Mən Pasxa adası ekspedisiyasını planlaşdırdığım və daha sonra gözdən keçirdiyim müddətdə İvonla biz burada yaşadıq. Bu vaxt Liv, kiçik qayıqla yenidən çıxdığı dünya səyahətində Markiz adalarında olmuş, xalq arasında Pebl kimi tanınan Ceyms Stilmən Rokfellerlə tanış olmuşdu. O, Livin bir il

ərzində orada yaşamasından o qədər təsirlənmişdi ki, bu cəsur qadına aşıq olmuşdu. Liv mənim qeyd-şərtsiz xeyir-duamı alaraq sonda onun həyat yoldaşı kimi Birləşmiş Ştatlara yerləşmişdi.

Mənim Kon-Tiki ilə bağlı elmi opponentlərimin hücumları indi Pasxa adası ekspedisiyası ilə maraqlanan insanlar arasında yeni həyat tapdı. Hücumlar o qədər gərgin xarakter almışdı ki, iki norveçli arxeologiya tələbəsinin mənim Kon-Tikidə sadəcə qalmaqla yaratmaq məqsədilə səyahətə çıxdığım barədə yazıları Oslo qəzetlərində səhifələri doldururdu. Bu vaxt mən çalışa bilmək üçün xaricdə sakit bir yer tapmaq qərarına gəldim.

1958-ci ildə İvon və mən Şimali İtaliyanın Liguriya sahillərindəki Kolla Mişeri adlanan kiçik bir kənd tapmışdıq. Yarımadadakı hündür suayrıcında biz orta əsrə aid qədim evlərin dağılmış qalıqlarını tapdıq. Bu evlər meşəli təpələr üzərindən dənizkənarı Alp dağlarının kələ-kötür piklərinə və Aralıq dənizi üzərindən Korsikaya baxırdı.

Bir zamanlar bu iki papa şəhəri—Roma və Avignon arasında yeganə əlaqə olan qədim Roma yolu bu evlərdən birinin içindən keçirdi. Kiçik yerli kilsənin qapısı üzərindən asılmış lövhədə “VII Pople Piusun 1814-cü ildə papa kreslosunda Avignondan vətənə gedərkən burada istirahət etmiş və yerli əhaliyə xeyir-dua vermişdir” yazısı həkk olunmuşdu. Onun oturduğu söylənən kreslo evin içində unudulmuş müqəddəs əşyalar və müqəddəslərin fiqurları yanında tarixə qovuşmuşdu.

Napoleon yeni sahil yolu saldıqdan və zəlzələ bu əyaləti dağıtdıqdan sonra kənd faktiki olaraq çölə çevrilmişdi. Biz adam yaşamayan bütün evləri aldıq və bərpa etdik. Mülkün bir qurtaracağına Roma saat qalası, digərində isə bir neçə il mənim iş yerimə çevrilən orta əsr quş ovçularının qalası yerləşmişdi.

İvonla ilk dəfə Pasxa adasına gəldiyimizdə iki yaşlı qızımız Anet də bizimlə idi. O yorğunluqla ətrafı gəzir və indi daş karxanada məni əhatə edən bu abidələri özünün “iri gəlincikləri” adlandırır. Sonralar ömrünün çiçəklənən bir dövründə onu itirmək mənim

həyatımın ən böyük kədəri idi. Burada uzanıb ulduzların alışıb-yanan kəhkəşanına baxarkən bu haqda düşünmək olduqca ağırlı idi.

Mən axırncı dəfə burada olduğum zaman səma aydın və ulduzlu idi. Zaman çox qərribə bir məfhumdur. Biz bütün ulduzları eyni anda görə bilirik, halbuki onların arasında minlərlə işıq ili məsafə var. Bizə yad göy cisimləri arasındakı hər şeyi görə bilirik, lakin öz plantemizdə, yaxınlığımızda olan həyatımızla bağlı hər şeyi görə bilmirik.

Bəlkə də başlanğıc nöqtəsi, zənn etdiyimizdən də yaxındır, lakin bizim görüş dairəmizdən kənardadır. Bəlkə də gələcək bizim görə bilmədiyimiz bir yerdə, xromosomlarda gizlənilib və zaman istər toxumdan ağaca, istərsə də planktondan insana qədər olan inkişaf üçün proqramlaşdırılmış genlər vasitəsilə açılır.

Elm kəşf etmişdir ki, günəş şüaları okeanın cansız hissəciklərini canlandırmış və nəticədə sadə hüceyrələri mürəkkəb genlər və xromosomlar səviyyəsində və daha sonra dünyanın bütün canlı varlıqlarının yaranmasınadək inkişaf etdirmişdir. Gəlib gedən zamanı da günəş yaratmış ola bilərdimi?

Bunu məndənmi soruşursan?

Mən aku-akunun belə sakit bir anda meydana çıxacağını gözləyirdim. O məhz belə yerlərə aid idi. Biz daha əvvəl heç kimin görmədiyimiz diz üstündə oturmuş heykəli qazıb çıxardığımız zaman keçmiş mer Pedro Atteyn və Lazarus məni aku-akumla məhz burada tanış etmişdilər.

Ancaq əlbəttə ki mən cavabı bilirdim. Mən günəşin bütün həyatın atası olduğunu kəşf edən müasir alim olmadığını başa düşmüşdüm. Bizim xristian atalarımız Baala və mənim öz sələflərim şərafinə mənə ad qoyduqları baltalı Tura sitayiş etdiyi bir vaxtda, günəşin şərafinə piramida ucaldan bütün mədəniyyətlər bu gerçəkdən xəbərdar idi.

Şumerlər və hetlər, eləcə də Hind vadisindən Misirədək antik mədəniyyəti yaradanlar günəşə sitayiş edir və görünən günəşi görünəməyən yaradıcı allahın rəmzi olaraq qəbul edirdilər. Xristian avropalı işğalçılar özləri elektrik stolunun əvvəlki versiyası olan xaçı məhəbbət allahının rəmzi kimi təqdim edərək inkləri sadəcə

günəşi ataları hesab etdikləri üçün öldürməsi qanlı bir akt idi. Pasxa adasına ilk ekspedisiyamız zamanı Ed Ferdon Rano Kao vulkanının təpəsindəki qədim ibadət yeri Oronqoda qazıntı aparmışdı. O günəş observatoriyasını və qədim dövrə aid üçdirəkli oraq şəkilli qamış qayıqların relyef qalıqlarını ortaya çıxarmışdı.

Bununla o, qamış qayıqları rəngləyən bu insanların ən önəmli allahları olan Meyk-Meyki günəşin nəhəng, dairəvi günəş şəkilli gözlərlə təsvir etdiklərini ortaya çıxardı. Fatu-Hivada mən yaşlı Tey Tetuadan öyrəndim ki, Tiki insan allah idi, Atea – “İşıq” isə onun yaradıcısı idi. Qədim Perudakı eyni insan allahları Tiki, Kon və Virakoça kimi.

Mənim keçən zamanla planetimizdə hər şeyi hərəkətə gətirən günəş arasındakı əlaqə ilə bağlı fəlsəfəm günəşə sitayiş aktı qədər qədim idi. Onların atalarının zamanı dayandıрмаq üçün günəşi tutmaq istəməsi ilə bağlı əfsanələrə həm Polineziya, həm də Peru mifologiyasında rast gəlmək mümkündür. Bu vəzifə hətta bizə miras qalmış illərə, aylara və günlərə əsaslanan kalendar yaratmaqla kifayətlənməli olan piramida inşa edənlər üçün belə çox ağır idi.

Nə qədər ki zaman axıb getməyə davam edir, sevinməlisən. Sən əzab çəkdiyən günlərdən birində zaman dayansa, peşmanlıq duyarsan. Zaman hər şeyin yaxşı getdiyi bir anda dayansaydı, hər şey darıxdırıcı görünərdi.

Aku-aku tamamilə haqlı idi. Keçmiş yadda saxlamaq məsələsinə gəldikdə, yaddaş çox ahəngdardır: yadda saxlamaq və unutmaq bacarığı; bunlardan özünün və başqalarının xeyrinə istifadə etmək bacarığı. Pis şeyləri unudub, yaxşı şeyləri yadda saxlamaq sənəti. Mən 50 illik həyatımı nəzərdən keçirdiyimdə, bu illərin mənə və dostlarıma necə qayğısız göründüyünü düşündüm və qeyri-ixtiyari gülümsədim.

Həyəcan, macərə, həm vətəndə, həm də xaricdə gözəl, yaxşı dostlar, gözəl qida, günəş işığı və nəşə ilə keçən 50 il. Yaddaşımın dərinliklərinə gedib hər şeyi xatırlasaydım, əminəm ki nəticə etibarilə zamanın keçdiyinə sevinərdim. Mən Polineziyada sağ-

salamat yerə endikdən sonra hər tərəfdən bizə hücum edən tufanı xatırladım. Sonrakı illərdə arxeoloqları Sakit okeanla tanış etdiyim zaman bu xatirə daha da gücləndi və hər ekspedisiyadan sonra daha da əmin oldum ki, polineziyalılar Polineziyadakı bütün adaların şərqdən kəşf edildiyində təkid etməkdə haqlı idilər. Polineziyaya Şərqdən gələn avropalılar isə polineziyalıların bu adaları Qərbdən kəşf etdiyini iddia edirdilər.

Mən hər zaman yerli əfsanələri mümkün bələdçi və elmi doqmaları mümkün yalan rəhbər kimi qəbul edirdim, lakin mən heç zaman bunların hər ikisinə tam etibar etməmişdim. Elmi ehkamların dəqiqliyinə şübhə etdiyim zaman uzaq dəniz səyahətlərinə çıxan gəmiləri yoxlayır və şifahi ədəbiyyatın təklif edə biləcəyi çözüm axtarışında qazıntılar edir və araşdırmalar aparırdım.

Mən Markiz adalarına səyahətə hazırladığım zaman Kroepelinin Polineziya kitabxanasında izlədiyim ilk bələdçiyə əsasən bütün polineziyalıların ulu babalarının Şərqdən gəldiyinə inandığını təklif etdiyi halda, bütün mütəxəssislər polineziyalıların Qərbin harasından gəldiyi üzərində mübahisələr edirdilər.

Keçən əsrdə Polineziya inanc və əfsanələrini qeydə alan missionerlər Şimalda Havay adalarından Cənubda Yeni Zelandiyaya və Qərbdə Samoadan Şərqdə Pasxa adasınaq bütün polineziyalılar arasında tam uyğunluq olduğunu müəyyən etmişdilər. Missionerlərdən biri Ellis 1827-ci ildə yazırdı: "Çox əlamətdar faktdır ki, yerlilərin şifahi ədəbiyyatına və ya ondan da qədim dövrlərə aid dəniz səyahətləri ilə bağlı danışdıqları bütün hekayələrdə istisnasız olaraq səyahətlər Şərqdən Qərbə baş vermişdi".

Mən Kon-Tikini inşa etməyə qərar verdiyim zaman Polineziya üzrə ən qabaqcıl alim Sir Pter Bak idi. Mənim heyranlıqla oxuduğum "Şəfəqin vikinqləri" adlı 1938-ci ildə Markiz adalarından qayıtdığım il çap edilən bestsellerində o polineziyalıların vətəninə istiqaməti ilə bağlı Maori mahnısından sitat gətirir:

İndi mən öz kanoemin yayını
Günəş Allahının qalxdığı yerə doğru sürürəm.
Rama-nui-te-ra, Günəş Allahının böyük oğlu,

Qoyma mən yolumu azım,
Düz mənim torpağıma,
mənim vətənimə üzməyimə kömək et.

Məhz bu səbəbdən Piter Bak polineziyalıları “Şəfəqin vikinqləri” adlandırır. Lakin eyni zamanda o, polineziyalıların vətəninə qərbdə olduğuna inanırdı. Polineziyanın digər adalarında, Peruda və Misirdə, eləcə də günəşə etiqadın izlərinin tapıldığı istənilən yerdə olduğu kimi Yeni Zelandiyada da inanırdılar ki, ölümlərin ruhu günəşi izləyərək qərbə doğru gedir.

Lakin o unudurdu ki, bütən Polineziyada insanlar günəşin onu yerin altına apararı tuneldə qürub etdiyini və yenidən vətəni şərqdə onu qaldırdığına inanırdılar. Günəşlə bu cür səyahət yalnız ölümlər üçün idi. Dirilər isə, mahnıda onlara deyildiyi kimi şərqə doğru hərəkət edirdilər.

Bak “Polineziya antropologiyasına giriş” adlı dərsliyini Kon-Tiki ekspedisiyasından iki il əvvəl çap etdirmişdi. Burada o da digər araşdırmaçılar kimi balzadan hazırlanmış bərənin Polineziyaya çata bilməyəcəyi ehkamına inanırdı. Bu səbəbdən o, kitaba Peru və Polineziya arasında keçilməsi mümkün olmayan sədd olduğu ideyasını dəstəkləyərək başlamışdı: “Cənubi Amerika hindularının gəmiləri və okeanda düzünə hərəkət etmək imkanları olmadığından onların sahili ilə ən yaxın ada olan Polineziya arasında biz onları ilk məskunlaşmış insanlar kimi qəbul edə bilmərik”.

Kon-Tiki səyahəti Polineziya ətrafındakı okean sularının Cənubi Amerika tərəfdən hər hansı külək və ya cərəyanla qorunmadığını göstərərək Şərqə doğru akademik dəmir pərdəni dağıtdığı zaman, balza bərələrinin suyadözümlülüyünü təcrübədən keçirən bizlər bütən maraqlı tərəflərin bu işə sevinəcəyini düşünürdük. Bir həftəlik qarışıqlıq və reklamdan sonra mən elm aləmindən ilk reaksiyanın Sir Piter Bak ilə qəzet müsahibəsi formasında gəldiyini telefon vasitəsilə eşitdiyim zaman olduqca sevinmişdim.

Lakin “Aukland Star”dakı yazını oxuduqdan sonra mən sevincim azalmışdı, belə ki buradan görünürdü ki, Sir Piter Bak bərə səyahətini sadəcə bir zarafat hesab edirdi. Jurnalist onun

başını arxaya əyərək ürəkdən güldüyünü yazırdı. Bakın əks-argumenti belə idi: "Mənim tanıdığım heç bir balıqçı öz göyärtəsinə qadın götürməz. Öz nəzəriyyələrinə əsasən, onlar məskunlaşmamış bir ərazidə enmişdilər—bəs onda polineziyalıların anası kim olmuşdu?"

Məhz bu zaman mənə məlum olmuşdu ki, bizim ixtisaslaşma dövrümüzdə Polineziya haqqında ən çox bilən adam Amerika barədə o dərəcədə cahil idi ki, ispanlar özləri İnk İmperiyasına çatmamış göyärtəsində həm qadınların, həm də kişilərin olduğu Perudan Panamaya üzən balza bərəsini tutan Pizarrodan xəbəri yox idi.

Bu bərə 30 ton yük daşıyırdı və Pizarronun adamları bu gəmini tutmuşdular və bərədəki beş qadına da onlar Peruya son hücumları zamanı tərcüməçi kimi işləməyi öyrətmişdilər. Bundan əlavə: balıqçılar üçün heç kim yaşamayan, küləyin döyəclədiyi bir adada nəsil artırmaq dahımı asan olardı? Bakın inandığı da bu deyildimi?

Yeni Zelandiya zarafatı dünyanın digər tərəfindəki xəbərsiz elm aləminə tez yayıldı. Lakin buna baxmayaraq, balza bərəsi ictimaiyyətin təsəvvüründə üzməyə davam edirdi. Çoxları bu bərənin Şərqdən gələn vikinq hərbiçiləri ilə dolu hərbi gəmi olduğunu və onların kövrək balza salllarını Sir Piterin vikinqlərinin ağırlıqdan suya girən kimi batacaq taxta kanoelərinə toqquşdurmağa çalışdığını təsəvvür edirdilər.

Mən bir daha Piter Bakdan heç nə eşitmədim, lakin mənə onun Honoluluda Kon-Tiki filminin premyerasına getdiyini demişdilər.

Kon-Tiki adlandırılan nəzəriyyəyə əks nəzəriyyə müasir kommunikasiya sürəti ilə bütün elm aləminə—şərqə Amerikaya və qərbə Avstraliyaya və Qərbi Avropadan "dəmir pərdə"ni aşaraq Sovet İttifaqına yayıldı. Gündəlik mətbuat mənim ən sadıq mütəfiqimə çevrildi.

Onlar mənə olan bütün hücumları məmnuniyyətlə dərc edir, lakin mənim bu hücumlara cavablarımı daha böyük şövqlə işıqlandırirdilər. Mən bir çox kinli hücumla məruz qaldım və debat nadir hallarda akademik səviyyəyə qalxan şəxsi mübahisələr səviyyəsinə endi. Hücumlara cavab yazmaq o qədər çox vaxt aparırdı ki, sonda mən Kon-Tiki ekspedisiyasının tarixini yazmaq üçün Norveç dağlarında bir

yer tapmalı oldum. Bu mənə gəlir gətirməklə yanaşı, mənim dünyanın heç bir universitetində oxunmayacaq və heç bir nəşriyyat tərəfindən çap edilməyəcək əsaslı elmi əlyazmama maraq oymatmağa imkan yarada bilərdi. Bütün bu qarışıqlıq içində ilk dəfə mənim hekayəmi dərc etməyə cəsarət edən "Gildendal Norveç Naşirləri" nəşriyyatından Harald Qriq oldu.

O daha əvvəl, müharibədən qabaq da mənim Fatu-Hiva macəralarım haqqında kitab nəşr etmişdi və hələ sal səyahəti başlamadan beş min kroner mərc etmişdi ki, onun haqqında da yeni bir kitab çap ediləcək. Birləşmiş Ştatlarda əlyazma digərləri ilə yanaşı, Nyu York naşiri Dabldey tərəfindən bilərəkdən rədd edilmişdi, belə ki, bu hekayədə seks haqqında heç bir şey yox idi və heç kim batmamışdı. Lakin daha sonra kiçik İsveç nəşriyyat firması "Forum"dan Adam Helms mətni çapa verdi və İsveçrədə rekord sayda kitab satdı. Çikaqo atlas naşirləri Rand MakNelli kitabı çap etmək qərarına gəlmişdi zaman o bestseller siyahısının başına yerləşdi və həftələrlə orada qaldı. Britaniyalı naşirim.

Sir Stanley Unvin hesablamışdı ki, əgər mənim bərə səyahətim haqqında satılmış bütün kitablarımı bir yerə toplusaydı, Everest zirvəsinə çatardı. Bu qayda ilə Kon-Tiki esperanto, eskimo, teluqu, sinqalez, qucarati, marati, monqol və urdu dilləri də daxil olmaqla altmış yeddi dildə nəşr edildi. Breyl üsulu ilə də bir neçə nəşr meydana gəldi.

Bu fantastik dərəcədə gözəl zaman idi!

Bunun böyük bir hissəsini unutmamaq istərdim. Biz – altı "bərə dənizçisi" ictimaiyyət arasında məşhurlaşdıqca, alimlər arasında əksinə proses gedirdi və mənim Kon-Tiki ekspedisiyası arxasındakı nəzəriyyə barədə ciddi əlyazmam hələ də qalırdı. Heç kim onu oxumaq istəmirdi; onun həcmi kifayət qədər cəsarətcırıcı idi və onda elmi ədəbiyyatın müxtəlif sahələrinə minlərlə istinad yer alırdı.

Digər tərəfdən bu səyahət haqqında rəvayət geniş kütlə üçün nəzərdə tutulmuşdu və məni bu sahədəki mütəxəssislərə bənzədən akademik jarqon ehtiva etmirdi. Bu vaxtlar mütəxəssisin özünü geniş oxucu dairəsinə ünvanlaması hələ də tabu hesab

edilirdi. Elm elm naminə inkişaf etdirilməlidir və insan heç zaman öz ixtisasından kənara çıxmamalıdır.

Mən bu tabudan xəbərdar idim, lakin Polineziya və Amerika arasında, o cümlədən Sakit okeandakı miqrasiya tapmacasını çözmək üçün bir yerdə işləməli olan elm sahələri arasındakı səddi aradan qaldırmaq üçün bu tabuya məhəl qoymadım.

Mən həm də adi insanların da bu hadisələrdən xəbərdar olmasını istəyirdim, çünki çox zaman onlar hadisələri mütəxəssislərdən daha yaxşı bilirler. Zaman keçdikcə elmi oponentlərim sal təcrübəsini idman kimi qələmə verməyə başladılar. Mən naməlum macərəpərəst və aid olmadığı sahəyə addım atan, məktəb oxumamış dəlisov kimi təsvir edilirdim. Olduqca paradoksal idi ki, əvvəllər su qorxusu olan mən dənizçi qəhrəman kimi alqışlanarkən, bizi Polineziyaya sehirli xalça kimi çatdıran fantastik gəmi sadəcə ağac gövdəsi olaraq qəbul edilirdi.

Olduqca tragikomik bir fakt idi ki, balza bərəsindən əvvəl heç zaman üzməyə çıxmayan mən yaxt klublara dəvət edilir və admirallarla birlikdə kokteyl yığıncaqlarında qarşılanırdım, akademik klublar isə mənim üzümə qapılarını bağlamışdılar və universitet professorları çiyinlərini çəkirdilər.

Mən özümü və nəzəriyyəmi tək müdafiə etməli olduğum bir vaxtda Nyu Yorkda Amerikanistlərin XXIX Beynəlxalq Konfransı təşkil edildi. Bu münasibətlə Amerika Təbii Tarix muzeyində "Sakit okeanı boyu" adlı sərgi açılmışdı. Bu addan belə təsəvvür yarana bilərdi ki, burada Kon-Tiki müzakirə olunacaq və məşhur danimarkalı antropoloq professor Birket-Smis Kopenhagenə qayıdan zaman ondan müsahibə alınmışdı. Mənim ekspedisiyama ekspertlərin necə qiymətləndirdiyi ilə bağlı suala cavab belə bir başlıqla verilmişdi: "Kon-Tiki ekspedisiyası unudulur".

Bundan sonra Skandinaviya ölkələrinin digər ucunda bir bomba partladı. Finlandiyalı antropoloq professor Rafael Karsten özünü saxlaya bilməyib danimarkalı əməkdaşının susmağa çağırışını qırmaq istədi və Helsinkinin aparıcı gündəlik qəzetində "Kon-Tiki ətrafındakı fırlıdaq" başlığı ilə bir müsahibə dərc etdi.

Mətbuat professor Karsteni dünyaca məşhur mütəxəssis hesab edirdi. Mən onun adına Amazon çayına ekspedisiya planlaşdırılması

ilə əlaqədar rast gəlmişdim. Biz Kon-Tiki ilə səyahətə başlamazdan əvvəl professor bizim balza bərəsində açıq sulara sağ qalmağımızı möcüzə adlandırmışdı.

İndi isə o öz sözlərindən yapışaraq möcüzələrin nadir hallarda baş verdiyinə əsaslanıb Kon-Tiki ekspedisiyasını fırlıdaq adlandırdır. Sal xüsusi şəkildə elə qurulmuş olmalı idi ki, çevrilən olsun, lakin eyni zamanda çevrilmiş vəziyyətdə də bizi mənzil başına çatdıra bilsin. O əlavə etmişdi ki, mənim yazdıqlarımın yarısı həqiqət olsa belə bunu möcüzə adlandırmaq olar.

Bir neçə Kon-Tiki "dənizçisi" bir araya gəlib bu ittihamlara cavab yazmağa başladı, lakin biz cavab hazırlayanadək mətbuatda tənəsüb artıq pozulmuşdu. Başqa bir fin qəzeti "Kon-Tiki ifşa olundu" yazırdı. "Elm dünyasında qalmaql: məşhur fin tədqiqatçısı Kon-Tiki səyahətinin fırlıdaq olduğunu deyir" - İsveç qəzeti yazırdı. "Kon-Tiki nəzəriyyəsi ictimaiyyətə göstərilən bir kələkdirmi?" - Danimarka qəzeti soruşurdu. Mənim öz ölkəmdən də "Fırlıdaq! Fırlıdaq!" əks sədaları gəlirdi.

Professor Karstenin tənqidi gələn zaman mən Stokholmda Kon-Tiki səyahəti zamanı çəkilməmiş həvəskar filmin müşayiəti ilə məruzə oxuyurdum. Qəzeti gördüyüm zaman daha əvvəl heç zaman hiss etmədiyim qədər yerin ayaqlarım altından itdiyini sandım. Anam nə düşünəcəkdi?

Ateist, lakin həqiqətə bu qədər əhəmiyyət verən anam? Mən onun bircə dəfə ağıladığını görmüşdüm, mən balaca olanda Stavern yolunda velosiped sürdüyüm halda, qonşunun həyatında oynadığım barədə yalan söylədiyim zaman.

Həmin axşam otel otağındakı yerimə uzandığım zaman mən özümü naməlum düşmən ordusu tərəfindən dəmirçi çəkici ilə vurulmuş kimi hiss edirdim. Mən elə bir həddə idim ki, bu alçalmağı və utancı görməkdənsə opponetlərimin gözlədiyi kimi batmış olmağı arzulayırdım. Bu nöqtədə ədalətli allaha olan inamımı itirmişdim və ümumiyyətlə Allahın varlığına şübhə etməyə başlamışdım.

Lakin Polineziyada biz rifə dəydikdə ləpədən mənəm üzərimdə dağıldığı və bütün okean məni yapışdığı yerdən qoparmağa çalışdığı zaman mən həyatıma bir də qısa bir nəzər

salmışdım və orada nəşə baş verdiyini hiss etmişdim. Mən özümə söz vermişdim ki, əgər biz bu dalğa qalalarının əlindən sağ-salamat qurtarsaq, mən bu anı heç zaman unutmayaçağam.

Mən bütün adamlarımla birlikdə Raroria mərcan adası sahilinə çıxdığımız zaman keçirdiyim sonsuz təşəkkür hissi haqqında düşündüm. Mən dizlərim üstə sakit qızılı çimərliyə oturub barmaqlarımı isti, quru qumun içinə batırdım. Mənim ölümə üz-üzə olduğum bir anda yalvardığım bu əlavə xilas qüvvəsi haradan gəlmişdi?

Biz çimərliyə uzanıb nəfəsimizi dərməyə çalışarkən mavi səmada uçan ağ quşlar Cənnətdən xəbər gətirən xristianlıq göyərçinlərini xatırladırdı. Lakin mənim okeanda hiss etdiyim o fiziki qüvvə yuxarıda qeyd etdiyim mənbədən gəlməmişdi; o, daxildən gəlmişdi. Yəqin ki, İncildə və Quranda böyük hərflərlə adı çəkilən Cənnət bizim daxilimizdə tapa biləcəyimiz kiçik hərflə cənnətlə qarışdırılmamalıdır. Otel otağındakı çarpayıda o yan-bu yana çevrilirdim və yata bilmirdim; düşüncələr yatmağa imkan vermirdi. Qarşıdan gələn səhər mən nə edəcəkdim? Mətbuatda çıxan o cür iradlara necə cavab verəcəkdim?

Oxumağa heç nəyim yox idi. Yatağımın yan tərəfindəki yataq masasının yuxarisına qoyduğum qol saatıma baxdım və siyirməni açdım. Otellərdə adətən buraya İncil qoyurdular. İncili götürdüm. Rəngi qara və ürəksıxıcı idi, sanki o yalnız yas mərasimləri və kədər üçün nəzərdə tutulmuşdu.

Həyatımda hər şey əlimdəki İncilin üz qabığı kimi qara görünməyən bir anda mən kitabın təsadüfi səhifələrini açıb səhifələrə dalır və özümü bu düşüncələrdən ayırmağa çalışırdım.

Mən kitabı açdım və qarşımdakı səhifəyə barmağımı qoydum. Burada David və Qoliafdan söhbət açılırdı.

Mən bir az öz-özümə güldüm və bayaqkı yorucu düşüncələrdən əl çəkdim. Sonra yorğanı qulaqlarımın üstünə qədər çəkib yuxuya getdim.

10 Alimlər

Mən hələ də Pasxa adasındakı qayalıq rifin üzərində Qoliaf daşının susqun müşayiəti ilə uzanıb xəyalımda istirahət edirdim ki, təpənin altındakı səslər rus televiziya komandasının Jaklinlə birlikdə yaxınlaşdığını xəbər verdi. Ətrafa səpələnmiş, gözsüz burunları yuxarıya işarə edən digər tamamlanmamış daş nəhənglərin arasından aşağı düşdüm.

Həlak olmuş nəhənglərin daşlaşmış döyüş meydanı. Bunun simvolik mənə daşdığını düşündüm. Mən rusları adanın diz üstə çökmüş yeganə abidəsini çəkməyə apardım. “Qısa qulaqlara” qarşı döyüşdən sonra o faktiki olaraq arxaya ayaqları üstə düşmüş, lakin diz çökmüş bir vəziyyət almışdı və mərhəmət diləyirmiş kimi təsir bağışlayırdı. Bu abidə adanın ən qədim dövrünə aid idi və Pasxa adasındakı ilk ekspedisiyam zamanı onu qazıb çıxardıqdan sonra əvvəlki vəziyyətində dikəldən də biz olmuşduq.

Adadakı digər bütün abidələr ayaqsız, qasıqdan aşağı kəsilmiş büstlər idi. Onların iri qarınlarının üstünə qoyulmuş uzun barmaqları olan əlləri var idi. Adanın ilk sakinləri tərəfindən oyulmuş diz üstündə dayanan nəhəng digərlərindən tamamilə fərqlənirdi, lakin o, And dağlarında Titikaka gölü yaxınlığındakı Tiahuanakoda inklərdən əvvəlki insanların düzəltdiyi diz üstə çökmüş abidələrə çox bənzəyirdi.

Digər heykəllər hamısı eyni tipli olub xarici dünyaya heç bir bənzərliyi yox idi. Qoliafin bütün bu ordusu eyni bir modelin surətləri kimi görünürdü, onlar ya ayaqsız və kor şəkildə dağ enişlərində yxılıb qalmış, ya da yalnız başları çöldə qalmaqla torpaq sürüşmüş

yerlərdə basdırılmışdılar. Ruslara heykəllərin nəhəngliyini nümayiş etdirmək üçün mən əllərini budlarının üstünə qoymuş və başını təvazökar bir şəkildə dua edirmiş kimi səmaya qaldırmış diz üstündəki tənha nəhəngin yanında dayandım. Günəşə sitayiş edənlər bu nəhəngi düzəltmiş və bu tənha adaya heykəltəraşlıq sənətini gətirmişdilər.

Sonrakı illərdə ahu üzərinə dikəldilmiş digər yıxılmış nəhənglər belləri düz və dodaqları nəzakətsiz bir biçimdə büzülmüş halda dayanmışdılar, sanki onlar özlərindən başqa heç kimə hörmət etmirdilər. Kapitan Kukun güman etdiyi kimi, onlar "uzun qulaqların" günəşə bənzər allahlarını təmsil edirdilər və onlar nə qədər güclü idilərsə, heykəlləri də biz ölümlülər üzərindən bir o qədər hündürdə ucaldılırdı.

Ruslar film çəkilişini Anakena körfəzi yaxınlığında davam etdirmək istədilər ki, bizim ahu üzərinə dikəltdiyimiz ilk moai olan geniş çiyinli nəhənglə bir neçə kadr götürsünlər. Dərin və boş göz çuxurlarından avropalılara ilk baxan o olmuşdu. Bu mənasız boş gözləri ilk dəfə gördüyümdə, mənim yadıma Aralıq dənizindəki Het imperiyasında ucaldılan nəhəng daş heykəllərin başında gördüyüm dərin dəliklər düşdü.

Mən eyni tipli daşdan və ağacdan yonulmuş heykəlləri Meksika və Peru mədəniyyətlərində də görmüşdüm, lakin burada göz çuxurları ya sümükdən və ya balıqqulağından hazırlanmış ağ toplarla və bəbəyə bənzəyən qara rəngli vulkan şüşəsi ilə örtülmüşdü. Yalnız gözlərdən biri və ya hər ikisi düşdüyü halda göz çuxurları Pasxa adasındakı heykəlləri xatırladırdı.

Mən ruslara 1975-ci ildə yazdığım kitabda Pasxa adasındakı heykəllərin bir zamanlar gözləri olduğuna inandığımı qeyd etdiyimi və bu ideyanın, heykəllərə göz qoymaq ənənəsinin Polineziya xarakterinə uyğun olmadığını düşünən opponetlərim tərəfindən rədd edildiyini söylədim. Bunun bir Amerika ənənəsi olduğu və Pasxa adasının da Sakit okeandakı Amerikaya ən yaxın yerləşən minlərlə adadan biri olduğunu qeyd etmək də heç bir şeyi dəyişdirmədi.

İki il sonra gənc Pasxa adası arxeoloqu Sonya Haoa Anakenada Kral Hotu Matuanın ahusunun qazıntıları zamanı Sergio Rapuya yardım edərkən orta əsrlər dövrünə aid heykəlin ilk iri

gözünü tapdı. Sonralar bizim üçün qazıntılar apararkən o, daha qədim dövrə aid bir heykəlin başından düşmüş birinci gözü tapmışdı. Lakin bu hadisədən sonra çox şeylər baş vermişdi.

Peruda Simpanda mumiyə maskasına qoyulmuş göz tapılması məni Tukumedəki piramidalarda qazıntılar aparmağa ilhamlandırdı. Atalarına baş çəkmiş sarışın allaha bənzər insanların xatirəsinə, krala aid mumiyə maskası üçün mavi gözü əldə etmək məqsədilə Şimali Perudakı dənizçilər Cənubi Amerikanın yeganə mavi lapis lazurisinin olduğu Çiliyə qədər üzmüşdülər. Digər halda, Peruda gözlərin bəbəyi üçün qara vulkan şüşəsindən istifadə etməli olurdular.

Lazarus və onun adamları enli çiyinli nəhəngi yenidən dikəltmək üçün texniki köməkdən istifadə etmədilər və tənha heykəl indi Anakena körfəzinin ən ucqar şərqində, öz əvvəlki platformasında idi. Sonralar müasir qaldırıcı kranlardan istifadə edən arxeoloqlar bütün ada boyu digər moailəri ahuları üzərinə dikəltməyə davam etdilər.

Boşluğa, boş göz çuxurlarına adət etmiş bizlər üçün indi paradda dayanmış əsgərlər kimi düz arxası körfəzə doğru ucalan və qalay listi kimi iri gözlərini qırpmadan bizə zilləyən cərgəyə düzülmüş qaldırılmış Qolias heykəllərinə baxmaq demək olar ki qorxunc idi. Bu minillikdə ikinci dəfə idi ki, fani ətdən və qandan ibarət iki ayaqlı kiçik varlıqlar heykəllərə göz verirdilər. Əgər onlar bizi görə bilsəydilər və büzülmüş dodaqlarını açsa bilsəydilər, onlar min il ərzində insan övladının nə dərəcədə az dəyişdiyini bizə söylərdilər.

Ruslar heykəli çəkən zaman və Kitin Munozun qamış gəmişi ətrafında qarışıqlıq yarananda, heç kim mənim gizlicə dağın döşünə sivişib orada uzanaraq qismən Anakenanın qızıl qumlu çimərliyi ilə çərçivələnmiş cənnəti xatırladan aynadan—mavi körfəzdən açılan gözəl mənzərədən zövq aldığımin fərqi nə varmadı. Müasir zamanda yaşayıb, Hotu Matuanın sahilə endiyi yerdəki daş nəhənglərə baxmaq və həqiqi uçavarlı qamış gəminin brizlə yırgalanmasını izləmək həyəcanı durarkən, həyatımın ən çətin anları ilə bağlı düşüncələrimi bir araya toplamaq olduqca çətin idi.

Kim qalib gəldi? David Qoliası öz qayıışı ilə vurdumu?

Mən heç zaman heç kimi öldürməyə çalışmamışdım. Bütün

döyüşlərim özünümüdafiə üçün edilirdi. Əgər mən aqressiv idimsə, üstümə yönələn bu hücumların çoxluğu ilə bağlı idi. Finlandiyanın Elm Akademiyası Nordenskiöld Cəmiyyəti məni professor Karstenin ittihamlarına cavab verməyə çağırdığı zaman onun tərəfindən edilən hücumlar qəfil kəsildi. Mən görüşə gəldim, lakin Karsten orada deyildi.

O evində, bağlı qapı arxasında görüşməyə üstünlük vermişdi. Akademiyanın baş katibi məni çoxmənzilli evin girişinə apardı. Biz hər ikimiz içəri girdik, lakin yuxarıdan gələn səs mənim yalnız gəlməyimdə təkid edirdi. Gülərüz yaşlı bir qadın məni qarşıladı və özümü müdafiə etmək üçün qayışımı akademik arqumentlərlə yüklədim. Möcüzə baş verdi. Qolıaf yellənən stulda oturub fincandan çayını qurtumladan sakit yaşlı bir kişiyyə çevrilmişdi.

Mənə çay verilsə də, Sakit okean nəzəriyyəmi müzakirə etmək imkanı verilmədi. O, Kon-Tiki ekspedisiyasını fırıldaq adlandırmamışdı. Başlığı qəzet redaktorları yazırdı. Sonralar o bu faktı qəzetdə çıxan məqaləsi ilə təsdiq etdi. Mən sadəcə oturub keks dilimlərini yeyərkən, ən böyük opponentim mənə öz səyahətlərindən danışdı.

Karstenin Şimali Avropada döyüşməkdən əl çəkdiyi zaman üzdə sülh elan edildiyi təsəvvürü yaranmışdı. Lakin mən Sakit okean nəzəriyyəsinin pərdə arxasında gedən amansız döyüşlərdən xəbərsiz idim. Burada müharibə böyük adlar arasında gedirdi. Mən düşünürdüm ki, onlar çiyin-çiyinə dayanan bir cəbhə təşkil edir və kollektiv şəkildə məni diqqət mərkəzinə çəkib hamının gözü qarşısında boynumu vurmaq məqsədi güdürlər.

Başlanğıcda onların komanda səylərinin müvəffəqiyyətsiz olduğu aydın idi. Danimarkanın aparıcı antropoloqu professor Birket Smis mətbuatda demişdi ki, Kon-Tiki ekspedisiyası unudu-lmalıdır, lakin onun həmkarı Finlandiyadakı professor Karsten Skandinaviya boyu ciddi qəzet debatına başlamışdı. İsveç Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti professor Karl Skottsberq də ciddi elmi əsasda debata qoşulmuşdu.

Skottsberq Sakit okeanla bağlı ən qabaqcıl tədqiqatçı kim tutduğu vəzifəyə gətirilmişdi. Mən iri həcmli çap edilməmiş əlyazmamda ona dəfələrlə istinad etmişdim, lakin o bunu bilə

bilməzdi. Qəzet mübahisələrindən mənim digər opponentimin Skottsberq olduğu ortaya çıxan zaman onun bir üstünlüyü vardı. O, Pasxa adasında olmuşdu, mən isə hələ orada olmamışdım. Həmin vaxt mən qərb istiqamətindəki adalarla daha çox tanış idim və Skottsberqə əsasən, mən orada birinci ilimi vəhşi kimi keçirmiş, yalnız daha sonra oraya taxta gəmi ilə gəlmişdim.

Skottsberq Pasxa adası ilə bağlı botanik əsərlər və eləcə də səyahət yazıları yazmışdı və o, mənim Kon-Tiki səyahətimlə bağlı yazdığım yazını gözdən keçirdiyi üçün, mənim "Axill dabanı" m kimi Pasxa adasını seçəcəyini güman etmək olardı.

Mən bacarıqlı dənizçi kimi təriflənidim, lakin həqiqi alim kimi dəyərləndirilmirdim. Onların hesablamaları mənim heykəllərin Pasxa adasında manevri problemi ilə bağlı dəyərləndirmələrimin səhv olduğunu göstərirdi. Fikrimi ifadə etməzdən əvvəl mən məşhur fransız etnoloqu Alfred Metroksun Pasxa adası haqqında kitabını oxumalı idim.

Həmin Qosenburq qəzetində verdiyim cavabda mən yazdım ki, heykəllərin nəqli problemləri ilə bağlı məlumatı mən Metroksun kitabından götürmüşdüm və verdiyim hesablamalar da məhz Skottsberqin səyahət yazısına əsaslanırdı.

Mən professordan düzgün bir cavab ala bilmədim, o, Pasxa adasında ilk dəfə Amerikadan yox, Asiyadan gələn adamların məskunlaşdığını sübut etmək üçün üç bitkinin latınca adlandırıldığını göstərdiyi qısa bir qeyd yazmaqla müzakirəni sona çatdırmaq məqsədi güdüdü. Onun fikrincə, bununla da hər şey bitirdi.

Skottsberq indi özünü mənim sal səyahətinə çıxmazdan əvvəl dərin şəkildə öyrəndiyim bir mövzu ilə qarşı-qarşıya qoyduğunu bilmirdi. Mən onun həmkarı botanik F.B.H. Havayili Braundan sitat gətirə bilərdim. Skottsberqin adlarını qeyd etdiyi üç bitkidən ikisinin toxumları insanların təsiri olmadan okeanı keçə bilərdi və üçüncü bitki—Hibiscus tiliaceus, Asiyada olduğu qədər, qədim Cənubi Amerikada da geniş yayılmış bir bitki idi. Skottsberq bu məsələyə bir də səkkiz il sonra qayıtdı.

Bu vaxta qədər mənim "Polineziya və Amerika" adlı əlyazmam "Amerika hinduları Sakit okeanda: Kon-Tiki ekspedisiyası arxasındakı

nəzəriyyə" adı altında artıq çap edilmişdi. Skottsberq bu dəfə müsbət bir rəy yazaraq Kon-Tiki nəzəriyyəsini mühüm botanik bir arqumentlə dəstəkəyirdi: Pasxa adası sakinləri öz qamış gəmilərini daxili sular da bitən totora qamışlarından düzəltmişdilər. Bu qamışlar yalnız Cənubi Amerikada bitirdi və bu səbəbdən Pasxa adasındakı krater göllərə yalnız onların ulu babaları tərəfindən gətirilə bilirdi.

Sözü gedən vaxtda şəbəkə yalnız bizim ətrafımızda məhdudlaşırıdı; İsveçdə qəzet dueli həftələrlə davam etmişdi. Karl von Linn bütün bitki və heyvanlara latın adları təyin etdikdən və Erland Nordenskiöld Qotenburqu zəngin kolleksiyalarla təmin edən Peru və Boliviyanın sərhəd ərazilərində apardığı arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində Cənubi Amerika antropologiyası məktəbini yaratmasından sonra İsveç botanika mütəxəssislərinə sahib idi. Erland Nordenskiöldün tələbələrindən biri arxeoloq Stiq Rayden idi.

Botanik Skottsberq Pasxa adasının ilk sakinləri ilə bağlı mübahisələrdən uzaqlaşdığı zaman arxeoloq Rayden məsələyə başqa bir prizmadan yanaşmağa başladı. Onun ixtisası Titikaka gölü yaxınlığındakı Tiahuanako idi. Əfsanəyə görə ağdərili saqqalı Kon-Tiki sahilə çıxıb ardıcılıqları ilə birlikdə Sakit okeanda yoxa çıxmazdan əvvəl məhz burada hakimiyyətdə olmuşdu.

Rayden Şimal ölkələri arasında Tiahuanakoda şəxsən qazıntı aparən yeganə arxeoloq idi və o belə bir əfsanənin mövcud olmadığını iddia etdi. Onun fikrincə, Tiahuanakonun hinduları da digər hindular kimi saqqalsız və qırmızı dərilil idilər. Bizim yelkənimizdə rənz kim istifadə etdiyimiz Tiahuanakodakı Kon-Tiki abidəsinin üzündə saqqal yox imiş; bu sadəcə bir buruna taxılan üzük növü imiş.

Həqiqi arxeoloq yazılmamış qədim tarixi, ekskavasiya qaşığı ilə meydana çıxarır. Tarixi oxumaq tamam başqa şeydir. Raydenə ispanlar bu torpaqları işğal etdiyi zaman inklərin qayıtdığına inandığı ağdərili saqqalı viracochalar haqqında əfsanələrlə bağlı ispan xronologiyasından bir sıra sitatlar göstərmək olduqca asan idi. Raydenin Tiahuanakodakı sələfi qazıntı nəticəsində Kon-Tiki heykəlini tapmış və onu saqqalı kişi heykəli adlandıran amerikan arxeoloqu U.C. Benettə də istinad etmək asan idi. Bizim yelkənin üzərindəki baş Bennettin elmi hesabatında çəkdiyi heykəl başının həqiqi surəti idi.

Qotenburq qəzetində gedən dueldə mən inklərdən əvvəlki Peru sənətkarlarının öz allahlarını burun üzüyü, yoxsa saqqalla təsvir etdiyi ilə bağlı son sözü dedim. Mən Raydendən öz etnoqrafik muzeylərinin saxlanma otaqlarına gedib mənim tapdığım kataloq nömrəsini tapmağı xahiş etmişdim.

Mənim istinad etdiyim qeydi tapdığı zaman onun üzünü görmək istərdim: Peru sahilindən tapılmış inklərdən əvvələ aid Mochica cam üzərində hətta Şaxta babanın belə qibtə edəcəyi böyüklükdə saqqalı olan kişi təsviri vardı.

Həftələrlə davam edən dolu mühazirə zalları və isti alqışlara baxmayaraq, İsveçdə Norveç alimi olmaq heç də asan deyildi. Bir norveçli olaraq ev şəraitində qonşu ölkələrin günlük mətbuatında qeyri-səmimilikdən tutmuş cahilliyədək hər şeydə ittiham olunmaq da heç də zövq alınası bir vəziyyət deyildi.

Zoologiya professorlarımla mənim akademik uğurlarımı tərifləməsinin və nəzəriyyələrimlə bağlı universitetdə mühazirə verməyə dəvət etməsinin də bir o qədər faydası olmadı. Bir zamanlar mənim coğrafiya müəllimim olmuş Verner Verenskiold mətbuatda səmimi qəlblə məni müdafiə etsə də, mən yenə də tək idim. Bu mütəxəssislərdən heç biri Sakit okeanda köç mövzusu üzrə ixtisaslaşmamışdılar.

Mən qayıqımı hazır tutub növbəti Qolifin meydana çıxmasını gözləyirdim ki, Stokholmda möcüzəli bir hadisə baş verdi. Bir axşam Sven Hedin mühazirə zalında İsveç Elmlər Akademiyasının həqiqi nəhənglərindən biri Polineziya səyahətindən çəkilmiş həvəskar filmə baxıb sonda səslənən alqışlara qoşuldu.

Müharibə zamanı öz siyasi fikirlərinə görə Hedin nə qədər məşhur deyilsə də, Mərkəzi Asiyaya macərəpərəst tədqiqatları ilə həm məşhur idi, həm də layiq olduğu kimi dünya şöhrəti qazanmışdı. Mühazirədən bir neçə gün sonra mən Hedinin imzası ilə bir açıqca aldım: qeyddə deyilirdi ki, böyük igidlər olan yerdə hər zaman canavar ulaması və quzğun caynaqları olur və bu oyunun bir hissəsidir. 1949-cu ilin payızında mənə Antropologiya və Coğrafiya üzrə İsveç kral cəmiyyətinin baş katibi həmkarım Professor Kall Mannerfeldtən gözlənilməz bir zəng gəldi. O, İsveçin aparıcı mütəxəssisləri

qarşısında mənim nəzəriyyəmi müdafiə etmək üçün Cəmiyyətə dəvət edilməyimlə bağlı Sven Hedinin müraciətini mənə çatdıran mən yaşlarda zərif və idmançı görünüşlü gənc coğrafiyaçı idi.

Eyni zamanda Mennerfelt məni bir gün əvvəl Polineziyadan qayıdan İsveçin ən gənc professoru Olof Sellinqlə görüşmək üçün evinə nahara dəvət etmişdi. Aydın idi ki, məni Hedinin təşkil etdiyi əsas qarşılaşmadan öncə bu gənc alimlə sınaqdan keçirəcəkdilər. Məndən üç yaş gənc olmasına baxmayaraq, Sellinq mükəmməl bir karyera sahibi idi.

Polineziyada tozcuq analizi texnikasını ilk dəfə təqdim edən şəxs kimi o, botanika sahəsində doktorluq dərəcəsi almışdı. O, həmçinin bitki krallığında tamamiyə yeni qaydanı kəşf etmiş yeganə XX əsr botaniki idi; 15 yeni bitki növünə onun adı verilmişdi. Özündən çox yaşlı həmkarları ilə rəqabətdə qalib gələrək o, yenicə Stokholmda Milli Muzeyin paleo-botanika şöbəsinə müdir təyin edilmişdi.

İvonla tanış olduğum zaman mənim şəxsi həyatım tamamilə yeni bir istiqamət almışdı. İvon və mənim Stokholmdan kənarında Kall və Ebba Mannerfeltin gözəl evində qonaq Olof Sellinqlə birlikdə nahar etməyim nə qədər gözlənilməz idisə, mənim həyatımın alim kimi yeni bir istiqamət alması da bir o qədər gözlənilməz idi.

Utancaq və qaraqabaq botanika professoru digərlərinə tezliklə sirayət edən bir təbessümə sahib idi və bu onun xüsusi yumor hissinə malik olduğundan xəbər verirdi. Onun cavabları və nüfuzedic baxışları da qeyri-adi zəkaya sahib olduğunu meydana çıxarırdı. Onun yaddaşı və biliyi ilə yaşını və zamanı qabaqladığını anlamaq çətin deyildi.

Bizim təqdimatımız rəsmi və gözlənilən idi, lakin Ebba və İvon dərhal bir-birlərinə yaxınlaşdılar. İlk duela hazırlaşan bizlər kokteyl qədəhlərimizlə dərin stullarımızda oturdurduqda üçümüzün də əslində coğrafiya və biologiya sahəsində eyni keçmişə malik olduğumuzu və eyni dildə danışdığımızı anlamağımız uzun çəkmədi.

Bütün qeyri-müəyyənliklər buz ağ şərab soyuducusunda əriyən kimi nahar stolu ətrafında tezliklə əriyib yoxa çıxdı. İsveç ənənəsinə uyğun olaraq, ev sahibi müraciət zamanı titullardan istifadə etməməyi təklif etdi və heç bir titulu olmayan mən bu təkliflə asanlıqla razılaşdım.

Həmin axşam daimi dostluğun əsası qoyuldu. Mən söhbəti Olofun F.B.H. Braun adlı botaniki tanıyıb-tanımadığını soruşmaqla başladım.

Forest Braun? Olof onu Forest adlandırdı. Mənim F.B.H. Braunum, Markiz adasının florası ilə bağlı üçcildlik kitabın müəllifi, Perudan Polineziyaya bərə ilə şirin kartof, butulka balqabaq və hindqozu gətirmək təcrübəsi ilə mənə inanc və cəsarət verən adam Olofun şəxsi dostu çıxdı. Mənim şəxsi dostum yamyam Uta Fatu-Hivanın oğlu Tei Tetua da Olofun dostu Forestin haqlı olduğunu söyləmişdi. Məsələ əyləncəli olmağa başlamışdı.

Coğrafiyaçı Kall bizdən az maraqlanmırdı. O hesab edirdi ki, dünya kürə şəklindədir və bu səbəbdən Asiyadan Cənubi Amerikaya qədər ekvator boyu məsafə ekvatorun Bering boğazına və Sakit okeanın əks tərəfi ilə cənuba yenidən ekvatora olan məsafə ilə eyni idi, baxmayaraq ki, bu dövrə vurmaq kimi görünürdü.

Kall başa düşürdü ki, okeanlar su üzərindəki hər şeyi cənub hemisferində qərb istiqamətində Cənubi Amerikadan Polineziyaya və şimal hemisferində şərq istiqamətində Asiyadan şimal-qərbi Amerika arxipelaqından keçməklə Polineziyaya aparar görünməz cərəyanlarla kəsilir.

Sonra möhtəşəm gün—23 sentyabr 1949-cu il gəlib çatdı. Antropologiya və Coğrafiya üzrə İsveç Kral Cəmiyyətində təşkil edilmiş yığıncağı baş katib açarkən zalda bir dənə də boş yer yox idi. Səhnəyə çıxan zaman mən birinci cərgədə düz mənimlə üzbəüz oturan məşhur Sven Hedinin cəsarətləndirici baxışlarını gördüm. Bu mənə kömək etdi. Digər sifətlər gözləri maraqlı dostca gözləntiyə və nümayişkəranə həqarətə qədər hər şey ifadə edən çoxbaşlı varlıqlara çevrildi.

Hər şey gözlədiyimdən də yaxşı keçdi. Mənim opponentlərim harada idilər? Çox təəccüblü idi ki, heç kim etiraz etmədi. Mən rahatlıqdan çox, narahatçılıq keçirməyə başlamışdım.

Görüşdəki gözlənilməz nəticə mənim ilk mükafat almağım oldu: elmi məqsədlərlə Kon-Tiki ekspedisiyasını təşkil edib həyata keçirdiyim üçün gümüş Retzius medalı aldım. Sonralar aldığım elm mükafatlarının heç biri məni akademik dünya tərəfindən aldığım bu ilk rəsmi təltif qədər sevindirməmiş və qarşıda məni gözləyən

döyüş baxımından bu qədər əhəmiyyət kəsb etməmişdi. Lakin mütəxəssislərin genişlənən qrupuna qarşı döyüşün bitməsinə hələ çox var idi. Sonrakı aylarda bir gündəki saatlar mənə kifayət etmirdi. Olofun geniş Sakit okean kitabxanası yeni məlumatlar və Sakit okeanla bağlı alternativ fikirlər baxımından mənim onsuz da artıq bir neçə cilddən ibarət əlyazmama əlavə edəcəyim mövzularla bağlı cari və geniş məlumatlarla dolu idi.

Biz Stokholmun kənarında bir yay evi icarəyə götürmüşdük. İvon Olofun kitabxanasına aid indeks kartları ilə Royal kitabxanaya gedib-gəlir və daşıya biləcəyindən də çox kitablarla geri qayıdırdı. Sonra o, bacısı ilə birlikdə çap makinası arxasında oturub taqqıldadır, mənə bəzən bir metr uzunluğuna çatan əlyazma səhifələrini kəsib yapışırdırdım.

Lakin mən Olofu bir həmkar kimi itirməyə olduqca yaxın idim. Elmlər Akademiyası Sellinq Milli muzeyin paleo-botanika şöbəsində müdir təyin etdiyi zaman şansını itirən baş botanik, Sellinqin dəli olduğunu iddia etməklə onu vəzifəsindən uzaqlaşdırmağa çalışırdı. Keçmiş rəqibi bir gecə yeni müdiri xəbərdar etmədən şöbədə qapını içəridən kilidləyərək herbariləri və sənədləri özü ilə apardıqdan sonra Olof şöbənin qfıllarını dəyişmişdi.

Qəzetlər etirazla dolu idi. İsveç Kral Elmlər Akademiyası, həmkarını dəli olmadığı halda dəli elan edəcək qədər barbar bir hərəkət edə bilərdimi? Məsələ ilə bağlı sənədlərdən bəziləri mənə verilmişdi və mən öz bəyanatlarımla sui-istifadə edildiyini görmüşdüm. İttihamlardan biri Sellinqin Svenska Dadbladetdə Kon-Tiki nəzəriyyəsi ilə bağlı iki müsbət məqalə yazması ilə əlaqədar idi.

“Açarların döyüşü” adı almış bu proses o qədər qızgın bir hal almışdı ki, Akademiya onu işdən azad etməyə cəsarət edə bilmədi. Qəzetlər ianə yığılmasına başladılar və nəticədə müstəqil həkimlərin ikinci psixoloji yoxlamasını həyata keçirməsi üçün 150 min İsveç kronu yığıldı. 1996-cı ildə geniş kütlə tərəfindən İsveçin ən dahi yazıçısı adını almış İsveç müəllifi Uilhelm Moberq Olof,

Sellinqin bu mübarizəsindən bəhs edən bir pyes yazdı. Bu pyes bir neçə dilə tərcümə edilmiş və Moskvada səhnələşdirilmişdi.

Professor Olof Sellinqin tamamilə normal vəziyyətdə olduğu müəyyənləşdirildi və ona qoyulmuş "dəlilik" diaqnozu təkzib edildi. Bir neçə il sonra o Akademiyanın ən ali mükafatı sayılan İsveç Şimal Ulduzu Cəngavəri medalı ilə təltif edildi.

İsveç mətbuatında əleyhimə yazılan hücumlar zəiflədi və bu öz təsirini mənim ölkəmdə də göstərdi. Belə ki, Norveç Coğrafiya Cəmiyyəti məni Kon-Tiki ekspedisiyası barədə mühazirə oxumağa dəvət etdi. Nəticə etibarilə mən həmin Cəmiyyətin fəxri üzvü adına layiq görüldüm və Norveç alimlərindən gələcək tənqidləri gözləyərək həyəcanlı şəkildə Kral Haakonla birlikdə ön cərgədə oturduğu Norveç Kral Elmlər Akademiyasına dəvət edildim. İki aparıcı dil tədqiqatçısının mənim köç nəzəriyyəmi yalan çıxaracaqları barədə hədə-qorxu gəlmişdi.

Mühazirədən sonra onlar ikisi də səssiz qaldı. Kral onlara baxdı və nəhayət onlardan biri ayağa qalxıb dostyana bir səsle mühazirəçinin Polineziya dilinin Cənub-Şərqi Asiya dilləri ilə uzaqdan əlaqəsi olduğunu etiraf etdiyinə görə onun okeanda köç marşrutu ilə bağlı irəli sürdüyü fikirlərə etirazı olmadığını dedi.

"Siz bu fikirlərlə razısınız mı?" – deyə o, Asiya dilləri üzrə mütəxəssis olan köhnə əməkdaşına müraciət etdi.

O cəld ayağa qalxıb "Razıyam", – dedi və əyləşdi.

Anam qürurla ayağa qalxdı və onu gur alqışlar müşayiət etdi. Kon-Tikin ilk nəşrini təşkil edən Norveç nəşri Harald Qriq təşkilat işlərini yeniləyib kitabı təkrar çap etdirdi. Səhnə arxasında və beynəlxalq arenada əsən fırtınalardan xəbərdar olsaydım, akademik cəbhədə qəbul olunduğuma görə bu qədər rahat olmazdım.

Kon-Tiki haqqında film çəkilişi məni fransız etnoloqu doktor Alfred Metroksun YUNESKO-nun direktoru kimi fəaliyyət göstərdiyi Parisə gətirib çıxardı. Kitabın böyük rəqəmlərdə satışı film sənayesini səyahətlə bağlı kino çəkməyə maraqlandırmışdı.

İctimai marağın artması ilə, heç bir elmi iş çap etmədən kütləyə açılmış tədqiqatçıya qarşı opponentlərin hiddəti də artırdı. Halbuki bu vaxt mənim qovluqları dolduran əlyazmalardan ibarət elmi işim

İsveç naşiri Adam Helms tərəfindən artıq çap edilmə ərəfəsində idi. Lakin Kon-Tiki haqqında çəkilməmiş filmin montaj olunmamış versiyasının Nyu-Yorkda nümayişi uğursuz oldu.

Prezident Trumanın səyahətlə bağlı müsbət münasibəti Nyu York Taymz, Layf Məqəzin və digər aparıcı qəzetlərin ekspedisiyanı geniş şəkildə işıqlandırdığı Amerikan mətbuatında öz əksini tapdı. Kinorejissorların təkidləri nəticəsində Norveç səfirliyi 16mm-lik filmin 8 fitinin ekranlaşdırılmasını təşkil edib ölkənin ən həvəskar satıcılarına təqdim etdi. Bu əsl qarabasmaya çevrildi.

Oslonu tərk etməzdən əvvəl fotosəkil mağazasından yanında lent və üç əlavə linzası olan əl kamerası aldığım zaman düz 20 dəqiqəlik təlimatı dinləmişdim. İndi biz filmə baxmağa gəldikdə öyrənmişdik ki, filmin yarısı suyun təsiri ilə tamamilə yararsız hala düşüb, digər yarısı isə ləng rejimdə baxıla bilər.

Film aşağı sürətlə tunellərə girib çıxan qatarda asma yelləncəkdə uzanmış biri tərəfindən çəkilməmiş video-görüntü təəssüratı yaradırdı. Filmin bəzi hissələrində görüntü tutqunlaşırdı və köpək balığının ağzını, saqqalı başı, yalın ayağı və çırpınan balığı güclə müəyyən etmək olurdu.

Saatlar keçdikcə izləyənlər bir-birinin ardınca yavaşca otağı tərk edirdilər. Sonda mən RKO şirkətindən bir nəfər alıcı ilə tək qaldım. O, istifadəyə yararlı hissələrdən 10 dəqiqəlik xəbər süjeti hazırlaya bilmək ümidi ilə bütün lent üçün 200 dollar təklif etdi. Mən alver etmədim.

Mənim ilk acı təəssüf hissini qəbul etməkdən başqa çıxış yolum yox idi. Kiçik montaj maşını olan bir dostumla birlikdə səssiz film üçün istifadəyə yararlı film kadrlarını montaj etmək məqsədilə Nyu Yorkdakı kiçik otel otağımda çalışmağa başladım.

Biz taksi saxlayıb məşhur Tədqiqatçılar Klubuna getməzdən əvvəl film hissələrini bir yerə birləşdirdik, lakin nəticənin necə alındığına baxa bilmədik. Fatu-Hivada olduğum zamandan bəri mən klubun ən gənc üzvü idim. Mən heç zaman bu qədər təəccüblənməmişdim. Dolu, lakin tamamilə səssiz zalda oturub filmin ən əhəmiyyətli hissələrinin zibil qutusunda olduğunu düşündüyüm zaman birdən gur alqış sədaları səsləndi. Mən hələ də

ekspedisiya üçün aldığı borcları ödəməmişdim, buna görə də təcrübəli mühazirəçi tur agentı ilə müqavilə bağladım.

O, otel və səyahət xərclərini ödəyəcəyimi təqdirdə mühazirələrdən gələn gəlirdən yüksək faiz verəcəyini vəd edirdi. Sonra o, mühazirə üçün gələn bütün tələbləri qəbul etdi və üç ay ərzində yüzdən artıq "film-məruzə" ilə ABŞ-ı başdan-başa gəzdirdim. Mən Nyu Yorkdan San Fransiskoya, Vaşinqtondan Los Ancelesə gedərkən çarpayıda yatdığım qədər də təyyarə və qatarlarda yatırdım.

Bir dəfə Şattanooqadan (Tennesi) sonra Torontoya (Kanada) gedərkən mühazirədən gələn ən aşağı gəlirin 200 dollar olmasına baxmayaraq, mən cəmi 7 dollar qazanmışdım.

Növbədə Avropa var idi və Şahzadə Lennart Bernadott Hollivudada kino versiyasını hazırlamaq təklifi haqqında düşünərkən Stokholmda tamaşalara bilet satılıb qurtarmışdı. Qoyulan ən yüksək qiymətin 200 dollar olması ilə bağlı hekayəmi danışsam da, onun cəsarəti qırılmadı.

Mənim saldakı yoldaşlarım İsveçdə zalları dolduran tamaşaçılara mühazirə verərkən, mərhum keçmiş şahzadə mənimlə Kopenhagenə gəldi. Burada Kraliça İnqrid, şahzadələr və digər bir neçə nəfər ekrana o qədər yaxın cərgələrdə əyləşmişdik ki, aramızdan bəzilərini dalğaların hərəkəti tutmuşdu. Utandırıcı anlardan birində biz şappıltı eşitdik və kapeldiner (teatrda biletləri yoxlayan) əlində mişarağzı ilə qaçaraq gəldiyində kraliça bunun tamaşanın bir hissəsi olub-olmadığını soruşmuşdu.

Lennart Bernadott salın ekran boyu coşğun rəqsini düzəltmək və mənim yavaş tempdə çəkdiyim filmin sürətini artırmaq istəyirdi. O, Avropanın bir nömrəli optik çap maşınını almışdı. Bu maşın hər üç kadrından birinin yenidən şəklini çəkməklə 35mm-lik filmi 16mm-liyə çevirə və dublikatları orijinalın yerinə qoymaqla standart film proyektorunun sürətini əldə etməyə imkan verirdi.

Növbəti gün mən Vyanaya getdim, o isə Stokholma qayıtdı. Lakin getməzdən əvvəl o yarı Norveç, yarı İsveç dilində əldə edilən gəlirləri yarımbarı bölmək haqqında əlyazısından ibarət bir müqavilə hazırladı. Biz bir səhifədən ibarət həmin müqaviləni itirdik, lakin bu zaman Lennart və onun dostu Olle Nordemardan ibarət

yeni kiçik Artfilm şirkəti 16 mm-lik filmi stabilləşdirərək 35 mm-ə çevirdi. Onlar filmin yeni versiyasını 50%-50% şərti ilə Tarzan filminin Hollivudlu kinorejissoru Sol Lesserə satdılar, o isə filmi yenə eyni bölgü şərtləri ilə RKO Şirkətinə satdı. Əgər əvvəldən 50-50 qazanc şərti olsaydı RKO və mən böyük gəlirlər əldə edə bilərdik.

Kontraktlar da kitab kimi müxtəlif dillərə çevrilirdi və nəticə etibarilə biz sənədli film üzrə iki Oskar aldığımız, biri ən yaxşı rejissor, digəri isə ən yaxşı operator qismində. Elmi mübahisələrə başım qarışdığı üçün mən Hollivuda getməkdən imtina etdim və Oskarı Oslodakı Kon-Tiki muzeyində bərədə ikən Tarzanın rejissorundan aldım. Sonra mən Hollivuda getdim və Sol Lesser mənim şərəfimə kokteyl ziyafəti verməyi təklif etdi.

O mənim film dünyasından kimləri dəvət etmək istədiyimi soruşdu, lakin mənim bu sahə ilə nə dərəcədə tanış olduğum aydın idi. Bir qədər tərəddüd etdikdən sonra mən "Uolt Disney" dedim. Onun olduqca təvazökar və nəzakətli insan olduğunu gördüm.

O məni çox ciddi qarşıladı və Kon-Tiki kitabında ona ayırdığım yer üçün minnətdarlığını bildirdi. Ayırdığım yer? – deyə mən soruşmalı oldum. Mən ona yer ayırdığımı xatırlamırdım. Bəli, ayırmırsız, - o dedi, "üç yerdə, Uolt Disneyin belə təsəvvür edib ərsəyə gətirə bilməyəcəyi okeandakı ən fantastik və gözəl canlıları təsvir etdiyiniz yerlərdə".

13 yanvar 1950-ci ildə Stokholmda İsveç kral ailəsi, Sven Hedin və Olof Sellinqin də qonaq olduğu dünya premyerası baş tutdu. Mən sadəcə bir neçə açılış gecəsində iştirak etdim, lakin fransızlar filmə o qədər böyük maraq göstərirdilər ki, novator bir şirkətə biz sal üçün Osloda bir yer inşa etdiyimiz müddətdə ölkənin yollarında üstü açıq maşında gəzdirmə izni verilmişdi. Bərə ölkəyə yan tərəfinə alma ilişmiş halda gəlib çatdı, belə ki, o meyvə bağının yanından keçmiş və son zəfər səyahətini Şamp Zelzeyə etmişdi.

Film nümayişindən bir gün əvvəl mən Parisə çatanda aeroportda qarşılanmağıma baxmayaraq, həmin gün o qədər də gözəl bir gün olmadı. Alfred Metroks öz ölkəsində güclü bir təhqirlə çıxış etmişdi. Professional fransız jurnalında mən bir daha elmi qabiliyyətdən məhrum bir macərəpərəst kimi təsvir edilmişdim. Jurnalist-

lərdən biri mənə Metroksun filmin nümayişi ilə əlaqədar yazısında məni “mauvais savant”—“səfeh alim” adlandırdığı Carrefour qəzetinin bir nüsxəsini göstərdi. Məndən fikir bildirmək xahiş edilirdi və mən Metroksla görüş təşkil edəcəkləri təqdirdə onun yanında cavab verəcəyimə söz verdim.

Növbəti gün səhər məni Metroksun YUNESKO-dakı ofisinə gətirdilər. Parisdəki Musee de l'Homme-da Cənubi Amerika arxeologiyası sahəsində aparıcı mütəxəssis olan professor Uolter Lehman da iştirak edirdi. Carrefourun jurnalisti də dəftər qələmi ilə hazır vəziyyətdə orada idi.

Təqdimatlardan sonra mən portfelimi açdım və 821 səhifədən, 1000-dən artıq mənbəyə sitat ehtiva edən siyahıdan və çoxlu illüstrasiyalardan ibarət “Amerika hinduları Sakit okeanda” adlı hələ çap edilməmiş elmi işimin son variantını çıxardım.

Mənim hər iki opponenim susqun və çaşqın bir vəziyyətdə idilər və onlar qarışıq suallar verib cavablar aldıqdan sonra artıq estafeti ələ almaq növbəsi məndə idi. Mən Markiz adası, Pasxa adası və Kolumbiyada San Aqustindən tutmuş Boliviya Tiahuanakoyadək And ərazisində mövcud müxtəlif daş heykəllərin şəkillərindən ibarət iri bir qovluq gətirmişdim. Metroks bu iki ərazidəki daş heykəllər arasında bənzərlik olmadığını iddia edirdi. Mən şəkilləri stolun üstünə qoydum və ondan Polineziya heykəllərini Cənubi Amerika heykəllərindən ayırmağı xahiş etdim.

Professor Lehman dərhal şəkilləri götürüb ayırd etmək istədi. Lakin sonra o, tərəddüd edərək onları Metroksa ötürdü. Bu onun ixtisas sahəsi idi. Metroks şəkilləri təbəssümlə aldı.

“Bu Polineziya heykəlidir”, deyərək o, birinci şəkli stolun üstünə qoydu.

“Xeyr!”, mən zəfərlə dedim, “Bu heykəl San Aqustindədir!”

“Bu da San Aqustin heykəlidir” deyərək Metroks heç bir şey olmamış kimi növbəti şəkli stolun üstünə qoydu.

“Xeyr!” deyərək yenə ona müdaxilə etdim. “Bunları Markiz adalarında mən özüm çəkmişəm!” Sonra əlavə etdim ki, əgər bu sahədə dünyanın iki ən qabaqcıl mütəxəssisi həmin şəkillər arasında fərq görmürsə, onda burada bir bənzərlik olduğunu qəbul edirlərmə?

Onlar mənimlə razılaşırdılar. Metroks saatına baxdı və dördümüzü də YUNESKO barına gedib bir şey içməyə dəvət etdi. Biz aşağı endik. Çox ləzzətli içki idi!

Həmin gün axşam kino zalı tamamilə dolmuşdu və bu atmosfer gözlənilən bir şey idi. Burada qütb tədqiqatçısı Paul Emil Viktor və Anapurna alpinisti Mouris Herzoq da daxil olmaqla fransız tədqiqatçıları və alpinistlərindən ibarət böyük bir qrup var idi. Filmi Paul Emil təqdim etdi və mən onların simasında daha iki ömürlük dost qazandım.

Növbəti gün Carrefour astaca mənim otel otağımın qapısının altından içəri atıldı. YUNESKO-dakı üzləşmənin hekayəsini gördükdə mən David və Qoliaf haqqında düşündüm. Qəzetin yuxarı sol küncündə tost demək üçün badəsini qaldırmış Metroksun iri şəkli verilmişdi. Aşağı sağ küncdə isə onun tostuna cavab vermək üçün badə qaldırdığım yerdə mənim kiçik şəklim yer alırdı.

Başlıqda deyilirdi: "Metouks Tur Heyerdaldan yarım razı qalıb". Jurnalistsə mütəxəssislərin Cənubi Amerika və Polineziya heykəllərinə aid şəkilləri ayırd edərkən bəzən yanıldıqlarını, lakin bəzən də şəkilləri düzgün seçdiklərini yazırdı. Bundan əlavə, Metrouks əvvəlki sözünü geri götürür və öz opponentinin əsil alim olduğunu qəbul edirdi.

Adam Helms və onun "Forum" adlı kiçik İsveç nəşriyyat evi Kontiki səyahəti arxasındakı nəzəriyyə ilə bağlı çoxcildli elmi nəşri çap etmək riski aldığı zaman əvvəllər İsveç qəzetində ilk təhqirli hücumları çap etdirən Metrouks həmin qəzetdə indi olduqca müsbət bir rəylə çıxış edirdi. O, vurğulayırdı ki, əgər bu sahədə məlumatı olmasaydı o, belə bir gənc yaşda iki üz qabığı arasında elmin müxtəlif sahələri ilə bağlı bu qədər əhəmiyyətli elmi materialı toplamağın mümkünlüyünə inana bilməzdi.

Onun Pasxa adasındakı ekspedisiyadan əməkdaşı belçikalı arxeoloq professor Henri Lavaşeri bu mübahisələrdə iştirak etmədi və mən Pasxa adasına şəxsən ekspedisiya təşkil etdikdən sonra özümlə gətirdiyim materialı oxumaq üçün Osloda mənə baş çəkdi. Daha sonra 1975-ci ildə o mənim Pasxa adasında incəsənət adlı işimə giriş yazmışdı.

Lakin Fransada əldə edilən atəşkəs bu münaqişəyə son qoymadı. Kitab və film dünyada diqqət qazandıqca, ictimaiyyətin gülüş obyektinə çevrildiklərini düşünən mütəxəssislər arasında oppo-nentlərin qızgınlığı da bir o qədər artırdı. Onların fikrincə, mənim oxumuşların ayağını tapdamağım ictimaiyyət arasında məmnunluqla qarşılanmışdı.

Professor Birket-Smisin Amerikaşünasların XXIX Beynəlxalq Konqresində Kon-Tiki ekspedisiyasını unuduluşa məhkum etmək çağırışı müvəffəqiyyət qazanmadı və 1952-ci ilin avqustuna planlaşdırılan XXX üçün təşkilatçılar daha effektiv metod sınamaq qərarına gəldilər.

Mən dünyanın ən qabaqcıl mütəxəssislərinin də iştirak edəcəyi konqresdə mühazirə söyləmək dəvəti aldım. "Amerika hinduları Sakit okeanda" adlı kitabım artıq bir həftə əvvəl işıq üzü görmüşdü və yaqin ki, iştirakçılardan heç biri hələ ondan xəbərdar deyildi. Bu dəvət mənə gözlənilməz bir təhlükə vəd edirdi. Nizamnamədə hər fəal iştirakçının üç mühazirə söyləmək imkanı olduğu göstərilirdi. Mən üç mühazirə söyləmək üçün qol çəkdim.

Konqresdən növbəti sirkulyar gəldiyi zaman diqqət etdim ki, mənim mühazirələrimi təqdim edəcəyim hissələrdə o qədər adamın içindən məhz professor Birket Smis münsif kimi seçilmişdi.

Onsuz da utancaq təbiətli olan mən indi, dünya antropologiya elitası qarşısında Kembriçdə çıxış etməyə gedərkən daha da utancaqlaşmışdım. Konqresdə 35 ölkədən 200 nümayəndə iştirak etməli idi və İvonla mən oraya çatanda onlar artıq qruplar halında dayanıb səmimi dostlar kimi söhbətləşirdilər. Üç ziddiyyətli müha-zirə əlyazması mənim çantamda idi. Gah soyuq gülüş, gah dodaqların ifadəli şəkildə büzülməsi ilə müşayiət olunan maraqlı baxışlardan aydın olurdu ki, məni burada çox az adam tanıyırdı.

İvonu isə heç kim tanımırdı. Mən çantamı və slaydları qoymaq üçün yer axtararkən o, koridorda gözlədi. Mən geri qayıdanda o qəfil bir səs eşitdi: "Arxaya çevrilin. Baxın, Heyerdal gəlir". Bundan bir az sonra İvon dostcanlı isveç antropologiya professoru Siqval Linlə maraqlı söhbətə qarışdı. Onlar söhbət edərkən, yaşlı bir iştirakçı Linə yaxınlaşıb dedi, "Bağışlayın, sizi Tur Heyerdal zənn edib salam vermədim".

Səhnədə öz növbəmi gözləyərkən mən rahat deyildim. Digərləri ən yaxşı halda bir mühazirə ilə çıxış etdiyi halda, mən üç mühazirə ilə iştirak edirdim. Buradakı atmosfer gözlənilən idi: bir nəfər gülüş obyektinə çevriləcəkdi. Burada mərasimi qeydə almaq üçün həddindən çox kameralı jurnalist vardı, mərasimə maraq əvvəlkilərdən fərqli idi. Bu isə həm macərəpərəstə qarşı düşmənçilik hissini artırmaq, həm də elə onların gözü qarşısında onun məhv olmasını təmin etmək üçün idi.

Məndən əvvəl gələn iki mühazirəçinin mövzusu o qədər ixtisaslaşmış idi ki, onları dinləmək üçün çox az dinləyici içəri girmişdi. Digər iştirakçılar koridorda dayanıb bir azdan nümayiş olunacaq sirki izləmək üçün maraqla gözləyirdilər.

Birinci mühazirəçi yarım saat sonra mühazirəsini bitirdiyi zaman, İvon və mən onu sona qədər dinləyib ikinci mühazirəçinin mühazirəsini gözləməyə qalan bir neçə sadıq dinləyici arasında idik. Lakin naməlum səbəblərdən bu ikinci mühazirəçi mühazirə deməyə gəlmədi. Adətən belə hallarda növbəti mühazirədən əvvəl yarım saatlıq fasilə verilir, lakin Birket Smis səhnəyə çıxdı və demək olar ki, boş olan zala baxaraq məni mühazirə deməyə dəvət etdi.

Mən kafedranın arxasına keçib İvon və 5-6 nəfərlik laqeyd dinləyici üçün mühazirəmi oxumağa başladım. Elə təəssürat yaranırdı ki, sanki mən özüm üçün oxuyurdum. Mühazirələrimə çox yaxşı hazırlanmışdım və onu dinləmək istəyən adamlar hələ də koridorda idilər.

Ən az dinləyicilər qədər həvəssiz bir şəkildə mühazirəmi oxuduğum beş dəqiqə idi ki, birdən İvonun sakitcə çölə çıxdığını gördüm. Bir dəqiqənin içində giriş qapısı geniş açıldı və adamlar İvonun arxasında demək olar ki zala axışdılar.

Ayaq və stol səsləri o qədər bir-birinə qarışmışdı ki, mən adamların divarlara və giriş qapısına söykənərək dayandıqları izdihamlı zalda səssizliyin bərpa olması üçün mühazirəmə fasilə verməli oldum. Davam etmək istəyəndə zaldan mühazirəni əvəldən başlamağım üçün qışqırıqlar gəldi və Birket Smis məndən mühazirəni əvəldən təkrar oxumağı xahiş etdi.

Mən auditoriyada təəccüblənmiş üzler gördüm. Səhnədə onların gözlədiyinin əksinə, saqqallı vəhşi yox, üzü təzəcə qırılmış mavi kostyumlu gənc kişi dayanmışdı. Qəzetlər mənim dəniz səyya-

hından çox, səliqəli geyimli bank mü sahibinə bənzədiyimi yazırdı. Mühazirəçininmi, ya dinləyicilərinmi daha çox təəccübləndiyini söyləmək çətin, lakin birinci mühazirəmdən sonra zalda yaranmış sakitlik məni dəhşətə gətirmişdi. Bir dəne də olsun acı şərh səslənmədi, yalnız cavabı çox asan olan bir neçə dostyana sual verildi.

Növbəti gün, ikinci və üçüncü mühazirələrdən sonra artıq dinləyicilərlə bir-birimizə isinişmişdik. Sonuncu mühazirələrimi fasiləsiz təqdim etdim. Bu mühazirələr Polineziyanın yerli əhalisinin yaranmasında Amerikanın rolunun olması ilə bağlı güclü fikirlərimi ehtiva edirdi. Heç kim əks-argumentlə çıxış etmədi. Əksinə, ilk cavab Kanadanın irq sahəsi üzrə məşhur tədqiqatçısı professor Raqlz Geysdən gəldi.

O, son zamanlar aparılan qan analizlərinin mühazirəçinin nəticələrini dəstəklədiyini söylədi. Dərindən rahatlamış və tamamilə əldən düşmüş bir halda mən İvonla birlikdə otağı tərk etdim. Oslolu müxbir mənim bu döyüşdən sağ-salamaq çıxmağımla bağlı xəbərləri teleqrafla Norveçə bildirdi. O, mənim opponentim professor Birket-Smisin mənə qeyri-adi əhəmiyyətə malik elmi iş təqdim etdiyimə görə təşəkkür etməsi faktını da qeyd etmişdi. İstisnasız olaraq bütün "fırılacaq"la bağlı ittihamlar yazan bütün fin qəzetləri elmi iş barədə müsbət şərhlər çap etdirərək tənqidçilərin susdurulduğunu vurğulayırdı.

Sonralar Linni mən zənn edərək ona salam verməyən balaca yaşlı kişinin fransız etnoloqu Pol Rivet olduğunu öyrəndim. Mən onunla bir daha qarşılaşmadım; o bilərəkdən mənim üç mühazirəmin heç birində iştirak etməmişdi.

Mənə xəbər vermişdilər ki, sonralar o, Konqresə Heyerdalın nəzəriyyələrini qəbul edilməz elan etmək haqqında qərar qəbul etməyi təklif etmişdi. Məsələ ilə bağlı mühazirələrdə iştirak etməyən birinin təkliflərinin qəbul edilə bilməyəcəyi izahı ilə onun təklifi geri çevrilmişdi. Lakin mən hələ tam əmin-amanlıqda deyildim. Kembridcdəki Konqres başa çatdıqdan bir neçə gün sonra Vyanada Antropoloqların və Etnoloqların IV Konqresi işinə başladı.

Kembridcdəki bir çox digər adamlar kimi, İvonla mən də birbaşa Vyanaya qatar biletləri aldım. Vyanaya yola düşməzdən

əvvəl, Vyanalı yaxın bir alim dost mənim ən həvəsli opponentlərimdən olan professor Robert von Heyne-Geldernin Vyanadakı Konqresə vitse-prezident təyin edildiyini xəbər verdi.

O, mənim nəzəriyyələrimi kəskin şəkildə tənqid edən sirkulyar çap etdirmişdi və bu sirkulyarlar pulsuz olaraq bütün Konqres iştirakçlarına paylanacaqdı.

Mən dərhal qatar biletlərini geri qaytarıb İvonla birlikdə Vyanaya uçmağı qərarı aldım. Yərə enən kimi İvonu otelə qoyub özüm taksilə birbaşa Heyne-Geldernin ofisinə getdim.

Beli bükülmüş, lakin aktiv olan yaşlı bir professor eynəklilə gözlərindən nəzərə çarpan bir təlaşla məni qarşıladı və paylanmaq üçün hazır olan sirkulyarın bir nüsxəsini təqdim etdi. Mən bu tənqiddə cavab vermək üçün çıxış istədiyimdə o, amiranə şəkildə mənfə cavab verdi. Konqresdə çıxış etmək üçün dəvət edildiyim zaman müraciət etməliydim. Artıq çox gec idi. Çöldə səbirsizliklə gözləyən iki tələbə mənim özümü müdafiə üçün müraciətimin rədd edildiyini qapıdan eşidib dəhşətə gəldilər. Bir qrup tələbədən ibarət nümayəndə professorla yaxınlaşıb Konqres zamanı açıq debat təşkil etməyi xahiş etdilər. Lakin onların xahişi rədd edildi.

O axşam tələbələr məni gizlicə tərk edilmiş bir şərab anbarında görüşmək üçün sevimli professorları Dominik Völfelin yanına apardılar. Tələbələr ictimai yerdə professor Völfellə görüşməkdən çəkinirdilər, çünki o, onların öz müəllimi professor Heyne-Geldernlə yaxşı münasibətdə deyildi. Völfel real mədəni əlaqələrə kəskin baxışı olan veteranlardan biri kimi tanınırdı. Mən elmi işimdə Kanar adalarının aborijen əhalisinin mədəniyyəti ilə bağlı ondan sitatlar gətirmişdim.

O, qədim dövrdə bu adanın köhnə dünya ilə yeni dünya arasında dayanacaq olduğu qənaətində idi. Biz lampanın tutqun işığında sakit səslə planlar qurarkən mən xristianların təqib zamanı katakombalarda necə gizləndiyini xatırladım.

Mənə Vyanadakı Etnoqrafiya muzeyinin öz illik jurnalını bütün konqres iştirakçlarına paylayacağı bildirildi. Nə muzey direktorunun, nə də jurnalın redaktorunun konqresin vitse-prezidenti Heyne-Geldernlə xüsusi yaxınlığı yox idi. Növbəti gün səhər mən muzeyin direktoru ilə görüşməyə getdim və jurnalda məqalə vermək üçün

razılıq aldım. Görünür, o jurnalın artıq çapdan çıxdığından xəbərsiz idi. Məni göndərdiyi jurnalın həmredaktoru Cənubi Amerika və hindu mədəniyyəti üzrə tanınmış mütəxəssis mehriban professor Etta Beker-Doner ofisdə qalaqlanmış jurnallara işarə edərək onların artıq nəşr edildiyini bildirdi, lakin jurnal konqres iştirakçılarna paylanmazdan əvvəl mənim Heyne-Geldernin arqumentlərinə cavabımı da oraya ayrıca əlavə edəcəklərinə söz verdi.

Bu söhbət Cümə günü baş tutmuşdu, konqres isə Bazar ertəsi səhəri öz işinə başlamalı idi.

Xoşbəxtlikdən, mənim alman nəşirlərim—Ullsteyn ailəsi Vyanada idi. Kon-Tikinin almanca nəşrinin böyük uğuru bizim gözəl münasibətlər qurmağımızla nəticələnmişdi. Görüşdən sonra nəşir və istehsal üzrə menecer mənə əlavə məqaləni Bazar günü səhər onlara təqdim edəcəyim təqdirdə həmin gün axşamadək onun nəşrini təşkil edəcəklərinə söz verdilər.

Cümə günü axşam rahat gecə yuxusu almaq üçün erkən yatdım. Heyne-Geldern özümlə Vyanaya gətirdiyim yeni çapdan çıxmış elmi işimlə tanış olmadan məni tənqid etmişdi. Şənbə günü Heyne-Geldernin bütün arqumentlərinə müvafiq cavaları zəhmətsizcə öz mətnimdən tapıb çıxardım; bu arqumentlərlə artıq əvvəlki təcrübələrimdə tanış olmuşdum.

Professorun yeganə yeniliyi onun dünya mənbələrindən sitatlar ehtiva edən təqdirəlayiq bir siyahı hazırlaması idi. Burada o, Sakit okeandakı küləklərin Kon-Tiki bərəsini Polineziyaya aparən passat küləklərinə əks istiqamətdə əsdiyi günlərdən nümunələr göstərirdi.

Bu yeni və gözlənilməz arqumentə mən sadə cavab verdim: Sakit okeana yanaşmada şəxsi səyahət təcrübəsi yox, tədqiqatə əsaslanılsa orada baş verən qasırgılardan ibarət iri bir siyahı hazırlamaq və Sakit okeanın məskunlaşma üçün tamamilə əlverişsiz olduğu qənaətinə gəlmək olar.

İvonla mən Bazar ertəsi səhəri bayraqlarla bəzədilmiş auditoriyaya gələn ilk iştirakçılardan idik. Əllərinə zorla verdiyim çap edilmiş məqalə üçün çaşqınlıqla təşəkkür edən konqres prezidenti və vitse-prezident bizi səmimiyyətlə qarşıladılar. Kafedranın arxasına keçib konqresi açıq elan edən zaman Heyne-Geldern olduqca

solğun görünürdü. O, mənim əlavə nəşrimə cavab vermədi, çünki bildiyi bütün arqumentləri artıq gətirmişdi və Sakit okeandakı küləklərin istiqamətini dəyişmək cəhdinin də etibarlı bir arqument olmayacağını bilirdi.

Heyne-Geldernin əlinə qisas almaq fürsəti 8 il sonra düşdü. 1960-cı ildə Amerikanşünasların XXXIV Beynəlxalq Konqresi Vyanada keçirilirdi və bu dəfə Heyne-Geldern konqresin prezidenti təyin edilmişdi. Dəvətnaməni aldığı zaman çox götür-qoydan sonra mühazirə ilə iştirak etmək qərarına gəldim. Bu dəfə mən biologiya sahəsindən bir mövzu seçmişdim. Bu sahədə Heyne-Geldern və onun tərəfdaşlarından daha üstün olduğumu bilirdim.

Heyne-Geldernin öz tərəfdaşlarını qəsdənmi ən ön cərgədə oturduğu məni çox tez-tez düşündürürdü. Tribunaya çıxdığım zaman məni hər zamankından daha açıq şəkildə bəyənmədiklərini və mənə hər zamankından daha çox nifrət etdiklərini hiss etdim. Əlyazmamı vərəqləyib auditoriyaya baxdıqca düşünürdüm ki, əgər baxışlar insanı öldürə bilsəydi, elə o andaca mənə zillənən baxışlardan ölərdim. Mühazirəni sanki trans vəziyyətində oxuyurdum, mənə soyuq baxışlarını zilləyən bu adamların dediyim bir sözə belə qulaq asmadığını düşünürdüm.

Birdən inanılmaz bir şey baş verdi. Sonuncu cümləmi oxumağa hazırlışırdım ki, gözlərimi qaldırırdıqda Heyne-Geldernin sürətlə kafedraya yaxınlaşdığını gördüm. O sanki köhnə dostu imişəm kimi mənim əllərimi tutdu və mühazirəmlə bağlı bir daha bənzərini eşitmədiyim təriflər səsləndirdi.

Onun ön sırada oturan tərəfdaşları ən az mənim qədər çaşqın olmalı idilər. Bilmirdim ki, mənim Cənubi Amerika və Polineziya arasındakı əlaqə ilə bağlı etno-botanik sübutlara həsr olunmuş mühazirəm Heyne-Geldernin ən qatı düşməni—super izolisionist E.D. Merrilin izolyasiya haqqında nəzəriyyələrini məhv etmişdi. O, mənim bu amerikalı botanistin dediklərini təkzib etdiyimə o qədər sevinmişdi ki, Sakit okeanı yanlış istiqamətdə keçdiyimi tamamilə unutmuşdu. Bu zaman külək o dərəcədə əlverişli şəkildə mənim üzdüyüm istiqamətdə əsirdi ki, sadəcə əlimi sıxdığı halda mənə elə gəlirdi ki, sanki səhnədə məni bərk-bərk qucaqlayıblar.

Etnoloq Metrauksun dəstəklədiyi botanik Skotsberq də təslim olmuşdu. O, Pasxa adalarının florası ilə bağlı tədqiqatını yenidən gözdən keçirmiş və adanın yalnız iki şirin sulu bitkisi— totara qamışı və dərman bitkisi sayılan tavarinin Cənubi Amerika cinsləri olduğunu və buraya avropalılardan əvvəl gəlmiş dənizçilər tərəfindən gətirildiyini bildirmişdi.

Totora qamışı bu meşəsiz adada becərilən ən əhəmiyyətli bitki idi və Perunun çöllük sahilləri boyu bu qamışdan evlərin və qayıqların inşasında istifadə edilirdi. Şirin su bitkilərinin Pasxa adasının krater göllərinə quşların ayaqlarına yapışan çiçək tozları vasitəsilə gəlib çıxdığını iddia etmək cəhdləri uğursuz oldu, belə ki, Cənubi Amerikadan buraya heç bir dəniz quşu gəlib çata bilməzdi.

Bundan əlavə, avropalılardan əvvəl də burada becərilən şirin kartof, kassava, balqabaq və çili bibər kimi bu bitkilərin də tozu insan əli olmadan Pasxa adasına gedib çıxma bilməzdi. Böyük Qoliaflarla döyüş Avropada nəhayət ki bir az səngidi.

Lakin mənim döyüş illərimdə içinə düşdüyüm tor Atlantik okeanını aşaraq Berlin divarından keçmiş və "dəmir pərdə"nin arxasına qədər gedib çıxmışdı. ABŞ-da Kon-Tiki ekspedisiyasından bəhs edən kitab və film ən az Avropadakı qədər böyük entuziazmla qarşılandı. Ekspedisiya iştirakçıları Ağ Evə dəvət edildilər və prezident Truman bizi Oval Kabinetdə qarşıladı. O, çıxışında bizim cəsarətimizi və dənizçilik məharətimizi təriflədi və səyahətimizlə bağlı qəzet materiallarının toplandığı dəftərini göstərdi.

Lakin Amerika alimlərinin entuziazmı bir qədər zəif idi və onların hücumları da Avropadakılara nisbətən yumşaq olması ilə seçilirdi. Bu ölkədə belə bir doqma yaranmışdı ki, Cənubi Amerika balza qayıdı Polineziyaya gedən su yolu boyunca suda qala bilməzdi. Qədim Peruda dənizçiliklə bağlı dünyanın aparıcı söz sahibi Harvard Universitetinin professoru S.K. Losrop balza qayıqları ilə bağlı xüsusi bir dissertasiya yazmış və belə nəticəyə gəlmişdi ki, okeana çıxdıqdan 2 həftə sonra belə qayıq batar və bu səbəbdən Perunun yerli sakinlərini Polineziyaya aparıb çıxara bilməz.

Sakit okeanla bağlı tədqiqat aparın bütün alimlər Losropdan sitat gətirirdilər və Ser Piter Bak və digərləri onun nəzəriyyəsinə

əsaslanırdılar. Onların arasında mehriban yaşlı Herbert Spinden də vardı. Mən Nyu Yorkda onunla birlikdə qalmışdım. O zaman onu və onun əməkdaşlarını ətraflı məlumat ehtiva edən, lakin hələ də çap edilməmiş əlyazmamı oxumasına cəhd etmişdim. Mən Polineziyanın ən qədim sakinlərinin Cənubi Amerikadan gəldiyi iddiasını irəli sürdüyüm zaman o sadəcə gülmüşdü və demişdi: “Nə deyə bilərəm, balza qayığı ilə Perudan Polineziyaya üzməyə ən azından cəhd etmək olar”.

O, mənə meydan oxumuşdu və mən də bu meydan dəvətini qəbul etmişdim. Səyahətdən sonra şiddətlənən döyüş zamanı məni ən çox təəccübləndirən hadisə prof. Losropun və həyat yoldaşının məni və həyat yoldaşımı Nyu Yorkdakı mənzillərində verdikləri kokteyllərə dəvət eməsi olmuşdu.

Orada o, mənə pianonun üstünə qoymuş olduğu Kon-Tikinin dəqiq modelini göstərmişdi. O bu modeli özü düzəltmişdi. Bu mehriban və alicənab alim həmin səyahətlə nəzəriyyələrimin doğru olduğunu sübut etdiyimi qəbul edən ilk şəxs idi. Biz Kallaoda balza qayığı düzəldərkən məşhur Amerika arxeoloqu prof. Riçard P. Şadel Peruda qədim ink qalıqlarının qazıntıları ilə məşğul idi.

Mətbuatda ona bizim bu səyahətdən sağ çıxıb-çıxmayacağımızla bağlı verilən suala o da digərləri kimi mənfi cavab vermişdi. Səyahət uğurla başa vurulduqdan sonra Şadelə Kon-Tiki səyahəti nəyi sübut etdi sualı verildi və onun cavabı belə oldu: “Heç nə sübut etmədi. Sadəcə səyahət norveçlilərin bacarıqlı dənizçilər olduğunu göstərdi”.

Biz onunla uzun illər sonra Peruda qarşılaşdıq. Bu zaman o, həmin ölkəyə çox əvvəldən dəniz səyahətlərinin edildiyinə o qədər dərindən əmin olmuşdu ki, sahildən kənardakı adalardakı arxeoloji layihələrdə mənimlə birgə işləmək ideyasını irəli sürmüşdü. 1990-cı illərdə Şadelin həmkarı və mənim yaxın dostum və əməkdaşım ABŞ-dan olan prof. Daniel Səndveys Peru sahil dənizçilik mədəniyyət ilə bağlı e.ə. X-IX minilliklərə aid sübut üzə çıxardı. Burada yaşayan sahil sakinləri tamamilə okeandan çıxan balıqdan asılı idi.

Elmi ziddiyyətlər arasında macərəsevər ruhunu məmnun etməyə vaxt tapa bilirdinmi?

Qədim sivilizasiyalarla bağlı tədqiqat apararkən macərə quru

elm dünyasına duz-istiöt qatır. Amerikaşunasların Kembridcə təşkil edilmiş XXX Konqresindəki görüşdən sonra mən 1954-cü ildə Braziliyanın Sao Paulo şəhərində keçiriləcək XXXI konqresdə fəxri vitse-prezident kimi iştirak etmək dəvəti aldım.

Orada mən digər şeylərə yanaşı, 1952-ci ildə Qalapaqos adalarına ilk arxeoloji ekspedisiya zamanı əldə etdiyim materialları təqdim etdim. Bütün konqres iştirakçıları üçün Braziliyanın içərilərinə səyahət etmək planlaşdırılırdı. İvon və mən bu səyahətə yazılanlar arasında idik. Lakin təəssüf ki, prezident Getulio Varqasın intiharı səbəbilə səyahət təxirə salındı.

Bunun əvəzini çıxmaq üçün mən bizi və bizim gidimizi cənub-qərbi Amazon hövzəsindəki Araquaya çayı sahilindəki kiçik hind kəndi Santa İsabelə uçurması üçün birmotorlu kiçik bir təyyarə tutdum. Səyahət heç də planlaşdırdığımız kimi getmədi.

Səyahət üçün aldığımız təchizat və ləvazimatları aeroportda qoymalı olduq. Təyyarəni həddən artıq yükləmək istəməyən pilot bizə balıq tilovu və tufəngdən başqa heç nə götürməyə icazə vermədi. Bir qədər uçduqdan sonra yaşıl cunqli taxtından çox yuxarı qalxdığımız zaman təyyarə tam 180 dərəcə döndü və motor susdu.

“Qorxmayın”, - pilot dedi. “Bundan əvvəl 12 dəfə fəvqəladə eniş həyata keçirmişəm”.

Aeroportda o bütün alışıdırıcı şamları dəyişdi və biz təkrar havaya qalxdıq. Pilot üzərində kəndlərin yaşıl fonda qırmızı halqalarla göstərilədiyi köhnə məktəb xəritəsi ilə hərəkət edirdi. Bir neçə saatdan sonra təyyarə yağışlı meşənin ortasında kartof tarlasını xatırladan bir sahədə yerə endi.

Çay sahilindəki ağacdan oyulmuş uzun kanoe bizim cunqlidən çıxmağa yeganə şansımız idi. İki Karaca hindusu bizi kürəklə Amazon istiqamətinə aparmağa çalışdı. Biz tufəng və balıq tilovunu götürüb göyertəyə dırmandıq və sürətlə çay aşağı üzdüük. Bir neçə gün ərzində yaşıl cunqli, qəhvəyi su, rəngli tutuquşular və qışqıran meymunlardan başqa heç nə görmədik.

Gecələr biz çayın kənarında ya qum üstündə, ya da budaqlardan ibarət matrasda yatırdıq. İstənməyən qonaqlardan qorunmaq üçün çayın kənarında qalırdıq və suyun üzərində parlayan marmər kimi gözlər bizə zillənərkən yatmaq olduqca çətin olurdu.

Bunlar gözlərini bizdən çəkmədən suda üzən Amazonun alliqatorları olan kaymanlar idi. Gündüzlər boğucu isti olurdu və bizim üzərində üzdüyümüz şokolad rəngli sudan başqa içməli suyumuz yox idi. Birinci gün biz suyu cib dəsmallarımızla süzüb içdik, lakin sonrakı günlər o qədər susuz və yorğun olurduq ki birbaşa çaydan içirdik.

Növbəti bir neçə həftə ərzində Amazonun heyranedici təməşəsində məhbub kimi biz inanılmaz bir dünya ilə tanış olduq. İlk gördüyümüz adam çayın sahilində dayanıb bizə baxan çılpaq kişi oldu. Bizi görən kimi o, komaya geri döndü və əvvəlki kimi çılpaq halda geri qayıtdı, lakin bu dəfə onun belində bir kəməər vardı. Məşədə belə daxmalar çox idi və bizi qızardılmış balıq, tısbağa yumurtası və kassava köklərinə qonaq etdilər.

Biz çöldə qurulmuş yellənçəklərdə yatdıq, lakin ay işığında qəribə bir drama şahidlik etmək üçün yuxudan oyadıldıq. Müəyyən bir intervalla iki çılpaq gənc qız bizim yelləncəklərin ətrafında qorxmış ceyran kimi qaçırdı və meşə qeyri-adi bir donqultu səsi ilə dolmuşdu. Çayın dayazlığında hündür baş geyimində və samandan hazırlanmış çiyinlikdə dörd yırğalanan insan fiquru rəqs edirdi. Bizə bu məxsusi gecə performansı barədə heç bir izahat verilmədi.

Lakin biz bu bitməz-tükənməz böyüklükdəki mühitdə bitki kökləri və tısbağa yumurtaları axtarmaqla, gecə oxla timsah ovlamaqla, quraqlıq dövründə çaydan ayrı düşmüş göldə yaşayan delfin və uçan balıqlarla demək olar ki, fəvqəltəbii təcrübələr yaşamaqla həyatda qalmaqla sənəti barədə çox şey öyrəndik. Bizim cənqili hindularının qonağı kimi keçirdiyimiz günlər yenicə tərkt etdiyimiz göydələnlər şəhəri Sao Paolonun biznes mühitindən— xüsusilə də tezliklə qarşı-qarşıya gəldiyimiz acı elm dünyasından— tamamilə fərqlənirdi.

Beynəlxalq fasilə 1961-ci ildə Havay adalarında Sakit okeana hərət edilmiş X Elmi Konqreslə başa çatdı. Olof Sellinq İsveçrə Elmlər Akademiyasının nümayəndəsi kimi bizimlə birlikdə uçdu. Bu gün onun ən yaxın dostları Akademiyanın üzvləridir, lakin Forest Braun botanika ilə bağılı nəzəriyyələrinin qələbəsini görmədi, Bak da konfransda iştirak etmirdi.

Olof çoxdan Kon-Tiki qrupu tərəfindən bir növ fəxri üzv kimi qəbul edilmişdi və indi də onun adı Pasxa adasında çiçək tozlarını öyrənməsinə görə hallanırdı. Pasxa adasındakı ekspedisiyada iştirak edən üç amerikan arxeoloqu ilə birlikdə mən oradakı, eləcə də Polineziya və Qalapaqos adalarında əldə ediyim nəticələri təqdim etdim.

Nəticə belə oldu ki, Sakit okean Konqresinin üç min nəfərlik nümayəndəsi anonim şəkildə arxeoloqların ortaya qoyduğu qərarla razılaşdılar—Cənubi Amerika və Cənub-Şərqi Asiya, Sakit okeanı adalarının sakinlərinin əhalisi və mədəniyyətində ən əhəmiyyətli mənbə kimi çıxış edirdi.

11 “Dəmir pərdə” arxasında

Nəhayət ki yenidən nə isə dəyərli bir iş görəcəksən.

Köhnə tanış səs bir neçə həftəlik sükutdan sonra geri dönmüşdü.

Dəyərli bir iş?

Mən az qala iməkləyə-iməkləyə Tenerifedəki Teide vulkanında iri lava daşları arasında özümə yol axtarırdım. Jaklin də daban-dabana məni izləyirdi. Həqiqətən də çılğınlıq edirdik; Bazar günü idi və biz piramida vadisindəki bağımızda yelləncəklərdə uzanıb istirahət də edə bilərdik.

Mənim üçün Bazar günləri müqəddəsdir. Bu mənim prinsipimdir. Bu simvolik “yeddi gün”ə hörmət və sırf praktik səbəblərin kombinasiyası hesab edilə bilər. O mənə içimdəki səsi hiss etməyə, bədənim və ruhumu təzələməyə imkan verir. Beləliklə, gələcək həftə görəəcəyim işlərə yeni enerji ilə başlaya bilərəm.

O an mənim söhbət etməyə halım yox idi. Bu seyrək havada birtəhər nəfəs almalı və ayağımı elə qoymalı idim ki, boş daşlar Jaklinin başına düşməsin. Qəribədir ki, mənim aku-akum məhz burada təkrar ortaya çıxdı. Səyahətlər və görüşlərlə dolu iş qrafikim olduqca gərgin idi və mən Pasxa adasındakı abidələr səpələnmiş yamaca çıxdığım vaxtdan bəri onun barəsində düşünməyi unutmuşdum.

Ancaq indi Milad və unudulmaz yubiley ili idi. Yeni il gəlirdi və mənim işə qayıtmağa kifayət qədər vaxtım olacaqdı. Necə də möhtəşəm gözəllikdə bir mənzərədir! Hətta dağdan aşağı vəhşi

rəqslərində bir çox formalarda düşmüş ətrafımızdakı iri qara lava daşları da mavi səma altındakı bu yüksəkliyin boşluğuna rəng qatırdı. Biz demək olar ki, tropik bitki sıxlığı dünyasını aşağıda Güimar vadisində qoymuşduq.

Təpə yuxarı, böyük küpəgirən qarı qazanının çöl tərəfində dəniz səviyyəsindən təxminən 2000 metr yüksəklikdə düz kraterin kənarından aşağıda bitən sıx şam meşəsi vardı. Kraterin içərisi 12 km diametri olan yarısqı qurumuş lava ilə dolu nəhəng kasanı xatırladırdı. Teidenin ən yüksək zirvəsi 3700 m idi və bu İspaniya ərazisində ən yüksək nöqtə hesab edilirdi.

Biz küpəgirən qarı qazanından uzaqlaşıb yuxarı dırmanırıdıq və buradan aşağıdakılar qara və qəhvəyi yanmış sıyıq kimi görünürdü. Sanki rənglənmiş küllər şəkər və darçını xatırladırdı. Canlı bitkilərin burada olmasına yeganə işarə sıyığın içindən trollun pıtlışıq saçı kimi yerin mərkəzindən gəlib çıxan və təmiz hava almağa macal tapmamış lavanın əsirinə çevrilən sıx qūsursuz dairə şəkilli kollar idi. Okean olsun, dağ olsun, meşə və ya səhra olsun—mən yaradıcı qüvvələrin insanlığın ad gününə verdiyi hədiyyədən nə isə bir şey görməyi sevirəm.

Təbiəti sevən insan Yaradanla eyni zövqə malikdir. İstər sinaqoqa girin, istər kilsəyə, istərsə də hər hansı bir məscidə—hər yerdə Allahın təbiətdəki hər şeyi yaratdıqdan sonra öz işindən qürur duyaraq bir günü istirahət günü elan etdiyini eşidəcəksiniz.

Mənim gözə-görünməz əkizim biz qayalardan sıldırımlı yamacdan enərkən söhbət etmək əhval-ruhiyyəsində idi. Bu zaman aku-aku da fikirlərim kimi qeyri-ciddi idi. Mən xırıltı ilə seyrək dağ havasını ciyərlərimə çəkib otura bildiyim hər hansı bir yerdə vicdan əzabı duymadan dayanıb nəfəsimi dərirdim, çünki Jaklin məndən geri qalırdı. O çox möhkəm idi və əzələ gücündən çox, möhkəm iradə gücünə malik idi.

Niyə həmişə yüksəyə və daha da yüksəyə?

Qəbul etməliyəm ki, mən dağa çıxıb belə bir panoramalı mənzərə ilə mükafatlandırılmağın xüsusi bir ləzzəti olduğunu düşünürdüm. Elmdə olduğu kimi, dar dərə gözəl olsa da, nəticə

etibarilə o, dar düşüncəli olmaq təhlükəsi yaradır. Biz hündür lava pikinin çıxıntısına çatdıq və bütün istiqamətlərə gözəl bir mənzərə açıldı. Mən Jaklini yuxarı dartıb yanıma çəkdim və biz nəfəsimizi dərib aşağıdakı bu dünyaya baxmaq üçün oturuq.

“Adanın ən hündür yerində oturub dörd bir tərəfində okeanı görmək insana təhlükəsizlik hissi verir”, - o dedi.

Mən hər zamankı kimi onun dediklərinin əksəriyyəti ilə razılaşdım. Bəlkə də heç kimin qaranlıq meşənin içindən çıxıb bizi yaxalaya bilməyəcəyi ilə bağlı atavistik bir hissə sahib idim. Yəqin ki biz bioloji sələflərimizin okeanın dərinliyindən çıxıb ilk nəfəslərini aldıkları zamana dair xatirələri gen yaddaşımızda daşıyıyıq.

Bir şey dəqiq idi: böyük okean həyatın mənbəyi idi və okeanda həyat olduğu müddətcə, quruda da həyat üçün əlverişli şərtlər olacaqdı. Lakin əgər okean ölsəydi, suyun səthinə yaxın olan plankton günəş işığından solar və ağacların havaya oksigen buraxmasına kömək edə bilməzdi.

Allah bizi qəlsəmə əvəzinə ağciyərlə yaratdığı üçün gələcək nəsillərə heç bir təsəlli verə bilməzdik. Biz hər ikimiz iri lava daşları üzərində arxamız üstə uzanıb mavi səmaya və mavi okeana baxırdıq. Göz qapaqlarımız yavaş-yavaş bağlanırdı. Jaklin artıq yuxuya getmişdi.

Sən “soyuq müharibə”nin ən qızgın vaxtında Sovet İttifaqında olmusan. Kommunizm barədə əsil fikirlərin nədən ibarətdir?

Mən kommunizmi həm içəridən, həm də kommunizmlə kapitalizmin arasındakı kəskin demarkasiya xəttinin olduğu ölkələrdə görmüşəm.

Qorxunc yoxsulluğu və az saylı yuxarı təbəqənin insanların küçələrdə acından öldüyünü qəbul etməkdən imtina edib onları tapdayaraq keçdiyi qeyri-insani şərtlərin mövcud olduğu yerləri görəni biri kimi mən belə qənaətə gəldim ki, insanların küçələrdə və yollarda acından öldüyü və hər kəsi qida və sığınacaq təmin edə bilməyən cəmiyyət xəstə cəmiyyətdir.

İnsan xəstələnəndə dərman qəbul etməlidir. Mənim fikrimcə kommunizm güclü dərmandır. Bu dərman uzun müddət istifadə

edildikdən—artıq hər kəs qida və sığınacaqda təmin edildikdən sonra bu dərmanın qəbulu dayandırılmalı idi. Sağlam cəmiyyətin belə bir dərmana ehtiyacı yoxdur.

Bundan başqa mənim həqiqətən də heç bir siyasi bağlılığım yoxdur. Bunun üçün mənim dəstəklədiyim hər şeyi dəstəkləyən və qarşı çıxdığım hər şeyə qarşı çıxan bir siyasi partiya tapmalıyam. Partiyalar isə hamısı yaxşı və pisin qarışığından ibarətdir.

Mən rus tərcüməçim Lev Jdanov və onun qırıqlı yaşlı anasını xatırlayıram. O deyirdi ki, İnkilabda iştirak etmiş və nəhayət insani şərtlərdə yaşayacaqlarına inanaraq qırmızı bayrağı əlinə götürüb entuziazmla dalğalandırılmışdı. Onun bu entuziazmı mənim yadıma Janna Darkı saldı və fikrimcə bənzər şərtlər altında mən də məhz onun kimi davranardım.

Kon-Tiki kitabı Sovet İttifaqında qadağan edilmişdi və Stalin dövründə mən burada naməlum biri idim. Nikita Xruşşov hakimiyyətə gələn kitabın tərcüməsinə icazə verdiyi zaman kitab bütün Şərqi Avropa ölkələrində bestseller siyahısının ən üst sırasına yerləşdi. İlk dəfə olaraq kitabın məhz rus dilində nəşri bir milyondan artıq nüsxədə satıldı. Bununla da mənim sakit günlərim bitdi və Sovet Elmlər Akademiyasının ziyalıları ilə aramda ziddiyyət başlandı.

Bu ziddiyyət sözün əsl mənasında ziyalı olan şəxslər tərəfindən başlanmışdı, belə ki onlar özlərinin belə oxuya bilmədikləri məktublar üzrə ixtisaslaşmışdılar. Dünyanın tam yarısını əhatə edən Sakit okean ərazisində avropalılardan gəlşinə qədər hər hansı yazı forması məlum deyildi. Yeganə istisna 20-yə yaxın taxta heroqlif lövhəsinin tapıldığı Pasxa adası idi; hətta Pasxa adasının sakinləri də bu yazıları oxuya bilmirdilər.

Moskvadakı dil tədqiqatçıları və kriptoloqlardan ibarət komanda bu ronqo-ronqo yazısını oxumağa çalışmışdı, lakin Qərbdən “dəmir pərdə”ni yarıb keçən kitaba qəzetdə yazılmış kəskin tənqiddə qədər heç kim onlara əhəmiyyət vermirdi. Cəsur

tərcüməçim Lev Jdanov Moskvada senzurdan keçirilmiş məktubda mənə qarşı hücumların Norveç dilinə tərcüməsini göndərmişdi və qarşılıqlı yenidən alovlanmışdı.

Bu zaman heç bir tədqiqatçının Sovet İttifaqından sərbəst çıxmaq imkanı yox idi. Pasma adasına getmək isə ümumiyyətlə mümkün iş deyildi. Məktublar çox gec gedib çıxırdı və Sovet tədqiqatçılarının hücumları mənim tərəfimdən cavablanmırdı. Sonra daha da artırdı və kəskinləşirdi. Məktub həmişə bir neçə həftə gecikirdi, çünki sensor mənim hər şeyi kodla yazdığımı düşünürdü.

Sonra tamamilə gözlənilməz bir şey baş verdi. Kosmosa sputnik göndərən Sovet Elmlər Akademiyası baş direktoru Mstislav Vsevolodoviç Keldiş arenaya daxil oldu. O məni sovet akademikləri ilə üz-üzə görüş üçün Moskvaya dəvət etdi.

Mən dəvəti qəbul etdim. 1962-ci il "soyuq müharibə"nin ən qızgın dövrü idi. Mən Finmarkdakı döyüşlərdən sonra heç bir rus və ya kommunistlə qarşılaşmamışdım. Bu səbəbdən prezident Keldişin özünün sədrlik etdiyi iclasda ilə sovet alimləri ilə dolu zala rus tərcüməçim ilə gəlmən mənim üçün yeni bir təcrübə idi.

Keldiş iclası açıb sözü antropoloji bölməyə rəhbərlik edən yoldaşa verdi və güclü, nəhəng cüssəli bir adam ayağa qalxdı. Əzələli vücudu dərin təsir bağışlayan və Stalinsayağı bıığı olan bu yoldaş qərbli kommunist imicinin stereotipi hesab edilə bilərdi.

Onun tufana düşmüş dənizçi kimi qalın səsi və öz mövqeyini vurğulamaq üçün sıxdığı yumruğundan mən dərhal başa düşdüm ki, onun yoldaşlarına ünvanladığı bu tanışlıq sözləri yalançı tərifdən çox uzaqdır. O sözünü bitirib yerinə oturanda zala ölüm səssizliyi çökmüşdü. Tərcüməçim onun sözlərini yavaş-yavaş Norveç dilinə tərcümə etdikcə mən Amerikadan erkən miqrasiya əleyhinə tamamilə yeni bir arqumentlə tanış oldum.

Mənim Sakit okeanda miqrasiyanın kökləri ilə bağlı nəzəriyyəm Leninin təlimlərinə uyğun gəlmirdi. Leninə görə, bütün emiqrasiyalar ya əhali sıxlığı səbəbindən, ya da düşmən hücumu nəticəsində baş verirdi.

Zalı gözlənilən bir sükut bürüdü. Mən nə cavab verə bilərdim? Tərcüməçi narahat görünürdü. Müzakirə başlamadan bitirilmişdi.

Mən uca səslə “Leninin antropoloq olduğunu bilmirdim”, - deməklə həm özümü, həm də digər iştirakçıları təəccübləndirdim.

Tərcüməçi alçaq səslə mənim sözlərimi rus dilinə tərcümə edənədək zaldakı sakitlik davam edirdi. Bundan sonra mən dinləyənlərdən bəzilərinin gülüşlərini gizləmək üçün əllərini ağızlarına qoyduqlarını gördüm. Narahatlıq hissi artmağa başladı və Keldiş dərhal məni kürsüyə dəvət etdi.

Mən vəziyyətə xülasə verdim. Akademiklər orada idi. İclası açan Stalinəbənzər şəxs alim deyildi, lakin o sadıq partiya üzvü idi. Partiya tərəfindən təltif edilmiş və Akademiyanın həmin şöbəsinə rəhbər təyin edilmişdi. İncəsənət, mədəniyyət və elmin bütün professional sahələrində fiziki cəhətdən olmasa da, düşüncəsilə Stalinə bənzəyən rəhbərlər vardı. İri bıqları olan şəxs öz vəzifəsini yerinə yetirmişdi, o, Leninin təlimlərinə istinad etmişdi və deməyə başqa sözü yox idi.

Mən də Leninin xəttindən kənara çıxmadan lap qədim dövrlərdən əhali sıxlığının və ölkənin daxilindəki təzyiqin Andın çöllük sahilləri boyu çay vadilərindəki balıqçılara problem yaratdığını Perunun nümunəsində göstərdim. Tədriclə mədəniyyətlər bir-birini əvəz etmişdi, taki 1530-cu ildə ispanlar İnk imperiyasında hakimiyyəti ələ alanadək. İspanlar öyrənmişdilər ki, ink tarixi Kuzkoda günəş məbəbində nəticədə ispanların yandırdığı taxta lövhələrdə saxlanılır.

Lakin amauta—ink alimləri ölkəyə çoxsaylı miqrasiyalara istinad edirdilər. Sonuncu miqrasiya ispanların buraya gəlməsindən 3 nəsil əvvəl baş tutmuşdu. İspanları ilk qarşılayan iki ink qardaşın babası ink Tupak Yupanki dağdakı imperiyasını tərk etmiş və sahilə enmişdi.

O, Çimu imperiyası və ekvator boyu və ekvatorndan 4 min mil cənuba sahil məskənləri fəth etmişdi. Sahilboyu əhali ona Sakit okeandakı adaların məskunlaşdığını dedikdə o, yüzlərlə balza qayığı inşa etməyi əmr etdi və ordusunun yarısını yerləşdirdiyi flotilla ilə okeana açıldı. Doqquz aydan sonra da qara dərilili əsirlərlə geri qayıtdı.

Rus dinləyicilərimin bunları bilib-bilmədiyi ilə bağlı heç bir fikrim yox idi. Onlar itaətkar bir topluluq idilər. Sakit oturub mənim

çıxışına davam etməyimə icazə verirdilər. Mən Perunun hələ də vaxtaşırı dağ selləri və okeandakı El Nino cərəyanının dərələri basıb bütün əhalini evlərindən qovub qayıqlara minməyə məcbur etməsi ilə müşayiət edilən sahilboyu ölümcül təbiət hadisələrindən əziyyət çəkdiyini əlavə etdim.

El Nino adı verilən illərdə güclü okean cərəyanı sürətlə Pasma adasına axmışdı. Mən əlavə etdim ki, qədim dövrlərdən və xarici ölkələrdəki insanların bugünlərdən daha az cəsarət, maraq, acgözlük və macəra həvəsinə malik olduğunu düşünməməliyik. Üstəlik, əgər onlar macəra yaşamaq istəsəydilər onlara heç kim mane olmazdı.

Heç kim söylədiklərimə etiraz etmədi. Keldiş mənim Polineziya sakinlərinin kökləri ilə bağlı nəzəriyyəmə ən çox etiraz edənlərdən əks-argumentlərini səsləndirməyi tələb etdi. Bir neçə nəfər ayağa qalxdı, lakin yeni argumentlər səslənmədi. Əlavəsi olanlar da aldıqları cavablarla kifayətləndilər.

Ciddi və sakit şəkildə içində insan olan ilk kapsulu kosmosa göndərən adam Sakit okeana ilk gəmi göndərənlər barədə müzakirənin sədrliyini davam etdirdi. Müzakirə zamanı o şəxsi fikir bildirmədi və hər kəsin öz mövqeyini bildirməsini gözlədi.

O nöqtədə onun şəxsi fikrinin nə olduğu barədə heç kimdə şübhə yox idi. O öz Akademiyasındakı antropoloqları qeyd-şərtsiz töhmət etdi və onların müzakirəyə zəif hazırlıqlarını və əvvəlki tənqidlərində əsassız olduqlarını qeyd etdi. O düz mənə baxaraq dedi ki, növbəti dəfə ekspedisiyaya çıxdıqda komandama bir rus də cəlb edim.

Bununla da mənim Sovet İttifaqındakı opponentlərimlə yaşadığım kiçik şəxsi "soyuq müharibə"m başa çatdı. Ziddiyyətlər heç şübhəsiz aradan qalxmışdı və bunun xoş nəticəsi mənə Moskva Dövlət Universiteti tərəfindən verilən "Lomonosov" medalı oldu.

Bu zaman mən Nyu York Elmlər Akademiyasının əməkdaşı idim və yaqın ki, məhz prezident Keldişin təşəbbüsü ilə mənə də "soyuq müharibə"nin hələ də davam etməsinə baxmayaraq Sovet Elmlər Akademiyasının fəxri doktoru adı verildi. Bir neçə il sonra papirusdan hazırlanmış qayıqla çoxmillətli ekipajla birlikdə "Ra" ekspedisiyasını

planlaşdırarkən mən Keldişin sözlərini xatırladım. Mən ona məktub yazıb sözlərini yadına saldım və bizim üçün ingilis dilini bilən və yumor hissi olan bir tibb doktoru seçməsinə xahiş etdim.

Beləliklə, yüngülcə araç qoxan və azca keflənmiş professor Yuri Aleksandroviç Senkeviç Qahirədə təyyarədən endi və biz ilk dəfə orada tanış olduq. Keldiş ali siyasi rəhbərliyə çətin mübarizədə qalib gəlmişdi və Yuri Sovet İttifaqından kapitalist tərəfindən maliyyələşən xüsusi qayıq səyahətində iştirak edən ilk rus idi. Mən ona görə yumor hissi olan rus xahiş etmişdim ki, fanatik siyasi partiyaçı ilə bir yerdə yola çıxmaq çətin olardı. Bir də gülüş insanları yaxınlaşdırır və istənilən ekspedisiyada əvəz edilməz rol oynayır. Sonralar Yuri mənə kifayət qədər əyləncəli bir insan təəssüratı yarada bilmək üçün aeroflotda ikən qəsdən çoxlu spirtli içki qəbul etdiyini etiraf etmişdi.

Yuri sonralar rus mülki astronautlarına baş həkim təyin edildi və bizim üç beynəlxalq qamış qayıq səyahətimizdən sonra o, Amerikanın kosmos tədqiqatçıları tərəfindən təzyiç altında yaşayan və əhalinin sıx olduğu ərazilərdə yaşayan müxtəlif millətlərin nümayəndələri arasında dinc birgə yaşayışı təmin etmək məqsədilə gələcək uzunmüddətli əməkdaşlığın müzakirəsi üçün ABŞ-a dəvət edildi.

Sovet İttifaqında oxumuş ronqo-ronqo mütəxəssisləri mənim ən qatı opponentlərim ikən Pasxa adası heroqliflərinin oxunmasında ən əhəmiyyətli əməkdaşlarıma çevrildilər.

Amerikanşünasların 1956-cı ildə Kopenhagendə keçirilən XXXII Konqresində tamamilə naməlum bir şəxs qalmaqallı çıxış etdi. Mühəribə dövründə yazı oxunması üzrə alman mütəxəssis Tomas Bartel əfsanəvi ronqo-ronqo əlifbasını oxuduğunu iddia etdi.

O lövhələrdən birində Pasxa adası sakinlərinin ulu babalarının eramızın 1400-cü ilində Polineziyadakı Raiateadan gəldiyini göstərdiyini açıqladığı zaman məsələ böyüdü və dünya mətbuatı sensasiyalı xəbərini qoxusunu aldı. Başqa sözlə, onun sözləri mənim iddialarımla tam ziddiyyət təşkil edirdi, o adanın mənim iddia etdiyimdən tam zidd istiqamətdən və mənim iddia etdiyimdən daha gec məskunlaşdığını irəli sürdü.

Hətta Parisdəki məşhur Musee de l'Homme belə Pasxa adası

sərgisində Bartelin heroqlifləri oxuması şərəfinə lövhə qoymuşdu. Rus dili tədqiqatçıları kompüterlərin köməyi ilə ronqo-ronqo heroqlifləri üzərində işləməyə yollandığı zaman məsələ üzərindəki hay-küy yatdı. Onlar müəyyən etdilər ki, lövhələrdəki mətnlər hazırda Polineziyada istifadə edilməyən naməlum bir dildə yazılıb və onların hansı dildə yazıldığını bilmədən yazıları oxumaq qeyri-mümkündür.

Bartelin fantaziyası bütün dünyanın marağına səbəb oldu; lakin onun öz tələbələri belə onun tərcümələrini ciddi qəbul etmirdi və onlar öz aralarında bir-birindən əcaib təkliflərlə hələ də mübarizəni davam etdirirlər. Pasxa adasının ronqo-ronqo əlifbası hələ də sirr olaraq qalır.

Kon-Tiki filmindən sonra mən Sovet İttifaqına səyahət dəvəti aldım, lakin sərbəst səyahət etmək və proqramı şəxsən müəyyən etmək şərti ilə razılıq verəcəyimi bildirdim. Həm II Dünya Müharibəsi, həm də "soyuq müharibə" zamanı "dəmir pərdə"nin hər iki tərəfindəki dünyalarla tanışlıqdan mən çox şey öyrəndim. Dostlar və düşmənlər arasında əhəmiyyətli milli sərhədlər yoxdur.

Mənim Elmlər Akademiyasındakı ilk bitərəf dostum müharibə veteranı və Skandinaviya dilləri və mədəniyyəti üzrə mütəxəssis etnoloq Genrix Anocin oldu. O mənim yalnız alimlərlə deyil, müəlliflər gildiyası və rəssamlar ittifaqının üzvləri ilə görüşlərimi təşkil etməklə məsul idi.

Araq və balıq kürüsü kifayət qədər idi, ümumi tolerantlıq əhval-ruhiyyəsi də mövcud idi, lakin sıx fəhlə mənzillərində və paytaxt kənarındakı meşələrdəki təcrid olunmuş bağ evlərindəki otaqlar kiçik idi. Onlar mənim həm Nyu York Elmlər Akademiyasının əməkdaşı, həm də onların Elmlər Akademiyasının doktoru olduğumu qəbul edirdilər, lakin heç kim elm və ya siyasət barədə danışmaq istəmirdi.

Bitməz-tükənməz rus çöllərində təyyarə və ya qatarla getdiyim uzaq səyahətlərdə kitabımın rus dilinə tərcüməçisi mənə tərcüməçilik edirdi. Biz kolxoz kəndlilərinə qonaq olduq. İnsanla və xoş buxur ətri ilə dolu kiçik kənd pravoslav kilsələri məni təəc-

cübləndirdi. O qədər çox şam yandırılmışdı ki, divarlar qızıl kimi parıldayırdı və bu sadə kəndli kilsələrindəki rəngarəng ikonalar dünya müzeylərinin paxıllıq obyektinə ola bilərdi. Ağır kilsə qapılarından içəridə keçmiş xatirələr və daha gözəl gələcəyə ümid hiss olunan ab-hava hökm sürürdü.

Biz keçən əsrdə Sakit okeandakı adalardan çar muzeyinə gətirilmiş rəsm əsərlərini öyrənmək üçün gecə qatarı ilə qərb istiqamətində hərəkət edərək Leninqrada yola düşdük. Biz bütün Sibir boyunca şərqlə doğru Trans-Sibir dəmir-yolu vasitəsilə sonsuz meşələr və taxta hasarların yanından keçirdik və sərhəd boyu buz tutmuş yeni qəsəbələrdə xəz geyimli sərnişinləri alıb-endirərkən hər dəfə paravoz tüstü buraxırdı.

Biz Sakit okeanın şimal-şərqində Sovet İttifaqı və Çinin sərhədlərinin kəsişdiyi Vladivostoka qədər gedib çıxdıq. Orada Yapon, Kuril və Aleut adaları mənim Asiyadan Amerika və Polineziyaya təbii dəniz marşrutu ilə tanış olduğum müharibədən əvvəlki evim olan Amerikanın sahiləni Britaniya Kolumbiyası arxipelaqına aparan körpü əmələ gətirirdi. Məni təəccübləndirən o idi ki, Qərbdə ətraf mühitə tamamilə laqeyd münasibəti ilə tanınan sovet rejimi ətraf mühit problemlərinə ən ali səviyyədə yer verilən tullantıların təkrar istehsalı zavodu tikirdi.

Sibir sahilləri mənə uyğun olmayacaq dərəcədə soyuq idi. Mən Şimali Amerikaya aparan torpaq üzərində qar və buzun içində çətinliklə yeriməkdənsə, okean sahilində isti Yapon cərəyanında üzməyə üstünlük verərdim.

Mənim sovet respublikalarına aid ən xoş xatirələrim Gürcüstanla bağlı idi. Bu zaman Lev və mən Tbilisidən aktyorlar və müğənnilər ilə birlikdə Qafqaz dağlarındakı büllur kimi duru çaya balıq tutmağa getmişdik. Biz otlar üzərində uzanıb tutduğumuz kimi tez də qızartdığımız təzə alabalıq yeyirdik. Vikinqlər kimi biz inək buynuzlarında gürcü şərabi içirdik.

Bu qablarda şərab çox qaldıqda damdığına görə biz çörəyi tikələyib balığı yeməzdən əvvəl şərabi sürətlə içirdik. Yerli adətə görə, biz qonaqların hər biri, qadınlar, sülh, xalqlarımız arasında

dostluq, kral Olav, Prezident Xruşşov, ulu babalarımız və xələflərimiz, məhəbbət, torpağın yetirdiyi meyvələr və uzun, xoşbəxt həyat şərəfinə badə qaldırmalıydıq.

Bu gəzinti uzun və əyləncəli bir piknikə çevrildi. Hətta mənim çalışqan yoldaşım Lev də zamanı unutdu. Sürətlə tarlaların içindən və evlərin kənarlarından şütüyərək Tbilisidəki dəmir yolu stansiyasına qayıdarkən biz Moskvaya gedən gecə qatarına güc-bəla yetişdik. Sürətli bir şəkildə hər kəsə qonaqpərvərliyinə görə təşəkkür etdikdən sonra mən hərəkətə başlayan qatarın ən yaxınındakı vaqonuna tullanan Levin ardınca əlimdə çamadanımla artıq sürətini artırmış qatarın növbəti vaqonunun ardınca qaçdım. Növbəti gün mən Moskvada mühazirə oxumalı idim.

Mən çamadanımı vaqonun içinə ata bildim, ancaq vaqon qapısının pilləkənlərindən yapışmağa yenicə müvəffəq olmuşdum ki, qatar daha da sürətləndi və mən bir müddət ayağım havada vaqondan asılı qaldım. Pilləkənə ayaq basmaq qeyri-mümkün idi. Mən üfüqi vəziyyətdə asılı qalmışdım, sanki güclü tufan zamanı Kontikidə idim, bədənim üçbucaq bayraq kimi arxaya doğru hərəkət edirdi. Mən ömrümün son anlarını yaşadığımı düşünürdüm, lakin konduktor digər sərnişinlərin də köməyi ilə məni vaqona çəkə bildi.

Mən bir neçə dərin sıyrıqla qurtuldum, ancaq qanayan ayağıma baxmaq üçün tibb bacısı gəldi. O yaranı bintlə bağladı. Növbəti gün Moskvada mühazirəmlə çıxış edən zaman tibb bacısının qoyduğu sarğı hələ də ayağımda idi.

“Dəmir pərdə”nin şərqində keçirilən bu tip mərasimlərdə hələ də tünd rəngli kostyumlar və qalstuk geyinirdilər. Papaq və xüsusi geyimlər münasib hesab edilmirdi. Mərasimin fəxri qonağı və onun tərcüməçisi olaraq mənə və Levə birinci cərgənin ön tərəfində yanaşı qoyulmuş rahat kreslolarda yer verildi.

Məni çıxış etməyə dəvət etməzdən əvvəl Levin yavaşca önə əylilərək sol ayağımdakı şalvara baxdığını gördüm. Belə görünürdü ki, o mənim qara corabımdan aşağı sallanan sapı qoparmaq istəyir. Lakin əslində bu ağ sap idi və o qısa deyildi. Lev onu dartdıqda sap uzandı. O bilmirdi ki, həmin sap sarğıdan sallanırdı. Yavaş-yavaş və

sakitcə o sapı dartaraq yumağa doladı. Biz hər ikimiz sakit idik, lakin mən ayağımı kənara çəkmək istədim ki, o mənim sarğımı açmaq üzrə olduğunu başa düşsün.

Nəhayət o, önə əyilib əlindəki sap yumağını sakitcə mənim şalvarımın ətəyinə ilişdirdi. Səhnəyə çıxmağa heç həvəsli deyildim. Çünki ayağa qalxdığım zaman sarğı düşüb yerdə sürünə bilirdi.

Bunu xatırladığım zaman demək olar ki, hələ də şalvarımın ətəyindəki sap yumağını hiss edirdim. İndi yuxuya gedən mən idim.

Jaklin məni geri qayıtmaq üçün oyatdı. Dağa qalxdığımız və lava daşları üzərinə qoyub yatdığımız üçün hələ də gərgin olan ayaqlarımızla büdrəyə-büdrəyə aşağı endik və işarə qoyduğumuz cığıra çatdığımız zaman kraterin kənarının irəli sürünən kölgəsi ilə rastlaşdıq.

Daha sonra günəş kraterin kənarında qərbə doğru batdığı zaman biz inanılmaz dərəcədə gözəl rəng parıltısına şahid olduq. Biz gündüz işığında görə bilmədiyimiz kömür kimi qara trol əsgərlərinin siluetlərinə "gecəniz xeyrə qalsın" dedik. Bilirdik ki, növbəti gün Teidenin konus formalı divarlarında tünd və açıq qəhvəyi rəngli abidə və monolitlər şəklində günəş şüaları oynamağa başlayanda biz bu siluetləri təbiətin ən möcüzəli abidələri kimi xatırlayacaqdıq.

Növbəti gün aqlımızda konkret bir məqsəd və marşrut olmadan təbiətlə birbaşa əlaqədə olmaq üçün kraterin ətəyinə endik. Tezliklə ətrafımızdakı dünya lava çıxıntıları və sarı qumla qara qaya parçaları yığını arasında qeyb oldu.

Özümüzlə yemək götürmüşdük və əməllicə iştahlanmışdıq. İlin son günlərindən biri olmasına baxmayaraq burada açıq havada günəş o qədər güclü idi ki, biz böyük bir kolun kölgəsinə sığındıq. Jaklin kolun budağına qonmuş 2 kiçik xoşbəxt quşu görmədən quru budaqlardan ibarət yumşaq döşəyin üstündə yuxuya getdi. Quşlardan biri az qalsın Jaklinin burnunun ucuna qonmuşdu.

Mən prezident Nikita Xruşşovla Kon-Tiki muzeyində görüşdüm. O, bitərəf Xarici İşlər naziri Qromiko ilə birgə Norveçdə səfərdə idi. Xruşşov Kon-Tiki haqqında kitabın rus dilində çapına

icazə vermişdi və indi o, satışdan məsuliyyət hiss etdiyindən qayığı görməyə gəlmişdi.

Qromiko hər zaman onun arxasınca gedir və heç bir söz demirdi, lakin biz Pasxa adası abidələrini görmək üçün zirzəmiyə endikdə o əylib qulağıma pıçıldadı ki, yanlarındakı tərcüməçi "Aku-aku" kitabımı Norveç dilindən ruscaya çevirən şəxs idi. Tərcüməçi məşğul idi, çünki şən sovet kommunist rəhbəri hər şeyi soruşur, sorgulayır və bütün qayda-qanunları və öz iş qrafikini pozurdu. Açıq-aydın idi ki indi o, narazılığını ifadə etmək üçün ayaqqabılarını çıxarıb tribunaya vurduğu siyasi iclada deyil, bizimlə birlikdə qayıdca ayaqyalın olmağa üstünlük verərdi.

Biz iş qrafikindən 30 dəqiqə çıxmışdıq ki, Xruşşov dayanıb bizimlə növbəti sal səyahətinə çıxmaq istədiyini bildirdi. Tərcüməçi və jurnalistlər boyunlarını uzatdılar və uzun dirəkli mikrofonları düz burnumuzun ucuna yaxınlaşdırdılar. Sovet kommunizminin dünya əhəmiyyətli rəhbər tərəfdarının verdiyi bu suala nə cavab vermək olardı?

"Siz göyertədə nə iş görə bilərsiniz?" – deyə soruşdum.

"Yemək bişirə bilərəm" – deyə o cavab verdi. Yaxşı, deməli Xruşşov yemək bişirə bilərdi.

"Göyertədə aşpaz kimi nə edə bilərsiniz?"

"Primus üzərində yemək bişirə bilərəm".

"Özünüzlə kifayət qədər rus kürüsü gətirsəniz, bişirmək barədə narahat olmadağa dəyməz", - deyə mən jest etdim.

Bundan sonra biz əl verib görüşdük və razılaşmamızı unutmadığının ilk dəlili olaraq həmin gün Oslodakı Sovet səfirliyindən bir vedrə kürü və bayram arağı göndərildi. Bu kifayət deyilmiş kimi həmin gün o, sal səyahətinə çıxan rusun yumor hissinə sahib olması barədə qoyduğum şərti yerinə yetirməyə hazır olduğunu da sübut etdi.

Həmin gün Xarici İşlər İdarəsindən tamamilə gözlənilməz bir təklif gəldi. Kon-Tiki muzeyinə baş çəkməyimizdən bir neçə saat sonra sovet rəhbəri üçün Xalq Muzeyi parkında təşkil edilən qeyri-rəsmi, lakin eksklüziv bir qəbul mərasiminə dəvət aldım. Tədbirlə əlaqədar bütün park turistlər üçün bağlanmışdı.

Xruşşov yüksək əhval-ruhiyyədə idi və biz yeməkdən sonra

çəmənlikdə toplanıb skripkaçının müşayiətində iki norveçli tərəfindən ifa edilən milli Norveç rəqsi "Halling"i izlədiyimiz zaman krallar kimi əylənirdik.

Məni kimin dəvət etdiyinə şübhəm yox idi. Orada kənar bir şəxs yox idi və mediadan da heç kim çağırılmamışdı, Norveç və Sovet İttifaqından bir qrup siyasətçi və mən arxada dayanıb digər qonaqların başı üstündən diqqətlə rəqsi izləyirdik.

Cütlük o yan-bu yana sıçrayır və xalq rəqsindəki akrobatik hərəkətləri ifa edib qurtardıqdan sonra sovet rəhbəri qazonun üstünə çıxıb skripkaçıya çalması üçün işarə etdi və sonra Xarici İşlər naziri Qromikoya müraciət edib "Halling" rəqsində ona yoldaşlıq etməsini istədi. Qromiko ümitsiz bir sifət aldı: onun atletik bir tipi yox idi. Qromiko rəqs dəvətini rədd etdikdən sonra Xruşşov yavaş-yavaş Norveç Xarici İşlər naziri Hallvard Langeyə yaxınlaşıb baş əydi.

Mən Langeni çətin vəziyyətlərə öyrənmiş bir dünya vətəndaşı kimi tanıyırdım, lakin bu vəziyyət onun üçün də gözlənilməz idi. O qızardı və yerə yapışdı qaldı. Skripkaçı isə coşğun xalq mahnısını qazonun üzərində dayanaraq çalmağa davam edirdi.

Daha sonra mənim Larvikdəki uşaqlıq illərimdən bəri yaşadığım ən əyləncəli anlar gəldi. Biz ön cərgədə oturub yer findığı yeyə-yeyə Çarli Çaplinin ən gülməli səssiz filmlərindən birini izləyib gözümüzə yaş gələnədək güldük. Kündə isə piano çalınırdı.

Balaca girdə Xruşşov dayanmaq bilmirdi. Bu dəfə də o, bizim hündür arıq baş nazirimiz Gerhardsenə yaxınlaşıb baş əydi. Xruşşovun boyu güclə Gerhardsenin qarnına çatırdı. Gerhardsen onun dəvətini qəbul etdiyi zaman mən özümü saxlaya bilmədim.

Mən gülməkdən ikiqat olub balaca uşaq kimi ayağımı yerə çırpırdım. Norveçli ev sahibləri özlərini daha nəzakətli gülməyə məcbur edirdilər, rus qonaqlar isə hündür norveçlinin qucağında top kimi o yan-bu yana sıçrayan rəhbərlərini ciddi bir ifadə ilə izləyirdilər.

Sonralar mən Moskvada Xruşşovun qızı və kürəkəni ilə tanış oldum. Onun qızı ekologiya ilə bağlı bir jurnalın redaktoru, kürəkəni isə kommunist qəzeti "İzvestiya"nın rəhbəri idi. O məni siyasi cəhətdən sinifləndirən ilk şəxs idi. Mən yxuarı redaktor kabinetlərinə

dəvət edildim və o məni eyvana çıxardı. Buradan Moskvanın cərgə-cərgə düzülmüş evləri və demək olar ki, boş baş küçəsi görünürdü.

“Biz bütün bunlara inqilabdan sonra nail olmuşuq”, – o dedi.

“Siz qayınatanızla birlikdə Oslodakı Karl İohann Darvazasını görmüşdünüz, elə deyilmi?” - deyər soruşdum. O, olduqca təsirləndiyini etiraf etdi.

“Biz ona inqilabsız nail olmuşuq”, - mən dedim. O gülərək həmkarlarına baxdı və dedi: “Heyerdal islaholunmaz bir sosial demokratdır”.

Mən Xəzər dənizi sahilindəki Azərbaycan Sovet Respublikasına səfər edib Ali Sovetin qeyri-rus üzvlərindən biri və respublikanın prezidenti Heydər Əliyevlə görüşdüyüm zaman Şərqlə Qərb arasında münasibətlər hələ də donmuş vəziyyətdə idi. Aralarındakı qohumluq əlaqələrindən xəbərsiz mən onun qardaşı Həsən Əliyevlə bu heyranedici ölkəni bir həftə ərzində avtomobillə gəzmişdim.

O, ölkənin Elmlər Akademiyasının rəhbərlərindən idi və məni dünyanın ən qədim gəmi qaya rəsmlərinə baxmağa dəvət etmişdi. Paytaxt Bakıdan bir neçə kilometr cənubdakı Qobustanda Xəzər dənizinin suları bir minillik əvvəl geri çəkilməmiş və qayaları ortaya çıxarmışdı. Bu qayalar üzərində insanlar məskunlaşmışdı və bu səbəbdən qayaların karbon yaşını müəyyən etmək mümkün olmuşdu.

Onlardan bəzilərinin 5000 ildən artıq yaşı vardı və onlar qarğı gəmi qaya rəsmlərinə bənzəyirdi. Bu gəmilərdə də yay içində günəş simvolu təsvir edilmişdi. Digər rəsmlər isə bizim Skandinaviya vikinqlərinin gəmilərinin eyni idi. Dəniz səyyahları bir neçə nəsil əvvəl burada olmuş olmalı idilər.

Həsən Əliyevlə gəzərkən mən bu heyranedici ölkənin adamları və mənzərəli yerləri ilə tanış olurdum. O, aqronom idi və 1960-cı il olmasına baxmayaraq Şərq Blokunun aparıcı ekoloqlarından idi. Onun şəxsi əlaqələrinin Elmlər Akademiyasından yuxarı gedib çıxdığını o hər dəfə üfüqdə tüstü gördüyündə həmin yeri dəftərində qeyd etdiyi zaman ehtimal etdim.

Hər hansı fabrik zəhərli tüstülərin ətraf mühitə axmasının

qarşısını ala bilmirdisə bağlanmalı idi. Mən biz qərblilərin heç də yaxşı nümunə olmadığı faktı ilə üz-üzə gəldim. Alfred Nobel ilkin neft hasilatına məhz burada başlamışdı və iri sahədə torpaqlar qara və səmərəsiz idi.

Mən ölkəni tərk edəcəyim gün Həsən məni qardaşı ilə görüşdürməyi təklif etdi. Bu zaman mən şübhələndim və biz prezident sarayına yaxınlaşdığımız zaman şübhələrimdə yanılmadığımı anladım. Bu etiket qaydalarına tam riayət edilən formal bir görüş oldu.

Prezident və mən iri zala müxtəlif qapılardan daxil olaraq mərkəzə doğru bir-birimizə qarşı gəldik və əl tutub görüşdük. Sonra onun yanında siyasətçilər, mənim yanımda alimlər olmaqla uzun stolun arxasında üz-üzə oturduk. Nitqlər və tostlardan sonra boş içki şüşələri sendviç boşqabları arasında çoxalarkən adamlar dövrə vurmağa başladı və kimin alim, kimin kommunist siyasətçi olduğunu ayırd etmək qeyri-mümkün oldu.

Kommunistlərin insanlığı başqa bir növü kimi qəbul edildiyi konservativ bir qərblilə ailəsində böyüyən biri kimi sözün əsil mənasında kommunist olan biri ilə görüşmək və onunla eyni stol arxasında oturub hər hansı bir insanla etdiyim söhbətləri etmək inanılmaz bir təcrübə idi. Əslində mən ondan olduqca təsirlənmişdim. O əsil lider idi, həm fiziki, həm də əqli cəhətdən. Sonralar Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra Heydər Əliyev Azərbaycanın xalq tərəfindən seçilən ilk prezidenti oldu. O, ölkədən kənarı olduqca məşhur idi. Hətta İngiltərə və

Norveç onun rəğbətini qazanmaq üçün bir-birilə yarışdılar. Qərb Nobel mükafatının təsisatçısının neft hasilatına başladığı yerdə bu işi davam etdirmək istəyirdi. Əliyevlə danışıqlar aparmaq üçün göndərilən nümayəndə heyətinə Marqaret Tetçer rəhbərlik edirdi. Norveç nümayəndəliyinə isə xəbər göndərilmişdi ki, mənim iştirak edəcəyim təqdirdə bizim nümayəndəliklə də görüşməyə hazırdılar.

Əliyev prezident sarayındakı görüşümüzü "soyuq müharibə" dövründə Qərbdən bir nümayəndə ilə yeganə görüş kimi xatırlayırdı. Beləliklə, mən bir daha Azərbaycana qayıtdım və yenidən həmin uzun stol arxasında Prezident Əliyevin yanında

oturdu. Amma bu dəfə mən Norveç nümayəndəliyinin sözcüsü idim və Jaklin də yanımda idi. 1994-cü ilin noyabrı idi və Əliyevin sevimli böyük qardaşı artıq həyatda deyildi. Buna baxmayaraq, bizim ətraf mühitlə bağlı söhbətlərimiz hələ də prezidentin xatirində idi.

Norveç nümayəndəliyi Xəzərin dərinliyindəki zəngin quyuları istismar etmək üçün lisenziya almaq ümidində idi. Biz dərin təcrübəmiz və ekoloji cəhətdən təmiz qazıntı üçün səmimi istəyimiz olması səbəbilə bir addım öndə idik.

Əliyev və onun nazirləri təklif etmişdilər ki, mən bütün görüşlərə “Əziz azərilər” müraciəti ilə başlayım. Azərbaycan “azəri”lərin vətəni idi. Mən “azəri” sözünü o qədər çox təkrar etmişdim ki, o “aserlər” kimi səslənməyə başlamışdı. “Aser” isə aserlərin torpağı, vikinqlərin vətənidən yaşayan xalqın adı idi.

Mən bizim skandinaviya vikinqlərinin gəmilərinə bənzəyən qaya rəsmlərini xatırladım. Sonra Bakıdakı bir muzeydə Jaklin öyrəndi ki, daş dövrü azəri ovçularının modelləri sarı saçla təsvir edilmişdi. Muzey direktoru isə azərilərin skandinaviya köklərinə malik olduğunu bildirmişdi.

Eyni zamanda mən öz nümayəndəliyimizdən öyrəndim ki, “Statoil”ın Norveçdən qazıntı ləvazimatlarını gətirməsi üçün ən asan yol Baltik dənizindən, Rusiyadan keçməklə Volqa vasitəsilə Xəzərə çıxmaq idi. Bu qədim vikinq marşrutu idi. Mən Bakıdan Norveçə faks göndərüb Snorrenin “Kralların saqası” əsərinin ilk altı səhifəsinə faksla mənə göndərilməsini istəmişdim. 1241-ci ildə vəfat etməzdən əvvəl islandiyalı Snorre öz Norveç tarixində yazmışdı ki, Qara dənizdən şərqdə Türk İmperiyası ilə sərhəddə klan başçısı Odin hökmdarlıq edirdi.

Harold Hairfairin ulu babası və kral nəslə romalıların qorxusu ilə xalqla birlikdə Rusiya, Saksoniya və Danimarkadan keçməklə şimala—Skandinaviya yarımadasına köç etmişdilər. Hamı vikinqlərin hara gəldiyini bilirdi, lakin heç kim onların haradan gəldiyini soruşmurdu. Onlar buz dövrünün sonunda buzun içindən peyda olmamışdılar. Onların kökü Xəzər dənizi sahilindəki əraziyə aid ola bilərdimi? Bugün mərkəzi Çinin donmuş tundralarında

çinlilərin aşkar etdiyi sarı saçlı ağ dərili uzaq yol səyyahlarının Afrikanın şimal sahillərində və Kanar adalarında barbarlar kimi qədim dövrlərdə yayılmağa başladıkları nöqtə məhz bura ola bilərdimi?

Mən kommunist dünyası liderlərinin Qərb mətbuatı və ya siyasətçiləri ilə görüşdükləri zaman dəmir maska taxdığını əvvəlki təcrübələrimdə hiss etmişdim. Onlardan bəzilərini qeyri-formal şəraitdə görüb şəxsən tanımaq imkanım olmuşdu. Onlardan bir neçəsi kommunizmin süqutundan sonra kapitalist dünyasında hədsiz məşhur olmuşdu. Heydər Əliyev bu liderlərdən biri, Mixail Qorbaçov isə bir başqası idi.

1992-ci ildə Rio de Janeyroda keçirilən Ətraf Mühit Konfransında Qorbaçov Ümumdünya ətraf mühit təşkilatının fonduna rəhbər təyin edildi. Bir müddət sonra mən ondan Kiotoda Beynəlxalq Yaşıl Xaç təşkilatının inaqurasiyasında onun şəxsi məsləhətçisi kimi iştirak etmək təklifi aldım. Mənim üçün bu qəribə bir görüş oldu.

Mən televiziya və qəzetlərdən onu o qədər görmüşdüm ki, görüşdüyümüz zaman özümü sanki köhnə bir dostumla görüşürmüş kimi hiss etdim. Mən onun boynunu qucaqladım, halbuki buna heç də ehtiyac yox idi. O mənim bütün kitablarımı oxumuş və ekspedisiyalarım ilə bağlı bütün filmləri izləmişdi. Bu səbəbdən o da məni özünün köhnə tanış kimi qarşıladı və biz istiqanlıqla bir-birimizi qucaqladıq.

Qorbaçov istiqanlı bir şəxsiyyət idi və səmimi gülər gözləri siyasət dünyasından olduqca uzaq idi. O bunu süni sərhədlər və silahlanma yarışı əvəzinə insan ehtiyatlarına investisiya etməklə sübut etmişdi. İclasda iştirak edənlər ətrafına toplandıqı zaman onun milliyyətindən və siyasi mənsubiyyətindən asılı olmadan hamımıza təhlükə təşkil edən düşməne qarşı insanlıq naminə mübarizə apardıqı aydın olurdu.

O, müasir texnologiyanın sürətli inkişafı və demoqrafik partlayışla bizim nəslin insan həyatının ən vacib şərtlərini risk altında qoyduğunun fərqlində idi. Niderland kralı şahzadə Bernard 25 il əvvəl mənə Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fonduna beynəlxalq

məsləhətçi olmağı təklif etdiyi gündən etibarən mən digər ətraf mühit qruplarının da fəal üzvünə çevrilmişdim. Bu zaman Nil Armstronq və mən Londonda keçirilən görüşdə iştirak edirdik. Avropanın kral ailələrinin də dəvət edildiyi konfransda məqsəd ictimaiyyətin diqqətini Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fondunun fəaliyyətinə çəkmək idi.

O qədər zadəgan görmüşdü ki, Bob Houp səhnəyə çıxıb auditoriyanı nəzərdən keçirdiyi zaman rişxəndlə sanki kart kolodası qarşısında olduğunu demişdi.

Bu görüş şahzadə Filip tərəfindən təşkil edilmişdi. ÜVTF-nin fəal üzvü olduğum illər ərzində həmin təşkilatın arxasındakı aparıcı qüvvə də məhz o idi. Onun ekologiyanın təyinat və məqsədlərini dəyişmək üçün iti ağılı və uzaqgörənliyi vardı. Bu məqsəd təbiəti yalnız ovçulardan qorumaq kimi kiçik arzu ilə məhdudlaşmır, planetin ekoloji sisteminin və onunla birlikdə insanları qorumağı məqsəd tutan böyük bir anlayışı ehtiva edirdi.

Kon-Tiki gəmisi Oslodakı Dənizçilik Muzeyinin bayır tərəfində çardaqda unudulduğu günlərdə şahzadə Filip onun taleyində həlledici rol oynamışdı. Bu muzeyə baş çəkdikdən sonra o, yenidən oraya bu dəfə həyat yoldaşı və oğlu şahzadə Haakon ilə birlikdə gələrək ictimai diqqəti buraya cəlb etmişdi. Nəticədə sadəcə bilet satışlarından əldə edilən gəlirlərlə kurator Knut Hanqland Kon-Tiki muzeyini inşa etməyə nail olmuşdu.

Kiotoda ikən biz gördük ki, hətta keçmiş kommunist də uzaqgörənliklə başa düşürdü ki, dünya millətləri güclərini birləşdirərək ətraf mühiti qorumalıdır. Görüş zamanı Qorbaçov açıq-aydın mənim şəxsi mövqeyimlə razılaştığını göstərdi. Bu nöqtəyi-nəzər ondan ibarət idi ki, digər ətram mühitlərə bağlı təşkilatlar artıq təhlükədə olan heyvanlar və bitkiləri, çay və meşələri qorumaqla məşğul olurlar. İnsanlığa ən böyük təhlükə küləklər və okean cərəyanları idi.

Onlar milli sərhəd tanımırdılar. Bugün Asiyada əsən külək, səhəri gün Avropanı süpürürdü. Şəxsi təcrübəmdən isə görmüşdüm ki, bugün Afrika sahillərində olan okean cərəyanı ən azı bir gəmi qədər sürətlə hərəkət edərək Amerika sularına axıb gedirdi. "Tiqris" səyahətində biz mussonun istiqamətində dəyişiklik olduğunu sezdik.

Bu o demək idi ki, planetimizdə sürətli iqlim dəyişiklikləri baş verə bilərdi və bu, adalar, eləcə də materikyani ərazilər üçün göz-lənilməz təhlükə demək idi. Lakin praktik səbəblərdən Yaşıl Xaçı qlobal razılıq əldə edilənədək milli səviyyədə başlamaq zəruri oldu.

Mixail Qorbaçov təbiəti qorumağa dair dərin və ruhani bir inanca sahib idi. O mənə bu inancın onda uşaqlığını keçirdiyi evin ətrafındakı kiçik bağda müşahidə etdiyi təbiət möcüzələri ilə yarandığını söyləmişdi. BYX konfransı davam etdiyi günlərin birində biz Haaqda bir sınaqoqda yəhudi möminlərin dini ayinlərini yerinə yetirməsinin şahidi olduq.

Sınaqoqdan çıxdığımız zaman biz iri bir ağacın altında dayan-dıq. Mənim böyük ağaclara qarşı zəifliyim var. Ağac nə qədər böyükdürsə, zəiflik hissəm də bir o qədər böyük olur. Mən özümü saxlaya bilməyib ağaca baxaraq Qorbaçova dönüb "Mənim məbə-dim budur", - dedim.

O tez mənə əl verib "Elə mənim də", - deyə cavab verdi.

O an yaxınımızda dayanan ravini gördüm və dərhal əlavə etdim: "Lakin biz qəbul etməliyik ki, bunun arxasında dayanan başqa bir qüvvə var, bu məbədin bir yaradıcısı var".

Biz üçümüz də məmnunluqla bir-birimizin əlini sıxdıq.

Yaşıl Xaçın məsləhətçisi kimi Qorbaçov məndən tanıdığım dünya liderlərini təşkilata cəlb etməkdə ona kömək etməyi xahiş etmişdi. Mən bir zamanlar onun yoldaşı olmuş Fidel Kastronun adını çəkmişdim. O da ən az Qorbaçov qədər təbiəti qorumaqda maraqlı idi. Qorbaçov bu ideyanı həm də ona görə bəyəndi ki, Kuba ilə Rusiya arasında yaranmış gərginlikdən olduqca narahat idi. O, yerindən və zamanından asılı olmayaraq Kastro ilə görüşməyi çox arzulayırdı.

Mən görüş təşkil etməyə çalışacağıma söz verdim. Qorbaçovu ən son konfrans zamanı açıq havada qurulmuş platformada çıxış edərkən gördüm. O, pilləkənlərdən enib rəsmi nümayəndələrlə bir-likdə aralarında mənim də olduğum topluluğun yanından keçərkən ayaq saxladı və baş barmağını qaldıraraq mənə "Verdiyin sözü unutma", - dedi. Bu mənim beynəlxalq siyasətə qarışmaqla bağlı ilk və son təcrübəm oldu. Mənim cəhdim uğursuzluqla nəticələndi.

Fidel Kastro Yaşıl Xaçın məqsədləri ilə çox yaxından maraqlandı, lakin son siyasi qarışıqlıq səbəbilə Qorbaçovun Kubada sevilmədiyini dərhal qeyd etdi. Əvəzində o mənə Kubanın siyasi qəzeti "Qranma"da Yaşıl Xaçla bağlı müsahibə verməyi təklif etdi. Mən birbaşa mətləbə keçib bir daha onun Qorbaçovla görüşüb-görüşməyəcəyini soruşdum.

O cavab verdi: "Düzü o gözlərin sahibini sevməmək mümkün deyil, ancaq o Kubaya böyük çətinliklər yaratdı".

Mən bu qədər ümumi cəhəti olan iki insana demək olar ki, rast gəlməmişdim. Hər ikisində güclü təbiət sevgisi və onu qorumağa böyük sədaqət vardı. Lakin mən bu iki insanın görüşdürə bilmədim.

12 Mavi planetdə qırmızı ada

Biz Tenerifedə ekskursiya gəzintisi zamanı nəfəsimizi dərmək üçün dayandıqda, mənim Jaklin və aku-aku ilə danışmağa da xeyli imkanım oldu. Passat küləkli buludlar başımız üzərindən kiçik pambıq qozaları kimi sükutla keçdi və çoxlu assosiasiyalar oyatdı.

Onlar mənə Fatu-Hivada yaşadığım bir ildən, günəşi və sonsuz buludları təqib edən tarixöncəsi qayıqlarla Afrikadan Kanar adaları vasitəsilə Amerikaya, sonra da Sakit okeandan keçib Pasxa adasına, Taitiyə və Fatu-Hivaya etdiyimiz səfərlərdən xəbər verirdi. Aşağıda, dalğaların sahilə çırpıldığı yerdə, mən okean səthinin də Kanar cərəyanı ilə eyni istiqamətə, yəni bizim Ra ilə birlikdə ayaq basdığımız Barbadosa və Kolumbun ayaq basdığı Kubaya tərəf üz tutduğunu bilirdim.

Kuba. Sən Ra ilə Kuba torpağına çıxıb bilərdinmi?

Əslində, mən bilərdim, lakin orası qərribə idi ki, məni Kubaya gətirib çıxaran Sakit okeandan keçən Kon-Tiki səfəri oldu. 1959-cu ildə inqilab başa çatandan sonra Kubada ilk yayımlanan kitab Fidel Kastro tərəfindən pirat nəşriyyatında çap olunmuş Kon-Tiki oldu və biz görüşəndə o, özü də bunu təbəssümlə etiraf etmişdi.

Hələ Kolla Miçeridə yaşadığım müddət ərzində mən Kubanın Romadakı səfirliyindən nahara dəvətlər almaqda davam edirdim, lakin İtaliyanın şimalındakı kiçik kəndimdən paytaxta qədər yol uzun olduğundan, mən bu dəvətləri təxirə salmaq üçün hər cür bəhanə gətirirdim. Səfirliyin mənə qarşı marağını həqiqətən başa düşmürdüm

və onun siyasi motivlərə bağlı olmasından şübhələnirdim. Bunun arxasında Fidelin dayanmasından isə az xəbərim var idi. Fidel Kastronun həyatdakı başlıca maraqlarından biri okean idi və o, yaxşı təchiz edilmiş okean tədqiqatları gəmisi inşa etdirmişdi.

Bir gün Kuba səfiri mənim yaşadığım kiçik qəsəbəni ziyarət etdi. Mən onunla nahar görüşünə çıxma bilərdimmi? Cəmi dörd dəqiqə vaxtım qaldığı üçün çətin ki, imtina edərdim. O, Kuba Xarici İşlər İdarəsinin Avropa ziyarətinə çıxmış baş mütəxəssisi ilə restoranda, masa arxasında gözləyirdi. Nahar zamanı onlar bizim aramızda masanın üzərində maqnitofon qoymuşdular və Fidel Kastronun adından məni Kuba səfərinə dəvət etdilər. Mikrofon qoşulmuşdu və mən Batista erası dövründə, Kon-Tiki ekspedisiyasından bir il qabaq Kubada olduğumu söylədim.

Nyu-Yorka gedərkən mən Kubadan qayıtmış bir yük gəmisinin sərnixini olmuş və Santyaqo de Kubada sahilə çıxarılmışdım. Gəmi sahibi, yaxın dostum Tomas Olsen ölkə ərazisindən Havanaya qədər məni qatar bileti ilə təmin etmək üçün öz əməkdaşları ilə görüşmüş və Nyu-York təyyarəsində boş olan ilk yeri gözlədiyim vaxtda məni birinci dərəcəli otelə yerləşdirmişdi.

Mən heç vaxt bundan betər yoxsulluq və miskinlik, dəbdəbəli otelə daxil olduqda isə daha böyük təzadlar görməmişdim. Hətta foyedə uniformalı saysız oğlan uşaqlarının hamısı mənim yeganə çamadanımı daşımaq istəyir və gözəl xanımların fotoalbomlarını göstərmək üçün açıq-aydın yarışdılar.

Mən aradan çıxmağa çalışarkən, onlar mənə yanaşib yeddi və ya səkkiz yaşlı qızları bəyənib-bəyənmədiyimi öyrənmək istəmişdilər. Mən hələ də mikrofona danışaraq, yeniləşmiş Kubanı görmək ümidi ilə dəvəti qəbul etdim.

İvon tipik oslolu qız idi və orada onun dostları və qohumları var idi. O, bizim İtaliyadakı mülkümüzə tətillik evi kimi baxırdı, mən isə buranın həmişəlik yurd-yuvamız olduğunu israrla bildirirdim. Kon-Tiki ekspedisiyasından bir il sonra mən təkbaşına səyahət edirdim, çünki çoxsaylı dəniz səfərlərində İvon mənə qoşula bilmirdi. Bu, onu Anneta, Marian və Bettina adlı qızlarımızla Kolla Miçeridə qalmağa vadar edirdi: hətta biz ayrı dolanmağa başlayanda o gözəl qızlar

bizi bir-birimizə bağlayırdılar. Mənim uzun müddət və tez-tez evdə olmamağım İvon ilə evliliyimizin sona çatmasının bəlkə də əsas səbəbi idi. O, dözümlülük nümunəsi idi, lakin evdə az-az olan və öz həyatını tez-tez təhlükəyə atan bir adamla yaşamaq çətin idi: çox nikahlarda olduğu kimi, uşaqları necə tərbiyə etmək barədəki narazılıqlar da öz rolunu oynamışdı. Mən əxlaqın ciddi keşikçisi olsam da, evdə olmayanda bu rolu zəif oynayırdım. Bizim ayrılmağımızın əsas səbəbkarı və günahkarı mən idim.

İvon üçün Kolla Miçeri heyratamız bir tətill evinə çevrilmişdisə də, mən bir dəfə yenə də buradan dünya səfərinə çıxmışdım.

Bu dəfə İvon ilə mənim aramda olan münasibətlər sərtləşdi. Mən nəhayət Avropanı tərk edib daima Peruda məskunlaşmazdan qabaq bir neçə il həyatımın bir parçası ola biləcək Lilianaya rast gəldim. Onun qapqara saçları və hərərətli cənublu gözləri Liv və İvon arasında kəskin təzad ola bilməzdi. Keçmiş tərçümeyi-halı da ekzotik idi. Ulu babası Hindistanın Kəlküttə şəhəri ilə Tunisdəki Karseyc arasında karvan yolunu işlədən Hind taciri idi.

Onun oğlu bərbər tayfa başçısının qızına evlənmişdi, Liliananın anası da elə onların övladı idi. Atası italyalı katolik oğlanla nikah bağlamasına icazə vermədikdə o qız evdən qaçmışdı. Liliana İtaliya torpağında doğulmuşdu və mənə rast gələndə "Min bir gecə" nağılının fantastik obrazı kimi görünürdü. Sonralar onun dostu olmuş Monako şahzadəsi Karolina deyərdi: "Siz sehrlil nağıllardakı əsil şahzadəyə oxşayırsınız, mənim isə yalnız adım vardır".

Mən ilk dəfə Fidel Kastronu ziyarət etmək üçün Kubaya gedəndə Liliana mənimlə idi.

Mənzil başına çatandan sonra bizi köhnə Havananın kənarında gölün yaxınlığında və gözəl bağların arasında yerləşən evə məşinla apardılar. Bura zəngin iqamətgahlar ərazisi idi və Kastronun hakimiyyətə gəlməsindən sonra köhnə ailələr özlərinə mənsub olmuş evləri tərk etməyə üstünlük vermişdilər. Biz ölkənin rəsmi qonaqları üçün ayrılmış iqamətgahların birində yaşayırdıq. Ertəsi gün səhər mən Fidel Kastro ilə onun iqamətgahında görüşməli idim.

Biz evə daxil olan zaman külək getdikcə şiddətlənərək bayırdakı pöhrə və budaqları ətrafa yayıb göyə sovururdu. Sonra yağış başladı. Qasırğa dəhşətli idi. İnsanlar içəriyə daxil olub pəncərələri örtüdürlər, tufan gözlənildir. Liliانا yataq otağına gedib çarpayıya oturdu və başı üzərindən yorğanı götürdü. Qəfildən qapı açıldı, sukeçirməyən şlyapa və uzun plaş geyinmiş yekəpər adam göründü. O salamlayıb özünü Çomi kimi təqdim etdi.

El Kommandante bizim maşından qasırğaya baxmaq istəyib-istəmədiyimizlə maraqlandı. Mən həmin kommandantenin kim ola biləcəyini özümdən soruşdum və onun Kastro olduğunu yəqin etdim. Düşündüm ki, El Kommandante qasırğanı izləməyin təhlükəsiz olacağını düşünmüşdüsə—əlbəttə, belə olmasaydı, o məni dəvət etməzdi—mən onunla getməkdən məmnun olardım. Biz maşına minib yola düşdük.

Keyt qasırğası Kubanı çarpmışdı. Bütöv ağaclar küçələr boyu yıxılmışdı və biz yeni ciğir tapmaq üçün daim o yan-bu yana dönürdük. Nəhayət, biz köhnə şəhərdəki dambaya çatdıq – burada dalğalar demək olar ki, gəzinti yoluna çırpılırdı. Lakin indi okeanın harada qurtardığını, torpağın isə harada başladığını söyləmək çətin idi: hər yeri su basmışdı. Maşın palçığın içinə batıb-çıxırdı, biz dənizin köpüklü suları və leysan yağışı altında maşından enib onu itələməli olurduq. Çomi irəli gedə bilməyəcəyimizi və bu işdən əl çəkməli olduğumuzu söylədi. O, məni evə gedib onunla qəhvə içməyə dəvət etdi.

Mən kubalı sürücünün necə yaşadığını öyrənməyin maraqlı olduğunu düşünüb həmin təklifi qəbul etdim.

Bütün yüksək gərginlikli naqillər və dirəklər yerə yıxılmışdı və pəncərələrin heç birində işıq yox idi. Biz alçaq evin yanındakı kərpic divarın qabağında maşını saxladığımız orada zəngi çaldıq və qapını döydük. Yaşlı bir xanım əlində şamla çıxdı və bizi içəriyə dəvət etdi. Əvvəlcə kiçik dəhlizdən, ardından divarlarında hər cür qəribə şeylər olan kiçik otaqdan, sonra da geniş otaqdan keçdik.

Burada qəribə obyektlərin, böyük şəkillərin, Fidelin şəkillərinin, dünyanın hər bir yerindən Fidele həsr olunmuş əcaib şeylərin, Meksikadan tutmuş Peruya qədər müxtəlif Avropa öncəsi dövrlərə

məxsus dulusçuluq məmulatlarının sayı-hesabı yox idi. Başqa bir otağın içini mənə göstərdikləri zaman mən onun bir çox səyahələrdə olmuş aqil bir adama məxsus olduğunu düşündüyümü söylədim.

“Xeyr, mən aqil adam deyiləm, mən həkiməm. Mən El Kommandantenin şəxsi həkimiyəm və bütün səyahətlərində onu müşayiət edirəm. O, hədiyyələrini burada saxlayır”.

Sonunda biz böyük, rahat stulları və xoş atmosferi olan xudmani yemək otağına daxil olduq. Mənə əyləşməyi təklif edən gözəl qadın isə Çominin zövcəsi imiş.

“Bağışlayın”, – dedim. – Mən otura bilmirəm, başdan ayağa islanmışam”.

“Bəlkə sizin üçün ərimin quru şalvarını gətirim?”

Sonra fənarın köməyi ilə məni geriyə, dəhlizə yola salıb kiçik tualeti göstərdilər. Mən quru paltarları alıb qapını bağladım. Özümün islanmış şalvarımı soyunub, qurusunu geyindim. Lakin Çomi nəhəng bir adam imiş, buna görə də şalvarı beldə saxlamaq mümkün deyildi, qayışım isə yox idi.

Mən bir əlimlə şalvarın belini sıxaraq təbəssümlə geriyə qayıtdım. Dəhlizə çıxar-çıxmaz evin xanımı qarşıda kiçik qapını açdı və öz şəkillərində göründüyü kimi, uniforma və papaq geyinmiş qalın saqqallı Fidel Kastro addımlarını atdı. Biz orada üz-üzə dayanmışdıq, sonra Fidel qollarını açıb məni qucaqladı. Mən şalvarın belini buraxa bilmirdim, lakin onu bir qolumla qucaqlamağa çalışdım.

Bu mənim Fidel ilə ilk görüşüm idi.

Fidel dərhal botanika bağının vəziyyətini Çomidən soruşdu. Çominin söyləməyə heç bir sözü yox idi, çünki Kubanın bütün telefon xətləri sıradan çıxmışdı. Ona çölə çıxıb nəzər salmaq əmri verildi. İstəsəydim mən də onunla gedə bilərdim. Sonra Kastro yox oldu.

Qasırga yatmışdı və biz maşını sürə-sürə Havanadan bir neçə mil aralandıq. Biz təbii park və bu vaxta qədər gördüyüm ən əsrarəngiz botanika bağının birləşməsindən ibarət nəhəng bir kompleksə gəlib çatdıq. Heyrətamiz kompleks qasırganın bilavasitə yolu üstündə olmadığından bütünlüklə xəsarətsiz qalmışdı.

“Bu, onu məmnun edəcək” – Çomi dedi. – Okean tədqiqatları gəmisindən sonra bu botanika bağı onun ikinci böyük hobbisidir.

Biz hər şeyin öz qaydasında olduğunu yoxladıqdan sonra, məni maşınla qonaq evinə gətirdilər. Ertəsi səhər Çomi yenidən bizim qapının önündə göründü. Bütün ölkə xaos içində idi. İdarədəki görüş təxirə salındı. El Kommandante qasırgadan' sonra dəymiş ziyanı yoxlamalı idi və mənim də onunla getmək istəyimlə maraqlandı. "Diş fırçasını və alt paltarlarını götürüb tez gəl".

Mən qaça-qaça Liliananın yanına gəlib bir azdan qayıdacağımı dedim.

Çomi sükan arxasına əyləşdi və biz yola düşdük. Biz dörd maşından ibarət eskortun bir hissəsini təşkil edirdik; polis və hərbiçilər birinci maşında, Fidel ikincidə, biz özümüz üçüncüdə və eskortun digər maşını arxada gedirdi.

Üç gün dalbadal mən El Kommandante Fidel Kastroya hər kəsin ola biləcəyi qədər yaxın idim. Dağıntılar dəhşətli idi. Qasırga Kubanın bütün cənub sahili boyunca tüğyan etmiş, yaşayış və sənaye kompleksləri xəsərət və dağıntıdan çətinliklə qurtulmuşdu.

İlk gecəni biz Nissendə, orduya məxsus olan komada yatdıq. Fidel bizi yemək üçün nəzərdə tutulmuş daxmadan kənarında gözləyirdi. O, öz qonaqlarından əvvəl daxil olmağa razı olmadı. Biz əyləşəndə mən Fidelin stulu qarşısında beş stəkan qoyulduğunu gördüm. Bizim hər birimizin yalnız bir stəkanı var idi.

Mən stəkanların beşini də onun istifadə edib-etməyəcəyini xəbər aldım. Fidel başa saldı ki, kənd təsərrüfatı kollecindən götürülmüş keçi südünü içəcəyik. O, hansı növ keçinin ən yaxşı süd verdiyini bilmək istəyir. Mən ona söylədim ki, məhz elə keçi südü ilə böyümüşəm.

"O zaman qərar verilməsində siz də iştirak edəcəksiniz", – o söylədi və mənə də beş stəkan verildi. Biz ikimiz orada oturub şərab biliciləri kimi keçilərin südünü daddıq. Fərq çox kiçik idi, lakin belə gətirdi ki, bizim seçimlərimiz üst-üstə düşdü. Bir o qalırdı ki, səhər yeməyimizi tamamlayıb yola düşək.

Mən bütün kiçik taxta evləri dağıdılmış balıqçı məntəqəsinə ziyarətimi həmişə xatırlayacağam. Əhali bütün istiqamətlərdə geriyyə və irəli qaçaraq çıxırırdı: "El Kommandante, El Kommandante". Bu entuziazmın sonu yox idi. Biz maşından yerə atlandıq və dağıntının ən çox olduğu tərəfə getdik. Qoca bir qadın əlində

kiçik radio tutmuşdu. Radio sınımışdı. Fidel onu qucaqladı. Qadının siması nura boyandı və o dedi: "İndi hər şeyi itirməyim eynimə deyil. Mən El Kommandante ilə görüşdüm".

Biz kərpic binada yığışdıq və Fidel çardaqda, əriyən şam işığında məsələləri müzakirə etmək üçün yerli liderləri topladı. Birinci mərtəbədə xotik qarışıqlıq yaşanırdı. Bu, mənə Finmarkdakı cəbhə günlərini, fəlakət anlarında yaranan əməkdaşlıq ruhunu xatırlatdı. Fidel öz kəndlilərini təşkil edərək bütün gecəni işlədi. "Siz oraya və buraya nə qədər yük maşını çatdıra bilərsiniz?"

"Ən yaxşı sement mənbəyi haradadır?"

"Neçə kisə olar?"

İşlər beləcə davam edirdi. O, təşkilatçılıq və əmr etmək qabiliyyətinə malik idi və ümumi iş uğrunda mübarizə aparmağa hazır olan xalq onun ətrafına toplaşdı. Üçüncü günün axşamı biz kiçik uçuş zolağına çatdıq. O, Çomi və mən Havanaya uçduq.

Elmi cəhətdən təcrid edilməsi səbəbilə Kuba arxeologiyasının az tanınması faktı ilk gəlişimdə mənə əyan oldu. Bu məni yerli arxeoloqlarla işləməyə vadar etdi, nəticədə mənim Kastro ilə dəfələrlə görüşlərim və ziyarətlərim baş tutdu. Mən indi Fidelə kifayət qədər qeyri-adi diktator kimi baxırdım. O, son dərəcə sadə və heç kimin bilmədiyi bir evdə yaşayırdı. Lakin mənim zənnimcə, bu bizim qaldığımız həmin ev idi.

Mən onun özü və dostları ilə saysız-hesabsız naharlar etmişəm, həmkarı olduğu hər hansı bir siyasətçi və ya hərbi şəxslə isə heç vaxt. Onun dostlarının dairəsi rəssam, sənətkar və alimlərdən ibarət idi. Özəl toplantıları isə mənim El Kommandanteni ilk dəfə gördüyüm və aşağı düşməsin deyə şalvarımın belini sıxıb saxladığım Çomigildə keçirilirdi.

Biz çox vaxt nahar üçün saat on və ya on birədək gözləməli olurduq, çünki o faktiki olaraq bütün gün ərzində işləyirdi. Hərdən gecə yarısı xəbər göndərir və yeməyə onsuz başlamığımızı istəyirdi, soyumuş yeməklər isə onun idarəsinə göndərilirdi. Hətta Kastronun ən qatı əleyhdarları belə onun ölkə məktəblərinə və

səhiyyə sisteminə verdiyi böyük töhfələri etiraf edirdilər. Bir dəfə mən, Papadan çox-çox qabaq Kubada olanda bu kommunistin katolik keşiş qadınlarına xəstəxanalarda işləməyə imkan yaratdığını öyrəndikdə təəccüblənmişdim. Mən bu barədə soruşanda, o sakitcə cavab vermişdi: "Keşiş qadınlar xəstəxanalardakı qocalara baş çəkdikdə onların çoxu rahatlıq tapırlar".

Mən Kastronu, özünün keçmiş həmkarı, eks-kommunist Mixail Qorbaçovu qəbul etmək üçün dilə tuta bilmədim, lakin o, Norveçin qatı kapitalisti Knut Klosterlə görüşməyə razı oldu. Bu görüşdən bir az qabaq Kloster nəhəng "Fransa" gəmisini almışdı və dünyanın ən iri sərnişin gəmisini "Dünya"nı inşa etməyi planlaşdırırdı. O, Amerika Birləşmiş Ştatları ilə Kuba arasında körpü qurmaq məqsədilə gəmini Mayami və Havana arasında işlətmək arzusunda idi.

Fidelin ən sevimli yeməyi tomat sousu və parmesan ilə spagetti idi və biz İtaliyadan gələndə Liliana həmişə çoxlu ləvazimat gətirərdi. Kastro ilk dəfə öz qonaq evində Norveç gəmi maqnatı ilə görüşdüüyü zaman spagettidən ibarət nahar artıq tamamlanmışdı. Yeməkdən sonra Kloster bu inanılmaz gəminin rəsmini göstərəndə Kastro elə mənim qədər heyrətə bürünmüşdü.

Onlar ikisi gəminin gətirilməsi və doka salınmasından alınan gəlirin Kubanın hotellərinə və yerli limanın sərəncamına verilməsini müzakirə etməyə başlayanda mən kimin kapitalist, kimin isə kommunist olduğunu təsəvvür etməkdə çətinlik çəkirdim.

Bu iki nəfər dini müəmmalar barədə söhbətlərdə kələfin ucunu itirirdi, lakin həyatın, qalaktikanın və Böyük Partlayışın mənşəyi məsələsinə başladığında, mən onların yerə endiklərini təbəssümlə yəqin etdim. Kloster özünün nəhəng gəmiqayırma planlarına davam edirdi, lakin Florida boğazı üzərində körpü xəyal olaraq qaldı.

Boğazın hər iki tərəfindəki alimlər arasında körpü qurmaq barədə mənim kiçik cəhdim isə daha konkret idi. Blokada baxmayaraq, mən El Kommandante ilə görüşmək üçün iki Amerika arxeoloqunu Kubaya gətirdim, bu da Karnegi İnstitutu ilə Havana Universiteti arasında arxeoloji əməkdaşlıq barədə beşillik müqaviləyə gətirib çıxardı. Bu əməkdaşlığın ilk nəticəsi iki amerikalı və iki kubalı arxeoloqun işbirliyində yazdıqları və mənim Müqəddiməm ilə çıxmış

“Kolumba qədərki Kubanın incəsənəti və arxeologiyası” kitabı oldu.

1980-ci ildə mən Kubadakı tədqiqat əsərlərim və Pasxa adası qazıntıları arasında oraya-buraya səyahətlərə davam edirdim. Bir gün dolu çamadanımla aeroporta gedən maşını gözləyərkən qəfildən qapı açıldı və öz saqqalı və yaşıl uniforması ilə şöhrət qazanmış ucaboylu qəhrəman göründü. O əsəbiləşdi və bir fincan qəhvə istədi. “Siz indi haraya hazırlşırsınız?” – o mənim çamadanımı görcək soruşdu.

“Pasxa adasına”, – deyə mən cavab verdim.

O, “Hmm...” - dedi və saqqalına siqal çəkdi. “O zaman siz Kubadan gəldiyinizi söyləməməlisiniz. Pasxa adası Çiliyə məxsusdur, onun qubernatoru Pinoçetin qızı ilə evlənmişdir”.

“Xeyr, – deyə cavab verdim. – Qubernator Pinoçetin qızının dostudur, lakin əslində o, amerikalı qadınla evlənmişdir. Yeri gəlmişkən, o, özü də arxeoloqdur və adada mənim ən yaxın yoldaşımıdır. Mənim Kubadan gəldiyimi də çox gözəl bilir”.

Bu Fidel üçün xoş bir sürpriz oldu və o məndən onun bir blok Havana siqarına münasibətinin nə olacağı barədə nə düşündüyümü soruşdu, mən isə Sergionun siqaret çəkib-çəkmədiyini dəqiq bilmirdim. Sonra o soruşdu: “O içirmi?”

“Bəli, əlbəttə”.

Bu zaman Fidel mətbəxdən bir şüşə “Havana klubu” gətirmək üçün adam göndərdi. Məni aeroporta çatdırmağa məsul olan sürücünün hirsli açıq-aydın artdı. Şüşə gəlib çıxanda özünün fəvvarə qələmini götürdü və yarlığın üzərində yazdı.

“Pasxa adasının qubernatoruna Fidel Kastrodan ən gözəl arzularla”. Mən şüşəni əl çantama qoya bildim və biz maşınla hava limanına getdik, bir müddət Panamada, sonra isə Santyaqo de Çilidə dayanacağımız oldu.

Pasxa adasına qədər bütün yol boyu heç kim əl çantamı yoxlamadı. Qubernator hula rəqqasələri ilə bir qəbul, oteldə isə qonaqlıq təşkil etmişdi.

O əlindəki viski badəsi ilə mənə yaxınlaşmazdan əvvəl mən vaxt tapıb əl çantamı bir yerə qoymuşdum. Əmanət yadıma düşəndə ondan otağıma gəlməsini xahiş etdim, orada şüşəni təqdim eləyib söylədim ki, üzərindəki yarlığı oxusun.

Mən nə baş verdiyini başa düşdükdən qabaq bir səs-küy eşitdim və bütün istiqamətlərə dağılan badə və mayə hissəciklərini gördüm. Bu da Fidel hədiyyəsinin sonu, – deyə düşündüm. Lakin qubernatorun əlindən saldıqı viski badəsi idi. Kastrodan gələn içki şüşəsini isə o hər iki əli ilə tutmuşdu. “Siz Kubaya qayıdanda”, – deyə o jestlə söylədi, – Pinoçetdən Kastroya bir yeşik qırmızı Çili şərabı götürməli olacaqsınız”. Mən ölkəni tərk edəndə bunu xatırlatdım, lakin o gülümsəyərək söylədi ki, Pinoçetin yumor hissənin Fidelinki qədər incə olduğuna şübhə edir.

13 Ədəm bağından xatirələr

Tenerifedə dağlara çıxmışdıq və aşağıda mavi okeanın bütün istiqamətlərə doğru nəhəng dairə kimi qvrıldığını görə bildik. Başa düşürdük ki, nə üzərində yaşadığımız bu dünya, nə də biz insanlar ötüb keçən əsrlər boyunca öz dəyərlərimizi heç dəyişməmişik.

Vaxt qazanmaq üçün səyahətlərimizin sürətini get-gedə artırdığımız görə bizə elə gəlir ki, guya dünyamızı kiçiltmişik. Qədim vaxtlarda isə insanların daha arxayınlıqla səyahət etmək imkanları var idi. Çünki onların vaxtı bol idi.

Təxminən 1200-cü ildə islandiyalı Snorre Sturlason lələk və perqament kağızından istifadə edərək Kralların dastanlarını yazdı. Avropalılardan böyük Astek və İnk krallıqlarından hələ bundan üç əsr sonra xəbərləri olacaqdı. Ancaq Snorre Sturlasonun coğrafiyasının üfüqləri təkcə İslandiyanın sahilləri ilə məhdudlaşmırdı.

O, Qrenlandiyadakı skandinav müstəmləkələrindən, Atlantik okeanın Şimal-Qərb hissəsindəki Vinlandiyanın kəşf edilməsindən tutmuş Cənubdakı Afrika sahillərinə, Qara dənizə, Asiya ilə sərhədi olan Qafqaz dağlarına qədər yaşadığı zamanın coğrafiyasını ətraflı şəkildə qeydə almışdı.

O, İslandiya tarix və coğrafiya ilə əlaqədar bildiklərini qeydə almaqla məşğul ikən, onun ulu atalarının Norveçdəki nəvə-nəticələri bu ucsuz-bucaqsız torpaqlarda ticarət ekspedisiyaları, vikinqlərin üzərinə hücumlar və dini ziyarətlərlə vaxt keçirirdilər. Okean sərhəd və hüdud tanımırdı. Min illərlə əvvəl elə həmin

okean başqalarını da dünyaya bir nəzər salmaları üçün öz toruna salmışdı. İnsanlar üzə bilən nəqliyyat vasitələri quraşdırmağı öyrəndikləri gündən bəri materik sahilləri gediş-gəliş nöqtələrinə çevrildi və içindən gəmilərin keçməsi mümkün olan çaylar da əl dəyməmiş meşələrdən və səhralardan keçərək ölkələrin iç hissələrinə doğru axmağa başladı. İnsanlar atı yəhərləməyi öyrənməzdən və çarxi kəşf etməzdən əvvəl avar çəkməyi və yelkənlə üzməyi öyrəndilər.

1977-ci ildə mən okeanda taleyimə bir daha meydan oxudum. Bu mənim 4-cü və ən uzun sal səfərim idi. İraqdan İndus çayının ağzına kimi və Hind okeanı boyunca Asiyadan Afrikaya kimi, 11 nəfərlə qamışdan düzəldilmiş bir qayığın üzərində düz beş ay keçirmişdik.

Yeddi il əvvəl dünyanın hər yerindən toplanmış təcrübəsiz və təlim görməmiş bir heyətlə papirus ağacından düzəldilmiş Ra II qayığı ilə tək bir qamış da itirmədən Afrikadan Amerikaya kimi üzmüşdük. Ancaq gedəcəyimiz yerə çatanda gəmimiz o qədər su almışdı ki, göyertəməzdə mamır bitmişdi və köpək balıqları faktiki olaraq göyertədə üzə bilirdilər.

Sonuncu həftə biz vaxtımızın çox hissəsini bambukdan düzəldilmiş kayutun damında keçirirdik, özümüzə təsəlli verirdik ki, papirus dəstələri su çəkmiş olsa da hələlik bizi daşımağa gücü çatır. Göyertənin suyun səthi ilə eyni səviyyədə olduğu vəziyyətdə, biz həftələrlə suyun üzərində qala bilərdik, ancaq Barbadosa çatanda su almış salımızı sahilə çəkdik və onu Osloya aparması üçün bir yük gəmisinə verdik, orada onu balza ağacından düzəldilmiş Kon-Tiki salı gözləyirdi.

Ra II qayığını düzəldəndə deyəsən, nəyi isə səhv etmişdik. Qədim vaxtlardakı hünərli və çoxbilməmiş piramida tikənlər göyertədəki yükü quru saxlaya bilməsəydilər, yüz illər boyunca qamışdan gəmi düzəltməyə təkidlə davam etməzdilər. Dənizdə qamışdan düzəldilmiş gəmilər üzdürən tanrıyabənzər əcdadların mifoloji motivləri Mesopotamiya, Misir və Perudakı əski məbədlərin divarlarında, İndus çayı vadisinin qədim dənizçilik mədəniyyətlərindən qalan işarətli möhürlərdə və Çinin bilinən ən qədim xanədanından qalan bürünc

ayın təbillərinin üzərində təsvir edilmişdir. Bu qamışdan düzəldilmiş gəmilər Yaxın Şərqdə o qədər geniş idi ki, onların göyertəsində buynuzlu mal-qara və böyük bir heyətdən başqa bir və ya iki koma da yerləşirdi.

Çində bu gəmilər, həmçinin, göyertələrində kral ailəsinin üzvləri və bir heyətlə təsvir edilmişdir və bu təsvirlərdəki bütün təfərrüatlar Misirdəki qədər inandırıcıdır. Perudakı İnk öncəsi mədəniyyət isə çox vaxt bu motivləri üst göyertədə kral və əyanları, alt göyertədə isə məhbuslar və bir də aşağıya doğru iplə salladılmış su parçları şəklində təsvir etmişdir.

Bəs onlar qamış dəstələrinin su almasının qabağını almaq üçün nə etmişdilər görəsən?

Üçüncü qamışdan düzəldilmiş gədim Tıqrisi inşa edərkən cavabını tapmaq istədiyim sual bu idi.

İlk iki qamışdan düzəldilmiş gədimi inşa etmək üçün mənə lazım olan bütün papirusu Nilin Efiopiyadakı mənbəyinə yaxın bir yerdən tapmışdım. Həmçinin, mən Mərkəzi Afrikadakı Çad gölü və Cənubi Amerikadakı Titikaka gölü sakinlərinin arasından qamışdan qayıq düzəldən təcrübəli ustalar da toplamışdım.

Ancaq Çad və Titikaka göllərindəki qamışdan düzəldilmiş qayıqlar balıq tutma səfərindən sonra ya dayaz bir yerə, ya da sahilə çəkilirdilər. Heç kim qamışdan düzəldilmiş qayığın su üzərində nə qədər qala biləcəyi barədə heç nə bilmirdi. Elmi mənbələrdə qamışdan düzəldilmiş qayığın su üzərində qalma həddi, balza ağacından düzəldilmiş salda olduğu kimi, təxminən iki həftə müddətinə hesablanırdı.

Biz isə öz təcrübəmizdən bildirdik ki, hər iki halda da nəzəriyyəçilər yanılırdı. Həm balza ağacından düzəldilmiş sal, həm də qamışdan düzəldilmiş gəmi insanları okeanın bir ucundan o biri ucuna kimi apara bilər. Ancaq heç kim qədim zamanlarda yaşamış qamışdan qayıq düzəldənlərin qamışın suya davamlılığını artırmaq üçün nə etmiş ola biləcəklərini bilmirdi.

Görəsən insanların min illər boyunca bildiklərini unuda bilmələri mümkündürmü?

Bu sualı İraqda bataqlıq ərazilərdə yaşayan ərəblərə verdim. Daha sonra eyni sual ilə ovada yaşayan ərəblərin yanına getdim, onlar hələ də yunanların iki çayın arasındakı torpaq mənasına gələn Mesopotamiya adını verdikləri ulu atalarının torpaqlarında heç kim İraq torpaqlarının geri qalan hissəsi səhraya döndüyü halda, bu insanlar Dəclə və Fərat çaylarının qovşağında, çayın Fars körfəzinə töküldüyü yerdə, suyun üzərində üzən qamış adalarda yaşayırdılar.

Bağdaddakı güclü bir mərkəzdən idarə edilən generallar ölkədə hökmranlıq edirdi, ancaq iki çayın qovuşduğu və həm İncilə, həm də Qurana görə Ədəm Bağının yerləşdiyi bu hədsiz-hüduzsuz bataqlıq ərazidə həyat şumerlərin zamanında olduğu kimi səssiz və sakit idi. Nə qamışlı bataqlıqların içərisinə doğru gedən bir yol var idi, nə də insanların varlığından xəbər verən televizor antenaları.

Həyat əlamətləri təkcə çayın kənarı boyunca davam edirdi. Dünyadan böyük ölçüdə gizlənmiş və təxminən 15 m x risin km -lik bir bataqlıq ərazidə yaşayan ərəblər 5000 il boyunca ulu atalarının mədəniyyətini qoruyub saxlamağı bacarmışdılar, dünyanın qalan hissəsindəki böyük tarixi dəyişikliklər onlara dəyib toxunmamışdı.

İki ingilis tədqiqatçısı Tesiqer və Yanq təzəlikcə bu bataqlıq ərazidən az qalsın İncildəki şəraitlə eyni olan bir mühitdən bəhs edən bir bəyanla çıxmışdılar. Bataqlıq ərazidə nə daş, nə də gil var idi, beləliklə ovada yaşayan ərəblər öz gözəl məskənlərini şumerlərin vaxtından qalma rəsm əsərlərində təsvir edilən modellərə uyğun olaraq zərif şəkildə hörülmüş qamış dəstələri ilə tikmişdilər.

Keçmişdə İraq torpaqlarının hər yeri gəmiçilik və suvarma məqsədi ilə açılmış irili-xırdalı kanallarla çarpazlama bir şəkildə dolu idi. Şumerlərin birinci kralı bu vadilərə öz əyanlarının müşayiətində böyük qamış gəmilərlə gəlmişdi və elə məhz onların öz yazılı tarixlərinə görə də birinci paytaxtları olan Ur şəhərini inşa etmişdi. Arxeoloji tarix hesablamalarına görə bu, təxminən bizim eradan əvvəl 3100-cü ildə olmuşdu. Bu hadisənin Misir mədəniyyətinin başlanğıcı olduğuna dair bir çox dəlil mövcuddur. Yer üzündə insan həyatının iki ya üç milyon ildir mövcud olmasına baxmayaraq, mədəniyyətlər Misirdəki çay sahilləri boyunca və

Mesopotamiyada, Ərəbistan yarımadasının hər iki tərəfində eyni vaxtda, qəflətən və tam inkişaf etmiş bir formada ortaya çıxdı. Şərqdəki ən yaxın qonşu vadidə, İndus çayının sahilləri boyundakı ərazidə Hind mədəniyyəti də elə təqribən eyni vaxtda inkişaf etməyə başladı.

Bilinən ən qədim üç mədəniyyət eyni vaxtda ortaya çıxdı və bunlar heyrətamiz oxşarlıqlar daşıyırdılar: günəşə sitayiş, ehram inşaatı, şəhər planlaması və çiy kərpicdən salınmış məskənlər, metallurgiyanın, yazının və bir sivilizasiyanı təsir bağışlayıcı texniki və mədəni səviyyədə xarakterizə edən hər şeyin mürəkkəb formaları. Bu mədəniyyətlərin hamısı özlərinin ilk krallarını mifoloji yurdlarından böyük qamış gəmilərlə gələn dənizçilər kimi təsvir edirdi.

Başlanğıcda üç münbit çay vadisi yüksəlmə dövrünün səfasını çəkdi, ancaq daha sonra Mesopotamiyadakı böyük gəmiçilik kanalları yox oldu, təbiət qurudu və axırda da qum təpələrinin içinə qərq oldu. Şumerlərin, babillərin və assuriyalıların təsiri zəiflədi. Mədəniyyətin faniliyinin bir abidəsi kimi, qızıl eradan qalma saray və məbədlərin xarabalıqlarını, yaşıl bataqlıq əraziləri, xurma ağaclarını və şəhərlərin ətrafındakı bağları çevrələyən ucsuz-bucaqsız səhranın altından və çay sahilləri boyunca ordan-burdan yer üzünə çıxmış vəziyyətdə görmək olur.

1970-ci illərin əvvəllərində bataqlıq ərazilərə səyahət etmək məqsədi ilə icazə almaq üçün bu torpaqlara ilk dəfə gəldiyim zaman, İraqda kral ailəsinin devrilməsi və ingilis təsirinin kəsilməsi ilə nəticələnən inqilab təzəcə baş vermişdi.

Ərəbləri dəstəkləyən Baas Partiyasının öndəri sifəti ilə iki general diktatorluq elan etmişdi və sərhədlər turistlərə bağlı idi. Tədqiqatçı statusum sayəsində və bir də ilk ziyarətimdə yanımda kommunist Çindən müxtəlif dəzgah və bənzər sənaye avadanlıqları idxal edən meksikalı bir sahibkar gətirdiyim üçün Romadakı İraq səfirliyindən viza ala bilmişdim. İraq səfirinin gözündə Çin o vaxtlar əsl cənnət idi.

Bağdaddakı muzeydə işləyən arxeoloqlar bizi çox gözəl qarşıladılar. Burada həm onlardan, həm də şumerlərin qamışdan düzəldilmiş qayıq modellərinin zəngin kolleksiyasından sərfəli

məlumatlar əldə etdik, gil lövhələrin üzərindəki təsvir və rəsmləri və şumerlərin silindr formalı möhürlərini də yaddan çıxartmadıq.

Bizi o iki generalla birlikdə nahar yeməyinə dəvət etdilər, generallar mənim qamışdan yeni bir qayıq düzəltmə və uzun səfərimə onların ölkəsindən başlamaqla fikrimi şövqlə təqdir etdilər. Onlar, mənimlə birlikdə səfərə çıxmaları üçün ölkələrinə gətirə biləcəyimi millətlərlə əlaqədar olaraq sərt şərtlər irəli sürdülər. Ancaq sonra mən onlara başlanğıc nöqtəsi üçün başqa variantımın da olduğunu, yola ya İraq, ya da Dəclə çayının qarşı sahilində yerləşən İrandan da çıxma biləcəyimi dedikdən sonra bu şərtləri geri çəkдилər.

Pasport və gömrük qanunlarını bir kənara qoyaraq məsələni həll etdilər. Sakinlərlə görüşmək və qamışdan gəmimi inşa etməyə kömək tapmaq üçün bataqlıq ərazilərə getməyimə icazə verдилər.

Bataqlıq ərazidə yaşayan ərəblərə oxşar başqa bir millətlə ömrümdə qarşılaşmamışam. Ölkədəki digər ərəblərlə də aram çox yaxşı idi, ancaq görüşdüyüm generallardan biri olan və sonra ölkədəki iqtidarı tamamilən öz əlinə keçirən Səddam Hüseynlə dostluğum birdən-birə pozuldu.

Səddam Hüseynə, mənə təbiətlə və qonşuları ilə min illər boyunca ahəng içərisində yaşamış olan insanlarla görüşmək üçün imkan yaratdığına görə minnətdar idim. O vaxt bilmirdim ki, elə həmin general daha sonra bataqlıqların qurudulması üçün qəddarca bir əmr verəcək və bu qərar bataqlıq ərazidə yaşayan ərəblərin həyat mənbəyinin məhvi ilə nəticələmək.

Üstəlik, mən daha sonra Tiqris adlı gəmimi yandırdığım və regiondakı sülhü bərqərar etməsi üçün Birləşmiş Millətlərə yalvardığım vaxtlarda onun qəzəbi aşıb daşırdı. Tiqrisin beş ay ərzində söz-söhbətsiz bir yerdə yaşamış 11 nəfərlik heyəti iddia edirdi ki, əgər Yaxın Şərqə göndərilən silahların qabağı alınsaydı, Fars körfəzi və Qırmızı dəniz sahillərinin xalqları keçmişdə olduğu kimi dəyənək və qılınclarla vuruşmaq məcburiyyətində qalardı. Bu isə generalı məmnun etməzdi.

Səddam Hüseynlə bir bitərəf kimi görüşdüm. Tək bildiyim o idi ki, Səddam Hüseyn böyük ölçüdə güc tətbiq edir. Qəbul etməliyəm ki, birlikdə ilk nahar etdiyimiz vaxt o, bir şəxsiyyət kimi

üzərimdə o qədər az təəssürat buraxmışdı ki, yadımda qalan tək şey yeməyin yaxşı olduğu və onun mənim layihəmi dəstəkləməyi idi.

İnşaat heyəti üçün gəminin quraşdırılma nöqtəsi və bunun üçün böyük miqdarda qamış lazım olacağı da nəzərə alınaraq, Ədəm Bağlı adlı tərک edilmiş bir mehmanxanada qalmağımıza icazə verdilər. Mehmanxana Dəclə çayının Fəratla birləşmə nöqtəsinə və bataqlıq ərazinin başlanğıcına çox yaxın bir yerdə—Dəclə çayının kənarında quru bir nöqtədə yerləşirdi. Evdən daş atsan çatacaq məsafədə xurma ağaclarının salxımları görünürdü və bir neçə yaşıl yarpaqlı ağac da tağ kimi çayın üzərinə əyilmişdi.

Onların arasında üzərini mamır örtmüş böyük bir ağac kötüyü sanki müqəddəs bir yermiş kimi hasarlanmışdı. Kötüyün üzəri əriyib qurumuş şam damcıları ilə örtülmüşdü. Qədim mənbələrə görə, bu nöqtə yəhudi, xristian və müsəlmanlar tərəfindən Adəm ilə Həvvanın doğulduğu yer olaraq qəbul edilir.

Üstündə ərəbcə və ingiliscə mətnlər olan bir lövhə, bu ağac kötüyünün Bilik Ağacının qalıqları olduğuna və İbrahim peyğəmbərin dua etmək üçün buraya gəldiyinə dair heç bir şübhə buraxmırdı. Biz tarixi bir yolda addımlayırdıq, bu yol həm İncil, həm də İslam yolu idi.

Səssiz bir çayla üzəşəği gəzinti çox da uzun çəkmirdi, Ədəm Bağının yanındakı ağac kötüyündən başlayır, çayların Qurna və bataqlıq ərazi yaxınındakı qovşaq nöqtəsinə qədər davam edirdi. Biz, o dəqiqə niyə uzun berdi qamışlarının sıx cərgələri arasında yaşayan insanların, sərhəd işarələri və ya müdafiə silahları olmadan, başqaları tərəfindən narahat edilmədiklərini başa düşdük. Addımbaşı tamamən görünməz olan kanal labirentləri barədə məlumatı olmayan heç kim bu əraziyə girə bilməzdi.

Su səviyyəsi o qədər dayaz idi ki, burada heç sal da üzə bilməzdi. Suda yeriməyə çalışanda işə bataqlığın torf dolu yatağına batırıdın. Bu, at və dəvələrin dırnaqlarının və elə tankların da qabağını almış olmalıydı.

Nə assuriyalıların döyüş donanmasının, nə Böyük İsgəndərin ordusunun, nə də dünya müharibələrinin mexanikləşdirilmiş qoşun-

larının ovalarda yaşayan ərəbləri narahat etməyə gücləri çatmışdı. Bataqlıq ərazisi sakinlərinin qamış xalılarını ayaqlarının altından çəkərək onları məğlub edəcək adam Bağdaddakı general olacaqdı.

Bataqlıq ərazidəki səyahət məni çarxın kəşf edilməsindən əvvəlki zamana apardı, o zamana ki, orada küçə səs-küyü və antenalar insanın beynini keyləşdirmirdi və küçə işıqları ulduzların önünü kəsmirdi. Bağdaddakı muzeydən olan tərcüməçi ilə məni Qurmanın cənubundakı çay sahilindən gəlib aldılar, burada dərin sular sona çatırdı. Uzun ağ əba geymiş olan iki ərəb nazik bir kanoenin üzərində dik durmuşdu və əllərindəki uzun avarların yavaş və sakit zərbələri ilə irəliyə doğru hərəkət edirdilər.

Bir əlini ürəyin üstünə qoymaqdan ibarət olan sadə bir salamlaşmanın ardından, tərcüməçi və mən sabit dura bilməsi üçün dar məşufun arxa tərəfində bizə verilən yerdə oturduq və o iki ayaqyalın adam öz qanadsız mələk paltarlarında bizi öz dünyamızdan uzaqlaşdıraraq onlarınkına doğru aparmağa başladı. Kanoenin yerə yatırdığı qamışlar bizim ardımızdan təkrar bağlanırdı və qamışlar o qədər uzun idi ki, ayaq üstündə duran bir adam onların arxasını görə bilməzdi.

Bataqlığın içərilərinə doğru kanallar hərdən həm genişlənilib, həm də dərinləşirdi. Buradakı su çaylarda olduğu kimi palçıqlı və ya qəhvəyi deyil, heyrətamiz bir dərəcədə büllur kimi duru idi. Suyun dibində yaşıl bitkilər yetişmişdi, dayaz duru suda isə balıqlar üzürdü, uzun qazayağı çələngləri isə suyun səthi boyunca qıvrılırdı.

Biz sıx qamış və pişikquyruğu divarlarının arasından səssizcə irəliləyirdik və hər yavaş zərbə ilə özümüzü keçmişə daha çox yaxınlaşmış hiss edirdik, barbarlıq və təhlükəyə doğru deyil, ibtidai icma dövründən məhz elə bizim kimi uzaqlaşmış olan, təhlükəsiz və sadə bir mədəniyyətə doğru. Birinci yaşayış məntəqəsinə çatanda mənim ərəb tərcüməçim də elə mənim qədər təsirlənmişdi.

Başlanğıcda yalnız bir neçə nazik və seyrək tüstü sütunu bu bataqlıq ərazidə insan yaşadığını göstərirdi. İnsanların ata biləcəyi zibilin izinə də rast gəlmədik və yaşayış məntəqəsinin hansı nöqtədən etibarən başladığını göstərə biləcək tək bir dam da görmədik. Ətrafda üzərində durmaq və qamışların arxasındakı mənzərəni

görə bilmək üçün nə bir qum təpəsi, nə də daş var idi və palçıq zəmin adamı bir döşək kimi içinə çəkirdi.

Sanki silahlar hələ kəşf edilməmiş kimi, qaz, ördək və hər rəngdə, hər boyda olan yabanı quş sürülərinin ətrafda qorxusuzca üzdüyünü görürdük. Cansız çöldən uçub gəlmiş olan yalnız bir qartal üzərimizdə bir dairə cızdı, köçəri bir quş qamışlara qondu və saysız-hesabsız digər balaca heyranedicici dərəcədə rəngarəng quşlarla birlikdə sağa-sola yellənməyə başladı.

Uzun ağappaq durnalar və qırmızı dimdikli leyləklər qamışların arasında keşikçilər kimi hərəkətsiz bir şəkildə durmuşdular, gonbul qutanlar isə balıqları geniş, çömçə kimi dimdiklərinə yığirdılar. Birdən sağa-sola yellənən qamışların arasından güclü sıçrayışlarla irəli atılan tüklü, kömür kimi qara yabanı bir qaban gördük.

Yaşayış məntəqəsinə yaxınlaşanda bizi geniş qara kürəkləri günəşin altında yaş suiti xəzi kimi parıldayan və suyun içində tənbel-tənbel hərəkət edən iri su camışları qarşıladı. Camışlar bizə baxmaq üçün dayandılar, geniş qulaqlarını və nazik quyruqlarını milçəkləri qovmaq üçün tələsmədən yellədilər və aramsız bir şəkildə ağızlarından sallanan yaşıl su otlarını çeynəməyə davam etdilər.

Sonra birdən-birə ilk evlər görünməyə başladı, qarşımızda təbiətlə tam bir ahəng içərisində olan bir mənzərə vardı. Evlər ətraf mühitə, qamışların arasındakı bir quş yuvası kimi təbii bir şəkildə, uyğunluqla tikilmişdi. Əllərində başqa tikinti materialı olmadığı üçün hər şey qamışdan düzəldilmişdi.

Bir neçə xurma ağacına dayanaq verən yeganə bərk zəmin bataqlığın qırağında qalırdı. Bataqlıq ərazidə tikilən evlərin bünövrəsi üçün böyük miqdarda qamış tələb olunurdu. Kanallar çox vaxt kiçik açıq göllərə tökülürdü, bu göllərin üstündə evlər üzən adacıqlarda tikilirdi, bu adacıqlar da qalın qamış təbəqələrindən süni bir şəkildə düzəldilirdi və alt təbəqələr çürüyüb suya batdıqca üst təbəqələrin yenilənməyi lazım gəlirdi.

Böyük və kiçik evlərin divarları və damları bir ucundan o biri ucuna kimi ahəngdar bir qövs kimi əyilirdi. Sıx qamış dəstələri qabırğaya oxşar bir şəkildə zərifcə əyilir və üzərləri də qalın qamış saçaqları ilə örtülürdü.

Nə bir taxta parçası, nə də bir mismardan istifadə edilirdi. Hər şey bir-birinə qamış liflərilə bağlanırdı. Bütün evlər eyni formaya sahib idi, istər bir gecəlik balaca sığınacaq olsun, istər geniş evlər, istərsə də anqarları xatırladan hündür tavanlı böyük yığıncaq zalları. Bu zalların tavanları o qədər hündür idi ki, onlara uzun qayıq avarları ilə də güclə toxunmaq olurdu. Bu heyratəmiz dərəcədə gözəl arxitektura bataqlıq ərazidə şumerlərin vaxtından bəri yaşamağa davam edirdi. Hər məskən, mavi suyun üstündəki öz qızılı-boz əksinin üzərində və əbədi mavi səmanın altında, keçmiş şərəfləndirmək üçün kiçik bir məbəd kimi tikilirdi.

Heyratəmiz dərəcədə şəffaf olan su yavaş-yavaş Fars körfəzinə doğru axırdı və bina bünövrələrinin hərəkətinə mane olmaq üçün onlar lilin içinə sağlam bir şəkildə sancılmış bambuka oxşar qamış çəpərlərlə əhatə edilmişdilər. Su səviyyəsi fəsillərə görə dəyişdikcə, adacıqlar və qamış evlər bu çəpərlərin içində yüksəlib alçalırdılar. Zərif maşuf avarları gözlər önünə bir Venesiya mənzərəsi səirirdi.

Üzən adacıqların bəziləri o qədər balaca idi ki, yaşayış evi və su camışı pəyəsi ilə birlikdə onlar qayıq-evlərə, ya da Nuhun gəmisinə oxşayırdılar, ətraflarında sadəcə yeriməyə kifayət edəcək qədər yer var idi. Öz kanoesinə minməmişdən əvvəl bataqlıq ərazidə yaşayan bir ərəbin çox addım atacaq qədər yeri yoxdur.

Bataqlıq ərazinin dərinliklərində, açıq göllərdə su üzərində yaşayan ərəb ailələri öz camış, ördək və toyuqlarıyla birlikdə qamış döşəklərin üstündə aramla yellənirdilər. Sahibləri anqara bənzər pəyələrinin qapılarını açar-açmaz, camışlar öz otlaqlarına üzə bilmək üçün ördəklərlə birlikdə suyun içinə yumbalanırdılar, çoban isə öz kanoesinin avarını çəkirdi.

Mən gecəni bir şeyxin evində keçirdim, Mədinə bərə limanından gələn çınqıl yol burada qurtarırdı. O, bataqlıq ərazilərə bir səyahət təşkil etmişdi, ancaq əvvəlcə məni yadımdan heç çıxmıyacaq bir səhər yeməyinə qonaq etdi. Qəhvə, çay, təzə camış südü, qaymaq, yumurta, quzu əti, toyuq, xurma, ərəb təndir çörəyi, şirin çörək və mürəbbə. O qədər çox yemişdim ki, özümü çay sahilinə güc-bəla çatdırma bildim və məni bataqlıq ərazilərin

dərinliklərindəki Om-əl-Şeyxə aparacaq olan dar maşufa güclə təpildim. Bu yer şeyxin tanıdığı ən yaşlı adam olan Hacınin evi idi. Şeyxə görə, keçmişdəki gəmiləri xatırlayacaq olan birisi var idi isə, o adam Hacı olmalıydı, çünki onun yüzdən çox yaşı var idi.

Qamışların arasından çıxıb bu yaşlı qoçunun xanədanına doğru açıq sulardan keçərək yol alarkən, sözün düzü, mən qoca bir adamın yaddaşından bu qədər çox şey gözləməirdim. Mən onun suda üzən iqamətgahının qabağında oturduğunu görəndə də nikbinliyim bir o qədər artmadı.

Üzərindəki ağ əbası və uzun ağ saqqalı ilə lap Methuselaha oxşayırdı. Biz bağdadlı tərcüməçi ilə birlikdə sahələ tullananda, onun adası ayaqlarımızın altında yırğalandı. Özümü bir qamakın üstündə durmuş kimi hiss etdim, biz ləngərlədik və müvazinətimizi saxlamaq üçün əlimizə gələne yapışdıq, o isə yerindən qalxdı və qıvraq bir şəkildə bizə doğru irəlilədi.

Yaşlı adam məni hər iki əli ilə salamlayıb, əlini ürəyinin üstünə qoyub mənə əmin-amanlıq arzulayarkən, mən onun zaman və məkanı unutduran müdrik və mehriban gözlərinin içinə baxırdım. Açıq-aşkar görünürdü ki, o, sonradan gəlib yerdə bizimlə birlikdə, divarların dibinə paralel iki cərgə şəklində oturan adamların göstərdiyi hörmətə layiq bir adam idi.

Közərdilmiş qorda çay dəmlənib gətirilərkən biz bardaş qurub hacının hikmət və müdrikiyinə qulaq asırdıq. Burada elektrik xətti yox idi, ancaq səmadakı ulduzlar tavandakı tağ şəklindəki yarıqdan bizə göz qırpırdılar və səyrişən alov, kölgələri divarda rəqs etdirirdi.

Böyük balıqlar ortadan ikiye ayrılımış, iri kəpənəklər kimi açılmış və yanan odun üstünə yerləşdirilmişdi. Balığın dərisi qəhvəyi idi və ağızda xırtıldaıyrdı, əti isə ağ və yumşaq idi, ətləri isti çörəklə yeyirdik. Bu, o qədər ləzzətli idi ki, mən elə yeyirdim elə bil Mədinədəki şeyxin evində aclıq çəkmişdim.

Müdrək yaşlı adam hər şeyə fikir verirdi və yanımdakı adamların balığın ən yaxşı yerlərini mənim qabağıma qoyub qoymadıqlarına baxırdı. Onlar da mənə 5 yaşındakı bir şahzadə kimi qulluq edirdilər. Adətlərinə uyğun olaraq, yeməkdən sonra içəri əlində sabun və dəsmal olan bir adam gəldi və hamı əlini yuya bilsin deyərək əlimizin

altına bir ləyən qoyub əllərimizə ilıq su tökdü. Hacı mənim necə iştaha ilə yediyimi görməyibmiş kimi, yeməyin sadə olmasına görə üzrxahlıq etdi və əgər bir də gəlsəm, məni daha ləzzətli yeməyə qonaq edəcəyinə söz verdi. Mən qayıdacağıma söz verdim və qayıtdım da. Başqa cür ola bilməzdi. Yaxşı yeməklər həyatın yadda qalan hissələrindən biridir və səyahət əsnasında da onların yeri ayrıdır. Bataqlıq ərazidə yaşayan insanların yanında həyatdan feyziyab olmağımın tək səbəbi bu deyildi.

Mən Polineziya, Amerika və Afrikada, belə demək mümkündürsə, ibtidai insanlarla da yaşamışdım, ancaq bu bataqlıq ərazidə yaşayan ərəblərə heç cür ibtidai demək olmazdı. Onlar, bizdən fərqli şəkildə də olsa, mədəni idilər. Bir insan kimi biz həm fiziki, həm də mənəvi cəhətdən tamamilə eyni idik. Eyni uzun yol bizi səhrada yaşamış olan orta qəddarlarımıza doğru geriye aparırdı.

Dəyişən şey əslində bizim həyat tərzimiz idi, gündəlik çörəyimizi yollardakı tıxaclar və kompüterlər sayəsində qazanırdıq. Bizim mədəniyyətimizdə Hacı və onun adamları kimi qida mənbələrinin tam ortasında yaşayan bir nəfər də tapmaq olmazdı. Özümüzü təbiətdən uzaqlaşdırdıqca, həyatımız daha da mürəkkəbləşirdi və yemək stoluna çaylardan balıq və tarlalardan kartof gətirmək daha da çətinləşirdi. Həyatımızda bir vaxtlar sadə olan hər şeyi qəlizləşdirməyi bacara bilmişik.

Həyatımızın istiqamətini yol qaydalarına, kompüter programlarına, düzgün qidalanmadığımız və idman etmədiyimiz üçün bizə dəyən ziyanların qabağını almaları üçün maaş verilən həkimlərə və işləri bizə qayda-qanunlar cəngəlliyində yol göstərmək olan vəkillərə görə dəyişdirməyə çalışırıq. Döyünən ürəklər və qıcırdayan təkərlərlə yarışa davam edirik, televizordakı insanların özəl həyatına və yaşadıklarına baxıb süni həyəcanlar yaşayırıq, öz həyatımızı yaddan çıxarıırıq. Bankda pulumuz olduğu vaxt varlı olduğumuzu fikirləşirik.

Üstündə oturduğu döşəkdən başqa heç nəyi olmayan Hacı: "Biz kasıb deyilik", - dedi, "Qürurumuz bizim sərvətimizdir. Bataqlıq ərazidə yaşayan heç kim aclıq çəkmir". Bu insanlar mənəvi sərvətə sahib idilər. Heç kimə həsəd aparmırdılar. Elə bu səbəbdən də bir

vaxtlar onların ətrafında çiçəklənən Assuriya, Fars, Yunan və Roma mədəniyyətləri yox olub gedərkən onların mədəniyyəti yaşamağa davam etmişdi. Sakit və firavan keçən bu əsrlər bizdə olmayan bəzi keyfiyyətlərə şahidlik edir: keçmişimizə hörmət və gələcəyimizə inam.

Bizə elə gəlir ki, ilk uzunmüddətli mədəniyyəti biz ərsəyə gətirmişik, belə fikirləşməyimizə də mane ola bilmirik, bu yolda addımlamağa elə hey davam edirik. Plansız işlər görürük, sonra da bu səbəbdən başımıza yeni dərdlər açırıq: stres, cinayətkar yeniyetmələr, işsizlik, silahlanma yarış, terror aktları, demoqrafik artım, iqlim dəyişiklikləri, azalan təbii qaynaqlar və artan hava, su və torpaq kirliliyi.

Əslində, gündəlik həyatın stres və cəfəngiyyatından qurtula bilsək, özümüzü bayramlarda olduğu kimi xoşbəxt hiss edərik. Bu da Allahın açıq havasına doğru üz tutub, balıqçılıq və ovçuluğa vaxt ayırdığımız zaman mümkündür. Sonra da bütün il boyunca bu şəkildə yaşamağa məcbur olan ibtidai adını verdiyimiz insanlara yazığımız gəlir.

Yüz ilini doldurmuş Hacı təmkinli, qorxusuz və halından məmnun bir şəkildə oradaca oturmuş, döşəmənin ortasındakı gildən düzəldilmiş ocaqda yanan qamışlardan geri qalan közləri qurcalayırdı. Burada heç kim varlığından xəbəri olmadığı şeylərdən ötrü özündə bir çatışmazlıq hiss etmirdi. Yaşlı adam bizləri başına gələn əhvalatlar və yumor hissi ilə əyləndirirdi.

Alov, divarın dibi boyunca düzülmüş qamış sütunlarının arasında diqqətli bir şəkildə oturan kaftan və başlıqlara bürünmüş sakit ərəblərin üzlərində şölələndirdi. Zərif bir ərəb çayniki mənim önümə ötürüldü və gümüş haşiyəli balaca stəkanlara tökülən çayın ətirli qoxusu burun pərlərimi qıdıqladı.

Yaşlı adamın qonaq otağı olan geniş və yaxşı hava alan binaya göz gəzdirdim. Tavan həqiqətən də hündür idi və insan bədənindən daha qalın olan yeddi ədəd sağlam qamış dəstəsi döşəmədən tavana və təkrar geri zərif qövsvari şəkildə bükülmüşdü. Bir-birinə paralel qabırğalar kimi onlar hörülmüş qamış saçaqlarının üstünü kip bir şəkildə örtürdü. Bir an mənə elə gəldi ki, elə bil balığın qarnında Yunis peyğəmbərin başına gələn eyni şeylər

mənə də olur, ancaq bu balıq hər iki ucdan da açılırdı və göz qırpan gecə səmasına doğru kənarları zərli bir mənzərə bəxş edirdi. Öz-özümə fikirləşirdim ki, görəsən bataqlıq ərazidə yaşayan ərəblər o biri tərəfdəki insanların dünyası haqqında nə fikirləşir?

Hacı mənim fikirlərimi oxuyurmuş kimi dedi ki, bir dəfə o, Bağdada gedib, ancaq orda olanda Allahın bataqlığının əmin-amanlıq və səssizliyindən ötrü çox darıxıb. Onun nəzərincə, şəhərdə acgözlük, həsəd və nanəciblik çox idi. “Bataqlıq ərazidə heç kim oğurluq etməz”, - o dedi, “Hamının lazım olan hər şeyi var və heç kimin də artıq malı yoxdur. Allaha şükür.

Camışların kifayət qədər yemi var, yemək üçün saysız-hesabsız toyuq, ördək, yabanı quş və balıq var, qarpızlarla dolub daşan qayıqlarımız var, lazım olanda hördüyümüz qamış saçaqlarını və səbətləri un və çayla dəyişirik”.

“Üstəlik”, - yaşlı adam əllərini şükür etmək üçün göyə qaldırdı, - “gözəl qadınlarımız var. Özümün dörd arvadım olub”. Divarın dibində oturanlar onun həyatdan zövq almağı bildiyini təsdiqləyən pıçıltılarla öz aralarında gülüşdülər. Uzun ağı saqqallı yaşlı adam nə dediyini yaxşı bilirdi.

Hamımızın da bildiyi kimi, Ədəm Bağındakı gözəlliklərə tamah salmamalıyıq. Bir gün mən ekspedisiyanın meksikalı mexaniki ilə birlikdə bataqlığın kənarında bir körpünün üstündə durub ətrafı seyr edirdik. O da mənim kimi gözəl və zərif olan hər şey mövzusunda zövq sahibi bir adam idi.

Birdən kanoesinin avarlarını çəkərək yanımızdan keçən gözəl bir qadın diqqətimizi cəlb etdi, meksikalı tez fotoaparətini çıxardı. Onun dünyadan xəbəri yox idi, mən isə əlindəki nizəni havaya qaldırmış, uzun əbası arxasından sürüklənən və əlindən gəldiyi qədər sürətlə qaça-qaça bizə tərəf gələn bir adam gördüm. Tez kameranı gözü qadından başqa heç nəyi görməyən fotoqrafın əlindən aldım. Gözəli qoruyucusuna buraxıb qaçıb canımızı qurtardıq.

Bataqlıq ərazidəki qadınlar yaxşı qorunurdular. Onların nə bizimlə yemək yeməyə, nə də bizə çay gətirməyə ixtiyarları yox idi. Sanki Adəm cinsinin nümayəndələrini amansız şəkildə cəzalandırılan tamahlarına təslim olmaqdan qorumaq üçün hamısı qara çadraya

bürünmüşdülər. Bircə üzləri və gözəl ayaqları görünürdü. Onları hərdən qamış pərdələrin arasından süzülən kölgələr şəklində, hərdən də toyuqları yemləyərkən, kanoədə oturarkən və ya çörək bişirərkən görmək olurdu. Bataqlıq ərazidə çörək çox nazik olurdu, qadınlar gil təndirlərin divarına yapışdırdıqları xəmiri yastılayaraq incəldirdilər.

Əgər təndirdən gələn gözəl ətir diqqətini cəlb edirdisə, bir cüt qığılcım saçan gözü və günəşin altındakı ayaq dəyməmiş qar kimi parıldayan dişləri görə bilmək üçün gərək cəld tərpanəydin, çünki qadınlar ya tez başlarını o tərəfə çevirir, ya da çadralarını burunlarının üstünə kimi çəkirdilər.

Qadınlar, bataqlıq ərazidə yaşayan ərəblərin bir çoxu üçün səciyyəvi olan zərif və biçimli bir profilə sahib idilər. Onlar, qamış və ya qamış saçağı ilə dolu böyük qayıqların avarlarını çəkib onları suda irəlilətməkdə kişilərdən geri qalmırdılar, ancaq onların içindən bircə uşaq və qocaların kişilərin məclisində iştirak etməyə və məskənlərinin yanından keçərkən bizə əl edib gülümsəməyə ixtiyarları var idi.

Boş vaxtları necə keçirmək və yüngül əyləncələr təşkil etmək fikri qıraqdakı dünyadan onlara gəlib çatmamışdı, ancaq eşidilən gülüş və qəhqəhələr onların bunsuz da çox yaxşı keçindiklərini göstərirdi. Hacı yaxşı bilirdi ki, biz, yəni şəhər sakinləri maşın və yaxud elektrik üçün pul qazanmadan keçinə bilmərik.

Ancaq o xatircəm idi ki, Bağdad hökuməti bataqlıq əraziyə elektrik məftilləri və ev tikmək üçün kərpic gətirəndən sonra buradakı insanların xoşbəxtliyi artmayacaq. O, deyirdi ki, insanlar xoşbəxt olduqları vaxt gülümsəyirlər və Bağdad küçələrində ona heç kim gülümsəməmişdi.

Mən ona izah etdim ki, şəhər küçələrində həddindən çox insan olur və orada gələn-keçən hamıya gülümsəmək mümkün deyildir. Ancaq Hacı çox az insanın olduğu küçələrdə də dolaşmışdı və ona orada da heç kim gülümsəməmişdi.

Başçının məskənindəki dam və divarları bir yerdə tutan qövsvari qamış dəstələri Ra II qayığını düzəltmək üçün yan-yana bağlanmış

dəstələrlə eyni idi. Mən burada sağlam bir qamışdan gəmi tikmək üçün lazım olan konstruksiyaları düzəldə biləcək insanları tapmışdım, ancaq onlar bu konstruksiyalardan üzən adalardakı evləri inşa etmək üçün istifadə edirdilər.

Özləri dayaz yerlərdə qırla bərkidilmiş taxtalardan düzəldilmiş maşuflarda gəzirdilər. Ancaq əgər onlar bizə qamışın suya davamlılığını artırma sənətini öyrədə bilsəydilər, o vaxt biz də bataqlıq ərazidə yaşayan ərəblərin ulu atalarının unudulmuş qayıq düzəltmə sənədini Titikaka gölü sahilində yaşayan hindulardan yenidən əldə etmələrinə kömək edə bilərdik.

Bataqlıq əraziyə ilk daxil olduğum vaxt fikirləşirdim ki, görəsən Hacı və onun adamları mənim planlarımı başa düşəcəklər, ya yox? Hacı planlarıma qulaq asmağa canla-başla razı idi. O, öz görünüşü və ədasiyla neft mədənləri olan varlı bir şeyxə, sabiq diplomata, ya da təqaüdə çıxmış bir alimə oxşayırdı. Uzun ağ əbasıyla isə o, İncildəki peyğəmbərləri və ya bir patriarxı xatırladırdı. Özü də zamana içində olduğumuz Şumer qamış evi kimi meydan oxuyurdu. Özümü Musa və ya İbrahim peyğəmbərin yanındaymiş kimi hiss etdim. Bu yaşlı Hacı əsl qamış qayıqları görməmiş olmazdı.

O, doğrudan da, belə qayıqları görmüşdü. Onun cavanlığında belə qayıqların üç növündən istifadə edirdilər. İki növün içi səbət kimi oyuq olurdu, onlar həm içəridən, həm də çöldən qırla bərkidildikləri üçün suyun üzərində qala bilirdilər. Birinin adı quffa idi, bu, İrlandiyadakı dəri qayıqlar kimi dəyirmi olurdu.

O birinin adı cillabi idi, bu, daha geniş olurdu və bu gün istifadə etdikləri taxtadan düzəldilmiş maşufun sələfi idi. Hər ikisi qədim vaxtlardan qalmışdı və mən bu 5000 illik qayıqların modellərini Bağdaddakı muzeydə görmüşdüm. Hətta Babilədən yuxarıdakı çayda hələ də istifadədə olan axırıncı belə qayıqlara minmişdim. Üçüncü növün adı elep-urbat idi, bu növ qırla bərkidilmirdi, çünki o, aralarında boşluq olmayan sıx qamış dəstələrindən düzəldilirdi və beləcə öz-özünə suyun üstündə qala bilirdi.

Mən elə buna görə gəlmişdim! Yaxşı, bəs qamış su çəkmirdi?

“Əgər qamışı avqust ayında kəssən, onda su çəkməz”, Hacı bizi inandırdı və divarın dibində oturan hamı başını sallayaraq bunu

təsdiqlədi. Bunun belə olduğunu burada hamı bilirdi, ancaq dekabr ayında Efiopiyadakı Tana gölünün sahilindən Ra və Ra II üçün papirus qamışı kəsən bizlər bilmirdik. Avqust ayında, ay bədirləndiyi zaman, qamışın içindəki xüsusi bir şirə onun su çəkməsinin qabağını alırdı. Kitablarda bu mövzuda yazılmış heç nə yox idi, axı, cavablar həmişə onlarda olmur!

14 Nuhun izləri ilə

On ayrı ölkədən olan yol yoldaşlarımla Ədəm bağından okeana üz tutan zaman İncil tarixini dəyişdirməyə davam edirdim. Adəm və Həvvanın əfsanəvi doğum yeri olan Dəclə və Fərat çaylarının qovuşduğu yerdən xristian və islam dinlərinin tarixinə tamamilə yeni fəsil əlavə edən Nuhun üzdüyü dənizdə üzürdük.

Dünyanı su basan zaman Nuhun gəmisində sağ qalmış insanlar və heyvanlar haqqında hekayə məni uşaq kimi həyəcanlandırırdı. Dəclə çayının sahilində gəmimiz üçün iri qamış dəstələrini bir-birinə bağlayan bataqlıqda yaşayan ərəbləri görəndə özümü yenə nağıllar aləmində hiss etdim.

Həmin gəmini sonralar bizi dənizə aparıb çıxaran çayın şərəfinə adlandırırıcaqdıq. Nuh dünyanın ən qədim qayıq düzəldən şəxsini simvolizə edir. Əvvəllər dəniz səfərlərinin heç birində gəmi sükənla idarə olunmamışdı; Şumer incəsənəti iri qamış qayıqlarında həm insanların, həm də buynuzlu mal-qaranın olduğunu göstərir.

Qamış dəstələri ilə tikiləcək gəminin ölçüsünə dair heç bir məhdudiyət yoxdur və bataqlıqda istənilən qədər qamış var idi. On iki metr uzunluğu və bir kabinəsi olan Ra II gəmisi ilə Atlantik okeanını üzüb keçmişdik. Əzəmətli Şumer kralları üçün tikilən qamış qayıqlar və piramidalarla müqayisədə biz daha sadə bir gəmidə Nuhun izləri ilə getməyə hazırlaşırıdık.

Şumer taxt-tacının qanuni vərəsəsi və Ədəm bağını varisi kimi Hacının yaşı haqqında daima düşünmüşəm. Onun şəxsi ləyaqəti daxili

aləminin zənginliyini və zamanın sınağından keçmiş mədəniyyəti əks etdirirdi. Səddam Bağdadda xaricdən aldığı tanklar və silah arsenalı ilə mühafizə olunmuşdu. Sanki o, işğal edilmiş ölkədə yadelli əskər idi. Onun ərəb sələfləri bizim Peyğəmbərimiz İbrahimin vədini yerinə yetirmək məqsədilə şumerlərə, babillərə və assuriyalılara təlim keçərək qələbə ilə Mesopatamiyaya gəlmişdilər.

Quranda və İncildə deyildiyi kimi, səfərlər zamanı İbrahim və onun adamları Aralıq dənizinin sahilinə və fironların torpağına ayaq basanda iddia ediblər ki, Allah Dəclə və Nil çayı arasındakı bütün torpaqları onun ailəsinə vəd edib.

Görünür Məhəmməd peyğəmbər də sonrakı dövrlərdə bu vədi yerinə yetirmək istəyib. O, həm Nilin qərb sahillərini, həm də Dəclənin şərq sahillərindəki ərazini genişləndirmək istəyirdi. İbrahim Allahın vədini öz davamçılarına söyləyən zaman bilmirdi ki, həm ərəblər, həm də yəhudilər onu özlərinin ulu əcdadları hesab edəcəklər.

İbrahim ərəblərin Ədəm Bağı adlandırdığı karvansaranın tikildiyi ağac kötüyünün yanına gələn vaxtlar çay sahillərində qamış qayıq tikmək və onu təchiz etmək asan iş sayılırdı. Taxtadan düzəldilmiş qayıqlar kimi zərif forma və düzülüşə nail olmaq üçün yüzlərlə qamış dəstələrini bir-birinə dolamaqla çoxəsrlik ənənələr əsasında qamış qayıqlar düzəldilirdi.

O zamanlar da indi olduğu kimi çaylarda qamışlar bol olurdu. Aparılan araşdırmalardan məlum oldu ki, onlar qamışın üst bərk qatından əldə edilən kəndir liflərini bir-birinə buraraq hörməkdə məharət sahibi idilər. Çayın yuxarı və aşağı sahillərində, həmçinin də körfəzdə insanların əkinçilik, balıqçılıq və çay vasitəsilə aşağı-yuxarı körfəzə qədər üzüb qayıtmaqla ticarətlə məşğul olması bütün zəruri malları gəmiyə yükləməyə, yelkənləri qaldırmağa və uzunmüddətli səyahətlərə çıxmağa imkan yaradırdı.

Müasir zamanda bu görüldüyü qədər də sadə deyil. İraqda baş verən neft bumu nəticəsində istehlak malına olan tələb təklifi üstələdi. Düşmənlər ölkə olan İranın sərhədləri çayın mərkəzindən keçirdi. Suyun səviyyəsinin dəyişməsinə və qumlu sahillərinin olmasına baxmayaraq, sərhəddi keçmək mümkün olmadı. Ticarət gəmiləri

çayın deltasından kənara düşmüş sardin balıqları kimi lövbər salıb, çay boyunca yuxarı üzərək öz yüklərini boşaltmaq üçün həftələrlə gözləməli olurdular. Dəclə və Fərat çayları boyu limanlarda boşaldıla bilməyən yükləri yerli tacirlər satış məntəqələrinə çatmamış ələ keçirirdilər.

Artıq heç kim kəndir düzəldə bilmirdi; kəndir düzəldənlər də qamış qayıq düzəldənlər kimi qədim sənətkarlar idilər. Şumerlərin maqur adlandırdığı ticarət gəmilərindən məlumatı olan yeganə insanlar muzeydəki alimlər idi. Beləliklə alış-verişə getdiyimiz Bağdaddan əliboş qayıtdıq.

Açıq okeanda öz formasını saxlamaq üçün yetərinə dözümlü olan orağabənzər qayıq düzəltmək sənəti Yaxın Şərqdə və Cənubi Amerikada uzaq məsafələrə dəniz səyahətlərinin inkişafı üçün şərait yaratdı. Bu sənəti Titikaka gölündə bu gün də yaşadırlar. Ra II gəmişi Osloda Kon-Tiki muzeyində saxlanılarda fəsəli kimi yastılaşmışdı.

Belə bir qayıq düzəldən Cənubi Amerikalı dağ hindularını tapmaq üçün biz yenidən Atlantik okeanını keçməli olduq. Titikaka gölündən olan hindular bu gəmini əvvəlki formasına qaytara bilən yeganə insanlardır, çünki hal-hazırda heç bir alimin və ya gəmi-qayıranın onların hansı metodla işlədiyi bərdə təsəvvürü belə yoxdur.

Belə çıxır ki, qədim barbarların bildiyini biz bilmirik?

Titikaka gölündən olan Aymara hindularını qətiyyənlə primitiv barbarlar adlandırmaq olmaz. Onların əcdadları Boliviya əzəmətli Tiauanako mədəniyyətinin əsasını qoymuş və Titikaka gölü düzənliyi boyunca Misirdə və Mesopotamiyada ən qədim piramidaların üslubunda və onlar kimi dərin təəssürat doğuran Akapana piramidasını tikmişdilər.

Aymara hinduları Kon-Tikin yelkənində çəkdiyimiz saqqallı Kon-Tikin heykəlini də düzəltdilər. İnkələr ona dənizçi olduğuna görə Virakoça, yəni "Okean üzərində köpük" kimi simvolik bir ad vermişdilər. Perudakı və qonşu ölkələrdəki bütün qədim krallıqları fəth edəndən sonra onlar bu adı daha da genişləndirərək Kon-Tiki-Virakoça adlandırdılar. Titikaka gölü ətrafında yaşayan hindular

əfsanəvi tanrını Tiki və ya Tikki adlandırdığı halda sahilboyu ərazilərdə yaşayan hindular onu Kon adlandırdılar. İspanlar bura gələndə Tiauakana ərazisindəki Aymara hinduları onlara demişdilər ki, bu tanrı onların əcdadlarının yanına ağ saqqalı adamları ilə birlikdə yaxınlaşmış və onların özlərinin düzəltdiyi kimi qamış qayıqlarla okeanı üzüb keçmişdir.

O, Günəşin oğlu olduğunu iddia edirdi və Tiauakaya çatanda orada nəhəng bir piramida tikmişdi. Sonra isə gəldiyi kimi də oranı tərk etmişdi. Titikaka gölünün sahilində Aymara hindularının mənə danışdığı həmin hekayəni 400 il bundan əvvəl bütün İnk İmperiyası boyunca ispanlara da danışmışdılar. Sonda isə ilahi keşiş-kral öz adamları ilə birgə bəgünkü Ekvador Respublikası istiqamətində şimala doğru üz tutmuşdu. Oradan da onlar Manta sahilindən qərbə tərəf üzərək okeanda gözdən itmişdilər.

Tanrı-krallarının xələflərini İraqa dəvət etmək ilk baxışdan göründüyü qədər asan iş deyil. Avqust ayı bataqlıqlarda ən isti aydır. Aymara hinduları isə soyuq dağ havasının hakim olduğu And dağlarında dəniz səviyyəsindən 4000 m yüksəklikdə olan Titikaka gölündəki adada yaşayırlar. Əvvəlcə onlardan dördünü adadan qamış qayıqla gətirdik.

Sonra onları havanın təzyiqində və temperaturunda olan dəyişikliyə alışdırmaq üçün Boliviya cəngəlliklərində 2 həftə ərzində yaşamaq üçün yer tapmalı olduq. Növbəti maneə isə gecə yerə enəcək təyyarədə Bağdada uçmaq və avtomobillə Ədəm Bağı kavansarayına qızmar günəşin istisi yandırıcı həddə çatmazdan əvvəl yetişmək idi.

Həmin dörd adamdan yalnız üçü qamış qayıq düzəldə bilirdi və onlar yalnız öz doğma dillərində danışdılar. Dördüncü adam isə boliviyalı tərcüməçi idi. O, dağlı Aymar hindularının dediklərini ispan dilinə tərcümə edir və mən də öz növbəmdə Bağdaddan olan tərcüməçim üçün onu ingilis dilinə çevirirdim. Bataqlıqda yaşayan ərəblərin lideri ilə ərəbcə danışan bu tərcüməçi isə sonra deyilənləri onların doğma Madan dilinə tərcümə edirdi.

Bu, taleyin istehzası idi. Düşündüm ki, bu dillə bağlı problemləri əfsanəvi Babil qülləsinin xarabalıqlarının yaxınlığında

yaşamalıyamış. Mən xarabalıqlara gedəndə orada qum təpəciklərindən, dağılmış gil kərpiclərindən və iraqılı arxeoloqların ora vurduğu Babil Qülləsi yazısından savayı heç nə tapa bilmədim. Ehtimal ki, bu qüllə pilləli piramidaların bir növü olmuşdur. On bir ayrı dildə danışan ekipaj üzvlərini bir araya toplamışdım. Əlavə olaraq yalnız Madan dilində danışan və Aymara dilindən başqa dili bilməyən üç hindudan qamış qayıq düzəltməyi öyrənəcək 20 bataqlıq ərəbi də mənim ixtiyarımda idi.

Uzun yoldan sonra Aymara hindularına doyunca səhər yuxusu yatmağa icazə vermişdik. Onların otaqlarına daxil olanda və otağı bomboş görəndə çox təəccübləndim.

Onlar bayırda Adəmlə Həvvanın ağac kötüyünün yanında bir xurma ağacının kölgəsində ərəblərlə bir yerdə oturmuşdular. Ərəblərin əynindəki ağappaq kətan xələtlərlə onların isti yun şlyapaları və rəngli qalın ponçoları bir təzad təşkil edirdi. Söhbət vaxtı onlar başlarını tərpedir və əlləri ilə nəyəsə işarə edirdilər. Hamısının əlində çoxlu qamış vardı. Tərcüməçi onlara heyrətlə baxdı. Mən ona tərəf addımlayanda Boliviyaadan olan tərcüməçi dedi: "Bu senyorlar çox ağıllıdırlar. Onlara deyilən hər şeyi tərcümə olunmadan başa düşürlər!"

"Totorə", deyərək o, əlindəki qamışı ağ geyimlilərə göstərdi.

"Berdi", deyərək ağ geyimlilər də bir qamışı əlləri ilə yuxarı qaldıraraq cavab verdilər.

Ondan sonra daha heç vaxt tərcüməçinin köməyindən istifadə etmədik. Dünyanın qamış barədə bilikləri olan ən qabaqcıl ekspertləri bir yerə toplaşmışdılar. Onlar da bizim qədər ağıllı idilər, lakin məharətə gəldikdə isə həyat bizi fərqli sahələrdə ixtisaslaşdırmışdı.

Bəla burasında idi ki, qamış qayıq düzəldən mütəxəssisə deyil, başqa sahələrdə mütəxəssisə çox böyük ehtiyacım var idi. Müasir İraqda bir nəfər də olsun yelkən düzəldən şəxs tapılmadı!

Müasir İraqda heç parusin də yox idi; onu Avropadan gətirirdilər. O aralarda mən yerli ərəblərin geniş istifadə etdiyi birdortu kabotaj gəmisi üçün yelkən tikən axtarsam da cəhdlərim heç bir nəticə vermədi. Yelkən tikə bilən adam haqqında heç kəs heç nə bilmirdi. Çaylarda yelkənli gəmiləri uzun yollarda istifadə edilən dəvələr

qədər köhnəlmiş hesab edirlər. Söhbət İraqdakı hazırkı nəsil haqqında gedir.

Dəbdən düşmüş birdorlu ərəb kabotaj gəmisi üçün yelkən tapmaq ümüdi ilə çay sahilləri boyunca Körfəzə qədər bütün yollarda axtarış etdim və hətta sərhədləri aşaraq Küveyt ərazisinə daxil oldum.

Qədim zamanlardan bəri bu sulara birdorlu ərəb kabotaj gəmisi adi yelkənli gəmi hesab olunurdu. Ehtimal olunur ki, bu gəmi uzaq keçmişin ilk dördkünc yelkənlə müasir dövrdə istifadə olunan üçküncü yelkən arasında keçid rolunu oynamışdır. Mən ilk dəfə İraqa gələndə burada yaşayan bütün ərəblər kabotajlı gəminin dorlarını mişarlayıb kəsmiş və qayıqlarına mühərrik qoymuşdular.

Körfəz ölkələrində yanacaq su qiymətinədir. Buna baxmayaraq Bombeydən Bəsre şəhərinə xurma aparmaq üçün gəlmiş birdorlu kabotajlı Hind gəmisində ağ yelkən görmüşdüm. Qaçaq-malçılığın çiçəklənməsi nəqliyyatın bu növünü sıradan çıxarmışdı.

Bəsre şəhərindəki Hind konsulluğuna müraciət etdim ki, Bombeydə dənizçilərin işədüzəltmə bürosundan birdorlu kabotajlı gəmi üçün üç nəfər matros tapmaqda mənə kömək etsinlər. Onlar bizə yelkən tikməkdə kömək etməli və Fars köfəzindən çıxana kimi bizi müşayiət etməli idilər. Hal-hazırda Fars körfəzi neft platformaları və ticarət gəmiləri ilə doludur.

Birdorlu kabotajlı gəmi üçün üç nəfər matros Bağdadda qarşıladığımız təyyarə ilə gəlməmişdi. Hindistandan gələn teleqram da təsdiqlədi ki, İraqa viza almaq üçün Yeni Dehliyə gedən üç matrosla əlaqə kəsilib.

İki həftədən sonra yerli köməkçimiz Əli səhər yeməyi yeyərkən masamıza yaxınlaşaraq, həmin adamları tapdığını dedi. Onlar əllərində torbaları qapının arxasında gözləyirdilər. Bu adamlardan birinin adı Saleman idi. Biz bildiyimiz bütün Avropa dillərində, həmçinin ərəb dilində danışmağa cəhd etdik. Tur yaponca, Yuri isə rusca danışsa da gələnlərin arasında yalnız Saleman ingiliscə yetəri qədər başa düşürdü və onları masa arxasına yemək yeməyə dəvət etdiyimizi qalan üç nəfərə o, başa saldı.

Yeməkdən sonra qamış qayıq görəndə onlar gözlərini bərəl-

dərək təəccüblə baxdılar. Qayığın korpusu sübh vaxtı çıxan günəşin şüalları altında parıladayan qızıl bənzeyirdi. Saleman gəminin mühərrik qutusunun harada qoyulacağı ilə maraqlandı. İşə düzəltmə bürosundan heç kim onlara bu birdorlu kabotajlı gəmidə üzəcəklərindən başqa bir şey deməmişdi. Onlar əvəllər nə yelkənli və birdorlu kobatajlı gəmidə üzmüş, nə də Körfəzdə olmuşdular.

Vəziyyəti birtəhər onlara izah etdikdən sonra məlum oldu ki, yeni dostlarımızla əməkdaşlığımız nahar süfrəsi yığışdırdırılana qədər olacaq. Naviqator və yelkən düzəltmək işinə məsul şəxs təyin etdiyimiz Normanın ağına əla bir fikir gəldi. O, yeni gələnləri Bəsre limanına kimi aparmağı təklif etdi.

Orada onlar tərcüməçi kimi işə yarayar, həmçinin də yelkənli və birdorlu kabotajlı gəmi düzəltmək üçün çayda lövbər salan bir neçə hindli dənizçilərindən məlumat toplaya bilərdilər. Yuri Bağdaddakı Sovet konsulluğundan əla bir rus avtomobili götürmüşdü, Norman isə hindlilərlə bir yerdə yük maşınları ilə dolu olan magistral yolla gedirdi.

Növbəti dəfə Normanı başı sarıqlı vəziyyətdə qapının kandarında gördük. Sarğının atından yalnız bir qulağı və qızarmış və göyərmiş burnu görünürdü.

“Hindlilər haradadır?”

“Onlar xəstəxanada müalicə olunurlar”.

“Nə baş verib?” - dəhşətə gələrək soruşdum.

“Maşın üç dəfə çevrildi”.

“Bəs ərəb dilli tərcüməçi?”

“Polis məntəqəsindədir. Maşını o sürürdü”.

“Bəs yeni Sovet maşını?”

“Xurdma-xəşil olub”.

Nəhayət üç hindli matros axsaya-axsaya geri qayıtdı. Birinin ayağında, digərinin başında, üçüncünün isə belində ağırlar var idi. Yamanca ac idilər. İlk təyyarə ilə onları Hindistana geri yollamaq üçün mənə yalvarırdılar.

Bizi daha bir sürpriz gözləyirdi: belə bir xəbər gəldi ki, evin arxasında Avropa geyimli birisi kolbasaları çaya atır. Günəşdən yanıb çuğundur kimi qızarmış sifəti olan bu adam tamamilə

karıxmış görünürdü. O orada dayanaraq salyami kolbasalarını çaya tullayırdı. Çəkic atan idmançı kimi böyük bir vetçinə tikəsini suya atanda ona ehmalca mane oldum.

O, üzünü sildi və razılıq əlaməti olaraq başımı tərpedərək "bəli" dedim. Günortanın istiliyində bu çox çətin bir iş idi. Sonra o, başına gələnləri mənə danışdı. Onun əhvalatı bizi çox mütəəssir etdi. O, dor ağacı düzəltmək üçün Hamburqdan taxta və sifariş etdiyimiz digər ləvazimatları gətirən yük maşının sürücüsü idi.

"Eine Katastrophe", sürücü almanca danışaraq məni inandırmağa çalışırdı. Artıq başa düşəndə ki, onun Dəclə baliqlarına atdığı yem bizim qida tədarükümüz idi, vəziyyətlə barışmalı oldum. O danışanda yük maşının içindən küt səslər gəldi. Sürücü məni sakitləşdirərək dedi ki, bu yüksək hərərdə parçalanan bambuk tirlərinin səsləri idi. Maşının içərisində ağız açıq bir qutuda konserv bankaları gördüm. Konserv bankaları şişərək top mərmisi boyda olmuşdu.

"Gömrükçülər!" - alman izah etdi. Əli soyuducudan sərın pive gətirənə qədər ondan başqa bir kəlmə söz eşitmədik.

O, Hamburqdakı yükdaşınma şirkətinin xüsusi nümayəndəsi idi. Onu iki sürücü ilə birlikə təyin olunan yerə yüklərin tez və təhlükəsiz şəkildə çatdırılmasından əmin olmaq üçün göndərmişdilər. Yük maşını soyuducu sistemilə təchiz olunmamışdı. Onlar on dörd gün ərzində mənzil başına vaxtında çatmaq üçün fasiləsiz olaraq növbə ilə maşın sürmüşdülər. Türkiyənin cənubuna çatana kimi hər şey çox yaxşı gedirdi. Ölkənin şəhərkənarı yolu boyunca kürd snayperləri onları atəşə tutmuşdular. Ona görə də sürücülər sürəti artırmağa məcbur olmuşdular.

İraqın sərhədlərinə çatmaq üçün mümkün qədər sürətlə gedən yük maşınları konvoyuna çatanda maşında artıq güllə deşikləri var idi. Çaşqın vəziyyətdə olduqlarından İraq sərhədlərində Bağdaddan verilən xüsusi əmrlə onları orada gözləyən və plombları sındırmağı tələb olunan gömrük işçilərindən icazə almağı unutmuşdular. Əvəzində isə isti hava hökm sürən cənuba üz tutaraq sürəti artırmışdılar. Bağdadı və Ədəm Bağına gedən dairəvi yolu ötüb keçərək, Bəsre şəhərindəki izdihamlı dəniz limanına çatmışdılar.

Mehriban bir polis işçisi onlara liman ərazisindən keçmək üçün yol göstərmişdi. Yüklərin boşaldılmasını və gəmilərin gömrükdən keçməsinin gözləyərkən onlar orada lövbər salmışlar. Bir də görmüşlər ki, gömrük ərazisindən kənara çıxıblar və maşını saxlamaq üçün kölgəlik yer yoxdur. Həmin alman iddia edirdi ki, yük maşının içində temperatur 70°C, çölündə isə 45°C idi.

Bizi inandırmağa çalışırdı ki, o və digər iki sürücü gömrükxananın heyətində saxladıqları maşının içində qaldıqları üçüncü gün az qala ölmüşdülər. İngilisdilli xeyirxah bir insan onlara Bağdadda nazirliklə əlaqə yaratmaqda kömək etmişdi. Bununla da onlar Bəsre şəhərində icazəsiz qalmaqdan xilas olmuşdular. İki sürücü isə dərhal Avropaya geri qayıtmışdı və onu yükü bu cür özünəməxsus şəkildə çatdırmaq üçün tək qoyub getmişdilər.

“Ərzaqların hamısı xarab olmuşdu” - o çılğınlıqla bizi inandırmağa çalışırdı. Mən onu dayandırmazdan əvvəl çaya atdığı sonuncu salyami kolbasası suyun üzünə çıxdı. Həmin vaxt dəstəmizin ən gənc üzvü çayın kənarındakı qoruyucu terrasın üstündə idi. O, böyük bir salyami kolbasasını qollarında körpə uşaq yatırırımı kimi tutaraq sahilə çıxardı. Qalanlarını isə çay aparmışdı.

Ədəm Bağı okeandan uzaqda idi. Həm Peruda, həm də Mərkəzdə arxadan əsən şərq küləyi bizim dənizə çıxmağımıza imkan vermişdi.

Bu dəfəki çətinliyimiz isə qamış gəmini çayın axını ilə İran və İraq arasındakı sərhədlərindən məharətlə keçirərək Fars körfəzinə qədər üzmək idi. Biz bunu açıq dənizə çatmamışdan əvvəl nəqliyyatın sıx olduğu körfəzdə və Hörmüz boğazında da təkrarlamalı olduq.

Çayda səyahətə başladıqdan sonra üzləşdiyimiz ilk çətinlik suyun çirklənməsi idi. Çayın deltasına yaxınlaşdıqca suyun çirklənməsi özünü daha çox göstərirdi. Kağız fabrikələrindən axan ağ köpük parçaları suyun üzərində buz parçaları kimi üzürdü. Kimyəvi preparatlar iri qamışları yumşaq və formasız taxta kütləsinə çevirmişdi. Əvəllər də elə həmin bu çayda böyük bir qamış salla kağız fabrikinə tərəf axınla üzmüşdüm. Mehriban bir ərəb məni göyərtədəki qamış daxmada çaya dəvət etmişdi. Daxmada quru kötökləri yandırmaq üçün gildən

düzəldilmiş yer istisna olmaqla hər yer qamışdan düzəldilmişdi. Nəhəng sal bir-birinə çarpaz keçirilmiş qamış qatlarından ibarət idi. Salın enini və uzunluğunu ölçdüm: uzunluğu 34m, eni 5m və suyun üstündə qalan hissəsi isə 3m idi.

Sal suyun üzərindəcə üzürdü, çünki onun sahibi qamışları avqust ayında yığmış və onları sellüloz fabrikinə çatdırmaq üçün iki ay göyertədə yaşamışdı. Bu dəfəki səfərimizdə bizi qorxudan əsas səbəblərdən biri isə Körfəzə çatanadək gəminin suda yumşaq formasız kütlə kimi həll olma ehtimalının olması idi.

Ədəm Bağının və Babilistanın məhsuldar bağlarının səhra qumunun altında qalmasının səbəbi bəzilərinin fərziyyələrinə görə, Allahın cəzası, digərlərinə görə isə şumerlərin torpağı həddindən artıq becərərək yararsız hala salması idi. İncildə təsvir olunmuş çaylarla daha uzaq səyahətlər edən və qızılı torpaqları, çayın deltasındakı otlağın hər bir kolunu qara neftə batıran isə bizik.

Bu, daha çox kanalizasiya axarlarına və ya fabrikin həyətindəki tüstü borusunun içinə oxşayırdı. Burada İran və İraq Habil və Qabil kimi çayın sahillərindən bir-birinə göz qoyur və hansı əl dəyməmiş ərazidə daha bir neft quyusu qaza biləcəklərini düşünürlər. Qərbdən və Şərqdən gələn gəmilər sıraya düzülərək ya neft doldurmaq, ya da yüklərini daşımaq üçün çay boyu üzüyuxarı üzmək üçün sıraya düzülmüşdülər. Məqsədimiz bu qatmaqarışlılığın arasından üzüb keçərək küləyin səmti ilə təmiz açıq dənizə çıxmaq idi.

Tropik sularda hava və okean cərəyanları arasında qarşılıqlı təsir vardır. İl ərzində ekvatorial cərəyanlar və passat küləkləri Atlantik və Sakit okeanı boyunca bir-birilə təmasda olurlar. Hind okeanında mussonlar hökm sürdüyünə görə digər okeanlarla müqayisədə onun iqlimi nisbətən fərqlənir.

Belə ki, yayda altı ay cənubdan şimala, qışda isə altı ay şimaldan cənuba əsən külək okean cərəyanlarına təsir göstərir. Bu, dünyada yeganə okeandır ki, burada cərəyanlar mövsümlərə görə dəyişə bilər. Ərəb və hind təkyelkənli kabotaj gəmiləri Fars körfəzində irəli və ya geriye üzmək istəyəndə səmt küləyinin üstünlüklərindən istifadə edirlər. Mussonların dəyişməsi günəş və ay kimi təbiətin etibarlı zaman mexanizmidir.

Lakin elə görünür ki, tanrılar, hava tanrıları, həmçinin Allah Körfəz ərazisini yaddan çıxarıb. Buranın sakinləri qədim ənənələri qoruyub saxlamaq barədə düşünməzlər və elə davranırlar ki, elə bil yelkənli gəmiylə üzmək dövrü artıq çoxdan ötüb keçib.

Ədəm bağında bir ay tez başlayan yağış mövsümü bizi təəccübləndirdi. Burada yaşayan ərəblər bizə dedilər ki, küləyin əsməsi ötən son iki il ərzində gözlənilməz hadisədir. Fars körfəzində üzərkən hiss etdik ki, biz suda durğunluq vəziyyətindəyik. Noyabr ayında isə belə durğunluq gözlənilən bir hal deyildi. Külək körfəzdən düz bizim istiqamətimizə əsməli idi.

Biz küləyin zəif əsməsi ilə barışmalı olduq. Şumer tarlalarını və şəhərlərini qum basmış, sahilyanı əraziləri palçıq bürümüş, limanların kənarlarını isə lil örtmüşdü. Lillənmiş ərazi yayılaraq Küveyt yaxınlığındakı Faylaka adasına qədər suyun altında gözəgörünməz qat əmələ gətirmişdi.

Körfəzdə üstünlük təşkil edən və ətrafımızda manevr edə bilməyən təhlükəli super tankerlərdən uzaq durmağa çalışdığımız üçün burada dayanmalı olduq. Cənubdan əsən qəfil və sərt səmt küləkləri bizi İraqa və dənizdəki yollara geri qaytarmaqla hədələyirdi. Küləklər bizi Faylakanın təhlükəli qayalı sahilərinə tərəf itələyirdi.

Gecə vaxtı sükanın arxasında dayanan şəxs ağ köpüklü dalğanın səsini eşitdiyinə görə bizi yuxudan oyatdı. Əvvəlcə gəmimizə dəyərək sinan adi okean dalğalarının fışılı səslerinin arasında daha dərin ritmik səs çaları eşitdik. Səs getdikcə güclənirdi və gecə vaxtı haradansa, torpaqdan, sıldırım qayalardan və ya riflərdən gələn nəritliyə çevrilirdi. Lövbəri palçığa bataraq qalması ümidi ilə suya saldıq, lakin kəndirlər və lövbər eyni vaxtda suda yoxa çıxdı.

Daha sonra digər kəndiri draqa, yəni sürətimizi azaldan və gəminin dal tərəfinə möhkəm yedeklənmiş üstü açıq qutu ilə bərabər suya atdıq. Bu dəfə bəxtimiz gətirdi. Dəniz elə dayaz idi ki, lövbər palçığa batdı və biz gün doğana kimi orada qaldıq. Bu vaxt ərzində isə sahilə çıxmış palçıqdan yaranan riflərdən aralı dura bildik. Durduğumuz yer Faylakanın sahilə boyu dayazlıq sularına çox yaxın idi. Heç bir gəmi burada hərəkət edə bilməzdi, əgər dənizin dibi yumşaq palçıq bataqlığına çevrilməmiş olsaydı, o

zaman biz dizlərimizi çırmalayıb bu dayaz suların keçə bilərdik. Biz körfəzin ən gizli hissəsində idik; dəniz xəritələri piratlardan, eləcə də riflərlə və dayaz suların tamamilə əlçatmaz etdiyi sıldırımlı Faylaka sahillərindən qorunmaq barədə xəbərdarlıq edirdi. Bu böyük adada yeganə liman adanın o biri tərəfində idi. Nağıllarda olduğu kimi Sindibad və şumerlərin dövründə yaranmış piratlar görünməyə başladılar. Onlar qamış qayıq üzərinə qılınc oynatmaq üçün çıxmədilər; heç bir şey etmədilər, yalnız sakitcə gözlədilər.

Əvvəlcə biz onların qayalar arasında yellənən kerosin lampalarının işıqlarını gördük, sadəlövhəsinə cavab olaraq ləpədöyənlərdən xilas olmaq ümidi ilə öz fənərlərimizi yırğalamağa başladıq.

Gün işığında ləpədöyənlə riflər arasında rəqs edən kiçik bir qayıq, daha sonra isə digərini gördük. Tezliklə onların hər ikisi əllərində silah olmadan bizə yaxınlaşdı. Bizi əhatəyə aldılar, ləpədöyəne sarı külək istiqamətilə üzdüyümüzü biləndə heç nə etmədən gözlərini bizə zillədilər. Onda başa düşdük ki, biz pis adamların əhatəsindəyik.

Norman radio ötürücü ilə rus dilində siqnal göndərən Sovet gəmisiyə əlaqə yaratdı. Onlara xəbər verildi ki, biz Körfəzin yaxınlığında lövbər salmışıq. Yuri öz dilində bizim düşdüyümüz təhlükəli vəziyyət haqqında kapitanı məlumatlandırdı və çox keçmədi ki, məşhur Faylaka sahillərinə yaxınlaşan və mümkün olan ən yaxın yerdə lövbər salan Slavsk gəmisini gördük. Kapitan xilasetmə jilətəri və komandası ilə böyük xilasetmə qayığında dayaz sularla bizə tərəf gəldi.

Qucaqlaşib salamladıqdan sonra ruslardan biri palçıqdan lövbəri dartıb çıxara bildi. Lakin artan külək qamış qayıqı elə asanlıqla hərəkət etdirirdi ki, biz rusları özümüzlə birgə rifə tərəf aparırıdıq. Ruslar bizi özlərinin motorlu qayıqı ilə Slavsk tərəf aparmağa çalışırdılar. Ərəbdilli ekipaj üzvlərindən biri, iraqılı Rəşad bizi hədələyən qayıqlardan birinə tərəf avar çəkərək, onlara mühərrikimizin olmadığını və tezliklə riflərə çırpıla biləcəyimizi başa salmağı təkid etdi. Rəşad geri qayıtdı və belə bir ismarıç gətirdi ki, onlar Küveyt valyutası ilə böyük məbləğdə girov tələb edirlər. Əks tədqirdə,

nələrin baş verəcəyini gözləmək üçün kifayət qədər vaxtları var. Mən danışıqlar aparmağa hazır idim, lakin Slavsk gəmisinin kapitanı İqor qəzəbləndi və mənə onlarla söhbət etməyə icazə vermədi. O, piratlara altı butulka araç və iki növ çaxır təklif etdi. Rəşad avar çəkdi və geri qayıdaraq dedi ki, piratlar müsəlmandırlar və Allah onlara spirtli içki qəbul etməyi qadağan edib.

Bundan sonra onlar sanki balıq tuturmuşlar kimi bir az irəlilədilər və dayandılar. Digər qayıq isə yaxınlaşanda Rəşad dedi ki, onlar məbləği artıq ikiqat artırılar. Sonra onlar gözdən itdilər. Ruslar təslim olmaq istəmirdilər və bizi uzaqlaşdırmaq üçün yedəkləyirdilər. Qayıqların ikisi də küləyin istiqaməti ilə rifə sarı üzürdü. Daha sonra üçüncü və daha böyük qayıq göründü. Görünür o, Küveyt burnundan üzürdü. Qayıq yaxınlaşdı və məlum oldu ki, bu mişarlanmış dirəyi olan kabotaj gəmisidir. Digərləri balıqçı qayığına bənzəsə də, bu əsil quldur gəmisidi.

Başında böyük çalması olan kök və sarışın birisi ayağını ayağının üstünə aşıraraq döşəyin üstündə oturmuşdu və nifrətlə bizə baxırdı. Onun kök əlləri heç vaxt tilova toxunmamışdı. O, əsl hiyləgər idi. Yalnız nağd pul tələb edirdi, alternativ isə gecənin qaranlığında qayığı sahilə dartmaq idi.

Bu vəziyyətdə ən yaxşı ssenari sağ qalaraq riflərin üstündə çılpac buraxılmaq ola bilərdi. Ruslar öz lövbərlərini nizamlamışdılar, bizimki isə yenə də palçıq batmışdı və heç nə kömək etmirdi. Mən məsuliyyəti öz üzərimə götürdüm və Rəşadı danışıqlar aparmaq üçün piratların yanına göndərdim. Günəş bir saata batacaqdı.

Heç bir sahil gözətçisi hüdudsuz, gəmiçiliyə yararlı olmayan dayaz sulara gələ bilməzdi. Biz zəngin Küveytdə işləmək üçün Pakistandan işçi qüvvəsini qaçaqmalçılıq yolu ilə ölkəyə gətirən mütəşəkkil bəndələr haqqında eşitmişdik. Faylaka Küveytin əmirliklərindən biridir. Biz arxa qapıdan kayutaya endik.

Normal vəziyyətdə bu qapı adi səyahətçilər üçün bağlı olur. Quldurlar tələb etdikləri məbləği aşağı salmadılar. Görünür, onlar qabaqcadan belə razılaşmışdılar. Bizdə Küveyt valyutası yox idi, ancaq quldurlar bu yerlərdə çətin tapılan İraq valyutasını da qəbul edirdilər. Onlar tələb etdilər ki, Rəşad girov kimi kabotaj gəmisinə

keçsin. Qayıqlarımız yanbayan dayandı və mən kağız pulları bir-bir sayaraq quldurlardan bir nəfərə verdim. Həmin adam da pulu döşəkcədə oturmuş həmin şişman quldura ötürdü. Şişman adam əlini yelləyəndən sonra Rəşadı buraxdılar və o bizə qoşuldu.

Sonra Sovetlər yedəkləmək üçün ipi kabotaja tulladılar və rusların propellerinin köməyi ilə kabotaj gəmisinin Slavskın dayandığı açıq dənizə qədər dartılmasını gözləməli olduq. Vidalaşmaq üçün vaxt yox idi; dənizin dərin hissəsinə çatanda kabotaj artıq tam sürətlə dayazlığa doğru hərəkət edirdi.

İqor Moskvadan icazə almadan Bəhreyn əmirliyinə yan aldı və adanın ərazi sularına çatana kimi bizi tərk etmədi. Həyatımızı xilas etmələrinə baxmayaraq, rus ekipaj üzvləri olduğuna görə Slavsk gəmisinə bu adanın ərazi sularına daxil olmağa icazə vermədilər.

Bəşəriyyətin yazılı tarixinin başladığı yerə gəlib çatmışdıq. Bəhreynə qamış qayıqla çatanda dramatik vəziyyətdən çıxmağımız mənə yüngüllük duyğusu gətirdi. Əvvəllər heç vaxt belə bir hiss keçirməmişdim.

Şumerlərin gil lövhələrində yazılmışdır ki, dünyanı su basandan sonra onların birinci kralı adamlarını və heyvanlarını Dilmana aparmışdı. Assuriyalılar da bu hadisəni Gilqameş haqqında dastanda təsdiqləyirlər. Gilqameş dünyanın ən qədim epik əsəri hesab olunur.

Danimarkalı arxeoloqlar P.V.Qlob və Cefri Bibbi Bəhreynə geniş qazıntı işlərinə başlamışdılar. Tezliklə məlum olmuşdu ki, əfsanəvi Dilman elə həmin müasir ərəb sultanlığının özüdür. Bibbi min illər bundan qabaq olduğu kimi görünüşə malik olan qamış gəmimizi görmək üçün Arhusdan ilk təyyarə ilə bura çatana kimi artıq biz Dilmanda sahilə yan almışdıq.

Tiqris gəmisinin sonradan o vaxt üçün dünyanın ən nəhəng doku olacaq bir yerdə suya salınması bir anaxronizm idi. Həmin dok 450 000 tona yaxın neft tankerlərini qəbul etmək üçün tikilmişdi və biz oraya rəsmi açılış mərasimindən iki gün sonra gəlib çatmışdıq. Bibbi ən müasir Konkord təyyarəsi ilə gəlmişdi, biz isə avtomobillə adanın o biri tərəfinə getmişdik. Bu yerdə sanki saatların əqrəbləri və təqvim 5000 il geriyyə çəkilmişdi. Fağır balıqçılar hələ də palma budaqlarından düzəldilmiş qayıqlarında körfəzdə avar çəkirdilər.

Müasir insanların indi sahib olduqlarının daimi olması barədə kor-korənə inamlarına dayanaraq, öz keçmişləri ilə əlaqələrini necə asanlıqla kəsməsi bizi heyrətə gətirirdi. Getdiyimiz yerlərdə nəhəng palmaların kəsildiyinin şahidi olurduq.

Kəsilmiş ağacların yalnız kötökləri görünürdü və ərazinin landşaftı tərəş olunmamış insana bənzəyirdi. Mağazalarda nə desən tapmaq mümkün idi. Yarımadaadan gələn nəhəng neft kəmərləri buradan keçdiyinə görə orada yetəri qədər pul vardı. Dilman Ərəbistan yarımadasından çıxarılan neftin daşınması üçün mühüm limanlardan birinə çevrilmişdi. Adanın mərkəzində bizi dərin ehtiram hissləri bürümüşdü.

Burada təmiz çeşmə suyu torpağın altından fısqırır və qədim suvarma kanallarının qalıqlarından axırdı. "Bu su Ərəbistan yarımadasının yüksək zirvəli dağlarından axır"- Bibbi izah etdi. Yağış yağanda bulaq torpağın üst səthinə çıxmazdan əvvəl su qayalardan sızır və hidravlik nasosla vurulmuş kimi səhranın altındakı yeraltı su arteriyalarına tökülür.

Mən sudan içdim və fikrə dalmaq üçün ağacın kötüyündə əyləşdim. Görəsən, qədim şumerlərin onlara verilən bəxşislərə görə səmadakı tanrılara təşəkkür etməsi inanc idi, yoxsa mövhumat? Şumer gil lövhələrində belə bir mətn diqqətimi cəlb etmişdi. Bu mətndə dəniz tanrısı Enkinin ulu tanrıdan Dilmana bol su əta etməsi üçün dua etdiyi barədə yazılırdı.

Səmada yaşayan Günəş tanrısı Utu
Torpağın altından sənə su gətirsin,
Torpağın altındakı çeşmələrdən.
Böyük hövzələrimizi su ilə doldursun,
Şəhərinizə bol içməli su əta etsin,
Dilmana bol içməli su əta etsin.

Biz insanlar öz dünyamızı qurmamışdan əvvəl təbiətin bizə bəxş etdiyi şahanə hədiyyələrə görə müxtəlif adlarla adlandırdığımız tanrılara minnətdarlığımızı bildirirdik. Sahillərində səhranın və meşəliyin üstünlük təşkil etdiyi Fars körfəzinin duzlu sularında cazibə qanunu izah olunması müşkül olan tərzdə Dilmanın sakinlərinə yerin altındakı içməli suyu yerin üstünə vurmağa imkan

yaradıb. Dilmanun bulaqlarının saf suyu hələ də yerin altından öz yolu ilə dənizə axır.

Dilman limanının möhtəşəm xarabalıqlarında hiss etdim ki, şumerlərin gil lövhələrindəki dənizçiliyə dair qədim yazılar yenidən həyata qayıdır. Bibbi izah etdi ki, qabarma vaxtı böyük gəmilər Dilmanın şəhər darvazalarının yaxınlığındakı anbarların arxasında lövbər salmalı, killi gəmilər isə çəkilmə vaxtı qrunta oturma, aşma və yüklərinin məhv olması kimi təhlükələrdən uzaq olmaq üçün limanı tərk etməlidir.

Korpusu və kili, yəni iti burnu olan gəmi ilə müqayisədə yan-yana düzölmüş iki iri qamış dəstələrindən düzəlmiş qayığın uzun müddət dayaz sularda üzə bilməsini nümayiş etmək üçün növbə bizdə idi. Qabarma geri çəkiləndə isə bu qamış gəmi heç bir ziyan görmədən yükü ilə birlikdə suyun üzündə qala bilir.

Bibbi bizi şumerlərin və bizim Tıqris gəmisinin səyahətinin son nöqtəsi olan uzaq Hind vadisinin sakinlərinin ticarət əlaqələrini sübut edən ticarət nişanlarını və digər göstəriciləri tapdığı yerlərə aparanda limandakı nəqliyyatı təxəyyülümdə canlandırmaq üçün gözlərimi yummağa heç ehtiyac yox idi.

Dokun bir küncündə dayananda və dalğaları seyr edəndə özümü o tarixi hadisələrin bir hissəsi kimi hiss etdim. Həmin dalğalar dünyanın ən qədim mədəniyyətlərindəki insanları bir-birinə bağlamışdı. İraqı tərk etməzdən əvvəl Bağdaddakı kitabxanada qədim mətnlərin tərcüməsinə dair araşdırma apardım. O vaxt müəyyən tərəddüdlərim olsa da, artıq indi bundan tamamilə əminəm.

Müasir insanlar Darvinin təkamül nəzəriyyəsinin güclü təsiri altındadırlar. Bu nəzəriyyəyə görə, beş min il bundan əvvəl insanlar meymunlara daha yaxın olub. Həqiqət naminə biz öz düşüncələrimizə yenidən baxmalıyıq. Əgər bəşəriyyətin inkişafına zaman şkalasından baxsaq, o zaman qədim yazılarda təsvir olunmuş vaxtlardan xeyli əvvəllərə qayıtmalı olarıq.

Və əgər mədəniyyət haqda danışırıqsa, zaman şkalasından ümumiyyətlə istifadə edə bilmərik. Sivilizasiya orta əsrlər Avropası ilə müqayisədə qədim dövr Asiya, Afrika və Amerikasında daha çox inkişaf etmişdi. İnkişafı bu həddə qaldıran isə dənizçilik olmuşdu.

Qədim Şumer mətnlərini oxuyanda məni heyrətə gətirən o idi ki, onlar bizdən inanmaq istədiyimiz dərəcədə də fərqli deyillər.

“Dəniz səfərlərinə çıxan Ur tacirləri” adlı essədə şumer mədəniyyəti üzrə ekspert Oppenhaymer deyir ki, Urun gil lövhələrində həkk olunmuş ən maraqlı məlumat dənizçiliyin hələ ən qədim zamanlarda ticarət limanı olan bu şəhərin həyatında böyük rol oynaması haqda olan məlumatdır.

Həm limanlar, həm də daxili kanallar yaxşıca təmizlənir və təmir olunurdu. Yüksək vəzifəli məmurlar onlara baxış keçirərək krala hesabat verirdilər. Limanın səlahiyyətli orqanları bütün idxal edilən mallara vergi qoyur, kapitanların isə gəmilərini və yüklərini təsdiqləyən möhürlü sənədləri olurdu.

Şumerlərin dövründə ən böyük qamış qayığın yük götürmək qabiliyyəti qur adlanan ölçü vahidi ilə ölçülürdü. Bir qur təxminən 30-40 ton və ya daha çox idi. Bizim Tıqris gəmimiz o gəmilərlə müqayisədə kiçik bir qayığa bənzəyərdi. Fin dilli tədqiqatçı Salonen bu nəhəng qamış qayıqları magur adlandırır.

Onları eyni zamanda “tanrı qayığı”, “uzaq dəniz səyahəti gəmisi” və ya “ucaboy gəmilər” adlandırırdılar. Biz də səfərə başladığımız çayın şərəfinə gəmimizi bu cür adlandırdıq. Şumerlər qayıqlarına “Həyatın qoruyucusu”, “Səhər” və ya “Qəlbin sevinci” kimi romantik adlar qoyurdular.

Mətnlərdə sərnəşin gəmilərinin, bərələrin, balıqçı qayıqlarının, hərbi gəmilərin, qoşunları daşıyan gəmilərin, şəxsi və kirayələnən ticarət gəmilərinin adları çəkilir. Gəmilərin yükü tikinti materialı, mis, fil sümüyü, kərpic, dəri, parça, taxıl, un, çörək, balıq, süd məhsulları, şərab və ya mal-qaraya kimi istənilən şey ola bilərdi.

Liman həyatına tamamilə qərq olduğum bir vaxtda həm keçmiş, həm də gələcəyə dair şəxsi düşüncələrimdə uzunmüddətli iz buraxacaq bir yerə getdik: dünyanın ən böyük qədim qəbiristanlığı, göz gördükcə uzanan və saysız qəbir daşları səpələnmiş qumluq sahə. Arxeoloqların hesablamalarına görə qəbir daşlarının sayı yüz minə yaxındır.

Onlardan bəziləri qum təpəciklərinə oxşayırdı, əksəriyyətinin ölçüləri isə kifayət qədər böyük idi. Ən böyükləri dənizin yaxınlığındakı əlverişli bir yerdə qruplaşmışdı. Görünür, onlar ən qədim qəbirlərdir və

orada boş yer çox olan vaxtlarda tikilmişdir. Digərləri isə ətrafa səpələnmiş nəhəng tısbağa yumurtalarına bənzəyirdi. Qəbiristanlıq məzar oğruları tərəfindən talan edilmişdi.

Bilirdim ki, Qüds xristianlar üçün, Məkkə müsəlmanlar üçün müqəddəs şəhər sayıldığı kimi, qədim zamanlarda Dilman da şumerlərin müqəddəs şəhəri olub. Qədim yazı lövhələrində deyilir ki, assuriyalılar da buranı ziyarət edirmişlər. Ola bilsin ki, onlar birinci tanrı-kralın doğma ölkəsində dəfn olunmaq istəyirmişlər.

Cünki dünyanı su basdıqdan sonra kral ailəsinin əcdadının sahilə çıxdığı ilk yer məhz bura olmuşdu. Bu gün heç kəs talan edilmiş qəbiristanlıq ərazisinə diqqət göstərmir. Neft bumundan sonra varlanan insanlar Məkkəyə gedirlər. Mənim diqqətimi müasir ərəb qəsəbələrindəki böyük qəbir təpələri cəlb etdi. Bibbi məni ətrafla tanış etdi və yerli sakinlərin nəhəng təpənin içində yerləşən piramidaya bənzəyən tikilidə əhəng daşını kəsməklə və əhəngi yandırmaqla sənaye üsulu ilə istehsala necə başladığılarından danışdı.

Bəhreyyədə bu növ əhəng daşı mövcud deyildi. Şumer imperiyasında olduğu kimi, piramidanın memarları da gözəl kəsilmiş daş qayalarını adanın sahilinə daşımaq üçün magurdan istifadə edirmişlər. Mən İraqın məşhur Nippur piramidasında məharətlə düzölmüş əhəng daş qayalarına dərhal tanıdım. Orada əhəng daşlarını gildən düzəldilərək günəş altında qurudulmuş nəhəng kərpiclərin bir qatının üstündən düzmüşdülər.

Bir gün Dilmanun atılmış və baxımsız qalmış qəbiristanlığına qayıdanda nəhəng bir məzar təpəsinin başına çıxdım. Oradan ağardılmış iki-üç mərtəbəli evlərin damlarına və tamamilə cansız günbəz şəkilli təpələrlə dolu olan landşafta tamaşa etdim.

Nə düşündüyünü xatırlaya bilirsənmi?

Düşündüm ki, beş min il bundan əvvəl bəşəriyyətin yazılı tarixi məhz bu adadan başlayıb. Düşündüm ki, görəsən beş min il sonra indi dənizin dibində yatan ərəb nefti qurtaranda bu ada haqqında nə yazılacaq? Fikirləşdim ki, avropalılar şifahi ənənələri qulaqardına vuraraq, tarixin yazı ilə başladığını necə iddia edə bilərlər. Finikiyalılardan öyrəndiyimiz hərflərlə tarixi yazmağa başladığımız

vaxta qədər olan tarixi ciddiyyə almırıq. Mən Bağdad kitabxanasındaki şumer tarixinin ən qədim yazı versiyasını yaxşı xatırlayırdım. Nəhəng qum təpəsinin üstündə uzandım və qarşımda uzanan yüz minə yaxın unudulmuş qəbirə baxarkən qərara gəldim ki, bu mətnlərin heç vaxt unudulmaması üçün əlimdən gələni edəcəyəm. Axı onlar dünya tarixinin yaranmasının bəşəriyyətə məlum olan ən qədim qaynağıdır!

Düşünürdüm, necə olub ki, ümumi kökləri olan inancların hamısı, yəhudilər, xristianlar və müsəlmanlar İbrahimin Urdan Mesopotamiyaya gətirdiyi şifahi ənənəni, Nuhun gəmisi və dünyanın su basması haqqında hekayələri öz inanclarına daxil ediblər. Uşaq yaşlarımda Nuhun bütün heyvanları xilas etməsi haqqında eşitdiyim hekayə qədər məni heyran edən başqa bir şey olmamışdı. Ancaq nə vaxtsa bu hekayənin dini təlimin bir hissəsi olması barəsində fikir yürüdəcəyim heç ağılıma da gəlməmişdi. İncildə bu hadisənin dünya yarandıqdan sonra baş verdiyi deyilir.

Quran isə Nuhun əhvalatını və dünyanı su basmasını Allahın cəzası kimi göstərir. Əgər su basma haqqındaki hekayətlərin İbrahimin Mesopotamiyanı tərk etməsindən iki min il əvvəl Şumer gil lövhələrində həkk olunduğu ilkin versiyasının tapıldığı Ura geri qayıtsaq, baş verənlərin bizim hamımıza aid olduğunu dərk edə bilərik.

Pensilvaniya Universitetinin ekspedisiya üzvlərinin Nippur piramidasında aparıldığı qazıntılara qədər heç kəsin şumerlərin mövcudluğundan xəbəri yox idi. Qazıntılar zamanı 35 minə yaxın gil lövhədən ibarət olan kitabxana tapılmışdı. Dünyanın su basması haqqında yazılan ilk mətn də onların arasında idi. Şumerlər üçün bu bir əfsanə deyil, onların özlərinin qeydə aldıkları tarixləri olub.

Bu hadisənin əsas məqamlarını İncildən oxumuşuq, ancaq orijinal versiya gerçəkliyə daha yaxındır. Şumer mətnlərində insanları daşqından xilas etmiş, ürəyində allah xofu olan kralın adı Ziusudra kimi verilir; onun gəmisində nə fillər nə də zürafələr olmayıb. Onun yalnız öz mal-qarasını gəmiyə mindirdiyi yazılır.

Və onun gəmisi dağın zirvəsinə yox, Fars körfəzində tanrıların xeyridua verdiyi Dilman adasına yan almışdı. Oradan isə kralın nəsiləri Körfəzdə çay deltası üzərindəki liman şəhər olan Ura doğru köç etmişdilər. Orijinal

versiyada təfəsilatlar nizamsız şəkildə verilmişdir. Lakin orada deyilir ki, şumerlər günəş tanrısı Utunun krala heyvanları və insanları xilas etmək üçün kifayət qədər böyük qamış qəmi düzəltməyi məsləhət verdiyinə inanmışlar. Daşqın yeddi gün, yeddi gecə davam edib. "Nəhəng gəmi dalğaların ağuşuna atılıb", daşqın sona çatandan sonra isə günəş tanrısı göyün və yerin üzərində peyda olanda kral özünü sahilə ataraq bir qoyunu və bir öküzü qurban kəsib.

Şumerlər yer üzündən silindikdən sonra, dünya tarixini yazmaq üçün növbə assuriyalılara çatır. İlk fəsilələr onlara şumerlərdən miras qalmışdı. Dünyanın ən qədim epik əsəri olan assuriyalıların Gilqameş dastanı o vaxta qədər olmuş tarixi məhv edən həmin dəhşətli daşqın haqqındadır. Assuriyalılar inanırdılar ki, okean tanrısı Enki insanları cəzalandırmaq istəmiş və onlar da kralı köməyə çağırmışdılar. Həmin kral assuriyalılara bir böyük gəmi, Utu-nipiştimi tikməyi məsləhət görmüşdü.

Mərkəzi hakimiyyətləri sahildən çox aralıda ölkənin içərilərində yerləşən assuriyalılar müəyyən məqamlarda tarixi saxtalaşdırmışdılar. Onlar daşqının altı gün və yeddi gecə davam etdiyini, yeddinci gün isə nəhəng gəminin dağ zirvələrinin birinə yan aldığı yazmışdılar. İbrahim də Ura köç edəndə assuriyalıların versiyasını qəbul etmişdi. Buna görə də təəccüblü deyil ki, İncil gəminin yan aldığı dağın Ağrı, Quran isə Əl Cudi olduğunu göstərir. Ancaq epik dastanın müəllifi Dilmanda yaşayarkən dünyanı su basması haqqında hekayəni Utu-nipiştimin dilindən eşitdiyini deməklə öz-özünü ifşa edir!

İbrahim maraqlı detalları bir-biri ilə əlaqələndirir. Assuriyalıların mətnlərində deyilir ki, kral yan almaq üçün sahil axtardığı zaman əvvəlcə səmaya bir göyərçin və bir qaranquş buraxır, ancaq hər ikisi gəmiyə geri dönür. Daha sonra bir sağsağanı səmaya buraxır. Sağsağan geri dönməyəndə kral suyun səviyyəsinin aşağı düşdüyünü və gəminin dayaz yerdə dayandığını anlayır. O, öz rəiyyəti ilə gəmini tərk edir və Günəş tanrısından bir də heç vaxt bəşəriyyəti cəzalandırmayacağına dair söz alır.

Yəhudi versiyasında isə əvvəlcə sağsağan səmaya buraxılır və isinmək üçün geri qayıdır. Göyərçin də eynilə qarğa kimi edir.

Yeddinci gün isə Nuh yenə də göyərçini buraxır və o, dimdiyində zeytun budağı ilə geri qayıdır. Daha yeddi gün keçəndən sonra digər bir göyərçin azad edilir və heç vaxt geriyə dönmür. Məhz onda Nuh bütün heyvanlar ilə gəmini tərk edir və bundan sonra bütün bəşəriyyəti əmin-amanlıqda saxlayacağına söz verən səmavi tanrıya minnətdarlığını bildirir.

Nuhun gəmisini qamışdan düzəldilmiş ola bilərdimi?

Şumerlərin dövründəki gəmilər magur və ya qamış gəmilər idi. Assuriyalıların versiyasına görə Utu-nipiştim nəhəng gəmi düzəltmək üçün öz qamış evini sökmək əmrini almışdı. Mətnə deyilir: "Qamış ev, qamış ev. Divar, divar. Qamış ev qulaq as! Divar qulaq as! Şuruppaklı Ubara Tutunun oğlu. Evini dağıt, gəmi düzəlt!"

Qamışdan düzəlmiş Tiqris gəmisini suyu canına çəkməmişdi, on bir ekipaj üzvünün onun üzərində birgə yaşadığı beş ay ərzində hələ də yaxşı üzürdü. Qırmızı dəniz ətrafında baş qaldıran müharibələrə etiraz əlaməti olaraq gəmimizi yandırdıq.

Müasir İraqda bütün inqredientlər olsaydı biz Uti-nipiştim reseptindən istifadə edərdik: "Altı sar qatranı qaynar qazana tökdüm, daha sonra üç sar asfalt da əlavə etdim. Üç sar nefti də ekipaj üzvləri gətirdi. Bir sar yükün arasında qalmışdı, iki sarı isə kapitan gizlətməmişdi".

İncilin ingilis dilində buraxılan yenilənmiş Standart Versiyasında Nuha bir az daha müasir gəmi tikmək əmri verilir: sərv ağacının budaqlarından özün üçün gəmi düzəlt, gəminin göyərtəsi qamışdan olsun və onun içinə və bayırına qətran çək".

Dünyanı su basması haqqında elm nə deyir?

Britaniyalıların 1920-ci ilin sonunda Urda apardığı arxeoloji qazıntılar zamanı Leonard Vuli aşkar etmişdi ki, şumerlərin müqəddəs şəhəri üç metrlik çay liliinin spesifik tipinin qalın qatı üzərində salınmışdır. Bu qatın altında isə britaniyalılar nəhəng qabarma dalğası sayəsində lile qarq olmuş daha qədim yaşayış məskəninin xarabalıqlarını tapmışdılar. Bu qabarma dalğası geri çəkilməzdən əvvəl Mesopotamiyanın bütün aşağı hissəsini təxminən səkkiz metr hündürlüyündə su ilə

ötrmüşdü. Bizim gəmimiz Faylakanın piratları və ruslar tərəfindən yedəkləndiyi zaman bizim sahil xəttində ilişib qaldığımız da həmin növ lil idi.

Dilmandakı qazıntılara ilk on beş ildə başçılıq etmiş danimarkalı arxeoloq Qlob daşqın haqqında şumer yazılarını ciddi qəbul edən ilk alim olub. O bunu şumerlərin 5000 il bundan əvvəl üzərində məskən saldıkları 3 qatlı qurumuş lil təbəqəsi ilə birbaşa əlaqələndirirdi.

Daha sonra isə bizim planetdə çoxlu qəribə hadisələr baş vermişdi.

Təxminən beş min il əvvəl və ya təxminən e.ə. 3100-3000-ci illərdə ən qədim sivilizasiyalar sürətlə inkişaf etməyə başlamışdı.

Şumerlərin Bəhreyyəndən üzüb gələrək Mesopotamiya çaylarının mənsəbində ilk krallıqlarını yaratması ilə yanaşı, eyni zamanda fironların əcdadları da Nil çayı boyunca yuxarı üzmüş və Misirdə məskən salmışdılar. Müəyyən zaman onlar Kritdə və Kiprdə meydana gəlmiş qüdrətli krallıqlardan vergi almışdılar.

Bundan sonra, bəlkə də elə həmin vaxtlar digər dənizçilər Hind çayının aşağı hissəsinə qədər səyahət etmiş və Mohenjo Daroda üçüncü böyük sivilizasiyanın əsasını qoymuşdular. Onların hamısı naməlum mənbədən gəlmiş və tam inkişaf etmiş sivilizasiyalar kimi meydana çıxdı, lakin hər birinin fərqli yazı sistemi var idi. Onların hamısı dinlə bağlı incəsənətdə üzərində tanrı motivləri əks olunmuş qamış gəmilərdən istifadə etmişlər.

Həmin dövrdə planetimizdə nə baş verdiyi barədə düşünməyə sərf etdiyim vaxtı həyatımda başqa bir şeyi fikirləşməyə sərf etməmişəm. Amma nə isə baş vermişdi, biz buna əminik.

Atlantik okeanında İslandiyanın iki hissəyə parçalanmasına səbəb olan bir hadisə baş vermişdi. Bölünmə Atlantik okeanın dağ silsiləsinin bir tərəfindən başlayaraq dənizin dibinə kimi davam etmişdi. Həmin hadisədən bir neçə min il sonra vikinqlər ora köç edəndə həmin yerdə Avropanın birinci parlamentinin əsasını qoymuşdular. Mən ora səfər edən zaman öyrəndim ki, qırılma zonasından tökülmüş lavada tapılmış daşlaşmış ağac gövdəsinin karbon üsulu ilə yaşı təyin edilmişdi. Həmin ağac təxminən e.ə. 3000-ci ilə aid edilir. O zaman iqlimdə də dəyişiklik baş vermişdi. Tozcuq analizləri vasitəsilə botaniklər

müəyyən etmişdilər ki, bu hadisələr Şimalı Afrikada çaylar və göllər qurumağa başlayanda, həmçinin də Saxara və Mesopatamiya səhraya çevrildə baş vermişdi.

Sakit okeanda da nə isə baş vermişdi. Bu gün bütün dünya Cənubi Amerikanın sahillərində yaranan Əl Nino cərəyanları haqqında danışır. Bu cərəyanlar tufan yaradaraq bütün dünyada iz qoyan quraqlıq və daşqınla nəticələnir. Mən piramidaların ərazisində qazıntı işləri aparmaq üçün bura gəlməmişdən bir neçə il əvvəl cərəyan Tukume kəndində tüğyan etmişdi.

Biz qazıntı işlərini dayandırsaq da, Daniel Sandveys Peru sahillərində qazıntıya davam edirdi. O, amerikalı həmkarları ilə birgə bu vaxta qədər naməlum qalmış və balıqqulaqlarında iz qoyub getmiş dəniz populyası növünü və on mindən çox il bundan əvvəl okean sahillərində insanların balıqçılıqla məşğul olduğunu sübut edən materiallar tapmışdı.

Dərinlikdəki təpəciklərdə olan tropik molyuskları öyrənməklə onlar müəyyən edə bilməmişdilər ki, Əl Nino cərəyanı beş min il əvvəl, təxminən e.ə.3000-ci illərdə də mövcud olmuşdu. O vaxtdan əvvəl Əl Nino cərəyanı mövcud deyildi. Tamamilə naməlum səbəblərdən həmin vaxt tropik sular Peru sahili boyunca aşağı axmağa başlamış və bütün planetin iqliminə təsir göstərmişdi.

Müasir tədqiqatçılar İsanın doğulmasından əvvəlki minillik barədə danışarkən təxmini tarixlər göstərirlər, çünki bizim tarixi hesablama sistemimiz ondan daha uzaq keçmişə gedə bilmir. Xristianların təqvimini İsanın doğulması ilə, müsəlmanlarınki isə Məhəmmədin Məkkəyə köç etdiyi tarixdən başlayır. Müsəlmanların bu tarixi qərb təqvimini ilə b.e.622-ci ilə təsadüf edir. Buddist təqvimini isə Buddanın ölüm tarixindən başlayıb. Bu tarix qərb təqviminə görə e.ə. 544-cü ilə uyğun gəlir. Yer kürəsinin hər iki tərəfində, hindular və mayyalılar öz təqvim sistemini dəqiq astronomik müşahidələrə əsaslandırmışdılar.

Bu təqvimlər o dərəcədə dəqiqdir ki, bizi tarixi yenidən gözdən keçirməyə vadar edir. Müstəqil olaraq yaranan hər iki təqvim sistemi eyni əsrdən, yəni qərb təqvimini ilə desək İsanın anadan olmasından 3100 il əvvəl başlayır.

Sonra nə baş vermişdi?

Mayyalılar ən çox astronomiya və tarixlə maraqlanırdılar . Avropalılar kağız üzərində yazılmış heroqlifləri yandırsalar da mayyalılar məbədlərinin və abidələrin divarlarında saysız-hesabsız astronomik müşahidələrini və riyazi hesablamalarını həkk etmişdilər. Onların hesablamalarına görə bir il 365.2329 gündən ibarət idi. Bu rəqəm hər beş min ildə bir gün azalır və bu bizim hazırkı təqvimimizlə müqayisədə həqiqətə 8.64 saniyə daha yaxındır. Buna görə də qeyd etmək maraqlıdır ki, mayyalılar öz tarixlərini 4 Ahau 2 Cumhu, yəni e.ə. 3113-cü il 12 avqust tarixindən hesablamışdılar.

Haqlı olaraq Hind vadisindəki sivilizasiyasının sələfləri hesab olunan hindular da zamanın dəqiq hesabətini aparırdılar. Tarixçi A.Z.Çandra yazır: "Aribhatta, o dövrün ən böyük astronomu bizim təqvimlə 499-cu illərdə yaşamış və fəaliyyət göstərmişdi. Onun hesablamalarına görə Kali erası Uccaindən sonra gecəyarısı, yəni xristian təqviminə görə fevralın 17-də, İsanın doğulmasından 3102 il əvvəl başlayır. "Bu, mayyalıların günləri, ayları, illəri hesablamağa başlamasından 11 il sonraya təsadüf edir".

Hinduların hələ ən qədim dövrlərdən başlayan digər bir ənənəsi də var. Bu ənənə, Brhaspatrikaka bizim təqvimlə e.ə. 3116-cı ildə başlayıb. Bu isə mayya təqviminin başlanğıcından cəmi üç il sonraya təsadüf edir.

Tarixi təbii fəlakətlə başlayan yeganə xalq şumerlər deyil. İnsanların əksəriyyətinin həyatına son qoymuş daşqınlar haqqında məlumatlara asteklərin və inklərin tarixində də rast gəlinir. Polineziyadakı hər bir adada eyni tarix təkrarlanır.

Amerikanın kəşfi haqqında tonqala atılmamış yeganə yazılı mətn kuiçemayalılardan müqəddəs tarixi kitabı olan Popul Vuhun üzü orijinal nüsxəsi yoxa çıxmazdan əvvəl Qvatemalada köçürülmüşdü. Mənim üçün bu, dünyanın itirilmiş tarixinin nağil üslubunda yazılmış formasıdır. Səma tanrısı Hurakan yaratmış olduğu ilk adamları bəyənmemişdi, çünki onlar ürəksiz taxta kukllara bənzəyirdilər.

O öz işinin nəticəsindən narazı qalır və cəza olaraq dəhşətli daşqın törədir. Göylərin Qəlbinin yaratdığı daşqın taxta fiqurların üstünü alır. Bu, onları cəzalandırmaq məqsədilə edilmişdi, çünki

onlar ana və ataları olan Göylər tanrısı Hurakan haqqında düşün-mürdülər. Məhz bu səbəbdən yer kürəsini qaranlıq bürümüş və gecə-gündüz qara yağış yağmağa başlamışdı.

Qvatemala mədəniyyətində kral sülalələrinin siyahısı daşqından sonra Atlantik okeanından sahilə çıxmış bir qrup insanın liderinin adı ilə başlayır. Sonra o yeni yaşayış yeri axtara-axtara ölkənin içərilərinə doğru getmişdi.

İndi biz Atlantik okeanına qayıdırıq; Atlantis əfsanəsi barədə danışmadan səni buraxmaram.

Onu o qədər təhrif ediblər ki, alimlər dəhşətə gəlirlər. Mənşələrini analiz etmədən onları rədd etmək Platondan sonra yaranmış versiyaları sorğu-sualsız qəbul etmək kimi ağılsızlıq olardı. Platon e.ə. 400-cü ildə tipik yunan üslubunda öz həmvətənləri Sokrat və Solon kimi tarixi şəxsiyyətlərdən yazmışdır. Platon Misirə səyahətindən də bəhs etmişdir.

Orada Sais məbədidəki kitabxanada kahinlər tarixi cahilliklərinə görə yunanları ələ salırlar. Lakin onlar yunanları başa düşürlər, çünki dəhşətli qabarma dalğası Aralıq dənizi üzərindən sürətlə keçəndə yunanlar öz alimlərini itirmişdilər.

Onlar və qonşu xalqlar bu fəlakətdən ən çox əziyyət çəkənlərdən olmuşdular. Yeganə qurtulan şəxslər dağlardakı çobanlar olmuşdu. Yunanlar mədəniyyətlərini sıfırdan başlayaraq bərpa etmək məcburiyyətində qalmışdılar. Sonra Solon Aralıq dənizinə girişdən uzaqda, Atlantik okeanında bir ada olduğunu öyrənir.

Kahinlər bunu papirus kağızından öyrəniblərmiş. Orada deyilirdi ki, Afina şəhəri bir dəfə Avropanın şəhərlərinə hücum etmək üçün həmin adadan Aralıq dənizinə gəlmiş güclü bir ordunu dəf etmişdir. Sonra biz daşqının Misir versiyasını əldə etdik. Solonun sözlərinə görə: "Daha sonra qeyri-adi dərəcədə güclü zəlzələlər və qabarma dalğaları baş verdi.

Bir dəhşətli gün və gecə ərzində bütün əsgərləri torpaq və su uddu, Atlantis adasını isə okean uddu və o həmişəlik qeyb oldu. Məhz bu səbəbdən sahillərində lil və palçıq, eləcə də batmış adanın qalıqları olan okeanın həmin hissəsi bu gün də naviqasiya üçün yararlı deyil.

Heç kim təxminən beş min il bundan əvvəl dünyada nə baş verdiyini və bütün sivilizasiyaları həmin vaxtı tarixin başlanğıcı kimi qeyd etməyə nəyin vadar etdiyini dəqiq bilmir. Tapmacanın açılmasına bir töhfə kimi birinci layihə Tenerife piramidalarında FERKO (Mədəni Mənşə üzrə Araşdırma və Tədqiqat Fondu) tərəfindən maliyyələşdirilən və Meyn Universitetində keçiriləcək beynəlxalq konfrans olacaq. Konfrans "Təxminən e.ə. 3000-ci ildə iqlim və mədəni dəyişikliklər" mövzusunda keçiriləcək və oraya bütün elm sahələrini təmsil edən iştirakçılar qatılacaq.

Bəlkə də, gələcəkdə elm keçmişimiz barədə daha çox şeylər öyrənəcək və biz taxta kuklalar kimi qaçmağa son qoyacaq, yaranamız olan Göylərin Qəlbə barədə daha çox fikirləşəcək və onunla dostluq münasibətlərində olacağıq.

15 Okean və səma

Mən Amerikanın şimal-qərbində bir yerdə oturaraq Asiya ilə Amerikanın, həmçinin Sibirin və Alyaskanın arasındakı Sakit okeana baxırdım. Okean dalğalarının sahilə atdığı böyük bir kötüyün üstündə oturub həyat haqqında düşünərkən, Yapon cərəyanının kiçik dalğaları geniş, bəyaz və qumlu sahilə ehmallica ləpələnərək ayaqqabılarıma dolurdu.

Dövrə tamamlanmışdı. Bir qədər kədərlə fikirləşdim ki, ikinci dövrə də tamamlandı. Birinci dövrə Peruda Kon-Tiki ekspedisiyasının əllinci ildönümünü qeyd edən zaman tamamlanmışdı. Lakin artıq bir il keçmişdi və mən şimal-qərb hindularının yanına qayıtmışdım. Onlar polineziyalıların ən yaxın qohumlarını axtarmağa başladığım Britaniya Kolumbiyası sahillərindəki adanın sakinləri idi. Səyahətimi yarımçıq kəsərək dönməyimin səbəbi Avropanı bürüyən müharibə olmuşdu.

Fikrimcə, məhz burada, Polineziyada sonuncu immiqrantlar özlərinin nəhəng ikiqat kanoesini tikmək üçün ağac kəsmiş, cərəyanların və küləyin köməyi ilə Havay adalarına doğru səfərə başlamışdılar. Havay adalarından isə onlar Sakit okeandakı bütün adalara yayılmışdılar. O zaman həmin adalar artıq Peru sahillərindən sallarla üzüb gəlmiş insanlar tərəfindən məskunlaşmışdı.

Əlli il bundan əvvəl məni milçəkdən fil düzəltməkdə ittiham etmişdilər. Ayaqlarımın altında təbiətin gücü ilə yaranan dalğalar hələ də ləpələnirdi. Sakit okeanı özünün yerləşdiyi yarımkürə ilə

müqayisə etsək görərik ki, onun sahəsi həmin qitədə yerləşən digər okeanlar və qitələr birgə götürüldükdə belə onlardan daha böyükdür. Bu yarımkürədəki okean cərəyanları təbiətin qanunlarına uyğun olaraq, demək olar ki ekvatorun hər iki tərəfinə toxunan iki iri dairə üzrə hərəkət edir. Ekvatordan cənuba okean suları saat əqrəbinin əksi istiqamətində hərəkət edərək, Perudan Polineziyaya qədər dəniz səfərinə çıxanlara bələdçilik edir.

Oradan isə okean suları saat əqrəbi istiqamətində fırlanır və Yapon cərəyanı ilə üzən hər bir şeyi həmin adalara geri qaytarır. Hindulardan birinin evində gördüyüm iki şüşə kürə yadıma düşdü. Onları ev sahibinin oğlu sahildə oynayanda tapmışdı. Görünür, onlar Yaponiya sahillərində balıq tutan zaman balıqçı toruna ilişərək buralara gəlib çıxmışdı.

Jaklin və amerikalı həmkarım arxeoloq Donald Rayan ilə Britaniya Kolumbiyasına gəlməkdə məqsədim oraya ilk səfərimdən sonra yarımqıç qalmış işlərimi başa çatdırmaq idi. Viktoriyanın elmi dairələrində və Vankuver Universitetində məni əvvəllər olduğu kimi səmimi qarşıladılar. Kral Britaniya Kolumbiyası muzeyinin hazırkı direktoru da məni eyni səmimiyyətlə qəbul etdi. Həzırkı direktor zooloq deyil, antropoloq idi.

O bizə yeni binadakı gözəl nümayiş zallarını göstərdikdən sonra məni və kiçik dəstəmi şam yeməyinə dəvət etdi. Axırncı dəfə mən orada olanda muzeyin zirzəmisində gördüyüm artefaktların bir çoxunu tanımaq məndə qəribə bir hiss oyadırdı. Bu muzey 1939-cu ildə mənim direktorun kitablar və daş baltalarla dolu olan otağında polineziyalıların orada məskən salması haqqında qənaətə gəldiyimi unutmamışdı.

Vankuver adasından yuxarıya doğru Kvakiutl hindularının ada krallığına səfər edərkən Kanadanın sahiləni yerli əhalisi üzrə iki ekspert, antropoloq Cerom Sibulski və arxeoloq Byörn Simonsen bizə qoşuldular. Kvakiutl hindusu olan Sten Vallas da bizi müşayiət edirdi. Cerom Kvebekdə Milli Muzeydə işləyirdi. Onun özlərini "İlk xalq" adlandıran ilk sahiləni əhali ilə çox yaxşı münasibətləri var idi. Onlar hətta ona əcdadlarının skeletlərini tədqiq etməyə icazə vermişdilər.

Byörn Viktoriyadakı hakimiyyət orqanlarının və muzeyin antropologiya üzrə müfəttişi idi. O, bütün sahiləni tayfaları, hər bir

adanı və körfəzi hər kəsdən yaxşı tanıyırdı. Sten həvəskar arxeoloq və Ceromun əvəzolunmaz köməkçisi idi. Jaklin və mən Vankuver adasına qədər avtomobillə uzun səyahətdən o qədər yorulmuşduq ki, hətta yolun üstündə duran ayıya, sıldırım qaya üzərindəki oymalara və gözəl mənzərəyə baxmaq üçün belə gözlərimizi çətinliklə açmağa bilirdik. Avropadan gələndən sonra ilk həftəmiz inanılmaz dərəcədə gərgin olmuşdu. Bu bir həftə ərzində ABŞ-in dörd universitetində görüşlər keçirmişdim.

Əvvəlcə, mantiya və papaq geyinərək Meyn Universitetinin altı min tələbəsinin buraxılış mərasimində əsas məruzəçi və fəxri doktor kimi çıxış etmişdim. Daha sonra başqa bir mantiya və papaq geyinərək Hartford Universitetinin qarşısında leysan yağışın altında dayanmış minlərlə çətirli insanın qarşısında növbəti fəxri adı almışdım. Növbəti gün isə Yeyl Universitetinin Pibodi muzeyində sivilizasiyanın inkişafında okeanın rolu haqqında məruzə oxumuşdum.

Yeyl Universitetində mühazirə oxuduğum günün ertəsi Don Rayan bizi Kvakiutl hindularının yanına aparmaq üçün Sietl aeroportunda qarşıladı. O, Takomadakı Sakit Okean Lüteran Universitetindən idi. Geri qayıdanda bu universitetin də buraxılış mərasimində nitq söyləyəcəkdim. Bu gün isə yeganə məqsədimiz sərhədi keçmək və səyahətimizin məqsədi olan hindularla görüşmək idi.

Böyük və sıx meşə bizi hər tərəfdən əhatəsinə almışdı və bu bizi təqətdən salırdı. Vankuver adasının şimal nöqtəsindəki Pioner Inn adlı kiçik bir mehmanxananın nömrəsindəki çarpayılarımıza özümüzü iməkləyərək çatdıra bildik. Ora qədim Kvakiutl ərazisi idi və həmin andan Sten rəhbərliyi öz üzərinə götürmüşdü.

O öz ailəsi ilə yaxınlıqdakı yeni Kvakiutl rezervasiyasında, Kvatsinoda yaşayırdı. Ertəsi gün səhər o bizi doğulduğu qədim Kvatsinoya aparmaq üçün gün çıxmamış bizimlə görüşdü. Sten güclü və sürətli mühərrikli qayıqı idarə etməkdə kömək etdi və biz yüksək sürətlə hərəkət etməyə başladıq.

Britaniya Kolumbiyası ilə müqayisədə Norveçin öz sahilləri boyunca daha çox fiord və adalara malik ola biləcəyini təsəvvür etmək çətindir. Xəritədə Kvatsino Saund çayı öz qolları ilə birlikdə qayada həkk olunmuş uzun qollarını yanlara açmış insan rəsminə

bənzəyirdi. Həmin günü keçmiş kömür şaxtalarının vətəni olan Koul limanında səhər yeməyi yeməklə başladıq. Bundan sonra bütün səyahətimiz boyunca zibillikdən və tərk edilmiş bir neçə evdən savayı heç bir insan məskunlaşması izinə rast gəlmədik.

Tərk edilmiş evlərdən biri yerli hinduların bir zamanlar yaşadığı Kvatsino kəndində tayfa başçısının oğlu Stenin oxuduğu məktəbin binası idi. Digər yaşayış yerlərinin heç bir izi qalmamışdı. Kol-kos basmış cığırla özümüə yol açaraq dağın ətəyindəki qəbiristanlığa çatanda qəhərləndim.

Ora çürümüş taxta parçaları və ayı peyini ilə dolu idi. Lakin nəhəng balıq və ya balina formasında olan bir qrup yaxşı qalmış nisbətən yeni qəbir abidələrini görəndə bir az rahatlandım. Onlar ağacdan oyulmuş və totem çubuqlarının üstündəki fiqurlar kimi rənglənmişdilər. Fiqurlardan biri başını yuxarı qaldırmışdı və aya ulayan canavarı xatırladırdı.

Materikdə totem çubuqlarının üstündə oyulmuş fiqurların çoxu meşə heyvanları—ayı, qunduz və qartal idi. Burada isə okean heyvanları üstünlük təşkil edirdi. Onların hamısının üstündə təzə çiçək çələngləri var idi.

Mən heç nə soruşmadım. Bu, hələ qohumları tərəfindən unudulmamış insanların qəbirləri idi.

“Bunlar bütələrin reproduksiyaları deyil”, - Sten sakitcə dedi. “Kənardan gələnlər elə bilirlər ki, biz hindular totem çubuqlarından sitayiş və ya düşmənləri qorxutmaq məqsədi ilə istifadə etmişik. Əslində isə biz də sizin kimi gözəgörünməz Tanrıya inanırıq. Bu heyvanlar ailələrimizin simvollarıdır. Nisbətən daha hündür totem çubuqları ailənin tarixini əks etdirir”.

Biz çimərlikdə piknik-nahar etdik və sonra başqa bir yerə getdik. Orada çürük bir dam örtüyünə rast gəldik və çürük taxtaların arasından içəri baxanda ağız bizə tərəf geniş açılmış bir kəllə gördük. Heç nəyə toxunmadıq, çünki biz DNK analizi üçün bəzi nümunələr götürməzdən əvvəl Cerom Hindu şurasının icazəsini almalı idi.

Sonra çox kiçik və gözəl bir adaya gəldik. Byörn hələ uzaqdan orada qədim insanlardan qalmış və günəşin altında parlayan bir

yığın ağ ilbiz çanaqlarını görmüşdü. Hətta Sten də əvvəllər orada heç vaxt olmamışdı. Kiçik ada meşə və kol qatı ilə örtülmüşdü. Biz bu cəngəllikdə özümüzə yol açaraq nəhəng qayalara tərəf gedərkən birdən Byörnün qışqırdığını eşitdik. O, üç skelet və köhnə ağac qalıqlarından ibarət olan bir açıq qəbir tapmışdı. Kəllələrdən biri, tabaşir kimi ağ və qeyri-təbii formada olanı yaxşı qalmışdı.

Sahilboyu yaşamış hindular bir çox sənət növləri ilə məşğul olmuşlar və onların düzəltdiyi əşyaların keyfiyyəti müasir insanları da qane edərdi. Bir çox digər qədim mədəniyyətlərdə olduğu kimi, yeni doğulmuş körpənin kəlləsi süni şəkildə uzadılırdı, lakin mən heç bir muzeydə belə uzun və nazik kəllə görməmişdim.

Həmin kəlləyə, hətta deyərdim ki, corab geyindirmək olardı. Mən bu cür artefaktların öz qohumlarının və ya muzey kuratorunun himayəsinə verilmədən nəzarətsiz buraxaraq oranı tərk etmək istəməirdim.

Sonra Sten bizi yeni Kvatsino rezervasiyasındakı taxtadan tikilmiş geniş evinə apardı. Ailədə bir neçə gözəl xanımın olması mənim diqqətimi şam meşəsindən və okeanın cənubunda çoxlu palma ağacları olan adalardan yayındırdı. Divarda yaşlı nəslin şəkilləri var idi. Baba Cimmi Cumbo və onun xanımı hər ikisi Kvatsinodan gəlmiş kvakiutl idilər və qara bürüncək geyinmiş böyük əmisi isə yəqin ki, Maori qəbiləsinin başçısı idi.

Sonra biz kiçik çarter təyyarəsi ilə Kvakiutlun Hindu arxipelaqının şimalına uçduq və ayrılarkən Sten Kvakiutl əfsanələri adlı kiçik bir kitaba imza çəkərək onu mənə hədiyyə etdi. Kitabdakı əfsanələri Stenin atası qəbilə başçısı Ceyms Uollas müəllif P. Uitekerə danışmışdı. Fikirləşirdim ki, dünyanı su basması haqqında əfsanələrlə işimi bitirmişəm, lakin burada hər şey yenidən başlandı və bu dəfə daha realist tərzdə.

Burada, Şumer İmperiyasından çox uzaqda daşqının yaxınlaşdığını kral deyil, bütün əhali hiss etmişdi. Onlar bütün kanoeləri çarpaz çubuqların üstündə bir-birinə bağlayaraq, onlara qurudulmuş ət, balıq, balıqçulağı, giləmeyvələr və taxta su qablarında çoxlu içməli su yükləmişdilər. Keşikçidən xəbərdarlıq signalı gələndə onlar divar kimi hündür nəhəng dalğanın yaxınlaşdığını görmüş və dərhal kanoələrinə

minmişdilər. Daşqın suları onların kanoelərini təpənin zirvəsinə kimi qaldırmışdı.

Dəhşətli çaşqınlıq və kaos içərisində onlar qarşılına çıxan və kanoelərinə çırpılan kökündən qopmuş ağaclarla və taxta evlərinin parçaları ilə mübarizə aparmalı olmuşdular. Kanoelərin bəzisi bir yerə bağlanmış ümumi gövdədən qopmuşdu. Onlar ya daşqında məhv olmuşdular, ya da tufan başa çatdıqdan sonra başqa yerlərdə yeni tayfaların əsasını qoymuşdular.

Ola bilsin ki, mən ibtidai adlandırdığımız insanların özlərinə məxsus tərzdə bizə çatdırmaq istədiklərinə qulaq asanda onlara digər tədqiqatçılardan daha çox diqqət yetirirəm. Həqiqətən də heç vaxt özümüzdən daha primitiv olan insanlarla rastlaşmamışam. Fatu-Hivadakı yaşlı adam mənə tanrı-kral Tikinin onun adasına gəldiyini və Titikakada yaşayan Aymara hindularının ispanlara Tikinin oralı olduğunu dediklərini öyrəndikdən sonra yazılı abidələri olmayan insanlar tərəfindən nəql olunmuş hekayələrə diqqətlə qulaq asmağa başladım.

O vaxtdan bəri məndə Britaniya Kolumbiyası sahili boyunca yerləşən arxipelaqın Polineziyanı fəth etmək məqsədilə ora getmiş asiyalıların dayanacaq nöqtəsi olduğuna dair şübhələr yarandı. Düşünürdüm ki, sahilboyu ərazilərdə yaşayan hinduların bizə danışa biləcəyi əhəmiyyətli şeylər ola bilər. Yeni dostum olan Sten mənə ulu babalarının şifahi ənənələri haqqında bir kitab vermişdi. Həmin kitabın sadəcə bir səhifəsini oxuduqdan sonra hiss etdim ki, o mənə qızıl mədəninin açarını verib.

Həmişə güman edirdim ki, Meksikadan Peruya qədər və Sakit okeanı boyunca mədəniyyətin yayılmasında mühüm rol oynayan eyni tanrı-kralın nümayəndəsi Kvakiutl hinduları yaşayan ərazilərə də gəlib çıxıb. Kvakiutl hinduları onu Kane-akeluh və yaxud Kane-akvea kimi xatırlayırdılar; Sten isə onu Kane-kelak kimi tələffüz edirdi. Kitab həmin Tanrı və onun yaratdıqları, təxminən min il bundan əvvəl qardaşı ilə Sand Nəkdə sahilə çıxanda Kvatsino qəbiləsinin adamlarını necə məftun etməsi barədə hekayələrlə dolu idi. O, belinə kəmər kimi taxdığı və bəzən də sapand kimi istifadə etdiyi ikibaşlı ilan ilə möcüzələr yaradırdı.

Xalq nağılları? Əfsanələr? Əlbəttə. Lakin həmin sapand tapılmışdı və Meksikadan Peruya qədər mədəniyyəti yayan insanı da məhz bu silah müşayiət etmişdi. Peru sahillərindəki inklərə qədərki incəsənət nümunələrində o, dənizçi kimi təsvir edilmişdir. Bu dənizçi həmişə ikibaşlı ilanı belinə kəmər kimi taxmış. Belə bir nəticəyə gəldim ki, Kvakiutl tayfasının günəşin təmsilçisi hesab etdiyi səyyah Kane-akvea Polineziyanın işıq allahı olan Kane-akeadır. Akea və ya Atea bütün Polineziyada ən yüksək ilahilik və "ışıq" mənasını ifadə edirdi.

Bundan başqa bilirdim ki, Kane bütün Polineziyada və Havay adalarında olduqca mühüm insan-tanrı kimi xatırlanırdı. Xüsusilə, Havay adalarında onun o qədər böyük nüfuzu var idi ki, günəşə "Kanenin istirahət etdiyi yer" deyirmişlər. Polineziyanın bir çox hissəsində Ra adlandırılan günəş Havay adalarında La, Dousonun Kvakiutl qəbiləsində isə Na-la adlandırılırdı.

Biz Sten ilə vidalaşarkən mən bunların hamısını elmi folklor hekayələri kimi yaddaşında saxladım. Daha sonra Jaklin, Don və iki kanadalı arxeoloq ilə birlikdə kiçik təyyarəyə mindik.

Düz ağacların zirvələrinin üzərindən keçən alternativ marşrutla uçurduq. Biz sahil boyu yuxarı şimala doğru yolumuzu davam etdirdik və səyahətimizin son nöqtəsi olan məskunlaşmamış Hakay boğazının və Avropada müharibə başlayan zaman yaşadığım Bella Kula vadisinin üzərindən keçdik. Sonra təyyarəmiz suya tərəf enməyə başladı, dalğalara toxunaraq sağ qalmış Kvakiutl tayfalarının yaşadığı Bella Bellanın yaxınlığındakı fiordun sakit sularına endi.

Orada bizi gözləyirdilər. Qəbilə ağsaqqallarının bir qrup nümayəndəsi bizi sahilə salamladı və bizi kəndin ortasında tikilmiş ənənəvi uzun formalı bir evə apardı. Orada bizi qəbul edib qəlyanaltı və sərinləşdirici içkilərə qonaq etdilər. Böyük taxta evin çöl hissəsi tipik Kvakiutl üslubunda totem çubuqları ilə və divarları isə qəbilənin heyvan simvollarının şəkilləri ilə bəzədilmişdi.

Qapıdan içəri girəndə isə divar boyu sırayla düzülmüş faks aparatları və kompüterlər gördük. Böyük zal otağının divarının qalan hissəsi boyunca isə Kvakiutl rezervasiasının şura üzvləri olan kişi və qadınlar cərgə ilə düzülmüşdülər. Bu, bir tərəfdən keçmiş, digər tərəfdən isə müasir zəmanəni xatırladan unudulmaz bir görüş idi.

Mənim onlara və onların da mənə diqqətlə baxdığı zaman fikir verdim ki, bu insanların yarısı mənə polinaziyalıları xatırladır.

Onlar mənim 1940-cı ildə apardığım müşahidələrdən və Polineziyadan qayıdan kimi kapitan Kukun və Vankuverin hansı fərziyyələri irəli sürdüklərindən yaxşı xəbərdar idilər. "İlk xalq"ın nümayəndələri ilə elə həmin okeanın uzaq cənub adalarında birinci avropalıları salamlayan insanlar arasında heyrətamiz dərəcədə bənzərlik var idi.

Hər kəs bu haqda danışdı. Sonuncu səfərimdən bəri turizm və rabitə sistemləri nəzərə çarpacaq dərəcədə dəyişikliklərə səbəb olmuşdu. O vaxtadək yerli əhalinin çoxu Havay adalarına səfər etmiş və Havay, Samoa və Yeni Zelandiya adalarından gələn qonaqları qəbul etmişdi. Qonaqlar bir-birini qohumları kimi qarşılayırdılar. Qonaqlar da özlərini yad yerdəki kimi hiss etmirdilər.

Uzun formalı evdəki dialoq sübut etdi ki, Kvakiutli əhalisi hələ də natiqlik qabiliyyətinə malik idi. Onların ulu babalarının yazı dili yox idi, lakin onlar böyük natiqlik məharəti ilə şöhrət qazanmışdılar.

Onların bu bacarığı bir çox başqa xalqlarla müqayisədə çox-çox yüksək idi. Onlar peşəkar natiqlərə böyük hörmət bəsləyirdilər. Görüş iştirakçıları divar boyunca oturub, səfərimin məqsədləri haqqında dediklərimə sakit və ləyaqətlə qulaq asırdılar. Ara-sıra yerində verilən şərhlər də eyni sakit tərzdə edilirdi. Şərhlər zəif hər iki tərəfində oturmuş qadınlardan və kişilərdən gəlirdi. Hər kəsin deməyə sözü vardı.

Onlar ailədə böyüklərindən eşidib-öyrəndiklərini söyləyirdilər. Uzun müddət passiv və fəaliyyətsiz qalmış bu insanların yeni həyata bu qədər gözüaçıq can atması məni təəccübləndirdi. Müharibədən əvvəl Bella Kula hinduları ilə yaşayan zaman, yalnız ayı ovçusu olan Kleyton Makın kanoesi var idi. O, qırmızı qalın kətan kanoeni özü düzəltməmişdi, almışdı. İndi isə gənclər yaşlı ustalardan sidr ağacının gövdəsini oyaq kanoə düzəltməyi və onlara ulu babalarının ənənəvi üsulu ilə rəngli naxışlar vurmağı öyrənirlər.

Oğurluq və narkotikdən istifadə etdiyinə görə bir il müddətinə kiçik bir adada təcrid olunmuş halda yaşamış Frank adlı bir gənc indi çox gözəl bir insana çevrilmişdi. Sahilboyu "İlk xalqın" gənclərini təşkilatlandıran, kanoə yarışlarını təşkil etməklə

ənənələrin ən yaxşısını yenidən həyata qaytaran da məhz o olmuşdu. Daha sonra ilk kanoe yarışını lentə almaq üçün ora gəlmiş polineziyalı kinoprodüser Karen Vilyams ilə görüşdük. Onun atası Maori qəbiləsindən, anası isə Tonqadan idi. Karen oranın onun ulu babalarının vətəni olduğundan o dərəcədə əmin idi ki, kanoe yarışlarından sonra mədəni oxşarlıqları çəkmək üçün orada qalmışdı.

Böyük oğlum Tur ilə yaxınlıqdakı Bella Kula vadisində sahilə oturduğum vaxtdan bəri uzun və dar fiorddan açıq dənizə, ta Hakay boğazına qədər aparın bir yol tapmağı xəyal edirdim.

O zaman Turun cəmi iki yaşı var idi. İndi o vaxtdan altmış il keçirdi. Bu dəfə isə biz həmin yerdə hidroplanı endirməyə cəhd edirdik. Uzun evdəki yığıncaqda hara gedəcəyimizi eşidəndə üç nəfər yaşlı şura üzvü bizə qoşulmağı o qədər ürəkdən arzuladılar ki, biz Donu və Ceromu rezervasiyada qoyub onları özümüzlə götürməli olduq. Həmin yaşlı şura üzvləri—iki kişi və bir qadın təyyarəyə minərək təhlükəsizlik kəmərlərini bağladılar.

Küləkli və tutqun havada yamacların üzəri ilə Bella Kula vadisinə doğru gedirdik. Pilot istiqaməti müəyyənləşdirdi və iki nisbətən iri adanın arasından Hakay boğazının sayrışan işıqlarını gördük. İstiqaməti dəyişmədən aşağı endik və hər iki tərəfdən sıx meşəliklə örtülmüş adaların arasından Hakay boğazı boyunca açıq dənizə doğru uçduq. Bella Kula vadisi dağların əhatəsində idi. Götürdüyümüz kurs orada mümkün olan yeganə çıxış yolu idi.

Səfərimizin məqsədi də məhz bu idi. Dik dağların arasında yerləşən Bella Kula vadisi bütün sahilboyu zolaqda ən böyük və ən münbit vadi idi. Bir dəfə cənubdan gəlmiş Saliş hinduları Kvakiutlun düz mərkəzinə qədər irəliləyərək vadini işğal etmiş və Kvakiutl torpaqlarını iki hissəyə bölmüşdülər.

Belə bir şey necə ola bilərdi? Bu sual şimal-qərb sahillərinin etnologiyasında ən mühüm məsələlərdən biridir. Çox güman ki, onlar dənizdən gəldikləri təqdirdə tez aşkar olunacaqlarından ehtiyat edərək vadiyə qurudan gizli hücum edmişdilər. Bəs görəsən vadidən qaçan insanların aqibəti necə olmuşdu?

Məskunlaşmamış Hakay boğazında qədim insan məskənlərinin

izlərini tapacağıma ümid edirdim. Özlərini təhlükəsizlik kəməri ilə yaxşıca bağlamış üç yaşlı hindu ilə birlikdə Kalvert adası və onunla üzbəüz əks tərəfdə yerləşən digər iki ada, Nalau və Hekate adalarının arası ilə uçurduq. Təyyarəmiz o qədər alçaqdan uçurdu ki, demək olar ki, dalğalara toxunurdu.

Pilot Hakay boğazının Sakit okeana açıldığı kiçik bir burunda körfəzə endi. Bu, qeyri-adi bir səyahət idi. Bella istisna olunmaqla bütün uçuş boyu demək olar ki, bir dənə də olsun evə rast gəlmədik. Biz güzgü üzərinə səpələnmiş rebusun hissələrini xatırladan saysız-hesabsız meşə basmış adaların üzərindən uçurduq.

Lakin mənim qədim insan məskəni tapmağa ümid etdiyim yerdə yenəcə inşa edilmiş bir ev var idi. Orada tək bir adam yaşayırdı. Qəfil görüşümüzdən o da ən az mənim qədər təəccüblənmişdi. O, bütün sakinləri Bounti qiyamçılarının xələfləri olan Polineziyanın Pitkern adasından idi.

Mən Pasxa adasına ekspedisiyamdan sonra gəmi ilə oraya da ekspedisiyaya getmişdim. O zaman adanın bütün kişi sakinlərini məskunlaşmamış və qalın meşələrlə örtülmüş Henderson adasına ikigünlük səyahətə aparmışdım. Bu gəzintinin məqsədi onların əsas gəlir mənbəyi olan ağac oyması üçün material tapmaq idi. Bu adam müvəqqəti olaraq həmin evə baxırdı. Ev turizm məqsədilə inşa edilmişdi, lakin tufanlar səbəbindən yaya qədər bağlı qalacaqdı.

Məni bürümüş məyusluq hissi tam keçib getməmişdi ki, evin yaxınlığında nəhəng bir ağacın aşdığını gördüm. Ağacın kökləri üzə çıxmışdı. Xəzinə sandığının qapağı kimi açılan çimin altında nə isə ağ bir şey görünürdü. Bu, dağ mineralından düzəldilmiş və balıqqulağı ilə dolu olan bir mətbəx avadanlığı idi.

Yeni ev arxeoloqlar tərəfindən kəşf edilməmiş qədim qəsəbənin üzərində inşa edilmiş. Biz üç yaşlı qonağımızla birlikdə sıx kolluqdan, nəhəng ağacların arasından, qayaların üzərindən və dənizə açılan meşədən keçərək, nəhayət, açıq dənizə gəlib çatdıq. Buradakı qumlu sahil Amerikada gördüyüm ən geniş və ən gözəl vəhşi çimərlik idi. Bu, Hakay boğazının görünən tərəfi idi.

Biz cərəyan sularının Kanadadan gətirib bu sahilə atdığı ağac gövdəsinin üstündə oturduq. Bu, möhtəşəm mənzərə və çox gözəl

bir an idi. Yaşlı hindulardan biri dedi ki, "İlk xalq" kimi tanınan sahilyanı əhali hər il oraya bayram mərasimləri və maskarad üçün yığırmışlar. Onlardan birinə nənəsi demişdi ki, ora o qədər insan gəlirmiş ki, şimaldan və cənubdan gələn kanoelərdə çalınan zərb alətlərinin səslərini hələ onlar sahildən uzaqda dənizdə olarkən eşitmək olmuş.

Hekayələrini danışarkən detalları elə canlı təsvir edirdilər ki, düşünürdüm ki, yaqın onların özləri də gənc vaxtlarında bu cür bayram mərasimlərində iştirak etmişdilər. Biz öyrəndik ki, boğazın girəcəyində dənizdən əsən küləklər və cənub-qərb cərəyanı o qədər güclü olur ki, hətta müasir balıqçılıq gəmilərini kurslarından yayındırır. Bu cür gəmiləri Viktoriya adasından olan xilasetmə gəmiləri yedəkləyərək sahilə gətirir.

Biz dinlədikcə dinlədik. İki təcrübəli dənizçi okeanın zənginliyini sübut etmək üçün sahilin bir tərəfində dayanan, okean sularının şüşə kimi cilaladığı hamar qaya parçasına işarə etdilər.

O, uzaqdan çimərliyi qoruyan pərdəyə oxşayırdı. Sıldırım qayanın şaquli çatları dəniz ulduzları, rəngli aktiniya və dənizdə yaşayan digər parlaq canlılar ilə dolu idi. Bu canlılar növbəti qabarma dalğaları gələnə qədər bəzək əşyaları kimi qayadan asılıb qalırdılar. Birdən özümü böyük bir teatrdayamış kimi hiss etdim. Sıx meşədən çıxaraq belə bir yerə düşmək teatr pərdəsi açılarda qəfildən özünü səhnədə görmək kimi idi.

Nəhəng okeanın mavi sularında əks olunan günəş şüaları gözlərimi səhnə işıqları kimi qamaşdırır, növbə ilə sahilə yaxınlaşan okean dalğaları isə tamaşaçı zalinin cərgələrinə bənzəyirdi. Onların qumlu sahilə çırpılaraq çıxardığı fişiltılı səs qulaqlarımı oxşayırdı. Sonra görmə duyğum hissiyyatıma qalib gəldi və onların tamaşaçı zalındakı cərgələr deyil, boz dalğalar olduğunu gördüm.

Biz suların sahilə atdığı bir ağacın gövdəsində oturub bu teatrın bizə məxsus olduğunu hiss edən insanların sadəcə kiçik bir qrupu idik. Lakin biz bu gözəlliyi görmək üçün çox gecikmişdik.

Orada oturarkən, sanki suflyorun sakit səsini eşitdiyimi hiss etdim. Siz qotazlı papaq və qara mantiya geyinib podiumda dayandığınız zaman deyil, burada oturub üç yaşlı Kvakıutl hindusunu

və ya sakitliyi dinləyəndə özünüzü evinizdəki kimi hiss edirsiniz... Fikirləşdim ki, insan danışmaqla deyil, dinləməklə daha çox şey öyrənir. Həm küləyə, həm də təbiətə yaxın yaşayan insanların biza deyiləsi sözləri çoxdur.

O sözləri biz hətta universitet auditoriyalarında da eşidə bilmərik. Alimlər əfsanələri və mifləri bir-birindən fərqləndirməyi bacarmalı və onların hər ikisindən istifadə etməlidirlər. Hazırkı nəslə qədər bu mədəniyyətin daşıyıcısı Kane Akvea haqqında əfsanə bu sahillərdə mövcud olan əfsanələrdən ən əhəmiyyətli idi.

O, Polineziyadakı kral ailəsindən olan ulu əcdadının adı ilə yenidən peyda olan zaman sanki arxeoloji skeletlərə və etnoloji daş baltalarına ruh verərək onları canlandırır. O, mif hesab olunmurdu, çünki Kane öz yaşadığı vaxtlarda insan simasında tanrı hesab edilirdi. Fironlar, inklər, Yaponiya imperatoru və vikinqlər isə Odini tanrı-insan hesab edirdilər.

Kanenin səmalara qalxması və günəşdə yaşaması bir mifdir. Lakin tamamilə eyni mif Kvakiutl əhalisi arasında və yaxınlıqdakı Havay adalarında Kaneyə sitayiş edənlərin hamısı arasında yayılıbsa, o zaman elm bu mədəni paraleli Sakit okeandakı miqrasiya marşrutlarının açılmamış tapmacası hesab etməlidir.

Yenə də Tenerifedəki köhnə evimiza qayıtmışam, aku-aku bizə o qədər öyrəşib ki, birbaşa bütün günü işlədikdən sonra fikrimi toplamaq üçün uzandığım qonaq otağına girdi. Jaklin televizoru yandırdı, lakin orada Yaxın Şərqdə baş vermiş münaqişələr və ya Pakistanda nüvə sınaqları kimi maraqlı xəbərlər əvəzinə, futbol üzrə dünya kubokunun oyunlarını göstərirdilər.

Mən nümayişkarənə şəkildə gözlərimi yumdum. Birdən Jaklin stuldan tullandı və sevincindən çısqırdı. Norveç Braziliyanı 2-1 hesabı ilə məğlub etmişdi. İyirminci əsrin sonunda insanlar ağıllarını tamamilə itiriblər. Bütün dünya futbol haqqında danışdı. İnsanlar üzləri rənglənmiş şəkildə cərgə ilə düzölmüş skamyalarda oturub, ot üstündə ora-bura qaçan futbolçular topu irəli təpikləyərkən və qol vurarkən çısqırırdılar.

Futbol sənlik deyil?

Heç vaxt futbol ilə maraqlanmamışam, ancaq indi onun haqqında bəzi şeylər öyrənməyə çalışıram.

Mən BMT-ni, vahid dünya ideyasını, xalqlar arasında dinc yaşayışı təmsil edən hər bir şeyi dəstəkləyirəm. Necə olub ki, burada insanlara siyasətçilər tərəfindən nəzarət olunmadığını görə bilməmişəm? Bütün ölkələrdən gələn insanlar siyasət və ya silahlar barədə düşünmədən bir yerə toplaşaraq, sülh içində birgə oynayırlar.

Burada, sağlam idman mübarizəsində sürətlə silahlanma və ya kosmosu fəth etmək üçün tələb olunan milyonlara sahib olmayan kiçik bir Afrika ölkəsi super dövlətlərlə rəqabət apara bilir.

Mən nələr baş verdiyini bilməli idim. Açıliş mərasimində bütün millətlər salamlananda Lilliammer Olimpiks meydanında oturarkən bəzi şeyləri anlamağa başladım. Siyasi şüarlar və ya arxeoloji əməkdaşlığa dair Birləşmiş Ştatlar və Kuba arasındakı beş illik razılaşma ilə müqayisədə stolüstü tennis və futbol daha çox insanı cəlb edə bilər və sülh üçün daha çox şeylər edər. Bu faktdır.

Ancaq sizi daha çox maraqlandıran keçmişdir.

Xeyr, gələcəkdir. Lakin gələcəyi araşdırmaq hələ tezdir. Gələcəyi indiki zamanla qarışdırmamalıyıq. İndiki zamanın heç bir anını tutub saxlamaq olmur, o ötüb keçir. Bu, keçmişdən gələcəyə qısa, lakin əbədi bir transformasiyadır. Onun üzərində heç bir şey qura bilmərik. Biz hamımız naməlum və məchul olanı tədqiq edirik və geri dönüb izlərimizə baxdıqda hansı istiqamətdə getdiyimizi görə bilərik.

Keçmişin bizə öyrədə biləcəyi ən vacib dərs ondan ibarətdir ki, heç bir qədim sivilizasiya indiyə gəlib çıxmamışdır. Tanrıların və ya özlərinin şərəflərinə ucaldıqları piramidalar, məbədlər və heykəllər nə qədər hündür və əzəmətli olubsa, həmin sivilizasiyaların süqutu da bir o qədər acınacaqlı olub.

Qədim sivilizasiyaların əksəriyyəti elə əsaslı şəkildə məhv olmuşdur ki, arxeoloqlar onları yenidən kəşf etmək üçün böyük qüvvə və əmək sərf etməli olmuşlar. Nə günəş allahı, nə də Böyük Partlayışın

yaradıcı qüvvəsi bu nəhəng tikililərin və insanların yaratdığı böyük orduların üzünə gülməyib. Çünki onlar öz köklərinə hörmət edənlərin, onları qiymətləndirənlərin üzünə gülür.

Nəhəng tikililər inşa etmiş xalqlar həm də böyük müharibələr aparmışlar. Arxeoloqlar yerin dərin qatlarında itmiş sivilisasiyanın qalıqlarını tapmaq üçün qazıntılar aparanda bəzən həmin qalıqların altında daha da qədim olan başqa bir sivilisasiyanı aşkar edirlər. Alt qatda olanın daha da inkişaf etmiş mədəniyyət olduğunu desək, müdrik fikir söyləmiş olarıq.

Sivilizasiyalar yaranıb məhv olurdular, qədim insanlar isə yaşamaqda davam edirdilər.

Bəli, ox və yay ilə bir-birinizi vurun. Qədim insanlar da bu planetdə bizim yaşadığımız qədər yaşayıblar və qəlbimizin dərinliklərində biz çox az dəyişmişik. Biz çox şeylərə nail olduğumuzu düşünürük, əslində isə dünya müharibələrinin arasında qalan vaxt ərzində özümüzü deyil, ətraf mühiti dəyişdirmək üçün işlər görmüşük.

Müasir sivilizasiya o qədər inkişaf edib ki, antenalar vasitəsilə damların və divarların o tərəfində nə baş verdiyini görə bilirik. Biz ozon qatından, havadan və küləkdən tutmuş okeanlardakı və meşələrdəki canlı həyata qədər hər bir şeyi dəyişə bilirik.

Sağlam pəhriz və gimnastika ilə fiziki görünüşümüzü yaxşılaşdırmağa çalışırıq və ən yaxşı halda isə əcdadlarımızın malik olduğu sağlamlığı və əzəmətimizi qorumağı bacarıırıq. Onların yaşadığı yeri biz indi vəhşi təbiət adlandırırıq.

Əvəllər olduğu kimi, Jaklin televizoru söndürüb rəfdən kitab götürəndə, mən divanda uzanıb fikirləşməyə davam edirdim. Bütün həyatım boyu ən çox gülümsəyən insanların sirrini öyrənməyə çalışmışam. Təbəssüm daxildən gələn Tanrı hədiyyəsidir. Biz insanlarda elmin hələ təhlil edə bilmədiyi və meyit yarılana kimi gözdən itən bir şey var; bu bir növ televizorlarda olan müxtəlif tezlikli ötürücü və qəbuledici kimidir, lakin o divarlardan və damlardan keçərək instinkt, şüur və vicdan kimi şeyləri idarə edir.

Biz heyvanlar aləmindən də müəyyən şeyləri əxz etmişik. Hər bir heyvan növü sensor buynuzundan, qanadlardan, ayaqlardan və cinsiyyət orqanlarından necə istifadə olunması barədə təlimat-

landırılır. Biz bunu instinkt və intuisiya adlandırırıq. Yalnız insanlar öz hərəkətlərinə görə məsuliyyət hissi ilə doğulur; buna isə vicdan deyirik. Hələ Adəmin dövründən biz ikitərəfli ünsiyyət qabiliyyətinə malik olmuşuq və bu qabiliyyətə hələ də sahib olan insanlar yardım və məsləhət üçün xahiş və dua edirlər.

Mədəni insanlar inanırdılar ki, onlar yeri və göyü yaradan tanrıya yaxın olmaq və onun tərəfindən eşidilmək üçün kilsə və məbədlər tikməlidirlər. Amma bütperəst adlandırdığımız adamlardan eşitdiklərimi düşünəndə mənə belə bir hiss yaranır ki, onların qəbulediciləri və ötürücüləri biz onlara yaradanın təbiətdə olduğunu öyrətməzdən əvvəl də yaxşı işləyib.

Bella Belladakı uzun evi tərk edəndə Kvakiutl hindularından biri mənə totem çubuqlarından bəhs edən bir kitabça verdi. Xristian adı Ceyms Sevid olan Kvakiutl hindularının başçısı Mum-Xioi yazırdı: "Əcdadlarımız həyat barəsində dərin fəlsəfəyə malik olublar və biz də onların qanunları və inancları ilə ucaldıq".

Onlar əhatəsində yaşadıkları təbiətin gözəlliklərini görürdülər və bu gözəlliyin bir hissəsini gündəlik həyatlarında, əfsanələrdə, rəqslərdə və incəsənətdə əks etdirməyə çalışırdılar. Mənim xalqım hər şeyi yaradan qüdrətli qüvvəyə inanıb, əzəmətli yaradıcılığa dərin ehtiram bəsləyib.

Sevimli kitablarını və bütün həyatı boyu topladığı hindu sənət nümunələrini saxlamaq üçün Jaklinin özünə məxsus olan özəl bir yeri var idi. Onun kitablara və hindu incəsənətinə marağı göstərirdi ki, ikimiz də bir çox cəhətdən oxşar şeyləri sevirik. Mən ondan bizim həyata oxşar baxışlarımız olduğunu sübut edən kitablarından birini tapmağı xahiş etdim: Yer Kürəsinə Toxun: Hind məişətinin avtoportreti.

Şimali Amerikada düzənlikdə yaşayan Stoney hindu qəbiləsindən olan Tatanqa Mani yazırdı: "Bəli, mən ağ insanların məktəbinə getdim, dərslikləri, qəzetləri və İncili oxumağı öyrəndim. Lakin vaxt keçdikcə anladım ki, bu kifayət etməyəcək. Mədəni insanlar öz çap məhsullarından çox asılı olmağa başlayıblar.

Mən Böyük Ruhun kitabına müraciət etdim. Əgər təbiəti tədqiq edirsinizsə, bu kitabdan çox şey öyrəne bilərsiniz. Bilirsiniz ki, kitablarınız açıq havada qalsa günəşin, yağışın, qarın və həşəratların

təsirindən çürüyəcək və onlardan heç bir əsər-əlamət qalmayacaq. Böyük Ruh isə sizə və mənə təbiət universitetində oxumaq, meşələri, çayları, dağları, heyvanları və özümüzü tədqiq etmək imkanı vermişdir.

Düşünürəm ki, bizim Tanrımız Böyük Partlayışdan, Buddha, İsa və Məhəmməd doğulmazdan əvvəl mövcud olub. Ancaq müasir insanlar hündür evlər, divarlar, televizor ekranları və yollardakı tıxaclardan başqa heç nəyi görmürlər. Ətrafımızda gördüyümüz hər şeyi özümüz yaratdığımız halda bizi başqa birisinin yaratdığına necə inana bilərik?

Siouks hindusu Ohiyesa bizə öz xalqı barədə danışır: "Hər bir hindunun həyatında yeganə labüd vəzifə ibadət vəzifəsidir— Gözəgörünməz və Əbədi olanın hər gün qəbul edilməsi vəzifəsi. Onun üçün gündəlik ibadət gündəlik qida qəbulundan daha vacibdir.

O sübh çağı oyanır, makkasinlərini geyinir və yaxınlıqdakı çaya gedir. Təmiz və şəffaf sudan bir-iki ovuc götürərək üzünü yuyur və ya suya baş vurur. Yaxşıca yuyunduqdan sonra o, sübh şəfəqi ilə üz-üzə dayanıb, üfük üzərindən qalxan günəşə baxaraq bir kəlmə belə demədən ibadət edir. Arvadı heç vaxt onunla ibadət edə bilməz, amma qadınların özləri ayrılıqda ibadət edə bilər. Hər bir insan səhər günəşini, torpağın təzə ətrini və Böyük sükutu təklidə qarşılmalıdır.

"Gün ərzində istənilən vaxtda, qırmızı geyimli ovçu çox gözəl və məftunedici bir şey—dağın zirvəsində qara buludun üstündə əlvan rəngli göy qurşağı, yaşıl dərədə köpüklü şalalə, qürub çağı günəşin şəfəqlərinə bürünmüş ucsuz-bucaqsız düzənliyi görəndə bir anlıq ibadət edirmiş kimi dayanır. Onun fikrincə, yeddinci günü müqəddəs gün kimi qeyd etməyə heç bir əsas yoxdur, çünki ona görə bütün günlər Tanrıya məxsusdur".

Düşünürəm ki, günəş gözəgörünməz Yaradana ibadət vaxtı hər bir kəsin gözlərini dikməsi üçün məharətlə seçilmiş bir simvoldur. Bu ən azı xristianların nəyə görə xaça baxaraq dua etdiyini bilməyənlər və ya bunu başa düşməyənlər üçündür. Məsələn, inklər öz dualarını səmada günəşin, yerdə isə ink xalqının kahin-kralının təmsil etdiyi uca gözəgörünməz Virakoçaya ünvanlayırdılar. Inklərin Günəşi Yer kürəsindəki bütün həyatın atası, okeanı isə Mama-Okklo, yəni Ana okean adlandırması məndə dərin təəssürat oyatdı.

Bax geri qayıdıb buradan başlamaq lazımdır, hətta müasir elmdə də. Günəş öz şüaları ilə okeanı mayalamış və okeanda həyat yaranmışdı; okean sularının səthində üzən genləri və xromosomları olmayan mineral və duz zərrəcikləri beləcə mayalanmışdı.

Günəşlə okeanın ilk övladı Yer kürəsindəki bütün həyatın başlanğıcı olmuşdur. Assisili Müqəddəs Fransis Orta Əsrlər Avropası adlı kitabında eyni ideyanı irəli sürmüşdü. Darvindən sonra müasir elm nəhayət ki, bütün heyvanların və insanların işıq saçan və gözlə görünən yeganə bir yaradıcısı olduğunu qəbul etdi. Həmin müqəddəsin başının ətrafındakı şəfəq isə sadəcə görünən mirasdır.

Bu, ulu babalarımızın ağacdan yerə düşməsi anlamına gəlir?

Elə düşünürəm. Şəxsən mən onların su hövzəsinin kənarına qayıtdığını düşünürəm. İnsanlar təhlükəsizliyi ağaclarda tapmış olsaydılar, heç vaxt könüllü olaraq yerə enməzdilər. İnsan yarananda bütün vəhşi heyvanlar artıq yer üzündə idi. Bioloqların dediyi kimi, ekosistemdə bütün boş yerlər artıq tutulmuşdu. Ağac budaqları arasında həyata gəlmiş olsaydıq, orada oturub quyruğumuzla və ağaca dırmaşmaq üçün vacib olan uzun caynaqlarımıza sığal çəkərdik.

Özümüzü yerdəki iti dişləri, buynuzları və caynaqlı güclü pəncələri olan heyvanlardan gələn təhlükələrə məruz qoymazdıq. Biz heyvan izində ölümcül təhlükə ilə rastlaşarkən qorxu içərisində özümüzü kolluğa ataraq xəz paltarlarımıza ehtiyac duyardıq. Təcrübəmdən bilirəm ki, cəngəlliklərdə meyvələr və fındıq ağacın təpəsində yetişir. Günəşin şüaları sıx cəngəlliyi yarıb yerə çata bilmədiyi üçün aşağıda heç nə bitmir.

Saçlarımız və tük örtüyü istisna olmaqla biz çılpaq yaranmışdıq —bu bizim başımızı suyun üzərində saxlamaqla suda hərəkət etməyə imkan verir. Biz quruda düşmən hücumlarından qorunmaq və suya baş vurmaq üçün tamamilə azad qol hərəkətləri edərdik durduq.

Meşələri vəhşi heyvanlarla paylaşmaq üçün meymunları və qorillaları tərک etdik, istədiyimiz vaxt suya baş vurmaq üçün təbiətin öz sonuncu övladları üçün yaratdığı sonsuz miqdarda qida

ehtiyatı olan çaylara və dəniz sahillərinə yaxın yerlərdə yaşadıq. Tanrı süfrəsi su kənarında açılmışdı və yerdə gəzən meymunların barmaqlarını gözləyirdi ki, ağıllı tərzdə qapaqların altında və çanaqların içində gizlənmiş sonsuz sayda molyusklar çıxarıb yesinlər.

Sən canlı aləmin bu cür yarandığına inanırsanmı?

Bunun belə olduğunu qəbul etməyə məcburuq. Böyük Partlayışın arxasında heç nədən hər şey yaratmaq iqtidarında olan bir qüvvənin olduğuna dair çıxarılmış nəticəni inkar edə bilmərik. Yəqin ki, kainatı günəşin şüaları tərəfindən steril planetdə yaradılan bizlər üçün təbii yaşayış yeri etmiş fəvqəltəbii bir şey olub.

Hətta Darvinin özü də "Növlərin mənşəyi" kitabında göz kimi mürəkkəb quruluşa malik bir orqanın təkamül nəticəsində inkişaf edərək bu hala gəlməsinin cəfəngiyat olduğunu etiraf etmişdi.

Sən Allaha inanırsanmı?

Mən İbrahimin, İsanın və Məhəmmədin inandığı vahid allaha inanıram. Düşünürəm ki, kilsələr, sinaqoqlar və məscidlər qapılarını bağlasalar, bu mədəni dünya üçün bir faciə olardı. Müasir şəhər həyatında tıxacların və televiziya proqramlarının bol vaxtında öz daxili varlığı ilə ikitərəfli əlaqəni heç də hər kəs idarə edə bilmir. Mövcudluğumuzun digər meyarlarını bizə xatırladan bir şeyə ehtiyac duyuruq.

Sən xristiansan?

Əgər xristianlıq ondan sonra gələnlərlə deyil, Nazaretdə yaşamış İsa ilə başlayırsa, onda mən xristianam. Əgər bu, İsanı tarixdə ən vacib şəxsiyyət və ən böyük mütəfəkkir kimi qəbul etmək anlamına gəlibsə, mən xristianam. İnanıram ki, onun öz vicdanı, ağılı və şüuru ilə ikitərəfli əlaqəsi hər kəsdən daha güclü olub. O vaxtdan bəri bu cür əlaqənin mümkünlüyü bütün insanların şüuruna həkk olunub.

Bəs sən ilahi üçlüyə inanırsanmı?

Düşünürəm ki, Tanrını saymaq olar. Yalnız gözlə görünənləri—apostolları, Roma papalarını və İncilləri saymaq olar. İbrahim, Məhəmməd və ona ehtiram əlaməti olaraq “ata” deyərək xitab edənlərə etiraz edən İsa da yaradanın bir olduğunu qəbul etmişlər. İsa deyirdi: “Yalnız bir Atamız var. O bizim göylərdəki ümumi Atamızdır. Biz hamımız qardaşlıq”.

Sən İncilə inanırsanmı?

Mən İncili qədim zamanlardan yaxşı qorunmuş müqəddəs yazıların olduqca maraqlı toplusu hesab edirəm. Bu gün onların hamısı eyni dərəcədə dəyərli deyil. Mən həm Əhdi-Ətiqin, həm də Yeni Əhdi-Cədidin birinci fəsillərini çox diqqətlə oxumuşam. Yaranış haqqında hekayə işıq və okeanla başlayır və bu, xronoloji ardıcılıq baxımından düzülür. Əvvəlcə balıqlar, sonra quruda heyvanlar və quşlar və ən nəhayət, insanlar yaranıb. Bu, adi bir təsadüf ola bilməzdi. Bu, sağlam və dərin bir düşüncənin və ya iti intuisiyanın nəticəsi olub.

Sən Müqəddəs Ruha inanırsanmı?

Fikirləşirəm ki, müqəddəs ruh kilsənin təbliğ etdiyi və mənim vicdan adlandırdığım şeydir. Mən bunu birinin daxili varlığı ilə ikitərəfli əlaqə forması kimi qəbul edirəm. Elmdə bizim hamımızda olan bu qəribə və çox əhəmiyyətli şeyi adlandırmaq üçün daha münasib söz yoxdur.

Gələcəyə inanırsanmı?

İndi nə qədər vaxtımız var, gələcəyimizi özümüz qururuq. Elm elə bir inkişaf həddinə gəlib çatıb ki, təbiəti və onun atomlarını parçalamağa qadirdir. Təbiət bizi və özünü qorumaq üçün qəti tədbirlər görəndə qədər biz bunların hamısını geri qaytara bilməyi öyrənsək daha yaxşı olardı. Gələcək üçün arzu edə biləcəyimiz yeganə şey dinlər arasında baş verən bütün münaqişələrə son qoyulmasıdır.

Yaradıcı qüvvəyə inanan hər bir şəxs intellektindən, vicdanından, intuisiyasından, Müqəddəs ruhdan məsləhət və yardım alaraq bütün gücünü toplamalı və təbiəti qorumağa sərf etməlidir. Əks təqdirdə biz axirət günü gəlib çatmamış hər bir şeyi öz əllərimizlə məhv edəcəyik.

Sən özünə inanırsanmı?

Özünə inanmayan bir kəs heç nəyə nail ola bilməz.

Leytmotiv

Həyata bir bax! Çəşib qalmışam. Səni ilhama gətirən şeyin nə olduğunu başa düşürsənmi? Başqa insanlar da mənə bu sualı vermişlər. Mən yalnız ekspedisiyalarımın istinad edərək bu suala cavab verə bilərəm. Onlar qarışıq həyatım boyu məni leytmotivlə təmin etmişlər.

Hər şey mənim 1937-38-ci illərdə **Markiz adalarına** olan səyahətim ilə başladı. Bu səyahətin iki məqsədi var idi. Eksperimental filosof kimi mən bəşər övladının ibtidai həyat şərtlərinə qayıdaraq yaşadığımız sivilizasiyaya kənar adam nəzəri ilə baxmaq istədim.

Tədbirli bir alim kimi okean dibindən cansız olaraq meydana çıxan adalarda bioloji həyatın necə başladığını öyrənmək istəyirdim. Fəlsəfi cavab bu oldu ki, insan təbii vəziyyətinə qayıda bilməz, həmçinin sivilizasiyanın inkişafının gedişatını planlaşdırmadan təhlükəsiz yaşaya bilməz. Elmi cavab isə bu oldu ki, külək və dəniz axınları Polineziya adalarındakı bütün canlı varlıqların tapmacasına açar rolunu oynayır.

Dənizçilərin izləri ilə 1939-cu ildə **Britaniya Kolumbiyasına** getdim. Bu dənizçilər Erkən Dəmir dövründə Cənub-Şərqi Asiyadan okeana açılmış, lakin bizim minilliyin başlanğıcına qədər Polineziya adalarına çatmağa müvəffəq ola bilməmişdilər. Mən Asiya və Polineziya arasındakı itmiş halqanın Şimal-Qərbi Amerika sahili boyu yaşayan hindular olduğunu müəyyən etdim.

Kon-Tiki ekspedisiyası 1947-ci ildə başladı. Cənubi Amerika balza sallarının Perudan Polineziyaya qədər insan və becərilmiş bitkiləri okeanın o tayına nəql edə biləcəyi ilə bağlı şübhələr mövcud idi. Bu doqmanı təkzib etmək ekspedisiyanın əsas məqsədi idi. Mən balza salının istənilən səyahətin öhdəsindən gələ bildiyini və üzmək üçün əvvəlki Avropa gəmilərindən daha yararlı olduğunu və polineziyalıların adalardakı əhalinin əsasını ulu babalarının təşkil etməsi ilə bağlı iddia irəli sürməkdə haqlı olduğlarını sübut etdim.

Mən 1952-53-cü illərdə professional arxeoloqları avropalıların gəlişinə qədər heç bir insanın ayaq basmadığı iddia edilən adalarla tanış etmək üçün **Qalapaqos** adalarına ekspedisiya təşkil etdim. Biz saxsı qırıqlar tapdıq. Təbiətşünaslıq üzrə Amerika Muzeyinin mütəxəssisləri bu qalıqların inklərdən əvvəlki dövrə aid 131 ayrı Ekvador və Peru bardaqlarının qalıqları olduğunu müəyyənləşdirdilər.

Perudan, Polineziya sakinlərindən əvvəl orada olan səyyahların mümkün izlərinin axtarışı üçün 1955-56-cı illərdə **Pasxa adasına** arxeoloqlar komandasını cəlb etdim. Biz əvvəllər bilinməyən qədim sivilizasiyanın izlərini tapdıq. Bu izlərin mənşəyinin Cənubi Amerika olduğu düşünülür. Adada qazıntılar və əfsanələr məndə qədim mədəniyyətin yayılmasında mühüm rol oynamış qamış gəmilərinə maraq oyatdı.

Papirus qamışlarından hazırlanmış gəminin iki həftə ərzində suda batacağı və bu səbəbdən yalnız çaylarda istifadə edilə biləcəyinə dair doqmaları təkzib etmək üçün 1969-cu ildə **I Ra** qamış gəmisi ilə Mərakeşdən üzməyə başladım. Biz qamış bağlarının yaxşıca bağlanması şərtilə papirus gəmilərinin aylarla üzə biləcəyini aşkar etdik.

Düzgün tikilmiş papirus gəmisinin Atlantik okeanı keçə bildiyini nümayiş etdirmək üçün 1970-ci ildə **II Ra** gəmisi ilə Mərakeşdən Barbadosa qədər üzdüüm. Biz Şimali Afrika və Aralıq dənizində gəminin məlum ən köhnə formasının belə karavella və ya Viking gəmisi kimi Amerikaya asanlıqla çata bildiyini sübut etdik.

1977-78-ci illərdə **Dəclə ekspedisiyası** hər iki Ra səyahətləri kimi ekipaj və gəmi ilə olan bir eksperiment idi. Mən hətta sıx sahədə və stres altında dərisinin rəngi, dini və milliyəti müxtəlif olan insanlar arasında sülh əməkdaşlığının mümkünlüyünü nümayiş etdirmək istədim. Mesopotamiyanın berdi qamışı gəmi qayıрма üçün papirus qədər sərfəlidir. Bu qamış şumer gəmiqayıranlarına eyni səyahət müddətində həm Hind vadisinə, həm də Qırmızı dənizə səfər etmək imkanı vermişdi.

Maldiv adalarına səyahət 1983-1984-cü illərdə təşkil olunmuşdu. Bu səyahətin məqsədi qədim dənizçilərin Vasko da Qama və ərəblərdən əvvəl, Hind okeanının ortasında uzaq mərcan rifləri ilə əlaqədə olduğuna dair şübhələri təsdiqləmək idi. Bizim qazıntılarımız göstərdi ki, ərəblər 1153-cü ildə adalar qrupunu aşkar etməzdən əvvəl, buddistlər daha çox erkən hindu məbədlərinin xarabalıqlarlarında həvəngdəstələri tikmişlər. Hətta biz əvvəllər, incə bığları və uzun qulaqları olan naməlum dənizçilərin daş heykəllərini də tapmışdıq.

Pasxa adasına ekspedisiya 1986, 1987 və 1988-ci illərdə baş tutdu. Bu ekspedisiyanın iki əsas məqsədi var idi. Biz, Çexoslovakiya mühəndisi Pavel Pavel tərəfindən Pasxa adası heykəllərinin şaquli vəziyyətdə hərəkət etdirildiyinə dair irəli sürülən nəzəriyyəni yoxlamaq istədik. Ada sakinləri də "yeriyərək getdilər" deyərək məhz bunu nəzərdə tuturdular.

Bundan əlavə, biz Pasxa adasının toromiro ağacını dünyaya yenidən təqdim etmək istədik. Mən bu ölmüş ağacın son toxumlarını gətirməsəydim və onu Qutenburqda botanika bağında əkməsəydim, bizim planetimizdə onun nəslə kəsilmə bilərdi. Bir neçə Pasxa adası sakini heykəlin başına və ayağına bağlanmış kəndir vasitəsilə onu şaquli vəziyyətdə irəli çəkməyi bacardı. Bizim əkdiyimiz ilk toromiro ağacları sağ qalmadı, lakin qənaət etdiyimiz başqa növlər Qotenburqdan, daha sonra digər toxumlar ilə yenidən təqdim olundu.

1988-93-cü ildə, Kon Tiki Muzeyi və Peru hakimiyyət orqanları ilə əməkdaşlıq nəticəsində **Tukumedə** arxeoloji layihə təşkil olundu. Bu ekspedisiyanın məqsədi Peruda dənizçiliyin İspaniya

fəthi ilə başlamadığını sübut etmək üçün piramidalar arasında mümkün dəlil tapmaq idi.

Biz İnkə Yapunçinin dağ hinduları ilə birlikdə sahili zəbt etdiyi vaxta qədər Peruda sahilboyu əhalinin dolanışığı mənbəyinin okean balıqçılığı və okean ticarətinə əsaslandığına dair sübut əldə etdik. Bu isə ispanların gəlişindən üç nəsil əvvələ təsadüf edirdi. Biz həmçinin Pasxa adası ilə olan şəffaf əlaqə tapdıq. Bu əlaqə qamış gəmi və bizim yalnız Pasxa adasının dini incəsənətində rast gəldiyimiz quş başlı əfsanəvi adamlar və simvolik motivlərdən ibarət idi.

Mən 1990-cı ildə **Kanar adalarına** gəldim və daimi olaraq burda qalmaqı qərara aldım. Tenerifədə, Quimarda pilləli piramidaları tədqiq etmək üçün buraya gəlmişdim. Yerli sakinlər bu piramidaların ispanların tarla üçün yer təmizləyərkən təsadüfən buraya atdığı daş qalıqları olduğunu düşünürdülər. Mən onların astronomiya məqsədi ilə daşdan tikilmiş məbəd piramidaları olduğunu aşkar etdim. Bu piramidalar Kolumbun Amerikaya brinci səyahətindən sonra sonuncu quanço kralının ispanlara təslim olduğu vadedə ucalırdı. Meksika və Peru əfsanələrində sağ qalmış yeganə ağ dərili və saqqallı dənizçi də məhz o idi.